

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ANADOLU'DA EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Teslime ATA

Doktora Tezi

Ankara, 2024

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ANADOLU'DA EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Teslime Ata

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

05/07/2024
Teslime ATA

¹Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Yunus KOÇ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

05/07/2024

Teslime ATA

Eşim Yusuf'a, kızlarım Umay ve Bilge'ye

ÖZET

ATA, Teslime. *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkîyalık Hareketleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

16. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarında çok ciddi değişim ve dönüşümlerin başladığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılın ikinci yarısındaki taht mücadeleleri, uzun süren savaşlar, sonrasındaki içte ve dışta yaşanan olaylar Osmanlı Devleti için bir dönüm noktasıdır. Bu yüzyıla ilgili olarak bazı çalışmalar yapılmasına rağmen, olayların istatistikî verilerle somutlaştırılarak bir metin halinde yorumlanması şeklinde yeterli bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı tarihi çalışmalarında “Celâli”, “eşkîyalık” olarak ifade edilen, 16. yüzyılda meydana gelen, dönemin sosyo ekonomik hayatını derinden etkileyen en önemli sorunlardan biri olan eşkıyalık olayları incelenmiştir. Öncelikle, tarihsel ve kavramsal bakımdan eşkıyalığın terminolojisi incelenmiştir. Sonrasında eşkıyalık olaylarının nedenleri ve incelenen dönemdeki eşkıyalık hareketlerinin boyutları ortaya konulmuştur. Merkezi ve yerel otoritelerin eşkıyalık hareketlerini önlemek için aldığı tedbir ayrı bir bölümde incelenmiştir. Son olarak, eşkıyalık hareketlerinin hukukî boyutu ve fâillerin cezalandırılması meselesi üzerinde durulmuştur.

Bu tez çalışmasında, incelenen dönemin ana kaynaklarından elde edilen bilgiler sayısal veriler haline getirilmiş, daha sonra tablo ve grafik gibi istatistikî görsellerle yorumlanarak eşkıyalık hareketleri ve Osmanlı Anadolu'sundaki tesirleri somut olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Eşkîya, İsyân, Şakî, Ehl-i fesâd, Anadolu, Osmanlı, Celâli, Suhte.

ABSTRACT

ATA, Teslime. *Banditry Movement in Anatolia in The Second Half of 16th Century*, Ph.D. Dissertation. Ankara, 2024.

16th century was a century when serious changes and transformations began in the political, military, economic and social fields of the Ottoman Empire. The struggles for the throne, the long wars, and the subsequent internal and external events in the second half of this century are a turning point for the Ottoman Empire. Although some studies have been carried out on this century, no sufficient study has been done to concretize the events with statistical data and interpret them in a text.

In this study, the banditry events, which were expressed as "Celâli" or "banditry" in Ottoman Histories, occurred in the 16th century and were one of the most important problems that deeply affected the Ottoman socio-economic life, were examined. First of all, the terminology of banditry was examined historically and conceptually. Afterwards, the reasons for the banditry incidents and the dimensions of the banditry movements in the examined period were revealed. The measures taken by central and local authorities to prevent banditry movements are examined in a separate section. Finally, the legal dimension of banditry movements and the issue of punishing the perpetrators are emphasized.

In this thesis study, the information obtained from the main sources of the period examined was converted into numerical data, and then interpreted with statistical visuals such as tables and graphs, trying to concretely reveal the banditry movements and their effects in Ottoman Anatolia.

Key Words: Bandit, Riot, Şakî, Ehl-i fesâd, Anatolia, Ottoman, Jalal, Suhte.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: OSMANLI ANADOLU’SUNDA EŞKIYALIĞIN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ.....	28
1.1.İDARİ SEBEPLER.....	30
1.1.1.Şehzade Olayları	31
1.1.2.İdarecilerin Keyfi Tutumları	34
1.2.SOSYO-EKONOMİK SEBEPLER.....	35
1.2.1.Tımar Sisteminin Bozulmaya Başlaması	36
1.2.3.Paranın Değer Kaybetmesi.....	40
1.2.4.Eşya fiyatlarındaki Artış.....	45
1.2.5.Vergilerdeki Artış.....	46
1.2.6.Ahlaki ve Toplumsal Yozlaşma	48
1.3.ASKERİ SEBEPLER	52
1.3.1.Uzun Süren Savaşlar ve Askeri Sınıftaki Bozulmalar	52
1.3.2.Ateşli Silahların Yaygınlaşması	53
1.4.COĞRAFİ SEBEPLER	55

1.5.İKLİMSEL SEBEPLER	63
2.BÖLÜM: OSMANLI ANADOLU’SUNDA EŞKIYA KİTLESİNİN ANA FİGÜRLERİ.....	67
2.1.RESMİ GÖREVLİLERİN ZULÜM VE EŞKIYALIKLARI.....	67
2.1.1.Ehl-i Şer’ Yöneticilerin Zulümleri	74
2.1.2.Ehl-i Örf Yöneticilerin Zulümleri	77
2.1.3.Levent ve Sekbanların Eşkıyalıkları	80
2.1.4.Yeniçerilerin Eşkıyalıkları	85
2.1.5.Suhtelerin Eşkıyalıkları	89
2.2.REAYANIN YAPTIĞI EŞKIYALIK OLAYLARI.....	97
2.2.1.Şehir ve Köy Halkının Eşkıyalıkları	97
2.2.2.Cemaat ve Aşiretlerin Eşkıyalıkları	103
2.2.3.Gayrimüslimlerin Eşkıyalıkları	107
2.3.MARJİNAL GRUPLARIN YAPTIĞI EŞKIYALIK OLAYLARI	110
3.BÖLÜM:EŞKIYALIK OLAYLARINI ÖNLEMeye YÖNELİK TEDBİRLER, CEZALAR VE EŞKIYALIK SUÇUNUN HUKUKİ BOYUTU	116
3.1.EŞKIYALIĞA KARŞI ALINAN TEDBİRLER.....	116
3.1.1.İdari ve Askeri Tedbirler	116
3.1.2.Ekonomik Tedbirler	120
3.1.3.Sosyal Tedbirler	121
3.1.4.Psikolojik Tedbirler.....	124
3.1.5.Dini Tedbirler	125
3.2.EŞKIYALIK OLAYLARINA KARIŞANLARIN YARGILANMA VE CEZA DURUMU	126
3.2.1.Eşkıyalık Olaylarına Karışan Resmi Görevlilerin Yargılanma ve Ceza Durumu.....	128
3.2.2.Görevi Kötüye Kullanma	130

3.2.3. Eşkîya ile İş birliği	132
3.2.4.Doğrudan Eşkîyalık Yapma	134
3.2.5.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Levent ve Sekbanların Yargılanma ve Ceza Durumu.....	138
3.2.6.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Yeniçerilerin Yargılanma ve Ceza Durumu.....	139
3.2.7.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Suhtelerin Yargılanma ve Ceza Durumu.....	140
3.2.8.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Reayanın (şehir ve Köy Halkı) Yargılanma ve Ceza Durumu.....	142
3.2.9.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Marjinal Grupların Yargılanma ve Ceza Durumu.....	147
3.2.10.Eşkîyalık Karşısında Mağdur Olanlar	148
3.2.11.Eşkîyalıkla Alınan Malların Durumu	152
3.3.EŞKIYALARA UYGULANAN CEZALAR.....	156
3.3.1.Kürek Cezası	160
3.3.2.Hapis Cezası.....	164
3.3.3.Sürgün Cezası.....	169
3.3.4.İdam/Siyatesen Katlı Cezası.....	174
SONUÇ	180
KAYNAKLAR	184
Ek 1. Mühimme Defterleri	215
EK 2. Etik Kurul İzni Muafiyet Formu.....	222
EK 3. Orijinallik Raporu	223
Ek 4. Turnitin Benzerlik İndeksi.....	224

KISALTMALAR

Ans.: Ansiklopedi

Arş.: Araştırmaları

AÜ.: Ankara Üniversitesi

Bkz.: Bakınız

BOA.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİA.: Diyanet İslam Ansiklopedisi

DTCFD.: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

h.: Hüküm

Haz.: Hazırlayan

İA.: İslam Ansiklopedisi

İSAM.: İslam Araştırmaları Merkezi

İÜEF.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

MD.: Mühimme Defteri

OTAM.:

s.: Sayfa

S.: Sayı

TAD.: Tarih Araştırmaları Dergisi

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

TODAİE.: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

TTK Yay.: Türk Tarih Kurumu Yayınları

TÜBAR.: Türklük Bilimi Araştırmaları

Üni.: Üniversite

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğer

vs.: Vesaire

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Suç ve Mekân İlişkisi.....	56
Şekil 2. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Hareketlerinin Yoğun Olduğu Yerler	57
Şekil 3. H. 963/M. 1555 Yılında Dîvân-ı Hümâyun Gündeminde Görüşülen Eşkîyalık Hareketlerinin Anadolu’daki Yerleri (Mühimme 2’ye göre).	61
Şekil 4. H. 973-978-983/M. 1565-1570 Yıllarında Dîvân-ı Hümâyun Gündeminde Görüşülen Eşkîyalık Hareketlerinin Anadolu’daki Yerleri (Mühimme 5-6-9 ve 10’a göre).	62
Şekil 5. H. 999-1004/M. 1590-1595 Yıllarında Dîvân-ı Hümâyun Gündeminde Görüşülen Eşkîyalık Hareketlerinin Anadolu’daki Yerleri (Mühimme 68 ve 74’e göre).	62
Şekil 6. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’daki Eşkîyalık Hareketlerinin Aylara Göre Dağılımı.....	65
Şekil 7. Zulüm ve Eşkîyalık Arasındaki İlişki	68
Şekil 8. Eşkîyalık Hareketi Kapsamında Zulüm ve Teaddi Suçunun Oranı	70
Şekil 9. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı	71
Şekil 10. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelerik Dağılımı	72
Şekil 11. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yıllara Göre Dağılımı	73
Şekil 12. Devlet Görevlilerinin İşlediği Suçların Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımları.....	74
Şekil 13. Levent-Sekban Eşkîyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı.....	82
Şekil 14. Levent-Sekban Eşkîyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelerik Dağılımı	82
Şekil 15. Levent-Sekban Eşkîyalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı.....	83
Şekil 16. Levent-Sekban Eşkîya Sayısının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı.....	85
Şekil 17. Yeniçeri Eşkîyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı	88
Şekil 18. Yeniçeri Eşkîyalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı	89
Şekil 19. Suhte Eşkîyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı	94
Şekil 20. Suhte Eşkîyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelerik Dağılımı	95
Şekil 21. Suhte Eşkîyalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı	96

Şekil 22. Suhte Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı.....	97
Şekil 23. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı	100
Şekil 24. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdellik Dağılımı	101
Şekil 25. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımı	102
Şekil 26. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı	103
Şekil 27. Cemaat ve Aşiret Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerdeki Sayısal ve Yüzdellik Dağılım.....	105
Şekil 28. Cemaat ve Aşiret Eşkivalıklarında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımı	106
Şekil 29. Aşiret ve Cemaat Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı	107
Şekil 30. Gayri müslim Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal ve Yüzdellik Dağılımı	109
Şekil 31. Gayri müslim Eşkivalığında İşlenen Suçların Sayısal ve üzdellik Dağılımı ..	110
Şekil 32. Marjinal Grup Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerdeki Sayısal ve Yüzdellik Dağılımı	114
Şekil 33. Marjinal Grup Eşkivalıklarında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımı	115
Şekil 34. Zulüm ve Teaddileri Sonucunda Devlet Görevlilerine Verilen Cezaların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımları	138
Şekil 35. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Levent-Sekbanlara Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımları	139
Şekil 36. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Yeniçerilere Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımları	140
Şekil 37. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Suhtelere Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımları.....	142
Şekil 38. Osmanlı Devleti'nde Reaya	143
Şekil 39. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Şehir ve Köy Halkına Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdellik Dağılımları	146

Şekil 40. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Marjinal Gruplara Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdalık Dağılımları	148
Şekil 41. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalık Hareketleri Kapsamında Vuku Bulan Suçların Sayısal Dağılımı.....	151
Şekil 42. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalık Hareketleri Kapsamında Vuku Bulan Suçların Yüzdalık Dağılımı.....	152
Şekil 43. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalık Hareketleri Kapsamında Gasp Edilen Malların Sayısal Dağılımı	155
Şekil 44. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalık Hareketleri Kapsamında Gasp Edilen Malların Yüzdalık Dağılımı	156
Şekil 45. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalara Verilen Cezaların Sayısal Dağılımı	159
Şekil 46. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkivalara Verilen Cezaların Yüzdalık Dağılımı	160
Şekil 47. Kürek Cezasının Suçlara Göre Yüzdalık Dağılımı	164
Şekil 48. Hapis Cezasının Suçlara Göre Yüzdalık Dağılımı.....	168
Şekil 49. Sürgün Cezasının Suçlara Göre Yüzdalık Dağılımı.....	173
Şekil 50. Siyaseten Katl Cezasının Suçlara Göre Dağılımı	177

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Hüküm İnceleme Örneği	7
Tablo 2. Tarihi Süreç İçerisinde Akçenin Değer Kaybı	42
Tablo 3. Merton'un Bireysel Uyum Biçimleri Tipografisi.....	50
Tablo 4. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkîyalık Hareketlerinin Yoğun Olarak Yaşandığı İllerdeki Suç Türleri	59
Tablo 5. Eşkîyalık Suçunun Farklı Hukuklardaki Cezası ve Osmanlı'daki Uygulaması	178

GİRİŞ

A. Konu, Amaç ve Yöntem

Çalışma konumuzun başlığı “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Hareketleri” dir. Toplumlar ve devletler ilkçağlardan bu yana sosyo-ekonomik olaylardan ve coğrafi konumun getirdiği göç, istila, savaş veya doğal afet gibi olaylardan sürekli olarak etkilenmişlerdir. Tüm bu etkenlerin ortaya çıkardığı durumlardan biri de eşkıyalık olaylarıdır. İdarecileri uğraştıran meselelerden biri olan eşkıyalık, her toplumda farklı zamanlarda ve farklı şekillerde ortaya çıksa da benzer yönleri çok fazla olan bir siyasal ve toplumsal olgudur. Bu eşkıyalık olgusu olayın işlenişi, meydana gelişi, yapan kişinin kimliği gibi ögeler dikkate alınarak farklı şekillerde tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Geçmişten günümüze her devlet için iç huzurun sağlanması temel meselelerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’ndeki iç huzuru bozan problemlerden biri de eşkıyalık faaliyetleri olmuştur. Devlet ve Toplum mekânizmalarındaki kötü gidişat her kesimi etkilemiş ve Osmanlı toprakları önü alınamaz olaylara sahne olmuştur. *16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Hareketleri* adlı bu çalışmada, asıl amacımız belirtilen yüzyıldaki eşkıyalık hareketlerinin Osmanlı Devleti’nin gidişatını ve toplumsal düzenini ne derecede etkilediğidir.

Çalışmamızın konusunun temelini oluşturan eşkıyalık olayları, Osmanlı Anadolu’sunun dört bir yanında vuku bulmuştur. Eşkîyalık faaliyetleri, hırsızlık, adam öldürme, adam kaçırma, ev basma, yol kesme, zulmetme olarak kayıtlarda yer almaktadır. Meydana gelen eşkıyalık olaylarında yer, zaman, mekân ve kişi kimlikleri farklılık gösterdiği için olayların nedenlerini ve sonuçlarını da farklı açılardan değerlendirmek gerekmektedir. Farklı kimliklerin azmetmesiyle meydana gelen bu olayların farklı aylarda meydana gelmesi ve farklı şekillerde vuku bulması bize bir istatistik oluşturarak yorumlama olanağı sunmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti’nin sadece Anadolu coğrafyasını konu almamızın nedeni, idari yapıda Osmanlı Beyliği’nin rekabet ettiği beylikler ve kabilelerin bu bölgede yer almasıdır. Ayrıca Anadolu coğrafyasının ele alınmasındaki bir diğer sebep

Anadolu'daki etnik farklılıklar, pâyitahtın bu coğrafi sınırların içerisinde yer alması, tımar sisteminin yaygın uygulandığı bir coğrafya olması, ulaşımın sınırlılığı, coğrafi olarak dağlık olması itibariyle coğrafi konumun eşkıyalık faaliyetlerine müsait olmasıdır. Ayrıca, 16. yüzyılın ikinci yarısında uzun süren savaşların artması Rumeli'ye doğru ilerlemeyi yavaşlatmıştır. Yani sistem, merkezden gittikçe uzaklaşan sınırların ötesinde fetih yapmayı zora sokacak bir seviyeye gelmiştir. Fakat bunların yanında en önemli husus olarak 16. yüzyılın ikinci yarısında gözle görülür bir şekilde yaşanan nüfus artışı dikkati çekmektedir. Bu artış hem tarımdaki sınırlılıklar hem de yerleşik hayata geçen konar göçerlerin etkisiyle toplum üzerinde baskıcı hale gelmiştir.

Eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili araştırmalar yapılmış olsa da farklı bilgi ve bulgular farklı bakış açıları ortaya çıkarabilir. Bölgesel olarak yapılan bu çalışmalara karşılık bizim çalışmamızda bütünsel bir çerçeve benimsenmiş hem Anadolu'ya hem de yüzyılın ikinci yarısına yönelik olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bu konu üzerinde yapılan çalışmalar genel olarak olaylara, olayların nedenlerine odaklı olmuştur. Bu çalışmada ise genel hatlarıyla bir bütün olarak eşkıyalık faaliyetlerinin iktisadi, sosyal ve hatta mevsimsel nedenleri kantitatif verilerle desteklenerek ele alınmıştır. Çalışmamızda artı olarak olayların sonucu, verilen emirlerde şer'i ve örfi hukukun uygulanış şekli irdelenmeye çalışılmıştır. Ele alınan başlıklardan her biri ayrı bir araştırma/çalışma yapılabilecek kadar önemli ve geniştir. Her bir başlık, grafik, tablo kendi içinde tartışılır ve yorumlanabilir niteliktedir. Böyle detaylı olarak yüzyılın ikinci yarısını tüm Anadolu açısından sayısal verilerle desteklenmiş bir çalışma olmaması tezimizin gerekçesini oluşturmuştur. Çalışmamızda eşkıyalık hareketinin kimin tarafından gerçekleştirildiği, olayın nerede meydana geldiği, olayın ne zaman vuku bulduğu gibi sorulara istatistiksel olarak çıkarılan verilerle cevaplar aranmıştır.

Araştırmacılar eşkıyalık hareketlerinin tarihi, iktisadi, sosyal boyutlarını incelemişlerdir. Ancak psikolojik ve hukuki olarak başka bir boyutunun araştırılması zayıf kalmıştır. Eşkıyalığın ahlaki ve psikolojik olan farklı boyutları da vardır. Her devirde kolay para kazanma hırsı, ünlü olma isteği, halkın gözünde kahraman olma, halk tarafından desteklenme isteği olan insanlar vardır. Eşkıyalık olaylarını sadece mali sıkıntılara bağlamak yanlış olacaktır. Bu düşünce, eşkıyaların hepsinin aynı geçim gücüne sahip olması ya da geçim gücüne sahip olmaması gibi bir durum ortaya koymaktadır. Oysaki,

insanoğlu doğası gereği aynı etkiye farklı tepkiler verebilir. Yani buradaki durumu, idari ve toplumsal bir yozlaşma ve başıboşluk ile izah etmek gerekir. Bu yüzden eşkıyalığın nedenleri asla genellenemez.

Çalışmamızda esasen aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

- Osmanlı Devleti topraklarında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerinin nedeni sadece iktisadi problemler miydi? Eğer tek neden bu değilse diğer unsurlar nelerdi?
- Eşkıyalık vakalarındaki artışlar ve azalışlar ne ile bağlantılıydı?
- Eşkıyalar sosyal adaletin mi peşindeydi?
- Eşkıyaların barınma ve beslenmesinde yardım ve yataklık yapanlar çoğunlukla kimlerdi? Bu kişilerin çıkarları nelerdi?
- Ülkede ekonomik kriz söz konusuken eşkıyalar neden adam kaçırıyorlardı?
- Devlet görevlisi-eşkıya iş birliği merkezi otoriteye bir mesaj mı vermek istiyordu?
- Eşkıyalık hareketlerinin mevsimsel olarak azalış ve artışları stabil mi devam etmiştir? Yoksa istisnai durumlarda mevsim faktörü ortadan kalkmış mıdır?
- Eşkıyalık hareketleri devletin gidişatına nasıl yön vermiştir?
- 16. yüzyılın ikinci yarısında mağdur olan taraf eşkıyalar mı, reaya mı yoksa devlet midir?
- 16. Yüzyılın ikinci yarısındaki eşkıyalığın tabanını hangi kimlikler ne şekilde oluşturmuştur?
- Eşkıyalara ceza verilirken genel olarak örfî hukuk mu yoksa Şer’i hukuk mu uygulanmıştır? Cezalar stabil mi yoksa değişken mi olmuştur? Belli bir suçun belli bir cezası var mıydı?
- Eşkıyalık hareketi, Osmanlı arşivi kaynaklarında Dîvân-ı Hümâyun kaleminden “kötü” olarak bahsedilmektedir. Bu şikayetçi olan taraf ve merkezi otorite tarafından nesnel bir yaklaşım gibi görünse de öznel bir yaklaşım da söz konusu olabilir mi?
- Sosyal eşkıyalığı konu alan çalışmaları incelediğimizde eşkıyalık hareketi, hem olayı gerçekleştiren fâil/fâiller tarafından hem de yardım ve yataklık eden halk

tarafından “iyi” olarak bilinmiş, türkölere, şiirlere, destanlara kahraman sıfatı ile konu olmuştur. Edebi eserlerde anlatılan tamamen haklı bir yaklaşım mıydı?

- Osmanlı toplumu, imparatorluk olmasının da etkisiyle, din, dil, ırk, aşiretler şeklinde farklı kimliklerin bir arada olduğu sosyal bir tabakalaşmadan meydana gelmiştir. Bu farklılıklar ister istemez ekonomik kazanç farklılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bu farklılıklardan yola çıkarak amacımız, ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerini de anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktır. Buradaki sorumuz kim, niçin eşkıyalık yapmıştır?

Tez çalışmamızın temelini oluşturan tüm bu sorulara, arşiv belgelerinin verileri ile oluşturulan grafiklerden, kayıtlara geçen örnek vakalardan, dönemin kaynaklarından, edebi eserlerden yararlanılarak cevap aranmaya çalışılacaktır. Tez çalışmamızın ana kaynağı arşiv belgeleri olduğu için çalışmada betimsel tarama modeli¹ uygulanmıştır. Benimsediğimiz bu model, incelenen dönemde meydana gelen olayları araştırarak sonuca ulaşmayı hedefleyen bir araştırma türüdür. Böylece 16. yüzyılda meydana gelen eşkıyalık olayları, dönemin koşulları göz önüne alınarak var olduğu gibi tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda tek tek olayları inceleyerek bütünsel bir tablo çizmeye çalıştık. Buradaki amacımız, eşkıyalığın nasıl ortaya çıktığına, Osmanlı Devleti’ni ne şekilde etkilediğine dair tespitlerde bulunmaktır. 16. yüzyılın ikinci yarısı, bütüncül bir çalışma ile incelenmedikçe Osmanlı Devleti’ndeki eşkıyalık hareketlerinin toplumsal değişim ve dönüşümündeki rolünü anlamamız mümkün değildir.

Osmanlı Devleti’nde tek tip değil de birkaç çeşit eşkıya ve eşkıyalık olduğu anlaşılmaktadır. Farklı nedenlerle farklı bağlamlarda birçok eşkıyalık türü var olmuştur. Bu çeşitlilikten dolayı sebepler de çok çeşitli olmuştur. Bu sebeple tüm eşkıyalık hareketlerini tek bir neden gibi görünen ekonomik sebeplere bağlamak yanlış olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda, ekonomik, sosyal, politik, psikolojik ve hukuki nedenleri de inceledik.

---

¹ Betimsel tarama modeli, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır. Bknz. Karakaya. İ. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı.

Eşkîyalık terimi, olayların farklı içeriklerinin olmasına rağmen genellikle aynı anlama gelecek şekilde, hatta birbiriyle iç içe geçmiş halde kullanılmıştır. Anlam kargaşası olmaması adına öncelikle benzer kavramları anlam bakımından netleştirmek gerekmektedir. Arapçada “şeka” mastarının ism-i fâili olan “şaki” kelimesinin sözlük anlamı şekavette bulunan, haylaz, günahkâr, asi, fena hareketlerde bulunan kişi anlamındadır (Sami, 2009, s. 781). Şaki kelimesinin çoğulu “eşkîya” olup bu kelime Türkçede farklı bir anlama bürünmüş ve Arapçada “muharip” kelimesinin karşılığı olan harami, haydut ve kuttâ’u’t-tarik kelimelerine karşılık gelen yol kesen anlamında kullanılmıştır. Adlandırmalar çeşitli ve farklı olsa da genel olarak tanımları; silahlı veya silahsız, zor kullanarak, baskın yapan, yol kesen, mala ve cana tecavüz eden, kamu düzenini ve kamu güvenliğini tehdit eden kişileri ifade eder (Naci, 2009, s. 77).

Osmanlı dönemindeki belge ve kaynaklarda “celâlî”, “eşirrâ”, “harâmi”, “haramzâde”, “uğru”, “erâzil” ve “haydut” kelimeleri eşkîya anlamında kullanılmıştır (Bardakoğlu, 1995, s. 467). Toplulukların ve marjinal grupların eşkîyalıkları “Levendât eşkîyası, Saruca-sekban, Türedi eşkîyası, Suhte eşkîyası, Çingen, Gurbet taifesi vb.” şeklinde adlandırılmıştır.

Sözlükler eşkîya ve isyan kavramlarını farklı farklı tanımlasalar da ortaya çıkan genel anlam, haydutluk yapanlar, eşkîyaya yakışır harekette bulunurlar (Doğan, 1987, s. 332), asilik yapanlar, Allah’a ve devlet kanunlarına isyan edenler, haramilik yapanlar, hukuka karşı gelenler şeklindedir (Devellioğlu, 2013, s. 248). Eşkîyalık hareketinin hukuksal olarak tanımlaması ise, karşı tarafın malını rızası olmadan almak, çiftlik, köy, hane, değirmen, hane gibi yerleri basıp yakıp yıkmak, suikastta bulunmak, kin duyduğu kişiden öç almak, cana kastetmek, yollarda haramilik yapmak, adam kaçırmak ve bu fiillerden ötürü tutuklu iken firar etmek, silahlanmak, ülkenin dahili asayişini tehdit ve ihlal etmek şeklindedir (Mumcu, 1985, s. 8).

Sosyologlar eşkîyalığı, taşradaki sınıf çekişmesinin en keskin dışa vuruş biçimi veya toplumsal bir protesto, toplumsal bir patlama şeklinde tanımlamışlardır. Ekonomistler ise, kapitalizmden önceki üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir karşı koyma, muhalif olma hareketi olarak açıklamışlardır (Yetkin, 2003, s. 8).

İsyan sözcüğü ise; herhangi bir amaçla, mevcut düzene karşı gelme, başkaldırma olarak tanımlanır. Bu fiilleri gerçekleştiren kişiye de “asi” denmektedir. İsyan kelimesinin Arapça karşılığı “bağy” olup, anlamı haktan ayrılmak, haddi aşmak ve zulmetmektir. Bu kelimenin çoğulu “buğât”, bu fiilleri gerçekleştiren kişilere ise “bâğî” denmektedir (Şafak, 1991, s. 451). İsyan sözcüğü, ayaklanma sözcüğü ile de eş anlamda kullanılmıştır. Foucault: “Ayaklanmalar tarihin malıdır. Ama belli bir biçimde, ondan kaçarlar. Tek bir insanın, bir grubun, bir azınlığın, ya da tüm bir halkın “artık itaat etmiyorum!” dediği ve adaletsiz olarak değerlendirdiği bir iktidara karşı kendi hayatını ortaya koyduğu bir hareket; bu hareket bana ortadan kaldırılamaz geliyor. Çünkü, hiçbir iktidar böyle bir hareketi tamamiyle imkânsız kılacak yetenekte değildir” (Foucault, 2005, s. 295-298) şeklinde yorumlar.

Celâli olaylarını konu alan bazı çalışmalarda Celâlilik isyan olarak ele alınmıştır. Oysaki eşkıyalık ve isyan arasında bazı farklar bulunmaktadır. Eşkıyalık konusu kapsamında yer alan diğer bir kavram da zulm/zulümdür. En temel anlamıyla zulüm, devlet görevlilerinin halka veya meslektaşlarına türlü yollarla haksız ve ağır işlemler yapmasıdır. Anlam kargaşasını özetlememiz gerekirse, bireysel ve toplumsal hak ve hukukuna zarar veren her davranış zulümdür. Her zulüm eşkıyalık değildir. Ancak her eşkıyalık özünde zulüm barındırır. Zulüm ve eşkıyalık arasındaki ilişkiye ayrıntılı bir şekilde ikinci bölümde yer verilmiştir.

Öncelikle “16. yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkıyalık Olayları” adlı birinci bölümde, eşkıyalığın ortaya çıkış sebepleri hem bireysel hem de toplumsal olarak farklı bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümlerdeki olay ve olgular çalışmamızın birinci bölümü göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

“Osmanlı Anadolu’sundaki Eşkîya Kitlelerinin Ana Figürleri” adlı ikinci bölümde ise, eşkıyalık hareketlerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğini, bu hareketlerin toplum ve devlet bağlamındaki etkileri şekil ve grafiklerle ortaya konulmuştur.

Son olarak “Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Eşkîyalar, Tedbirler ve Cezalar” adlı üçüncü bölümde Osmanlı hukuk sistemindeki ceza kavramı irdelenerek örfî ve şer’î hukuk kapsamında eşkıyalık nosyonu açıklanmaya çalışılmıştır. Eşkıyalığın önlenmesi için alınan tedbirlerin odağındaki kesimler merkezi otorite, yerel otorite, reaya şeklinde

sınıflandırılarak tedbirlerin sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Zulüm ve eşkıyalık suçlarına uygulanan cezalar incelenen belgelere göre analiz edilerek ortaya konmuştur. Hükümlerden alınan örnekler karşılaştırılmalı olarak verilen cezalar şer'i ve örfi hukuk bağlamında yorumlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler ve verdiği cezalar doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, eşkıyalık olaylarının meydana geldiği karyeler, nahiyeler vs. günümüzde hangi ilde ise o ilin adı parantez içinde belirtilerek çalışmamız şekillendirilmiştir. İncelediğimiz ve excel programına aktardığımız bir hüküm örneği şu şekildedir:

Tablo 1. Hüküm İnceleme Örneği

3 Numaralı Mühimme, 931. Hüküm, 8 Nisan 1560	
Hükümün Muhatap Makamı	Anadolu Beylerbeyi
Olay Mahali	Kütahya
Kimlik	Suhte
Kimlik Adlandırma	Ehli Fesad Suhte Taifesi
Eşkıyalık Şekli	Adam öldürme, ev basma, oğlan çekme, at çalma
Verilen Hüküm	Mecal virmeyüp mahallinde haklarından gelesin, zikrolunan ehli fesaddan ne mikdar ele gelüp hakkından gelindiğini yazup bildiresin

Osmanlı Devleti gelir-giderlerinin birbirini karşılayamaması Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerine denk gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti her alanda kırıma noktası yaşamıştır. 16. yüzyıl Osmanlı ülkesinde önce gelişmelerin, daha sonra da değişim ve dönüşümlerin olması bu yüzyıldaki olaylar üzerinde yeni bulgu ve bilgilerle üzerinde araştırma yapmayı gerekli kılmıştır. Sosyal sıkıntıların, mali buhranların, eşkıyalık olaylarının tam olarak hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu yüzden çalışmamızın zaman sınırları 1550-1600 yılları arasındadır, bu zaman aralığında Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'dan sonra tam üç Osmanlı padişahı tahta çıkmıştır. Bunlar II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-

1603). Fakat çalışmamızda belirlediğimiz tarih aralığının öncesini ve sonrasını da araştırılarak bütünsel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti içerisindeki eşkıyalık hareketleri konusunda yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında bunların bölgesel çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Genel hatları ile Osmanlı Anadolu'sunu konu alan, bütünsel olarak neden ve sonuçlarını karşılaştıran bir çalışma yapılmadığını görmekteyiz. Bu sebeple genel olarak çizilen, somut veriler ile desteklenen bir tablo eşkıyalık hareketleri hakkındaki problemleri farklı açılardan yorumlamamız için önem arz etmektedir. “16. Yüzyılın İkinci yarısında Anadolu’da Eşkıyalık Hareketleri” tezi araştırmacılara önemli bir çerçeve sunarak farklı bakış açısı kazandırabilir. Bu yüzden öncelikle mikro bakış açısı üzerinden bölgesel eşkıyalık hareketleri incelenip daha sonrasında makro tarih yöntemi ile genel bir değerlendirme yapılarak konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda veri toplama, verileri grafiğe aktarma, grafikleri değerlendirme tekniği kullandığımız için tezimiz nitel bir tarih çalışması tezidir.

B. Kaynaklar

Ele aldığımız temel konu olan eşkıyalık olaylarına dair ana kaynaklardan yararlanarak yapılmış birçok inceleme vardır. Biz bu çalışmada yarım asırlık bir süreç içerisindeki olayları ele aldığımız için Anadolu coğrafyasındaki olayları ele alan bazı alan çalışmalarından genel olarak faydalanmaya çalıştık.

Eşkıyalık olayları karşısında bazen yerel otorite yetersiz kalmış ve olaylar merkezi otoriteye intikal etmiştir. Merkezde karara bağlanan olayların her biri mühimme defterlerine kaydedilmiştir. Osmanlı hukuk sisteminde yerel mahkemelerde görülen davaların kaydı şer’iyye defterlerine kaydedilmiştir. Fakat bazı davaların sonuçlanamaması, yerel mahkemenin davayı çözüme kavuşturamadığı durumlarda sorun aynı zamanda yüksek mahkeme olan Dîvân-ı Hümâyün’a sevk edilmiştir. Burada görülen davalar da Mühimme, Ahkam ve Şikayet adı verilen defterlere kaydedilmiştir. İsimleri ve dönemleri farklılık gösteren defterlerin içerikleri aynıdır. Divanın gündemine şikayet, doğrudan talep, yerel yöneticilerin yazılı başvuru ya da genel asayiş ve idari problem olarak gelen konular hakkında alınan kararların bir özeti divandaki bu defterlere kaydedilmiştir. Konumuz bakımından defterler, suç, suçlu, mağdur, zaman,

mekân ve sonuç gibi bilgiler içermektedir. İşte bu yüzden çalışmamızda ilk olarak arşiv kaynakları temel veri aracı olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklardan en önemlisi dönemin mühimme defterleridir. Çalışmamızı kapsayan toplam 73 adet mühimme defteri taranarak, ilgili belgelere ulaşılmıştır. Mühimmelerde yer alan olaylar ve iddialar bu faaliyetlerin nedeninin tespitinde yol gösterici olmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısında divanda tutulan mühimme defterleri çalışmamız için seçilmiş ve incelenmiştir. 20 numaralı mühimme defterinin mevcut olmamasından dolayı toplamda 73 adet mühimme defterine ulaşılmıştır. 1550-1600 yıllarını kapsayan bu defterlerdeki içerikler incelenmiş, bazı defterlerin hacimleri büyük olduğundan hüküm özetleri incelenerek ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Durum böyle olunca da içerikler okunmuş, hangi defterlerde genel asayiş ile ilgili hareketler var, hangi defterler daha okunaklı ve eksiksiz ise bu doğrultuda düzenli örneklem metodu kullanılarak defter seçimi yapılmıştır. 1555 tarihli mühimme defterinden başlanarak 1600 tarihini de kapsayan toplam 28 adet mühimme defteri çalışmamızın istatistiksel verileri için seçilmiştir. Grafik ve tablolar bu defterlerin verileri ile hazırlanmıştır. Fakat diğer defterler de örnek vakalarımızdaki konulara göre çalışmamıza dahil edilmiştir. Böylece ilgili döneme ait mühimme defterlerinin hepsinden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Öncelikle “eşkîya, eşirra, ehl-i fesad, fesad, celâli, çiftbozan, harami, haramzâde, harrabe, kuttâu’t-tarik, levendât, suhtevât, şâki, şekâvet, uğru, türedi, zulüm ve teaddi” kelimeleri esas alınarak filtreleme yapılmıştır. Bunun sonucunda 1204 hüküm saptanmıştır. Hükümlerin yer aldığı defterlerin büyük bir bölümü Osmanlı Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne transkript edilmişti. Kalan diğer hükümler ise Tablo 1. deki gibi özetlenerek excel programına aktarılmıştır. Buradaki karşılaştığımız sorun “ehl-i fesad” kavramı gibi birçok tanımlamanın eşkıyalık hareketlerini tam olarak kapsamadığı gerçeğidir. Örneğin zina, fuhuş, dolandırıcılık, sahtekarlık, irtidat, kalpazanlık, tefecilik, içki üretim-tüketimi gibi suçlar “fesad”, “müfsid” ya da “ehl-i fesad” olarak kayıtlara geçmiştir. Hatta çoğu çalışmada hasımların birbirlerinin tarlalarını basmaları, zina olayları ya da devlet görevlilerinin birbirlerine karşı cinayet işleme olayları eşkıyalık kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu yüzden çalışmamızda eşkıyalık hareketleri çerçevesinde değerlendirilemeyecek hükümleri ayrıştırma yoluna gidilmiştir. Ayrıca çalışmamızda devlet görevlilerin bir fiili olan zulüm ve teaddi hareketi eşkıyalık kavramı dışında tutularak ele alınmıştır.

Dîvân-ı Hümâyunda alınan kararlar doğrultusunda hazırlanan hüküm ve fermanların özet kopyalarının kayıt altına alınması sonucunda Mühimme Defterleri oluşmuştur. Ayrıca yazılan berat² ve fermanlar gönderildikleri yerlerde kaybolduğu için bu kayıtlar tek olduğundan dolayı önemli bir kaynak statüsündedir. Mühimme defterleri bize Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarının işleyiş şeklini, sosyal ve toplumsal yapının dokusunu anlamamız için olanak sunmaktadırlar. Çalışmamızda mühimme defterleri kullanılarak Divanda meselelere nasıl yaklaşıldığı, ne gibi çözümler sunulduğu, payitaht-taşra arasında nasıl bir iletişim kurulduğunu daha iyi anlamaktayız.

Dîvân-ı Hümâyun'da meseleler karara bağlanıp hüküm, ruus, nişan, ferman, berat şeklinde usül ile kaleme alındıktan sonra bu resmi belgenin bir özet kopyası da defterlere dercedilmiştir. Bu defterler, araştırmacıların olayları ve olguları değerlendirmeleri konusunda mühim bir kaynak niteliği taşımaktadırlar. Kayda geçtikleri dönemde mühimme kelimesi bu defterler için çok kullanılmamıştır, fakat bir iki defterde bu kelime geçmektedir. Zamanla araştırmacılar “mühimme” kelimesini kullanmışlardır (David, 2011, s. 295). Bu defterler “Ahkâm-ı mirî defteri” olarak da adlandırılmıştır (Kütükoğlu, 1988, s. 96).

İlk mühimme defteri kaydı E. 12321 numaralı, H. 951/ M. 1544 tarihli Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki defterdir. Daha sonra tutulan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki mühimme defterlerinin ilki H. 961/ M. 1553 tarihli 1 numaralı mühimmedir. 1 ve 2 numaralı mühimme defterleri ruûs³ defteri olsa da çalışmamız 2 numaralı defter ile başlamakta ve defterde eşkıyalık vakaları bulunmaktadır. 2 numaralı mühimme defterindeki eşkıyalık içerikli hükümlerden itibaren 16. yüzyılın ikinci yarısındaki eşkıyalık hareketlerine katılanların kimliklerini, ne şekilde olaylar yaşandığını, devletin bu duruma nasıl tepki verdiğini daha açık bir şekilde anlamaktayız.

² Arapça bir kelime olarak lügat manası “yazılı kağıt mektup” demek olan tabir Osmanlı Devlet teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere, tayin edilenlere vazifelerini tevdi etmek üzere, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet ya da tayin emirleri hakkında kullanılan bir ıstılahtu, berat'a biti, berat-ı şerif, nişan, nişan-ı şerif, hüküm de denirdi. Bkz. M. Zeki Pakalın (1946). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3.Baskı. s.205. İstanbul: MEB. Yay.

³ Sözlükte “baş; kişi, şahıs” anlamındaki re's kelimesinin çoğulu olan ruûs Osmanlılar'da bu anlamından hareket ile tayinleri ilgilendiren bir terim olmuştur. Osmanlı bürokrasisinde XVI. yüzyıl sonlarına kadar birtakım resmî tayinlerin kaydedildiği defterleri ifade eder. Bkz. Recep Ahıskalı. (2008). Ruûs. *TDVİA*. C. 35. s.272-273.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki H. 966-968/M. 1558-1560 tarihli 3 numaralı mühimme defteri klasik anlamda ilk mühimme niteliğindedir. Arşivdeki 266 adet mühimme defteri kronolojik olarak tasniflenmiştir (BOA. Rehberi, 2010, s. 7). Kronolojik bir takvime tabi tutulup düzenlenmiş olsa da içerik bakımından konularına göre sınıflandırılmamışlardır. 17. yüzyıldaki hükümler içerikleri bakımından farklı defterlere kaydedilmişlerdir. Bunun sonucunda farklı defter serileri oluşturulmuştur (İnalçık, 2005, s. 50). Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısı H. 1333/M. 1915 V. Mehmed Reşad Han dönemine kadar kayda alınmıştır.

Çalışmamızla ilgili konulara bakıldığında eyaletlerden merkeze aktarılan olaylar, görevden alınmalar, teftişler, terfiler, tetkitler, uluslararası yazışmalar, bir konunun açıklığa kavuşturulması, merkezden karyelere kadar yapılan gerekli müdahaleler gibi hususlar kayıt altına alınmıştır. Mühimmelerin konu içerikleri incelendiğinde bazı kararların mühimme defterlerinde yer almadığı farkedilmiştir. Bunun sebebi, yüksek mahkeme görevi de olan Dîvân-ı Hümâyun'a intikal eden sorunların kazaskere gönderildiği için sonuçlanan olayların hükümlerinin padişah onayına sunulma zorunluluğu olmadığından mühimme kayıtlarında yer almamışlardır (Ortaylı, 2008, s. 210).

Mühimme defterleri haricinde şer'iyeye sicillerinde de çok fazla eşkıyalık olayları kayıt altına alınmıştır. Bilindiği üzere, bazı şer'iyeye sicillerinde fâile hangi cezanın verildiği, verilen cezanın uygulanıp uygulanmadığına dair net bir bilgiye ulaşmak zordur (Abacı, 2001, s. 137). Kaza kadıları tarafından tutulan kayıtların yer aldığı bu sicillerden yararlanma konusu son derece sınırlı kalmıştır.

Mühimme defterlerinde yer alan hükümlerin hepsinde, öncelikle hükümlerin muhatap makamları yer almaktadır. Örneğin "Karaman Beylerbeyine", "İç-il Kadısına" gibi, daha sonra ne için kaleme alındığı, en sonunda da ne yapılması gerektiği yazmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin sorunlara nasıl yaklaştığını, nasıl gördüğünü, nasıl bir çözüm getirdiğini, çözümün aşamalarını, çözüme karşılık müdahalelerin yeterlilik derecesini anlamaktayız. Çalışmamıza ana kaynak olan ve incelenen mühimme defterlerinde eşkıyalık olaylarında bulunan kişiler Eşkîya, eşirra, fesad, harami, haramzade, harrabe, kuttau't-tarik, şaki, türedi ve uğru kelimeleri ile adlandırılmışlardır.

Çalışmada kullanılan bir diğer önemli kaynak türü de kroniklerdir. Bu kronikler, özel şekilde kaleme alınan ve olayların arşiv vesikalarına yansımaya taraflarını da ortaya koyan değerli eserlerdir. Çalıştığımız dönemin kroniklerinin eserlerini de inceleyip, Osmanlı idaresinin eşkıyalık olaylarına karşı asayişini nasıl sağladığı sorusuna yanıt olarak önemli bilgiler elde edilmiştir. Kronikler de devlet sisteminin gidişatına yönelik eleştiriler bazen çok yumuşak, bazen de sert bir dille yapılmıştır. 16. yüzyılın gidişatını konu edinen kroniklerin Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik durumunu anlamamıza ve yorumlamamıza imkân vermektedir. *Peçevî Tarihi*⁴, Osmanlı dönemi kaynakları arasında sık sık başvurduğumuz eserdir. İki ciltten oluşan eserin III. Murat dönemini kapsayan kısmı mühimmelerde kaydedilen olayların nedenlerini açıklamamızda yardımcı olmuştur. İncelememizde kullandığımız diğer bir kaynak ise Bostanzâde Yahya Efendi'nin *Tarih-i Saf/ Tahfetü'l Ahabab*⁵ adlı eseridir. Askerlerin kanunî hareket etmelerini konu alan bölümlerden sıkça faydalanılmıştır. Çalışmamızdaki her dört padişah dönemine de tanıklık eden Selanikli Mustafa Efendi'nin *Selanikî Tarihi*⁶ adlı eseri, 16.yüzyılın ikinci yarısındaki olaylara ışık tutmaktadır. Bu eserde verilen bilgiler olayların çerçevesini çizmemiz doğrultusunda çok yararlı olmuştur. Başvuru eserlerimiz arasında yer alan diğer bir kaynakta Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Nâdirü'l-mehârib*⁷ adlı eseridir. 1567-1569 yılları arasında yazılan eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları arasında geçen mücadeleden II. Selim'in tahta çıkışına kadar olan zaman dilimini konu edindiği için olayların çıkış noktası hakkında yorum yapabilmemizi sağlamıştır. Birçok önemli kronikçi 16. yüzyılda devletin gidişatı üzerine eserler yazmış, fakat bu döneme tanıklık etmedikleri için çalışmamızda yer almamışlardır.

Son dönemlerde, Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalık hareketlerini konu alan çalışmalarda bir artış söz konusudur. Literatür taramamızda her birine yer verilmesi mümkün

⁴ İbrahim Peçevî, (1980). *Peçevî Tarihi.I-II*. (Basılı nüshaya ek önsöz ve fihristi hazırlayanlar Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk). İstanbul.

⁵ Bostanzâde Yahya Efendi, (1978). *Tarih-i Saf/ Tahfetü'l Ahabab/Duru Tarih*. (Haz. Necdet Sakaoğlu). İstanbul.

⁶ Mustafa Selanikî, (1999). *Selanikî Tarihi*. (Haz. Mehmet İpşirli). Ankara.

⁷ Mustafa Âlî, Nâdirü'l-Mehârib. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Revan. No.1290; Gülhizar Kara, (2009). Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nâdirü'l-Mehârib Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Muhtevasının Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Programı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

olmadığından, sadece eşkıyalık çalışmalarına öncülük eden ve eşkıyalığı farklı bakış açılarıyla yorumlayan eserlere yer vereceğiz.

Literatür taramamızda, çalışmamızla aynı başlıklı başka bir araştırma eser veya başka bir tez ile karşılaşılmamıştır. Fakat tez konumuzla ilgili bilgiler ihtiva eden yerli ve yabancı çalışmalardan istifade edilmiştir. Sadece 1550-1600 yılları arası değil, diğer dönemlerin eşkıyalık olaylarını kapsayan çalışmalar da metot ve bilgi bakımından incelenmiştir.

Osmanlı'daki eşkıyalık hareketleri ile ilgili yapılan ilk çalışma, 1941 yılında Rus yazar Anna S. Tveritinova tarafından kaleme alınan “*Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*”⁸ adlı eserdir. Eserde, Karayazıcı isyanı örneği üzerinden Osmanlı'daki eşkıyalık-isyan olayları “köylü isyanı” olarak sınıf mücadelesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu görüş çoğu araştırmacı tarafından kabul görmese de bu konunun Rusya’da ciddiyetle ele alınması dikkate değerdir.

Celâli isyanları adı altında eşkıyalık hareketleri üzerinde yapılan çalışmaların öncüsü M. Çağatay Uluçay’dır. Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*⁹ ve *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*¹⁰ başlıklı çalışmalarında olayları eşkıyalar ve halk bağlamında sebep ve sonuçları ile ele almıştır. Anadolu’nun dört bir yanında vuku bulan Celâli isyanlarının Manisa sancağındaki etkisini ve eşkıya reislerini kaleme almıştır.

Celâli isyanları denilince akla ilk gelen isim Mustafa Akdağ’dır. Akdağ’ın *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*¹¹, *Celâli Fetret*¹², *Büyük Kaçgunluk*¹³ adlı eserleri çalışmamızın her aşamasında yardım aldığımız ve sıkça atıf yaptığımız kaynaklar

⁸ Eser 1946 yılında Sovyetler Birliği İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Aynı yıl Abdülkadir İnan tarafından Türkçeye çevrilmiş, ancak basımı 2006 yılında gerçekleşmiştir. Bkz. Anna S. Tveritinova, *Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*, çev. Afet İnan, Haz. A. Haydar Avcı, AYA Yayıncılık, İstanbul 2006.

⁹ Uluçay, M. Ç. (1955). *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Berksoy Yayınevi

¹⁰ Uluçay, M. (1944). *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

¹¹ Akdağ, M. (2017). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹² Akdağ, M. (1958). Celâli Fetreti. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1-2, s.53-107.

¹³ Akdağ, M. (1964). Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, s.1-49.

arasındadır. Mustafa Akdağ'ın Celâliler üzerine yapılmış çalışmalarının başlangıcı 1945 yılıdır. 1945-1960 yılları arasında yazılmış olan “Celâlî İsyanları” Akdağ'ın Doçentlik tezidir. Akdağ'ın Anadolu'daki isyanlara yönelik çalışmaları bugüne kadar yapılmış olan en kapsamlı ve en ayrıntılı çalışmalardır. Uzun bir çalışma sonucunda bir bölümünü tamamlamıştır. Akdağ'ın eserini tamamlamaya ömrü vefa etmemiş olsa da Anadolu'daki isyanlar konusunda yapılacak diğer çalışmalara öncü olmuştur. Akdağ, “Celâlî isyanları” deyimini yerine “Büyük Celâlî Kavgası” şeklindeki deyimini tercih etmiştir. Bu deyimini tercih etmesindeki nedeni, her sınıftan insanın bu büyük karışıklığın içinde yer aldığını, kimin isyancı kimin düzen savunucusu olduğunun belli olmadığı, bugün kavgaya tutuşan grupların yarın barıştığı bir iç karışıklık serisi olması şeklinde açıklar (Akdağ, 2017, s. 14-15). Akdağ, 1550 yılından 1575 yılına kadar olan Anadolu'daki karışıklıkları “haramilik” olarak adlandırmıştır (Akdağ, 1945, s. 32). Yazar, sonraki yıllardaki karışıklıkları tanımlamak için “Büyük Kaçgun” tabirini kullanmıştır (Akdağ 2017, s. 423). Celâlî isyanlarının bir sonucu olan “Büyük Kaçgun” deyimini, köylülerin iç karışıklıktan ve merkezi otoritenin vergi baskısından topraklarını terk edip tarıma elverişli olmayan yüksek bölgelere kaçıp yerleşmelerini ifade etmektedir (Tunus, 2019, s. 414). Eşkiya ve zorbalardan kaçışlar, çoğunlukla köyden kente değil de halkın kendini güvende hissedeceği sapa yollara, sarp yerlere olmuştur. Hatta bu kaçış köylerin yerlerinin değişmesine de yol açmıştır. Bu yüzden “Büyük Kaçgun” ifadesi tam yerinde bir tabirdir.

Anadolu'daki haramiliğin ne zaman başladığının kesin bilinmediğini belirten yazar, 1515 tarihli Edremit şer'iyye sicilindeki haramilik olaylarına dayanarak eşkiyalık olaylarının sanıldığından daha eski olduğunu vurgular (Akdağ, 2017, s. 94). Yazar, Celâliliğin başlangıcı konusunda net bilgi vermektan kaçınmamıştır. Akdağa göre, 16. yüzyılın ikinci yarısına doğru ordunun ihtiyaç fazlası gençlerin, vezirlerin, beylerbeylerinin, sancakbeylerinin hizmetinde cebeli yazılıp sekban olmalarını, işsiz kaldıklarında da levent olmalarını celâliliğin başlangıcı olarak ifade etmektedir. Yazara göre bu başboş leventler asayiş tehdit etmişler, şehirlerdeki cinayet ve hırsızlık olaylarında baş rol oynamışlar, nihayetinde üçer beşer gruplar halinde haramiliğe çıkarak Celâliliğin başlangıcında rol almışlardır (Akdağ, 2017, s. 67). Yazar başka bir araştırmasında da Celâlî bölüklerinin ortaya çıkışını Bayezid isyanında yer alan çift bozan reayaya bağlamıştır. İsyana karışan çift bozanlara kapu kulluğu vadedildiği,

Celâli bölüklerinin de Bayezid olayında yer alan tımarlı sipahilerin önderliği altında ortaya çıktığını belirtmiştir (Akdağ, 1945, s. 37). Yazar, Celâli isyanlarının niteliğine nazaran zaman ve mekân sınırlarının daha net olduğunu vurgulamıştır. İsyanları kabaca Anadolu’da olup biten karışıklıklar olarak belirtirken, büyük Celâli isyanlarını III. Mehmed döneminde başlayan, Osmanlı Anadolu’sunda görülen asker ve halk ayaklanması olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Osmanlı kroniklerine dayanarak bu isyanların sadece Türklere ait bir sosyal olay olduğunu vurgulamıştır (Akdağ, 1945, s. 23) Mustafa Akdağ’a göre Osmanlı Anadolu’sunda yaşanan bu büyük buhranın temelindeki sıkıntılar 1500’lü yılların başından itibaren başlamıştı ve bu sıkıntıların nedeni iktisadi problemlerdir. Eşkîyalık olaylarının/ Celâli isyanlarının başlangıcına iktisadi darlığı yerleştiren yazar bu isyanlara ekonomik temelli bakmıştır. Yazara göre modern tarihçilikte de tarihi olayları açıklamada ilk olarak iktisadi nedenleri araştırmak kabul görmüştür. Bu yüzden Akdağ, Osmanlı Anadolu’sundaki isyanları idrak edebilmek için Osmanlı Devleti’nin iktisadi tarihini araştırmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır (Akdağ, 1945, s. 26).

Akdağ’a göre devlet idaresindeki ilk çatlak memnuniyetsiz sipahilerin hükümete karşı tavır almasıyla ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılın iktisadi ve sosyal tablosunu çizen yazar, Osmanlı Devleti’nin daha Kanuni Sultan Süleyman’ın son zamanlarında isyanlara müsait olduğunu vurgulamıştır (Akdağ, 1945, s. 32). Büyük Celâli isyanlarının 16. yüzyılın sonlarında başladığını savunan genel görüşün aksine Akdağ bu tarihten daha öncesini işaret etmektedir. Levent, asker ve halk kıyımlarının tedricen ortaya çıktığını, Eğri seferinin olduğu sıralarda da Anadolu’nun dört bir köşesine yayıldığını vurgulamaktadır (Akdağ, 1945, s. 32). Akdağ, Anadolu ve Rumeli’deki asayişsizliğin ne zaman başladığına dair kesin bilgiler vermekten kaçınsa da Kanuni’nin son yıllarını işaret etmektedir. Bu yıllarda soygunculuk, gasp, cinayet gibi olayların ortaya çıktığını ve fâillerinin tımarlı sipahi, levent ve medrese öğrencileri olduğunu belgelerle desteklemiştir. Bu noktada leventlerin bir anda eşkıya olmadıklarını, bu oluşumun sosyo-ekonomik bir sürece yayıldığını belirten yazar, Celâli isyanlarında yer alan kişilerin sosyo-ekonomik yönleriyle incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Akdağ, 2017, s. 405).

Yazar araştırmalarına 1550 tarihli olaylar ile başlamıştır, öncesindeki olayların bu tarihten sonrakiler kadar şiddetli olmadığını iddia etmiştir. Akdağ, suhte isyanlarının başlangıç tarihinin net olmadığını, fakat çok eski olduğunu, belgelere göre 1558 yılında başladığını ve 17. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiğini belirtmiştir. Yazar, suhtelerin Kanuni döneminde 15-20 kişilik çetelerle başlayıp 150 kişilik gruplarla haramiliğe devam ettiklerini, II. Selim zamanında ise bu grup üyelerinin 800-1000 kişiye vardığını belirtmiştir (Akdağ, 1945, s. 34). Yazara göre bu gruplaşma 1550-1575 yılına kadar sürmüş ve Celâli isyanlarının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Akdağ suhtelerin haramilikten toplu kıyamlara kısa sürede geçtiklerini belirtmiştir (Akdağ, 1945, s. 35).

Akdağ, Anadolu'daki karmaşanın aktörlerini de ayrıntılı olarak tanıtmaktadır. Öncelikle Çiftbozanelardan ortaya çıkan levent ve sekbanların bu kargaşada nasıl yer aldıklarını, sonrasında devlet görevlilerinin sözde kanuncu ve düzenlikçi olup birbirleri ile mücadeleye giriştiklerini, çiftbozan ve ehl-i örfün bu kargaşadaki birbirleri ile olan bağlantılarını, ehl-i örfün çiftbozaneları nasıl örgütlediğini anlatmaktadır (Akdağ, 2017, s. 17). Sonrasında da altı-bölük halkının iç kavgada en baş rolü oynadıklarını kaydetmiştir. Medrese öğrencilerinin Celâli kavgasındaki en özgün grup olduğunu belirten yazar, suhtelerin kimi zaman çiftbozan leventlerle, kimi zaman da halk ve akrabaları ile bağlantıları olduğunu belirtmiştir. Akdağ ayrıca öğrencilerin ehli örfü baş düşmanları olarak gördüklerini, fakat ehl-i şerden de destek aldıklarını vurgulamıştır. Yazar son olarak Yeniçeri ve Acemi oğlanlarının ne şekilde illegal hareketlerde bulduklarını, ayrıca suhtelerin yeniçeri ve acemi oğlanı kıyafetleriyle soygunculuk yaptıklarını, bu kavgada kimliklerin de birbirinden ayırt edilmesinin zor olduğundan bahsetmiştir (Akdağ, 2017. s. 15-20). 16. ve 17. yüzyıllarda adli ve idari işlerin net bir şekilde birbirinden ayrılmadığı için kadılar ve sancakbeylerinin rekabetine yol açtığını, bu durumun da Celâli isyanlarına tesir ettiğini ortaya koymaktadır (Akdağ, 1945, s. 25).

Akdağ'ın başvurduğu kaynakları arasında, bu olayları bizzat yaşayan dönemin çağdaşı olan Osmanlı kroniklerinin bakış açıları ile yazılmış kaynak eserler vardır. Yazar, Osmanlı kroniklerinin eserlerini bolca kullanmasına rağmen Osmanlı vakayinamelerinin sosyo-ekonomik bağlamda çok dar kalmalarını da eleştirmektedir (Akdağ, 1945, s. 26). Bu yüzden arşiv belgelerine ve folklor araştırmalarına dikkat çekmiştir. Arşiv belgeleri

olan ahkam ve mühimme defterlerine de fazlasıyla yer vermiştir. Ahkam ve mühimme defterleri payitahtın hükümlerini içeren defterler oldukları için Osmanlı Devleti'nin olaylara bakış açısını yansıtmaması konusunda oldukça önemlidir. Bu yüzden yazar defterlerde yer alan eşkıyalık olaylarını içeren hükümlere değinerek payitahtın olaylara nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığını gözler önüne seriyor ki bu yazarın araştırmalarında kullandığı metodolojik bir yaklaşımı olarak göze çarpıyor.

Osmanlı Anadolu'sundaki isyan konusunu işleyen yazar, sosyal ve iktisadi detaylarla taşra tahlilini derinlemesine yapmıştır. Reayanın sosyo ekonomik sıkıntılarını muhtelif olaylarla açıklayarak ilerleme metodolojisine sahip olduğu için şerhiye sicillerinden bolca istifade etmiştir. Fakat kadı sicilleri toplumsal tarih bakımından önemli bir ana kaynak olsa da olayların detayları bakımından yetersiz kalabilmektedir. Çünkü mahkemede şikâyete sebep olan olayın işlenmiş olması, yani suçun işlenmesine neden olan durum ya da durumlar şerhiye sicillerinden tespit edilememektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki yerel mahkemelerden çıkan bu kayıtlar sosyal tarih perspektifi konusundaki boşluğu doldurmasalar da araştırmacılar için çok önemli veriler içermektedirler. Olayların ve olguların nedenselliğini sorgulayan yazar, geniş bir bakış açısıyla ele aldığı olayların nedenleri ve etkileri üzerinde titizlikle durmuştur. Ayrıca yazarın yerel tarih çalışmalarını da baz aldığı sıkça yararlandığı “Amasya Tarihi” adlı esere yer vermesinden anlamaktayız. Akdağ, kaynaklar aracılığı ile olgulara ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik olayları ilk elden vesikalarla açıklamış ve görüşlerini belgeler ile desteklemiştir (Gümüşlü, 2000, s. 43). Olayları ve olguları açıklamadaki metodolojisi çok akıcı olan yazarın kullandığı dil de bir o kadar ağırdır. Yazarın, eşkıya ve isyancıların sorgulanmadan siyaset edilmeleri ve ele geçirilen mallara el konulmasına dair çıkarılan fermanları hukuk dışı bulması çok ilginç bir yaklaşımdır (Akdağ, 2017, s. 207). Akdağ burada gelecekte geçmişe bakan bir yorumlamaya gitmiştir.

İstifade ettiğimiz diğer bir çalışma William J. Griswold'un *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*¹⁴ adlı eseridir. Griswold, Celâlilerden önceki kargaşayı, Mustafa Akdağ'ın haramilik, eşkıyalık olarak adlandırdığı aşamayı, “önceki Anadolu isyanları” olarak adlandırmıştır. Celâli ve önceki Anadolu isyanları arasındaki farkı ateşli silahlar ve savaş tekniklerindeki değişiklikler nedeniyle Celâlilerin önceki Anadolu isyanlarına

¹⁴ Griswold, W. J. (2011). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

nazaran Osmanlı ordusu karşısında daha baskın olduklarını belirtmiştir (Griswold, 2011, s. 11).

Griswold'un ele aldığı zaman aralığı 1596 Haçova savaşından 1609 Büyük Celâli isyanlarının sonuna kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Griswold, Anadolu'daki isyanların sadece fetihlerin durmasına, seferlerin iyi yönetilememesine bağlanmasına karşı çıkmıştır. Yazar, tımar sisteminin işlevini yitirmesine, merkezi yönetimin yetersiz kalmasına, Avrupa devletlerindeki fiyat devrimine dikkat çekerek bu üç etmen üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir (Griswold, 2011, s. 9).

Griswold, isyanları idari ve askeri bir çekişmeye bağlamış ve Anadolu'daki isyanların bütününi siyasi bir düzlemde ele almıştır. Celâli liderlerinin ortak bir ideoloji etrafında toplanmadıklarını, aksine şahsi çıkarları doğrultusunda devam eden olaylar olarak nitelendirmiştir (Griswold, 2011, s. 57). Yazar, Celâli isyanlarını iç ve dış bağlamda siyasi yönleriyle araştırmış, Celâlilerin çıkarlarının Osmanlı hükümetinin çıkarları ile çakıştığını saptamıştır. Bu bağlamda yazar, Celâlilerin siyasi ve bağımsızlık gibi bir amaçlarının olmadığını belirtmiştir. Celâlilerin tek isteğinin Osmanlı devlet sistemine katılmak istediklerini, Osmanlı devlet sistemi içinde görevlere getirilmek olduğunu, devletin bütünlüğünü bozacak hiçbir amaçlarının olmadığını vurgulamaktadır (Griswold, 2011, s. 11). Yazar, yıllarca içte ve dışta mücadele veren Osmanlı Devleti yıpranmış olsa da Celâlilere Osmanlı sistemi içinde olmanın çok cazip geldiğini söyler. Griswold, Celâlilerin bağımsızlık mücadelesinin olmayışına karşın "Celâliler Osmanlıların en akıl karıştıracı açmazını oluşturmuşlardır" yorumunu yapmaktadır (Griswold, 2011, s. 77). Devletin doğusunda ve batısında devam eden savaşların devlete olan etkisine değinerek buralarda görev alan serdarların bu isyanlarla ilişkisini ve isyanlara olası etkilerini tartışmaktadır. Hatta çoğu devlet görevlisinin her ne olursa olsun hala padişaha sadık kaldıklarını ilginç bir detay olarak değerlendirmektedir (Griswold, 2011, s. 203).

Griswold, Celâli isyanlarının sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik tahlilini Akdağ gibi gerçekleştirememiştir. Çünkü yazar Celâli isyanlarını devlet adamlarının çıkarlarına yönelik bir isyan olarak açıklıyor. Celâli liderlerinin birbirleriyle iş birliği yaptıklarına dair örnekler vererek olayları tahlil eden yazar özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu noktada yazar askeri ve idari bir Celâli tarihi yazmıştır. Fakat Celâli isyanlarını

tamamen devlet görevlilerinin menfaati olarak düşünmek eksik bir çıkarımdır. Yazar, Celâliilerin büyük gruplar oluşturup Osmanlı Anadolu'sunun dört bir tarafına yayılmalarını Osmanlı Devleti'nin gelmekte olan tehlikeyi görmediğine dayandırmaktadır. Yazara göre, Osmanlı'nın Haçova Savaşından sonra yaptığı en büyük yanlışının Anadolu'da vuku bulan çaresizliği, çöküntüyü ve yoksulluğu algılayamaması ve bu doğrultuda bir yorumlamaya gidememesidir. Bu noktada Celâli liderlerinin hafife alındığını, aksine bu liderlerin savaş yöntemlerinde gayet usta olduklarını vurgulamaktadır (Griswold, 2011, s. 41).

Yazar, Suriye'nin kuzeyinde vuku bulan Canboladoğlu isyanına da farklı kaynaklarla değinmektedir. Öncelikle bu isyanın Celâli isyanları gibi olup olmadığından yola çıkarak Canboladoğlu isyanının özündeki bağımsızlık arzusuna dikkat çekmektedir. Celâliilerin amacının Osmanlı Devlet sisteminde yer almak olduğunu, Osmanlılara baskı yapabilecek bölgelerde egemenlik kurduklarını açıklayan yazar, bu noktada Canboladoğlu Ali Paşa ve Celâliiler arasında bir ayrım olduğunu belirtmiştir. Yazara göre, Celâli önderleri rütbe, erk ve güvenlik peşindeydi ve uzun süreli bir olma ruhu sağlamadıkları için pek dikkat çekmediklerini düşünmektedir (Griswold, 2011, s. 244). Griswold, elçilik raporlarına, papalık ve konsolosluk raporlarına, batılı seyyahların notlarına dayanarak Canboladoğlu isyanına açıklık getirmeye çalışmıştır. Yazar, Canboladoğlu isyanı için farklı kaynaklar kullanmışsa da Celâli isyanları için aynı tarz kaynakları kullanmaması eksiklik oluşturmaktadır. Yazar, eserinin sonunda Kuyucu Murad'ın isyanları bastırdığını ama muzafferiyeti I. Ahmed'in üstüne alınıp adına cami yaptırdığını eleştirmektedir (Griswold, 2011, s. 250). Hanedan merkezli bir devlet olan Osmanlı hakkında bu durumu eleştirmesi Osmanlı Tarihine tam anlamıyla hâkim olmaması ile ilgilidir. Griswold'un kullandığı kaynaklar arasında arşiv belgeleri, vakayinameler, döneme ilişkin elçilik raporları ve bu konuda yazılmış eserler vardır. Arşiv belgeleri ve nasihatnamelerin güvenilirliğini tartışan yazar, kaleme alanların o günün siyasetinden etkilenip etkilenmediklerini de göz önünde tutarak tenkitli bir yaklaşım sergilemektedir (Griswold, 2011, s. 257).

Hem Tarih hem de Sosyoloji alanında dersler veren Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*¹⁵ adlı çalışmasında Osmanlı Anadolu'sundaki isyanlara tarihsellikten ziyade sosyolojik bir tutumla yaklaşmış, modern tarihçilerden çok daha farklı bir bakış açısıyla Anadolu'daki olayları yorumlamaya çalışmıştır. Yazar, araştırmasının amacını “Osmanlı Devleti'nin toplumsal sınıfları etkili bir şekilde manipüle ederek olası isyanları engellediğini göstermek” olarak açıklar (Barkey, 2021, s. 43). Barkey, Eric J. Hobsbawm'ın ve çoğu araştırmacının ilkel isyancı ve sosyal eşkıya tanımlarını reddederek, onların romantik gözlüklerin arkasından baktıklarını, aslında eşkıyaların kırsal toplumun esas zorbaları olduklarını öne sürerek tanımlamasını bu yönde yapmıştır (Barkey, 2021, s. 41). Barkey, isimlendirmede eşkıyalık ve Celâli kavramlarını açıklamamış bunun yerine küçük ölçekli olanlara eşkıyalık, büyük ölçekli olanlara Celâli isyanları diyerek bir ayrıma gitmiştir (Barkey, 2021, s. 31-210).

Yazar, olayları daha iyi anlamak için Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldaki kuruluşu ile 19. yüzyıldaki çözülüşü arasındaki döneme odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, öncelikle çağdaşı olan araştırmacıların devletlerin kuruluş ve çöküş dönemlerine odaklandıklarını ve bu yüzden devletlerin hakimiyetlerini pekiştirdiği dinamik süreci ihmal ettiklerini eleştirmektedir (Barkey, 2021, s. 7-8). Barkey, eşkıyalık olaylarında yer alan aktörlerin başı boş köylüler, isyan eden suhteler, görevlerini kötüye kullanan devlet görevlileri ve itaat etmeyen askerler olduklarını belirtmektedir (Barkey 2021, s. 195). Celâli isyanlarını kaleme alan klasik tarihçilerin isyanların sonuçları hakkında yorum yapmamalarından yakınan yazar, isyan tanımı ile isyanların bastırılıp bastırılmamasının çelişeceğini söylemektedir. Yazara göre, ortada bir isyan vardır, ama ne bastırılmış ne de bastırılmamış denilecek kadar kesin bir sonuca varılamamaktadır, çünkü Osmanlı Devleti'nde devlet görevlilerinin eşkıyaları ve özellikle paralı askerleri askeri amaçlarla kullanarak kargaşa engellenmiştir, fakat kargaşadaki gruplar yararsız hale gelince yok edilmiştir. Yazar ayrıca eşkıyaların siyaset edilmesinin sık rastlanan bir durum olmadığını da belirtmiştir (Barkey, 2021, s. 323). 16. ve 17. yüzyıldaki yaşanan olayların açıklamasını “Osmanlı Devleti'nin toplumsal düzeni tehdit eden grupları manipüle edebilmek için kasıtlı olarak tasarladığı politikalar” tezini öne sürerek yapmaya çalışmaktadır. Yazara göre, Osmanlı Devleti'nin gücü tehdit niteliğinde olan

¹⁵ Barkey, K. (2021). *Eşkîyalar ve Devlet- Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

grupların devlet ile bütünleştirilmesi veya meşrulaştırılması, yani devletin bu grupları kendine bağlaması ile artmıştır. Yazar, eşkıyalığı egemen sınıfın ihtiyaçlarına göre sahte bir tehdit olarak kullanılan ya da devletin yönetim mekânizması ile bütünleştirilen yapay bir toplumsal kurgu olarak açıklamakta ve Osmanlı'nın kendi icraatlarının bir yan ürünü olarak görmektedir. Eşkıyaların da Osmanlı sisteminden yararlanmada gönüllü olduklarını belirten Barkey, karşılıklı bir çıkar ilişkisi olduğunu öne sürmektedir (Barkey, 2021, s. 38). Yazar, bu iddiasını III. Murat döneminde suhte temsilcileri ile yapılan müzakereyi örnek vererek desteklemek istemiştir. Barkey, öğrenci isyanlarını önlemek amacıyla suhte temsilcileri ile yapılan görüşmeyi “merkezle bütünleştirme stratejisi” olarak yorumlayarak genellemelerde bulunmuştur (Barkey, 2021, s. 219). Yazar burada Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemlerini hesaba katmamıştır. Barkey, bu noktada Anadolu'daki ayaklanmaları iktisadi nedenlere dayandıran araştırmacıların görüşlerini dikkate almamaktadır.

Karen Barkey, taşrada büyük ölçekli köylü isyanlarının olmadığını iddia ederek bunun nedeninin de taşraya atanan devlet görevlilerinin sık sık değiştirilmesinin taşradaki güçlü himaye ilişkilerinin gelişmesinin önüne geçtiği olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Osmanlı devlet politikasının sınıfsal yapı, güçlü himaye ilişkilerini ve yereldeki ittifakları desteklemediğini ve bundan dolayı köylülerin elitlerle örgütlenemediğini de bu durumun sebebi olarak zikretmektedir. Yazar, köylü isyanlarının pek yaşanmadığını sosyolojik önermelerle bütünsel bir yaklaşımla ele almıştır (Barkey, 2021, s. 24). Aynı şekilde yazar, suhtelerin belirli bir bölge üzerinde hak iddia etmediklerini, diğer bir ifadeyle devletin otoritesinden çalmadıklarını, bu yüzden de merkezin pek dikkatini çekmediklerini ifade etmiştir (Barkey, 2021, s. 217).

Barkey'in kullandığı kaynaklar mühimme defterleri, kadı sicilleri, ruznamçeler ve tapu tahrir defterleridir. Kullandığı zaman aralığı ne kadar uzunsa kaynakları bu zaman aralığını açıklamaya yetmeyecek kadar azdır. Yazarın incelediği coğrafi alan Aydın ve Saruhan Sancaklarıdır. Bu coğrafyayı seçmesinin nedenini her konuda tarihi bir belgenin olması şeklinde açıklamaktadır. Saruhan ve Aydın sancaklarındaki kayıtlardan yararlanarak toptancı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Barkey, Avrupa'daki isyancılar bertaraf edilirken Osmanlı'daki isyancıların evcilleştirildiğini, merkezi otoritenin bu şekilde güçlendiğini ve toplum üzerindeki

hakimiyetini bu şekilde devam ettirip devlet merkezli bir kültür yerleştiğini savunmaktadır (Barkey, 2021, s. 16). Yazara göre Celâli isyanları devletin çıkarları doğrultusunda çözümlenen bir isyandır. Barkey'i bu sonuca götüren dayanağı ise Osmanlı Devleti'nin bu isyanlarda yer alanları ortadan kaldırması ya da devlet bünyesine almasına atıf yapmaktadır. Yani isyanların çoğunlukla devlet tarafından yaratıldığını ve isyancıların devlet tarafından kışkırtıldığını iddia etmektedir. Böyle bir yaklaşım teoride pratik gibi görünse de tarihi gerçekliğe uygun olmayan pek çok yanı vardır. Bu görüşü destekleyecek başka bir kaynak yoktur. Osmanlı kroniklerinde bile isyanların devletin merkezileştirme sürecine katkıda buldukları yer almamaktadır. Eşkîyalık faaliyetleri ve büyük Celâli isyanlarının Osmanlı Devleti'nin değişim ve dönüşümü noktasında pek çok etkisi olmuştur, fakat Osmanlı Devleti bu süreci merkezileşme açısından kurgulamış olma ihtimali yoktur. Barkey'in yaklaşımı hem iddialı hem de özgün bir yaklaşımdır, fakat bu yaklaşım olayların bütününe kapsayamaz.

Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak "Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720"*¹⁶ adlı çalışmasında, 16. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin eşkıyaların istilası altında olduğunu belirtmiş ve buradaki olayları "eşkîyalık" olarak adlandırmıştır. Sonrasında Anadolu'daki eşkıyalıkların "isyan" rengine büründüğünü ifade ederek adlandırmasını bu yönde yaptığını açıklamıştır (Faroqhi, 2016, s. 121).

Faroqhi'ye göre, 16. yüzyılın sonlarında Anadolu'da üç tür isyan çıkmıştır. Suhteler medrese eğitimlerini tamamladıktan sonra devlet kadrolarına girmek için isyan etmişlerdir; köyden çıkma olan askerler ise ayrıcalıklı askeri sınıfa giriş hakkı için savaşmışlardır. Yazar, bu noktada Kızılbaşlara yapılan zulümlerin aralıklarla sürdüğüne dikkat çekerek dinsel uygulamaların ne zaman sona erdiğini ve isyan hareketlerinin ne zaman başladığının tahmininin zor olduğunu ifade etmiştir (Faroqhi, 2016, s. 145). Faroqhi, 16. yüzyılın ikinci yarısındaki isyanlarda düşük rütbeli askerlerin rol aldığını, 17. yüzyıldaki isyanlarda makamlarında kalmak için isyan eden taşradaki yöneticilerin rol aldığını ifade etmiştir. Yazar, bu yöneticilerin yeniçerilerle güç savaşında bulduklarını da eklemektedir (Faroqhi, 2016, s. 121).

¹⁶ Faroqhi, S. (2016). *Devletle Başa Çıkmak "Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720"*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Faroqhi, Celâli isyanlarını demografik nedenlere bağlamamıştır. Yazar, nüfus artışından ziyade nüfus baskısının rolüne dikkat çekmiştir. Nüfus baskısının köylülerin seçeneklerini kısıtladığını, onları daha yoğun daha sıkı bir çalışmaya zorladığını ve bundan dolayı memnun olmadıklarını kaydetmiştir. Yazar, nüfus artışından dolayı bekar ve yersiz yurtsuz köy gençlerinin köylerini terk ederek iş bulma ümidiyle farklı yollara başvurduklarını aktarmıştır. Köyden kente akın edenleri, özellikle Orta Anadolu bölgesinin baz alınarak incelenmesi durumunda yaşanan göçlerin Akdağ'ın “Büyük Kaçgun” tabirini hak ettiğini kaydetmiştir. Yazar, Celâli isyanlarını daha çok siyasi nedenlere odaklanarak pek çok köylünün yönetici sınıfa vergi ve harç olarak ödedikleri kaynakların kaybedilmesinden dolayı ailesine bakmakta zorluk çektiğinin siyasi bir gerçek olarak ifade etmiştir (Faroqhi, 2016, s. 125). Faroqhi, medrese talebelerinin siyasi düzeni ciddi olarak tehdit etmeye yetecek kadar güce hiçbir zaman sahip olmadıklarına dikkat çekmiştir. Hatta yazar, suhte ayaklanmalarını tam olarak Celâli isyanlarının bir parçası olmadığını savunmaktadır (Faroqhi, 2016, s. 122).

Faroqhi, Anadolu kırsalındaki toplumsal örgütlenmeyi etraflıca ele almış, Karen Barkey'in “Anadolu kırsalındaki toplumsal örgütlenme düzeyinin düşük olması köylü ayaklanmalarını engellemiştir” düşüncesini dikkate almış ve desteklemiştir (Faroqhi, 2016, s. 14). Faroqhi, tımar sahiplerinin kısa süreli görev aldıklarını, köylülerle uzun süreli bir etkileşimde bulunmadıklarını ifade etmiştir. Yazar, köylülerin yapabileceği tek şeyin yerini yurdunu bırakıp gitmek, göç edenlere katılmak ya da güçlü birinin himayesine girmek olduğunu belirtmiştir (Faroqhi, 2016, s. 15-16). Faroqhi, köy şartlarının hem zor hem de eşkıyalardan dolayı güvenliksiz olduğunu, köyden ayrılanların şehirlerde ve orduda daha güvende, daha kolay bir hayat süreceklerini düşündüklerini ifade eder. Bu yüzden yazar, eşkıyalık olayları olsun, isyanlar olsun köylü isyanı olarak düşünülmemesi gerektiğini savunmuştur. Yazar bu bağlamda Mustafa Akdağ gibi köylüleri köyelerine dönmek istemeyen paralı askerler olarak nitelendirmiştir (Faroqhi, 2016, s. 124). Ayrıca yazar, Anadolu kırsal toplumu ile Osmanlı Devleti'nin karmaşık ilişkisini çözme yolunda ileri adımlar atılmadığı gerçeğini de ifade etmektedir (Faroqhi, 2016, s. 105). Yazar, vergiden ve işgücünden bunalmış köylünün eşkıyalardan korktuğu için onların yanında yer aldıklarını, oysa köylünün zor hayat şartlarına karşı çıkmak için eşkıyalara destek verdiklerini ifade etmiştir (Faroqhi, 2016, s. 203). Faroqhi, Akdağ'ın Celâli isyanlarının nasıl ve ne

şekilde sona erdiği sorusunu sormaktan kaçındığını belirtmiştir. Yazar, isyancıları bertaraf etmek için Devletin yeterli askeri gücü olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca yazar, bir isyana müdahale edildikten sonraki süreci Osmanlı hükümetinin sağlayamadığını vurgulamaktadır (Faroqhi, 2016, s. 107).

Faroqhi, birçok araştırmacının isyanlar konusundaki araştırmalarına sık sık yer vermiş, fakat tenkitli bir yaklaşımla analiz etmiştir. Yazar, birçok noktada bazı araştırmacıları eleştirmiş ve eksik olan noktaları belirtmiştir. Faroqhi, çoğu araştırmacının Celâli isyanlarını 1608 Kuyucu Murad Paşa'nın müdahalesiyle son bulduğunu, isyanları bu tarihten ileri götürmediklerini eleştirmektedir. Yazara göre bu isyanlar uzun vadeli bir sürecin bir parçasıdır ve paralı askerlerin isyanları başlığı altında 18. yüzyıla kadar araştırılması mümkün görülmektedir (Faroqhi, 2016, s. 123).

Çalışmamızın pek çok bölümünde istifade ettiğimiz diğer bir çalışma da Yunus Koç'un "*Osmanlı Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum*"¹⁷ isimli makalesidir. Ayrıca suhte eşkıyalıkları içerikli başlıklarımızda faydalandığımız diğer bir çalışması da "*XVI. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları*"¹⁸ isimli makalesidir.

Yunus Koç, Celâli isyanlarının oluşumu sürecinde birbiriyle ilişkili olan ve olmayan pek çok unsurun yer aldığını, bu unsurların genel olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Özellikle 1475-1550 tarihleri arasındaki Osmanlı toplum yapısındaki statü değişikliklerine işaret ederek farklı açılardan bakarak sorgulama ve değerlendirme yapmıştır (Koç, 2005, s. 230-231). Yazar, Anadolu'daki kargaşayı yeniden sorgulamadaki kilit noktanın medrese önüne yığılan suhte olaylarının olduğunu öne sürerek bu noktadan hareketle literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Koç, arşiv belgelerini tek tek yorumlamak yerine mukayeseli bir yorumlamaya giderek sorularına cevap aramıştır. Karşılaştırmalı bir metodoloji kullanan yazarın ele aldığı ilk belge II. Bayezid dönemine ait 1484 yılının Mayıs ayında kaleme alınmıştır. İkinci belge ise Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olup 1559 yılının Kasım ayında kaleme

¹⁷ Koç, Y. (2005a). Osmanlı Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. *Bilgi*, 35, 229-245.

¹⁸ Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 147-159.

alınmıştır. Yazar, 15. yüzyılın son çeyreğindeki toplumsal dinamizm ile 16. yüzyılın ortalarındaki durumu mukayese ederek Celâli isyanlarının nedenlerine dair açıklayıcı bir tablo çizmiştir (Koç, 2005, s. 232). Osmanlı Devleti'nin fetihlerle birlikte genişleyen sınırlarına orantılı olarak ordu ve idari sistemde de büyüme olduğuna dikkat çeken yazar, askeri ve idari statü alanlarında da toplumsal hareketlilikte yatay ve dikey hızlı geçişkenliklerin olduğunu belirtmektedir (Koç, 2005, s. 238). Bu bağlamda yazar, savaş mekânizması içinde yer alan kişilerin yeni statüler elde etmelerinin 15. yüzyıl boyunca yaygın ve kolay olduğunu belge ile desteklemektedir. Fakat 16. yüzyılın ortalarına doğru bu yaygın ve kolay olan geçişkenliğin sona ermesiyle dengelerin değiştiğini belirten yazar, bu noktada Osmanlı topraklarındaki buhrana yanıt aramaktadır. Yazar, Osmanlı Devleti'ndeki değişim ve dönüşümleri detaylı olarak kaleme almış, hatta bu durumun 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl belgelerindeki içerik farklılığına bakıldığında apaçık ortada olduğunu vurgulamıştır. Yazar, 16. yüzyılın ikinci yarısında statü atlama olanağının sadece eğitim kanalı ile mümkün olmasından dolayı medrese talebinin arttığını belirtmiştir (Koç, 2005, s. 239). Yazar bu noktada Celâli kargaşasına giden yolun medrese önünden geçtiğini ortaya koymuştur.

Koç, 16. yüzyıldaki öğrenci kaynaklı olayları başka bir çalışmasıyla da açıklamaktadır.¹⁹ Yazarın kullandığı metodoloji öncelikli olarak literatürdeki boşluklar ve cevap bekleyen sorulardır. Sorulardan yola çıkan yazar, belgeler ile mukayeseli bir yorum yaparak yanıt aramaktadır. Koç, bu noktada isyanlara sebebiyet veren iç faktörleri ele almıştır. Nüfus artışı, nüfusa dahil olan kitleler, savaşlardan kaynaklı mali ve idari krizlere dikkat çekmiştir. Öğrenci ayaklanmalarının daha spesifik sebeplerini araştıran yazar medrese-talebe dengesine dikkat çekmiştir. Artan nüfus ile ekilebilir arazilerin ters orantıda bir değişime uğradığını, ekilebilir arazilerin maliyetinin artıştığını, köylünün bu durumda ümitsizliğe kapılarak çocuğunu medreseye yollamasını son çare olarak açıklayan yazar, yığılmanın bu şekilde başladığını belirtmiştir (Koç, 2005, s. 239). Medreseye olan talebin bir yığılmaya neden olduğunu açıklayan yazar, levent grupları ile suhtelerin halka ve yönetime zarar verdiklerine dikkat çekerek büyük olayların başlangıç noktasına açıklık getirmektedir.

¹⁹ Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Bahar (18), s. 147-159.

Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları)*²⁰ adlı eserinde Küçük Buzul Çağı'nın 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl bir etki yarattığını kaleme almıştır. Sam White, Celâli isyanlarının patlak verdiği yıl ile Osmanlı topraklarındaki kıtlık döneminin bir tesadüf olmadığını, bunun neden-sonuç ilişkisi olduğunu öne sürerek çalışmasını bu yönde yapmıştır (White, 2013, s. 11). Yazar, 1591-1595 yılları arasındaki yaşanan kıtlığı 1596 yılında patlak veren Celâli isyanlarının nedeni olarak yansıtmaktadır. Yazara göre Celâli isyanları 1596 yılında başlamış ve 1610 yılında sona ermiştir, fakat etkileri 18. yüzyıla kadar devam etmiştir (White, 2013, s. 254).

White, hem gözleme dayalı iklim bilimi, hem de belgeye dayalı tarih bilimi bağlamında maddi bulguların doğrulandığını ve açıklığa kavuşturulduğunu belirtmiştir (White, 2013, s. 185). Yazar, dünyanın birçok yerinde iklim krizinin yaşandığını, fakat en çok etkilenen ülkelerin Yakındoğu'da yer aldığını öne sürmüştür. Yazar, 1591-1596 tarihleri arasındaki yağışların azaldığını ve Anadolu'nun 600 yılın en uzun ve en etkili kuraklık dönemine girdiğini vurgulamıştır (White, 2013, s. 191). White, 16. yüzyılda nüfustaki hızlı artışla kaynakların ve toprakların artık yeterli olmadığını ifade ederek iklim dalgalarından dolayı savaş şartlarının zorlaştığını, doğal afetlerin meydana geldiğini, imparatorluğun iâşesini sağlayan köy halkının geçim şartlarının ağırlaştığını belirtmiştir.

Yazar, iklim felaketlerinin göçleri, kırsal güvensizliği, topraktan kaçışı, demografik ve tarımsal daralmayı harekete geçirdiğini ifade etmiştir. White, iklim felaketlerinin sahneyi çevresel, coğrafi, ekonomik ve siyasal aktörlerle paylaştığını vurgulamaktadır (White, 2013, s. 24). White, geniş topraklara sahip olan imparatorluğun sulama sisteminin yetersiz olduğunu, arazilerin daha çok dağlık ve yarı kurak bölgelerde yer aldığını, taşradaki sermayenin yetersiz olduğunu, konar-göçerlerin çoğunlukla verimi düşük yerlere yönlendirilmesini, enflasyonun yükselmesini, başıboş insanların artışı Celâli isyanlarının diğer nedenleri olarak sıralamıştır (White, 2013, s. 110). White'a göre, Anadolu'daki eşkıyalık ve karışıklık dalgasının nedenini kıtlık, savaş ve bedelli alımlar olduğunu ifade ederek, eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıkışının nedenini büyük ihtimal kuraklığın ve beraberinde getirdiği zorlukların yansıması olarak yorumlamaktadır (White, 2013, s. 207-209).

²⁰ White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları)*, (N. Elhüseyn Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

White, köylülerin örgütlü bir hareket girişiminde bulunmadıkları konusunda diğer araştırmacılarla hemfikirdir. Yazar isyana katılanların homojen bir grup olmadıklarını, umutsuzluğa kapılan herkesin isyana katılma eğilimde olduğunu ifade etmiştir (White, 2013, s. 151-152). Yazar, Kuyucu Murat Paşa'nın müdahalesiyle Celâli isyanlarının son bulduğunu, fakat isyanların bıraktığı tahribatın sonraki yıllarda sefalet getirdiğini belirtmiştir (White, 2013, s. 206). White, boşalan köylerin, gıda tedarikindeki sıkıntının, kalabalık kentlerin, salgın hastalıkların, işsizliğin 18. Yüzyıla kadar devam ettiğini ifade etmiştir (White, 2013, s. 241).

Sam White, iklimin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi konusunda yapılmış olan bazı çalışmaları mercek altına almıştır. Bu çalışmaların eksik, sınırlı, hatalı noktalarına dikkat çeken yazar, iklim olaylarını gelişi güzel anlatan, iklimsel ve insani olaylarla bağlantı kurabilecek yorumlamalardan yoksun, hatta Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı topraklarında olumsuz bir etki yaratmadığını ileri süren araştırmacıları eleştirmiştir (White, 2013, s. 184).

White'ın kullandığı kaynaklar öncelikle mühimme defterleridir. Mühimmelerde yer alan hükümlerden oldukça sık yararlanan yazar bazı yılların mühimme kayıtlarının olmadığını dipnotlarında belirtmiştir (White, 2013, s. 207). Osmanlı kroniklerinin eserlerine de başvuran yazar Peçevî ve Selânikî Tarihi'ni de dikkate almıştır. Yazarın kullandığı diğer kaynaklar ise yerli ve yabancı seyyahların seyahatnameleridir. Yazar bu kaynaklardan yararlanırken temkinli ve mukayeseli bir metot izlemektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalık hareketleri konusunda farklı bakış açılarıyla kaleme alınan çalışmalardan anlaşılacağı gibi, eşkıyalık konusu her araştırmacının kendi birikimi, araştırma alanları, düşünce tarzlarına göre ele alınmıştır.

1.BÖLÜM:

OSMANLI ANADOLU’SUNDA EŞKIYALIĞIN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Eşkialık, ortaya çıkış sebepleri, sonuçları, toplum ve devlet üzerindeki etkileri yönünden oldukça kompleks bir harekettir. Eşkialığın nedenlerinin ortaya konması bu kompleks yapının idrak edilmesinde büyük önem arz eder. Fakat bu nedenlerin ortaya konulması ve açıklanması karmaşık olduğu kadar da güçtür. Örneğin suç etiyojisi alanında araştırma yapan kişiler, hangi alanda eğitim almışlarsa, hangi disiplinden geliyorlarsa o alanın sınırları içinde eşkialık suçuna açıklık getirmeye çalışmışlardır (Görgülü ve Cankurtaran Öntaş, 2013, s. 60).

Eşkialık konusu üzerinde çalışmış olan araştırmacıların çoğu, eşkialık suçunun öncelikli olarak ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıktığı konusunda hem fikirlerdir. Son yıllarda buna iklimsel nedenler de eklenmiş ve bu doğrultuda açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat burada yanıt aradığımız soru şudur, aynı ekonomik koşullarda ve aynı coğrafyada yaşayan insanların bazıları suç işlemezen, bazılarının suça meyilli olmasının sebebi/sebepleri nelerdi? Tam olarak cevabını aradığımız soru budur. Bu soruların yanıtına “Sosyo-Ekonomik Sebepler” başlığı altında belli ölçülerde cevap verilmiştir, fakat tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır.

Toplumsal yapı, birbirinden farklı sosyal birliktelik tarzlarını kapsayan dinamik bir yapıdır. Toplumsal düzen sağlanmışken, her şey yolunda gidiyorken ortaya çıkan ekonomik kriz veya doğal afetler bu düzeni sarsabilir. Ayrıca oluşabilecek herhangi bir aksi durum, herhangi bir aksama veya eksiklik hem devletin hem de toplumun birbirleriyle uyumunu bozar ve ülkede asayiş sorunları baş gösterir. Kamu düzeni yavaş yavaş bozulmaya başlar, eşkialık ve diğer illegal hareketler ortaya çıkar. Bu yüzden toplumsal düzeni oluşturan dinamikleri belirlemek, sorunlarını anında gidermek çok önemlidir. Anında müdahale edilmeyen durumlarda veya sorunun ne olduğuna dair bir fikir oluşturulamadığında ilerde önü alınamaz asayiş problemlerine zemin oluşmaktadır. Eşkialığa dair kısa bir girişin ardından Osmanlı Anadolu’sundaki eşkialık hareketlerinin sebepleri konusuna değinebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin hem siyasi hem de sosyal tarihi açısından önemli olaylarından biri de eşkıyalık ve Celâli hareketleridir. 16.yüzyılın ikinci yarısında kendini hissettiren ve 17. yüzyılda bertaraf edilen eşkıyalık hareketlerin önemi, tarihsel olarak olayların siyasi, sosyal ve ekonomik etkenlerle iç içe geçerek evrilmiş olmasıdır. Eşkıyalık hareketinde bulunan kişilerin kimlikleri ne kadar farklıysa eşkıyalık yapma nedenleri de o kadar farklıdır. Dolayısıyla bu hareketlerin arka planındaki sebepler de farklılık gösterir.

Osmanlı Devleti'ndeki bozulmaların sebepleri kadar bozulmaların ne zaman başladığı sorusu da önemlidir. Kâtip Çelebi, Celâli isyanlarının çıkış zamanını bozulmaların başlaması olarak göstermiş ve 1564 yılının bütçe açığına dikkat çekmiştir. Ayrıca rüşvet, işi ehline vermemek, gelir-gider arasındaki dengesizliği de bozulma nedenleri arasında kabul etmiştir²¹. Osmanlı Tarihçileri de kroniklerin görüşlerini onaylar nitelikte düşüncelere sahiplerdir. Mustafa Akdağ'a göre Osmanlı Anadolu'sunda 1550 yılından itibaren inişli çıkışlı bir kıtlık dönemi neticesinde bozulmalar başlamıştır. Ayrıca reayanın iktisadi darlığa düşmesini de 1530-1555 yıllarındaki tımar sisteminin bozulmasına bağlamıştır (Akdağ, 1950, s. 392). Ayrıca sipahilerin sefere katıldıkları zamanlarda reayanın rahat ettiğini, çünkü sipahilerin reayaya rahat vermediğini, zulmettiklerini yazmaktadır (Akdağ, 2013, s. 82-83). Eşkıyalığın ortaya çıkış sebepleri hakkında araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüştür. Akdağ'a göre, sipahilerin savaşa katılmak yerine taşradaki köyleri yağmalamalarıdır. Halil İnalıcık'a göre, savaş dönemlerinde geçici olarak askere alınan işsiz-güçsüz sekbanların savaştan sonra eşkıyalık yapmalarıdır (White, 2013, s. 136). Mehmet Öz'e göre ise, nüfusun 16. yüzyılda hızla artış göstermesiyle birlikte zirai toprakların ihtiyaçları karşılayamaması ve köyden kente göç dalgasının oluşmasıdır (Öz, 2010, s. 62). Mustafa Cezar'a göre Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemleri, Şehzade Mustafa ile II. Düzmece Mustafa olaylarına ek olarak çiftbozan olaylarının yaşanmasıdır (Cezar, 1965, s. 108). Şevket Pamuk'a göre 1560'tan itibaren enflasyonun yükselmesi, mali durumdaki baskı bozulmaların başladığı dönemdir (Pamuk, 1997, s. 346). Suraiya Faroqi'ye göre ise akçenin değerinin düşmesiyle maaşlarını beğenmeyen yeniçerilerin ayaklanması ve 1589'daki Beylerbeyi Vakası'dır (Faroqi, 2004, s. 546).

²¹ Kâtip Çelebi, *Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar (Düstûru'l-Amel Li-İslâh-ı Halel)*. (Haz. Ali Can), Kültür ve Turizm Bakanlığı. 1982: Ankara.

Genel olarak eşkıyalık, merkezi otoritenin hem dahili hem de harici sebeplerle sarsılmasıyla birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sıkıntılar neticesinde ortaya çıkan bir olgudur. Eşkıyalığın temelinde otorite boşluğu, adaletsizlik ve zulüm var olmuştur (Pamuk, 2009, s. 54). Eric J. Hobsbawm'ın eşkıyalık hakkında şu yorumda bulunmuştur: “Geleneksel kırsal sınıflı toplumların başka kırsal ya da kentsel ya da yabancı sınıflı toplumlar, devletler ya da rejimlere karşı direnç gösterdikleri zamanlarda kendini gösterir ve köylü toplumlarında sınıf, servet ve güç dağılımı bağlamında ortaya çıkar.” (Hobsbawm, 2011, s. 10).

Osmanlı Anadolu'su, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eşkıya gruplarının tahribatına maruz kalmıştır. Genel olarak baktığımızda, askeri olarak yıpratıcı, iktisadi bakımdan sıkıntılı, idari bakımdan zorlayıcı bir süreç yaşanmıştır. Peki Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen eşkıyalık hareketlerinin başlangıcındaki etken neydi? Hangi noktada devlet-toplum ilişkisi zarar gördü? Hangi müdahale hangi faktörle birleşerek önü alınmaz bir kargaşaya sebebiyet vermiştir? Bu sorulara cevap vermek için sorunlar tek bir nedenle değil birbiriyle alakalı ya da birbirinden bağımsız birkaç nedenle yorumlanmalıdır. Ayrıca eşkıyalık faaliyetlerini tetikleyen faktörlerin bilinmesi için 16. yüzyılın iktisadi-siyasi ve içtimai durumunu anlamlandırmak lazımdır.

1.1.İDARİ SEBEPLER

16. yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda vuku bulan kargaşanın sebepleri bağlamında, merkezi otoritenin gücünü kaybetmesi ya da gücünün sarsılmış olması hususu değinilmesi gereken bir noktadır. Bu yüzyılda padişahın “mutlak otorite” imgesi halk nazarında zarar görmüştür. Osmanlı padişahları “malik'ül-mülk”tür, yani devletin ve ülkenin yegâne sahibidir. Veziriazam ise “vekil-i saltanat”tır, yani mutlak otoritenin vekilidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra 17. yüzyılın sonuna kadar mutlak otoriteyi temsil edemeyen padişahların hükümdar olması merkezi otoritede disiplinsizlik oluşmasına yol açmıştır (İnalçık, 2014, s. 48-49). III. Murad'ın dönemi ile valide sultanlar ve darüssaade ağaları idarede dolaylı olarak rol oynamışlardır. İnalçık bu durumu, padişahın etrafındaki görevlilerin padişah adına otoriteyi kullandıkları şeklinde yorumlamıştır (İnalçık, 2014, s. 55). Bu konuda Uzunçarşılı, liyakatsiz

tayinlerin olması için valide sultan, veziriazam ya da padişaha yakın olan kişilere rüşvet verilmiştir yorumunu yapmıştır (Uzunçarşılı, 1983, s. 118).

Merkezde durum böyleyken Osmanlı Anadolu'sunda yerel yönetici kesimin uzun süren seferlere katılması taşrada idari bir boşluk oluşturmuştur. Bunu fırsat bilen bazı kimseler eşkıyalık yaparak asayişin ve emniyetin bozulmasına yol açmışlardır (Özcan, 2009, s. 85).

1.1.1.Şehzade Olayları

Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olarak gösterilen 16. yüzyıl, teşkilatın ve müesseselerin kusursuz olduğu, kanun ve nizamların eksiksiz uygulanmasına özen gösterildiği bir zaman dilimidir. Fakat bu yüzyılın ikinci yarısı, bozuklukların daha fazla hissedilmesinin başlangıcı sayılmaktadır (Unan, 1990, s. 9).

Osmanlı Devleti tarihinde şehzadeler arasındaki veliahtlık mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Devletin en parlak dönemlerinde bile taht kavgaları kanlı bir iç isyana dönüşmüş, bazen de devletin bekasını tehlikeye atmıştır. Şehzadeler arası taht mücadeleleri I. Murad döneminde fiilen başlamıştır. Fakat Osmanlı tarihinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasında vuku bulan mücadeleler sonuçları bakımından daha çok önem arz etmektedir. Çünkü bu mücadele ile devletin iç düzenindeki aksaklıkların şiddetli bir şekilde belirginleşmiş, Bayezid'in İran'a sığınmasıyla olayların dış siyasete yansımış ve taht kavgaları nedeniyle yapılan yönetsel değişimler meydana gelmiştir (Unan, 1990, s. 9-16).

Hem Mustafa'nın hem de Bayezid'in mücadelelerini sadece kişisel tutkularına veya entrikalarına dayandıran tarih yazarlarının aksine Şerafettin Turan, "Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatına karşı Anadolu'da oluşan ve gittikçe büyüyen hoşnutsuzluğun bir yansımasıdır" şeklinde yorumlamaktadır (Turan, 2011, s. 3-4).

Kaynaklarda, Şehzade Mustafa'nın babasına karşı herhangi bir fiili harekette bulunduğu dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat ordudan ve reayadan birçok kişinin

kendisinin yanında yer alacaklarından haberdardı. Çünkü yerini yurdunu terk eden kişilerin Amasya'ya gelip şehzade Mustafa'nın hizmetine girdikleri anlaşılıyor (Turan, 2011, s. 45). Şehzade Mustafa'nın yanında yer alan kişiler devletin gidişatından memnun olmayan kişilerdir. Bu kişilerin Mustafa'nın yanında yer almalarının sebepleri, devletin içinde bulunduğu iktisadi buhran, vergilerdeki artış, devletin giderlerinin çoğalması, çiftbozanların artışı, suhelerin sosyal huzuru bozmaları gibi durumlardır. Bu kişiler, uzun süre tahtta kalan ve yaşlı olan Kanuni Sultan Süleyman yerine Şehzade Mustafa'yı bu buhranın kurtarıcısı olarak görmüşlerdir (Unan, 1990, s. 9-16).

Şehzade Mustafa'nın ortadan kaldırılmasından sonra taraftarları dağılmamışlardır. Özellikle de çiftbozanlar ve tımar sahipleri Düzmece Mustafa olayıyla yeni bir kargaşa başlatmışlardır (Cezar, 2011, s. 1114). Mustafa'nın ölümü Şehzade Selim'in işini kolaylaştırmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid mücadelesi başlamıştır.

Bayezid, Anadolu'nun içinde bulunduğu buhranı fırsata çevirerek tımarlı sipahileri yanına çekmiştir. Ayrıca şehzade Mustafa'nın katledilmesinden sonra ortaya çıkan hoşnutsuzluğu tahta çıkma planında kullanmak istemiştir. Bayezid, kendine yevmlü toplarken, kapıkulu olmak isteyen tımarlı sipahilerden, Düzmece Mustafa olayına katılan kişilerden ve merkezi yönetimden memnun olmayanlardan yararlanmışır (Shaw, 2008, s. 147).

Bayezid'in faaliyetlerinden haberdar olan Kanuni Sultan Süleyman, derhal Selim'in de hazırlık yapmasını emretmiştir. Bayezid, başına buyruk hareket edip yevmlü toplarken Şehzade Selim babasının emir ve desteği ile itaatkâr bir duruş sergilemiştir (Gökbilgin, 2002, s. 553).

Şehzade Selim de Bayezid gibi kendisine katılanlara kapıkulu olacakları yönünde vaatler vermiştir. Ancak bu durumu kapıkulları hoş karşılamamışlardır (Turan, 1997, s. 94-97). Yani bu mücadele sadece şehzadeler arasında olmamış, kapıkulları ve tımarlı sipahiler arasında çıkan bir iç savaş halini almıştır. Bayezid ve Selim arasındaki mücadele pek çok işsiz kişiye askeri kademede yükselme umudu vermiştir. İşsiz-güçsüz

olan bu kişiler ikiye bölünerek rakip şehzadelerin yanlarında yer almışlardır. Böylece kazanan tarafın yandaşlarına ekmek kapısı açılmış olacaktır.

Şehzade Selim'in ve taraftarlarının zaferiyle sonuçlanan bu mücadelede Şehzade Bayezid'in İran'da öldürülmesiyle sorunlar son bulmamıştır. Yevmlülerin kurulması sonucunda sorunlarla uğraşılması, idari tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde iç sorunların çıkması ve uzun soluklu olması dış siyasette pasifliğe neden olmuştur. İç sorunlar için tedbir alınmış olsa da huzursuzluk içten içe devam etmiştir. Bayezid'in yevmlüler ordusunun içinde çiftbozan ve tımarlıların yer alması tımar erbabına olan güveni de sarsmıştır. Bu durumda kapıkullarının lehine işlemiştir. Kapıkulları muhafız olarak belirli yerlerde görev almışlardır (Cezar, 2011, s. 1137-1138). Bayezid isyanı kısa sürede bastırılmış olsa da şehzade çekişmelerinde yer alan işsiz-güçsüz sınıf hep illegal olayların eşiğinde olmuştur.

Kanuni döneminde oğlu Mustafa'yı boğdurması, bunun akabinde Selim ve Bayezid'in asker toplayarak karşı karşıya gelmesi, yevmli diye adlandırılan askerlerinin Selim'e yenilmesi, bu askerlerin idam korkusuyla halka zulmetmesi de olayları ateşlemiştir (Akdağ, 2013, s. 70).

Özetle, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşlanması, aktif sefer politikasının yavaşlamasıyla şehzadeler arasındaki veliahtlık mücadelesi aynı dönemde ortaya çıkmıştır. İdarede söz sahibi olmak isteyen vezirler, devlet adamları da iktidar mücadelesine dahil olmuşlardır. Bütün olaylar, padişahın da taraf olduğu bir iç çatışma halini almıştır. Bu mücadeleyi, sıradan bir taht kavgası olarak ele almak yerine, bozulan düzenle birlikte reyanın hoşnutsuzluğunun gün yüzüne çıkması olarak ele almak daha doğru olacaktır. Tam da bu nedenle şehzadeler kendilerine taraftar ararken hiç zorlanmamışlardır. Yani devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik problemlerin de büyüyen isyanı tetiklemiş olduğu üzerinde durulmalıdır. Fakat bu olay ilerleyen zamanlarda daha büyük sorunlara sebep olan değişim ve dönüşümlerin çekirdeğini oluşturmuştur.

Şehzadeler arasındaki taht mücadelesinin kanlı ve çok sarsıcı olmasının sebeplerini iktisadi ve toplumsal bozulmaların kaynağına inerek açıklayabiliriz. Çünkü Osmanlı

Devleti'nin 1550 yılı sonrasındaki durumu, taht kavgalarının daha kanlı daha sarsıcı olmasına uygun bir zemindeydi. Bu konuya diğer başlıklarda değinilecektir.

1.1.2.İdarecilerin Keyfi Tutumları

Osmanlı toplum yapısı yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yönetenler askeri ve idari görevliler olurken, yönetilenler çeşitli din ve etnik kökenlilerdir. Yönetenler şer'i ve örfi hukuktan oluşan Osmanlı hukukuna bağlı kalarak yönetilenlerin refahını, huzurunu ve adaletli bir ortamda yaşamalarını sağlamışlardır (İnalcık, 1990, s. 31).

Asıl görevleri devlet işlerini yürütmek ve reayayı korumak olan ehli şer ve ehli örf zümrelerden bazıları gerek merkezi otoritenin zayıflaması gerekse ekonomik nedenlerden dolayı görevlerinde keyfi bir tutum sergilemişlerdir. Öncelikle görev suistimallerini rüşvetten yana yapmışlardır. Rüşvet 16. yüzyılda ortaya çıkan bir görev suistimali şekli değildi. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde bile rüşvetin olduğuna dair kronik eserlerde bilgiler vardır (Daşcıoğlu, 2005, s. 120). Hırzu'l-Mülûk'ün müellifi, rüşvetin tüm askeriler arasında yaygın olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Beğlerbeylerine, niçün böyle idersiniz dişeler, ya niçe edelim. Altı ayda bir vezir-i a'zama bu kadar bin filori göndermek lâzımdır. Haslarımız mahsuli ise harcımıza ancak vefa ider. Böyle rüşvet alamayınca bu kadar filoriyi biz kandan tahsil edüp gönderelüm. Diyü cevap virüp ve bu sözi havf etmeyüp alaniyyeten söyler olmuşlardır. El-hak beğlerbeğiler olduklarıçün neylesünler, görüyorlar ki mansıb istihkakla mal cem' idüp muttasıl bu canibe göndermek üzerelerdir.” Yücel, 1988, s. 187).

Kronik eserlerdeki rüşvet söylentileri doğru olmasa bile, rüşvet kavramının Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren bilindiğini anlamaktayız.

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarında rüşvetin tüm devlet kurumlarına yayıldığını ve yaygınlaştığını görülmektedir. Rüşvet hem devleti hem de halkı sosyo-ekonomik gerilemeye bağlı olarak her alanda etkisi altına almıştır (Mumcu, 1985, s. 47-48).

Devlet görevlilerinin görev suistimali yaptıkları diğer bir hareket ise evrak sahteciliği olmuştur. Sahte evrak düzenleme büyük oranda devlet memurları eliyle yapılmıştır. Halktan kişiler kısmen de olsa bu suçta ortak olmuşlardır (Güngör, 2021, s. 3). Evrak sahteciliğini, makam ve mevkie sahibi olmak, haksız kazanç elde etmek, görevini iyi bir şekilde yerine getiren kişilere iftira atmak gibi amaçlarla kullanmışlardır. Bu gibi amaçlarla yapılan sahtecilik halkın merkezi ve yerel otoriteye karşı güvenini sarsmıştır (Aydın ve Keskin, 2008, s. 199).

Sahte evrak, rüşvet gibi yollarla Anadolu'nun muhtelif yerlerine atanan devlet görevlileri verdikleri paraları reayadan misliyle almışlardır. Bunu reayadan fazla vergi olarak sağlamışlardır (Uzunçarşılı, 1988, s. 229-230). Hatta bazı kadılar yaptıkları işlemler için para alma haklarını kötüye kullanarak daha fazla para almışlardır (Findley, 2011, s. 96). Devlet görevlilerinin görevlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları köylülerin şehirlere göç etmesinin diğer bir nedenini oluşturmuştur.

Özetle, devlet otoritesinin gücünü kaybetmeye başlaması, idarecilerin görevlerini suistimal etmelerine neden olmuş, bu da eşkıyalığa ve neticesinde de isyana zemin oluşturmuştur.

1.2.SOSYO-EKONOMİK SEBEPLER

Suç olgusu, farklı bilim dallarınca incelenmiş ve insanoğlunu suçta iten çeşitli nedenler ortaya atılmıştır. Bu nedenlerden en başta geleni ekonomik neden olmuştur. Gary Backer, "suçun ekonomik değişkenler etrafında gerçekleştiğini" iddia etmiştir (Aktaş ve Nalçacı, 2022, s. 317). Suç ve ekonomik etkenler konusunda çalışma yapan araştırmacılar, insanların hırsızlık, yağma, cana ve mala yönelik saldırıları ekonomik kriz dönemlerinde gerçekleştirdikleri sonucuna varmışlardır (Başaran, 2012, s. 39). Farklı bilim dallarında olan ve farklı fikirlere sahip olan düşünürler de ekonominin toplumsal yapının temel belirleyicisi olduğu konusunda hemfikirlerdir (Küçükkalay, 2015, s. 13).

Ekonomik nedenlerden dolayı ihtiyacını karşılayamayan birey suç işlemeye daha meyillidir. Bu kişi toplumsal değerlere daha az bağlıdır. Uzun süre işsiz-güçsüz kalan kişiler illegal faaliyetlere daha yatkındır. Ekonomik zorluklar bazı kişileri psikolojik olarak daha çok etkiler ve kişi daha kolay suça karışır. Bu bağlamda, sosyo ekonomik nedenler, demografik yapıdaki olumsuz hareketlenmeler, adalet konusundaki aksaklıklar, yargılama sonrası caydırıcı olmayan cezalar, işsizlik gibi unsurlar suç eylemine yönelmeyi tetikleyecek nosyonlardır (Akdeniz, 2013, s. 116).

Suç, suçlu ve sosyo ekonomik nedenler arasındaki ilişkiyi açıkladıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı ve eşkıyalık hareketleri arasındaki bağlantı konusuna geçebiliriz. 16. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Anadolu'sunda meydana gelen değişim ve dönüşümün eşkıyalık hareketlerine doğrudan etki ettiğini söyleyebiliriz. Değişim ve dönüşümünden etkilenen her unsur Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalık hareketlerinin sebepleri arasında yer almıştır.

1.2.1.Tımar Sisteminin Bozulmaya Başlaması

Tımar, Osmanlı Devleti'nde geçimlerini sağlamak veya hizmetlerine ait giderlerini karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, belirli bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsil yetkisiyle tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve ayrıca senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir (Barkan, 1980, s. 805).

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak devletin tasarrufu altında halka verilmiştir. Zirai üretim kanunlar ile garanti altına alınmış ve üretimin fazlası ordunun önemli bir kısmını oluşturan tımarlı sipahilere tahsis edilmiştir. Bu sistem ziraata dayalı adaletli bir gelir dağılımı oluşturmuş, ayrıca devlet hazinesine gerek duymadan ordunun ihtiyacını karşılamıştır (Dumrul, 2014, s. 151-152).

Dirlikler, arazinin gelirlerine göre isimlendirilmiş ve kişilere tahsis edilmiştir (Cin, 2010, s. 103). Yıllık geliri 19.999 akçeye kadar olan topraklara "tımar" denmiştir. Bunlar, düşük rütbeli subaylara ve sıradan tımarlı sipahilere tahsis edilen arazilerdir. Geliri 20.000-99.999 akçe arasında olanlara "zeamet" adı verilmiştir. Bunlar, genellikle

üst düzey komutanlara tahsis edilmiştir. Yıllık geliri 100.000 akçeyi geçen dirliklere de “has” denilmiştir. Haslar saltanata mensup kişiler ile vezirlere tahsis edilmiştir (Uyar ve Erickson, 2010, s. 96).

Osmanlı’da tımar sistemi, Osman Gazi’nin fethettiği arazileri askerlerine tımar olarak dağıtmasıyla başlamıştır. Osman Gazi tımar konusunda üç ilkenin gözetilmesi istenmiştir. İlki, tımarların hiç sebep yokken sahiplerinden alınmaması, ikincisi, tımar sahibi öldüğünde arazinin, tımar sahibinin oğluna geçmesi, son olarak da eğer oğlu küçük ise, hizmet verecek olgunluğa gelinceye kadar hizmetkarlarının kullanması şeklindedir (Cin, 1978, s. 100).

Tımar arazisinin başka bir kişiye intikali şu durumlarda olmaktadır: tımar sahibi ölünce, oğluna ya da torununa intikal etmesi için çocuğun 12 yaşını doldurmuş olması şartı vardı. Ayrıca 7 yıl içinde tımarı istediğine dair bir dilekçe vermesi gerekiyordu. Bazen de hiçbir neden gösterilmeden idareciler tarafından “bilâ sebep” yazılarak tımar bir başkasına verilmiştir. Bazen de bir sipahi, başka bir tımara geçirilmiştir. Yani Rumeli’den Anadolu’ya gönderilmiştir. Tımarını bırakıp giden ya da sefere katılmayan sipahilerin de tımarı alınmıştır. Hatta sefer anında kaçanlara da aynı yöntem uygulanmıştır. Tımar görevini artık yerine getiremeyecek olanlar emekli olunca tımarı alınıp yerine mütekaid tımarı denilen bir tımar verilmiştir. Son olarak, sipahi, kendi isteğiyle tımandan vazgeçerse, tımar arazisi bir başkasına geçmiştir (Beldiceanu, 1985, s. 66-69).

Tımar sistemi, I. Murad döneminde tam olarak teşkilatlanmıştır. Bu sistemin Rumeli’de uygulanması ve sistemin ilkelerinin tespitinde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş’ın büyük katkıları olmuştur. Ayrıca dirliklerin tımar-zeamet olarak tasniflenmesi de Timurtaş Paşa’nın teşvikiyle I. Murad tarafından 1375 tarihinde uygulanmıştır (Oflaz, 2002, s. 696).

1402 yılında Ankara Savaşı ile Osmanlı Devlet teşkilatında bir duraklama olmuş, fakat bu duraklama Fatih Sultan Mehmed’in hükümdarlığı ile sona ermiştir (Cin, 1978, s. 100). Fatih Sultan Mehmed döneminde tımar sistemi tam olarak oturmuştur (Oflaz,

2002, s. 697). Fatih, tımar sistemini geliştirmek amaçlı kanunlar uygulamıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde de sorunsuz işleyen tımar sistemi Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde sipahi ve cebecilerin sayısı 140 bin iken, Kanuni döneminde 200 bine ulaşmıştır (Cin, 1978, s. 100-102).

Tımar ile, tamamen paraya dayalı bir ekonominin yaygın olmadığı zamanlarda, genellikle mahsul olarak alınan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezde devlet hazinesinde toplanarak oradan dağıtılması ve bu paralarla memurların geçimlerini yapmaları sağlanmış ve bu sistemle süvari ordusu teşkilatı oluşturulmuştur (Barkan, 1980, s. 806). Bu ordu, Osmanlı askeri gücünün en güçlü ve en önemli kanadını oluşturmuştur. Bundan dolayı tımarların iyi işletebilecek kişilere tahsis edilmesi konusunda titiz olunmuştur (şahin, 2013, s. 6-7).

16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde tımar sistemindeki pürüzler yavaş yavaş hissedilmeye başlanmıştır. İlk pürüz “düşen dirliklerin” sipahiliğe uygun kişilere verilmesi yerine hass-ı hümayuna dahil edilmesi ya da saray halkı ve ümera gibi yüksek zümrelere has olarak verilmesi şeklinde çıkmıştır. Sonraki zamanlarda, savaşlarda yararlılık gösteren “garip yiğitler” yerine eşkıya ile mücadele eden kişilere dirlik vermeye başlanmıştır. Ayrıca, doğuda ve batıda uzun süren savaşlardan dolayı tımarlı sipahilerin önceki düzen ve rahatlığı bulamamasına neden olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman’ın vefatından sonra hem devlet kurumlarında hem de dirlik sisteminde bozulmalar başlamıştır. Dirlik dağıtımında uygulanan ilkelere riayet edilmemesi, üst düzey devlet görevlilerinin dirlik dağıtımına müdahale ederek istedikleri kişilere vermeleri tımar sisteminin bozulmasına yol açmıştır. Rüşvetle tımarların liyakatsiz kişilere verilmesi tımar ve zeamet erbabının yok olmasına neden olmuştur. Dirlik sistemindeki illegal uygulamalar Osmanlı Devleti’nde tımarla iç içe olan askeri sistemin, özellikle eyaletlerdeki süvari ordularının bozulmasına neden olmuştur (Oflaz, 2002, s. 697).

Tımar sistemini uygulamadaki sıkıntılar toprağa bağlı zirai üretimi etkilemiş ve halkın güvenliğini ortadan kaldırarak başka yerlere gitmelerine yol açmıştır. Devlet tarafından

tedbir amaçlı “çiftbozan akçesi”²² uygulanmış, fakat göçlerin önüne geçilememiştir (Kolbaşı, 2008, s. 126).

Osmanlı Devleti’nin iktisadi ve siyasi sıkıntıları tımar sistemi üzerinde etkili olmuş, işsiz-gücsüz çiftbozan yığınlarına sebep olmuştur. Çiftbozan reayanın gittikçe artmasıyla başboş leventler çoğalıp eşkıyalığa başlamışlardır (Akdağ, 2013, s. 92-96).

Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümünden sonra tımarlar ilk kez iltizama²³ verilmiştir. Osmanlı toprak rejimini bozan sebeplerden biri de iltizam sistemi olmuştur. Mültezimler, fazla vergi topladıkları için reaya zor durumda kalmıştır. II. Selim döneminde, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, sistemdeki bozuklukları gidermek amacıyla birtakım önlemler almıştır. III. Murad döneminde, bu bozulmalar daha da artmıştır. Yüksek rütbeli devlet görevlileri, tımarları için ehline değil en çok para verenlere teslim etmişlerdir. III. Mehmed döneminde, tımar esaslarına artık uyulmaz olunmuştur. Tımarlı sipahilerin azalmasıyla kapıkullarına²⁴ olan ihtiyaç daha da artmıştır. Ulufeler üzerinden maaş alan kapıkulları, devlet ekonomisini etkilemişlerdir. Kapıkulu sayısı arttıkça devlet hazinesinin gideri de artmıştır (Soyucak, 1997, s. 32).

Tımar sisteminin bozulmasıyla yoksullaşan tımar sahipleri, tımarlarını terk etmiş ve devlet adına vergi toplama görevi mültezimlere geçmiştir. Mültezimlerin baskılarına dayanamayan ve ümeranın etrafında toplanan sekban bölüklerinin istekleri ve artan eşkıyalık faaliyetleri, ziraatla uğraşan reayanın yerini yurdunu terk etmeye mecbur bırakmıştır (Pamuk, 2015, s. 155).

²² Çiftbozan akçesi, geleneksel iktisadi yapının sürekliliği ve böylece kıtlığın önlenmesi amaçlı üretimi bırakarak göç eden reayaya verilen bir cezadır. Toprağını bırakan reayaya “çiftbozan” denilmiştir. Çiftbozan köylü 10 veya 15 yıl içinde yakalanır ise, sipahi tarafından geri getirilmektedir. Çiftbozan köylüden durumuna göre 75 akçe, 150 akça veya 300 akçe çiftbozan resmi alınmıştır. (Bkz. Ramazan Günay ve Abdullah Demir. Osmanlı Devleti’nde İktisadi Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvaları). Sage Yayıncılık. Ankara 2013. s. 41.

²³ İltizam, sözlükte lüzum kökünden türemiş olup gerekli sayma, üzerine alma, bir tarafı tutma gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak, özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması anlamındadır. Bu işi yapanlara mültezim denmiştir. İltizam ile aynı anlama gelen deruhte, tevcih, furuht, taahhüt tabirleri de kullanılmıştır. Mehmet Genç. İltizam. *TDVİA*. C. 22. Ankara. 2001. s. 154.

²⁴ Osmanlı Devleti’nde, doğrudan padişaha bağlı olan, sarayda görevli, maaşlı askeri zümreler için kapıkulu terimi kullanılmıştır. Zamanla, varlıklı veya nüfuz sahibi kimselerin hizmetinde bulunanlar için de bu terim kullanılmıştır. Özetle, Osmanlı merkez kuvvetlerini teşkil eden maaşlı askerlerin genel adıdır. (Bkz. Abdülkadir Özcan. Kapıkulu. *TDVİA*. C. 24. Ankara. 2001. s. 349).

Zirai alanların faizcilerin eline geçmesiyle işin ehli olanlar tarlaları terk etmiştir. Bu da tımar sistemine bağlı olan liyakatli ve seferlerde ehil askerlerin niteliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Seferlere katılım azalmış, katılan askerlerin de nitelikleri düşmüştür.

Zafer Karademir, 16. yüzyılın ikinci yarısında geçimini tımar sistemi ile sağlayan kısmın %90 olduğunu belirtmektedir (Karademir, 2014, s. 217). Bu oranı baz aldığımızda Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarını vergilerle kapatmaya çalışmasının isyanlara sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür.

1.2.3. Paranın Değer Kaybetmesi

Anadolu'da ve Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin para birimi gümüş içerikli akçe idi (Pamuk, 2012, s. 113). Akçe, Osmanlı mali sistemindeki para rejiminin temelini teşkil etmiştir (Akdağ, 2013, s. 36). Osmanlı akçesi ilk yıllarda sadece gümüş madeninden kestirilmiştir. Para basımı için gerekli madenler ya eski paraların eritilmesiyle ya da maden ocaklarından sağlanmıştır. Bu işlemler için de darphaneler kurulmuştur (Yücel, 1992, s. 17-18).

Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman Gazi tarafından bastırılan sikke²⁵ (gümüş akçe), kağıt paraya geçişe kadar Osmanlı Devleti'nin para politikasında çok büyük bir rol oynamıştır. H. 727/M. 1236 yılında Orhan Gazi kendi adına sikke bastırmıştır. Bu sikke 1.3 ağırlığında bir gümüş akçedir. I. Murad dönemine kadar akçelerin ağırlıklarında ve ayarında oynama yapılmamıştır. I. Bayezid döneminde akçenin ağırlığı 1.2 grama inmiştir. Fakat II. Mehmed döneminde bu ağırlık 1.06 grama düşmüştür. Bu yüzden yeniçeriler, tarihe Buçuktepe İsyanı isyanı olarak geçen bir ayaklanma çıkarmışlardır (Akdağ, 2013, s. 357-359). II. Mehmet tahtan indirilmiş ve babası II. Murad tekrar tahta çıkmıştır. Ayaklanma bastırılmış ve II. Mehmet 1451 yılında yeniden tahta çıkmıştır. Padişah, maden kıtlıklarının artmasına karşı önlemler almıştır. Gümüş kıtlığından dolayı kanunname hazırlatan padişah, ithal edilen ve yabancı para haricindeki gümüşlerin

²⁵ Sikke, resmi otoriteler tarafından ağırlığı ve değeri belirlenen metal parçadır. Üzerinde sikkeleri darp ettiren otoritenin adı, unvanı, portresi, sikkenin darp tarihi ve yeri yer almaktadır. (Bkz. Oğuz Tekin. Sikke. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. C. 37. Ankara. s.179-184).

darphanelere teslim edilmesini emretmiştir. Ancak bu önlemler pek etkili olmamıştır (Pamuk, 2012, s. 49). Yavuz Sultan Selim döneminde hazinenin doluluk oranı artmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde akçe ayarı sabit kalmıştır.

16. yüzyılda, Yeni Dünya'nın keşfiyle Avrupa'ya gümüş ve altın akışının olması, Rumeli'de altın ve gümüş madenlerinin keşfedilmesi Osmanlı Anadolu'sunda altın ve gümüş miktarını arttırmıştır (Zaim, 1999, s. 40). Bu bolluk dönemi, III. Murad'ın sikke tashihine kadar devam etmiştir. 1586 yılında yapılan tashihle tedavüldeki akçeler toplanıp yenileri darp edilmiştir. Uygulanan Tashih-i sikke vergisi halkın ekonomik sıkıntıya girmesine neden olmuştur. Akçe üzerinden maaş alan devlet görevlilerinin alım gücü düşmüştür. Ayrıca sipahiler, lonca üyeleri, esnaflar, zanaatkarlar tağşışlerden olumsuz etkilenmişlerdir (Pamuk, 1999, s. 183).

1588 yılında, Gence Seferi sonrası askerlere ulufeleri bu akçelerle ödenince isyana yol açmıştır. Selânikî bu durumu şöyle kaleme almıştır:

“Bölük halkının ekseri Gence seferinden avdet itdükte Âsitane-i sa'âdete varup, ale'l ittifak hurda akça ki kadimden olan akçanın her birin halk kimse tınmayup, terk-i siyâset olmağla beş pâre eyleyüp, kat'a sikkeden nâm u nişân kalmayup ve yüz dirhem gümüşden beş yüz akça kesilmek kanûn-ı Pâdişâhî iken, yüz dirhem gümüş iki bin aded zuy[^]f akçe olup, hiçbir veçhile amele yaramayup ve tedriç ile gümüşün dirhemi on ikişer akçaya satılup alınmağa başlayup ve guruş kadimden kırk akçaya iken seksen akçaya alınup virilür oldu. Ve altun gümüş akçadan yüz yigirmi akça bahaya çıkmak ve buna göre cümle narhlar tüccâr ma-beyinde iki bahaya itibar olunmağla ve melbûsat ve me'kûlat bu üslûb üzre ziyadeye çıkmağla her kişi ulûfesini on altun alurken beş altun alamağa başlamağla...” (Selânikî, 1999, s. 210).

Ulufelerin zuyûf akçe ile ödenmesi demek, aynı miktarda olan maaş ile neredeyse yüzde elli miktarda mal-eşya alınması demektir. Yeniçerilerin maaşlarını bu akçelerle alması ve yeniçerilerin ayarı düşmüş olan bu akçeleri esnafa zorla kabul ettirmek istemesi halkın isyan etmesine yol açmıştır. Bu isyan Beylerbeyi Vakası olarak tarihe geçmiştir. Tashihe

karar veren defterdarda, Mahmud Efendi ve Mehmed Paşa'da idam ettirilmiştir (Özcan, 2005, s. 256).

Zamanla akçenin ayarında ve ağırlığında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler akçenin altının karşısında olan değerini de azaltmak gerekliliğini göstermiştir (Öztürk, 2002, s. 808).

Tablo 2. Tarihi Süreç İçerisinde Akçenin Değer Kaybı²⁶

Yıl	100 Dirhemden Çıkan Adet	Gram
1431	260	1.181
1460	330	0.931
1480	400	0.768
1491	420	0.731
1572	450	0.682
1584-1586	800	0.384
1600	950	0.323
1618-1624-1641	1000	0.307
1685	1250	0.256
1688	1700	0.188
1692	2300	0.139
1696	1900	0.169
1697	1800	0.178
1705	1900	0.169

Tablodan anlaşılacağı üzere, akçe küçültülmüş, incelmış ve mali değeri düşük bir hale getirilmiştir.

1585 tağşişi²⁷ Osmanlı ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Devletin parlak dönemleri geride kalmış ve mali bunalımda daha zor bir aşamaya geçilmiştir (Pamuk, 2012, s. 119).

²⁶ Sahillioğlu, H. (1989). Akçe, *TDVİA*, Cilt 2, s.226.

²⁷ Tağşiş: madeni para düzenini kullanan devletlerin sık başvurduğu bir uygulamadır. Tağşiş sırasında devlet, gümüş ya da altın sikkeleri toplar ve bunların içindeki değerli

16. yüzyılda yapılan tağşişlerin nedenleri bağlamında araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ömer Lütfi Barkan, uluslararası para hareketlerinden Osmanlı akçesinin etkilendiğini ve tağşişin sadece Osmanlı’da değil Avrupa’daki devletlerde de uygulandığını²⁸ ifade etmiştir (Barkan, 1970, s. 574). Osmanlı’daki paranın değer kaybetmesinin nedenini, dönemin uluslararası iktisadi hareketlerine bağlamaktadır.

Sahillioğlu ise, 16. yüzyıldaki parasal sistemdeki değişimleri açıklarken yabancı paraların Osmanlı piyasasındaki çokluğuna dikkat çekmektedir. Yeni Dünya keşfedildikten sonra Osmanlı topraklarına giren iri sikkeler şeklinde kesilen gümüş paralar piyasada “kuruş” olarak yer almıştır. Bazı yerlerde akçenin yerini kuruş almaya başlamıştır. Avrupalı tüccarlar gümüş getirmeyi daha karlı bulmuşlardır, çünkü batıda altın daha değerli bir madendir.

Osmanlı’da, ilk zamanlarda gümüşler altına çevrilerek merkeze gönderilmiştir. Ancak madenin azalmasıyla bu uygulama güçleşmeye başlamıştır. İçindeki bakır karışımından dolayı kuruşları akçeye çevirmek zarara neden olmuştur (Sahillioğlu, 1978, s. 14-15). Bu problemlerin giderilmesi için darphaneler gayri resmi olarak tağşiş yapmışlardır. Böylece devlet, yerli altın-gümüş oranını Avrupa paralarının maden içeriklerine yaklaştırarak sorunları aşmak istemiştir (Sahillioğlu, 1958, s. 169-170).

Halil İncalcık ise, tağşiş nedeni olarak 16. yüzyılın ikinci yarısındaki para bolluğuna dikkat çekmiştir (İncalcık, 1951, s. 682-683). İncalcık ve Sahillioğlu yapılan tağşişleri hemen hemen aynı nedenlere bağlamışlardır. Yani para bolluğu neticesinde ortaya çıkan ekonomik zaruretlere dolayı tağşiş yapıldığı konusunda hemfikirlidir.

---

madenleri azaltarak yeniden piyasaya sürer. (Bkz. Şevket Pamuk. *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi (500-1914)*. s. 115. İstanbul. 2015.

²⁸ ...İngiltere, Moskova, Frankfurt, Avusturya, Hollanda, Cenova, Venedik, Napoli, Polonya ve İspanya’nın kanuni hesap paraları, farklı dönemlerde, farklı maksatlarla, muhtelif derecelerde devalüe edilmiştir. Bu paraların kıymetten düşüşünün seyri, bilhassa 1550-1650 yılları arasında dikkati çekecek bir şekilde hızlanmış bulunmaktadır. (Bkz. Ö. Lütfi Barkan. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri. *Belleten*,34,136, ss. 592.

Şevket Pamuk ise, yapılan tağşişleri kısa vadede devlete ek gelir sağlayan bir iktisadi politika aracı olarak açıklamıştır (Pamuk, 2007, s. 93).

Erol Özvar'a göre, tağşişler 16. yüzyıldaki uzun süren ve mali açıdan külfetli olan savaşlar için finansman işlevi görmüştür. Özvar'a göre, bütçede çok büyük bir açık olmasa da biriken yeniçeri mevacibine ve uzun süreli savaşlara dikkat çekerek tağşişlerle kısa süreli nakit ihtiyacının sağlandığını ifade etmiştir (Özvar, 2006, s. 226).

Tezcan ise farklı bir bakış açısı ortaya koyarak, tağşişlerin iktisadi etkenlerle açıklanamayacağını savunmuştur. Tezcan'a göre yapılan tağşişler, para bölgelerinin birleşmesi sonucu zaten pratik olarak tağşişe uğrayan akçenin piyasa şartlarına uydurulmasıdır (Tezcan, 2009, s. 463).

Tarihçiler, Osmanlı'da paranın değer kaybı üzerinde farklı görüşlere sahip olsalar da tağşişin sonuçları üzerinde bir fikir birliğinin olduğu söylenebilir. Tağşişler dönüm noktalarının da bir sebebi olmuştur. Örneğin, vergi ve tımar sistemi tağşiş uygulamasıyla büyük bir darbe almıştır (Akdağ, 2017, s. 524). Hammadde sıkıntısının olduğu, yabancı paraların yaygınlaştığı, devletin kendi parasını basmakta zorlandığı bir dönem yaşanmıştır (Barkan, 1970, s. 586-589). Özellikle devletten sabit maaş alanlar tağşişin olumsuz etkilerini hisseden kesim olmuştur (Pamuk, 2007, s. 99).

Önceleri 10 yılda bir yapılan tağşişler, sonraları 5 yılda bir yapılmıştır (Erdem, 2006, s. 11-12). Akçe, yaklaşık 360 yıl tedavülde kalmış, harici ve dahili etkenlerle 17. yüzyıl sonlarında daha fazla tağşiş edilemeyecek kadar küçülmüştür (Öztürk, 2002, s. 802). Yapılan tağşişler Osmanlı para birimi olan akçeyi istikrarsızlaştırmış ve ödeme aracı olan akçenin değerinin düşmesine neden olmuştur. Paranın değer kaybetmesi farklı hukuki sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar²⁹, 16. yüzyılın sonlarına doğru merkezi ve yerel mahkemeleri meşgul etmiştir (Bilgin, 2003, s. 609-610).

²⁹ İbn Nüceym'in fetvaları ışığında parasal hareketlerin meydana getirdiği sorunlara yer veren Vejdi Bilgin'in eserine göre, İbn Nüceym'e gelen sorulardan ilki alış-veriş akdi yapıldıktan sonra tedavüldeki paranın kaldırılmasından sonra akdin bozulup bozulmayacağı ve ödemenin nasıl yapılacağı hakkındadır. Diğer soru ise, veresiye olmak kaydıyla satış yapıldıktan sonra ödemenin eski akçeye göre mi yoksa yeni akçeye göre mi yapılacağı meselesidir. Bkz. Vejdi Bilgin. Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku: 16. Yüzyıl Osmanlı Devleti Örneği. *İslami Araştırmalar Dergisi*. C. 16, S. 14. ss. 609-610.

Sonuç olarak, Osmanlı maliyesinde yaşanan sıkıntılar ve problemler, kaçakçılık, kalpazanlık ve karaborsa gibi suçları beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan, iktisadi sorunlar bazı askerilerin zulüm ve eşkıyalığa yönelmesine zemin hazırlamıştır.

1.2.4.Eşya fiyatlarındaki Artış

Osmanlı'daki fiyat belirleme politikasını açıklarken sistemini siyasi, iktisadi ve hukuki bağlamla ilişkilendirmek gerekmektedir. Çok geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu idari sistemi, hüküm sürdüğü coğrafyanın tarihi ve etnik özelliklerine göre farklılıklar gösterirken, kendi idaresi altındaki topluluklar arasında hiçbir fark gözetilmemiş, reyaya “padişaha Allah'ın bir emaneti” olarak bakılmıştır. Böyle bir anlayışa sahip bir devlet, halkını koruyup kollarken, diğer yandan da esnaf teşekküllerinin hak ve hukukunu da gözetecektir. Osmanlı idaresinin başta gelen görevlerinden biri de toplum ile esnaf arasındaki dengeyi korumak olmuştur (Öztürk, 2002, s. 843).

Üretimin miktarı, üretilen malın kalitesi ve standartlara uygunluğu denetim altında tutulmuştur. Bu denetim narh³⁰ sistemi ile sağlanmıştır (Tabakoğlu, 2002, s. 676). Böyle bir denetim sisteminin olması piyasadaki fiyat artışlarının kontrol altına alınması demektir. Fakat ilerleyen zamanlarda bu böyle olmamıştır. Doğuda ve batıda uzun süren savaşlar, tımar sistemindeki bozulmalar, üreten kesimin yerini yurdunu terk edip başka yerlere göç etmesiyle birlikte üretimde hissedilir bir düşüş meydana gelmiştir. Fiyat Devrimi'nin tesiriyle de gıda-eşya fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni etkileyen olaylardan biri fiyat devrimi'dir. Fiyat Devrimi'nin nedenlerinden birisi de hem ekonominin üretim hacmi hem de paranın dolaşım hızının fazla değişmediği durumlarda fiyatların tedavüldeki para miktarıyla doğru orantıda

³⁰ Narh kelimesi Farsça nirh (kıymet, fiyat) olup halk ağzında nark şeklinde de kullanılır. Arapça 'da piyasa rayicine si'r, bunun takdiri ve tahdidine tes'ir denir. Açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına, onları oluşturan etkenlere dokunulmadan, doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmi tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denir. Klasik fıkıh literatüründe devletin fiyatlara müdahalesi çerçevesinde çoğunlukla narhın bu türü incelenmektedir. Geniş anlamda narh, asgari ve sabit fiyat tespitlerini de içerir. Bkz. Cengiz Kallek. Narh. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 32, ss. 390-391. 2006.

artmasıdır. İkinci bir neden ise arz-talep dengeleri arasındaki uzun vadeli iktisadi, demografik ve toplumsal değişimlerdir (Pamuk, 2015, s. 105-107).

Batılı tüccarlar Osmanlı'daki gıda maddelerine, özellikle buğday başta olmak üzere ve loncaların kullandığı hammaddelere yüksek fiyatlar ödeyerek Avrupa'ya götürmüşlerdir. Bunun sonucunda, ticaret yoluyla batıdaki fiyat hareketleri doğuya geçmiştir. Aynı zamanda değerli madenlerin Osmanlı'daki dolaşımı artarak altın ve gümüş miktarı bollanmış ve eşya fiyatlarının artışına süreklilik kazandırmıştır (Pamuk, 2015, s. 116-117).

Sonuç olarak, akçenin değer kaybetmesi ve Batının Osmanlı'nın iç pazarlarında gösterdiği faaliyet eşya fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Özellikle 1596-1603 yılları arasında fiyatlardaki yükseliş daha fazla olmuştur. Bu durum Celâli isyanları ve akçenin değer kaybıyla ilişkilidir.

1.2.5. Vergilerdeki Artış

Devletin varlığını sürdürebilmesi için, şüphesiz sağlam bir iktisadi yapıya ihtiyacı vardır. Güçlü bir iktisadi yapı, kamu hizmetlerinin en iyi şekilde yapılabilmesi için gereklidir. İktisadi yapıyı güçlendirecek olan şey ise iyi organize edilmiş, sistematik ve sağlam bir vergi sistemidir.

Osmanlı İmparatorluğu, farklı dil, din, ırk ve kültürlerden oluşmuş, olabildiğince etkili ve teşkilatlı bir devlet yapısına sahip olmuştur. Burada Osmanlı idaresinin, Türk-İslam ve Roma-Bizans yönetim modellerini çok iyi sentezlediğini vurgulamak gerekir. Sentezlenen bu yapı Osmanlı maliye idaresi ile vergi sistemi oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nde vergilendirme yapılırken, nevi ve miktar tayin olunurken iki prensipten yola çıkılmıştır. İlki İslam hukukudur. İslami kaidelerden oluşan tekalif-i şer'iyeye, yani ağnam, cizye, öşür gibi vergilerdir. İkincisi de örfi hukuktur, bu da geleneksel kaidelerden oluşan tekalif-i örfiye'dir (Akdağ, 2017, s. 44).

Mustafa Akdağ, devlet vergilerinin hepsini iki kısım olarak kaleme almıştır:

“Birinci kısım vergiler umumiyetle “raiyye” denilen köylü mükelleflerden ve şehirlerde ticaretle ilişkileri olanlardan alınır. Bunlar, kanunnamelerle en ince teferruatına kadar tarif ve akçe olarak tayin olunmuşlardır. Zamanla değişmemekte ve sabit kalmaktadırlar. İkinci kısım vergiler, tekalif-i divaniyye vergileri ile cizyeden ibarettirler. Bunları doğrudan doğruya devlet kendisi tahsis ediyor, miktarları her sene fermalarla tayin olunuyordu. Seferlere çıkılırken şehirdeki esnaftan istenen “orducular” bir nevi tekalif-i divaniyye’dir ve bunda da miktar zamana tabi oluyordu.” (Akdağ, 2017, s. 48).

Hazineye gelir akışının sağlanması için önceki vergilerin etkin bir şekilde toplanmasına ve ek vergiler konulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Tımar gibi dolaylı vergilendirme sisteminin yerine doğrudan vergilendirme yöntemine gerek duyulmuştur. Bu yüzden uzun süren seferlerden dolayı toplanan avarız vergisi sürekli toplanan bir vergi halini almıştır.

16. yüzyılın sonuna kadar avarız³¹, tekalif-i örfiyye ya da avarız-ı divaniyye, olağan üstü durumlarda toplanan ve miktarını Dîvân-ı Hümâyun’un belirlediği bir vergi çeşidiydi. Özellikle sefer giderleri bu vergi ile karşılanmıştır. Bu vergi yüzyılın sonuna doğru mali sistemin çökmesiyle her yıl toplanmaya başlanmıştır. Miktar olarak çoğu vergiden daha yüksek seviyeye gelmiştir. Sefer dönemlerinde reayadan gıda ürünleri şeklinde alınan nüzul zahiresi aynı olarak değil nakdi olarak toplanmaya başlanmıştır (Sahillioğlu, 1991, s. 108-109).

İktisadi bunalımın hissedilir olduğu dönemlerde devletin uyguladığı vergiler sadece reayayı değil, sipahileri de olumsuz yönde etkilemiştir. Fiyat Devrimi ve paranın değer kaybının etkisiyle sipahilerin zirai üretimden nakit olarak topladıkları yıllık vergi olan çift resmi vergisi önemini yitirmiştir. Merkezi otorite, olağanüstü durumlarda doğrudan topladığı avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye gibi vergileri daha sık toplanmaya başlanmıştır. Sık toplanan vergilerle devletin reaya üzerindeki baskısı daha da artmıştır. Yoksullaşan tımar sahipleri askeri anlamda orduya katkı sağlayamamış, seferler için

³¹ Avarız, sözlükte “sonradan meydana gelen, asli ve sabit olanın zıddı” gibi manalara gelmektedir. Avarızın Osmanlı maliyesinde, vergi ve bütçe terimi olarak birbirine bağlı anlamları vardır. Osmanlılar’da vergi ve nüfus tespitleri aile (hane) sayımına dayanır. Sayımlarda da vergi verebilecek durumda olan nüfus esas alınır. Yani avarız mükellefi olanlar, askeri sayılmayan reyadır. Askeri sınıf ve ticaretle uğraşanlar vergiden muaftırlar. Avarız mükellefi olmak için ev, tarla, dükkân gibi bir gayri menkul sahibi olma şartı vardır. Avarız hanelerinin genel hane ile bir ilgisi yoktu, 3, 5, 7, 10 ve 15 evden oluşan bir vergi birimidir. Devletin her yer için standart bir avarız hanesi yoktu, her kaza için farklı ölçüler esas alınmıştır. Bazı yerlerde on hane bir avarız kabul edilirken bazı yerlerde de on beş ve üzeri hane bir avarız hanesi olabilmekteydi. Bkz. Halil Sahillioğlu. Avarız. *TDV İA*. Ankara 1991. s. 108.

asker ihraç etmemişlerdir. Bazılarının da geliri azalınca tımarlarını terk etmişlerdir (Pamuk, 2015, s. 122).

Koçi Bey, 1580li yıllara kadar reayadan vergilerin alınma şeklini anlatarak alınan miktarın değişmediğini, belirli vergiler haricinde başka vergi toplamanın kimsenin görevi dahilinde olmadığına işaret etmiştir. Vergi miktarının artması, ulufeli asker sayısının çoğalmasıyla birlikte masrafları karşılamak amacıyla artışların olduğunu belirtmiştir. Bu artışlar karşısında reayanın zor duruma düştüğünü, vergisini ödeyemeyen reayaya baskı ve zulüm uygulandığını belirtmiştir. Koçi Bey risalesinde bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“...vergi artınca reayaya zulüm ziyade olup, alem harap olmuştur. Evvelce ev başına kırkar, ellişer akçe alınırken şimdi yalnız miri için her neferden ikişer yüz, kırkar akçe ve her ev halkından üçer yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu.” (Gökçe, 2010, s. 72).

Koçi Bey'in vergi ve reaya ile ilgili tespit ettiği aksaklıkları, artan masrafları karşılamak için vergi miktarının arttırılması, vergileri ödemeye gücü yetemeyenlerin yöneticiler tarafından baskı görmeleri olarak yorumlayabiliriz.

16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar vergiler %100 hatta %300 oranında arttırılmıştır. Eşkıyalığın ve sonrasında Celâliliğin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri de budur. Ayrıca bu durum tımar sisteminin etkinliğinin azalmasında büyük rol oynamıştır (Sevinç, 1991, s. 361). Merkeze iletilen şikayetlerin pek çoğu yüksek vergi miktarı ve yerel yöneticilerin zulmünü konu alan dilekçelerdir (Faroqhi, 2003, s. 309).

1.2.6.Ahlaki ve Toplumsal Yozlaşma

Ahlak, bireyler arasındaki iletişimin, bireylerin toplum içindeki tutum ve davranışlarının, birbirlerine karşı sorumluluklarının, yaşam kurallarının ya da standartlarının bütünüdür. Yozlaşma ise insanlar arasında değer karmaşasının ortaya çıkmasıyla, faydacılığın toplumsal değerlerin önüne geçmesi olarak tanımlanır (Çevikbaş, 2006, s. 267).

Eşkîyalığın sebepleri arasında, devlet ve toplum hayatını düzenleyen kurumlardaki bozulmaya bağılı olarak ortaya çıkan ahlaki ve toplumsal yozlaşma da yer almaktadır. Kişilerin veya zümrelerin illegal hareketlerde bulunmalarının temel nedeni iktisadi sıkıntılar olarak görülse de meseleyi tek başına açıklamaya yetmemektedir.

Sabri Ülgener'e göre, Osmanlı'daki ekonomik gerileme ahlak ve zihniyetle yakından ilgilidir (Dağ, 2021, s. 117). Çünkü tarihin her döneminde, toplumların kabul ettiği fikirler, ideolojiler, dini inançlar, batıl inançlar gibi unsurlar insanların davranış ve tavırlarına etki etmiştir. Bu unsurlardan soyutlanmış bir iktisadi yaşam düşünölemeyeceğı gibi, sosyal hayatı etkileyebilecek dinamikler de tartışılmalıdır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki sosyal meseleleri, o dönemin ahlak ve zihniyet yapısını mercek altına alarak doğru bir açıklamaya ulaşabiliriz.

Toplum yapısındaki iktisadi ahlakın bozulmasıyla çoğı insan kolay para kazanma yolunu seçmiştir. Bazen açık bir şekilde zor kullanarak, bazen de çeşitli bahaneler öne sürerek kolay kazanç elde etmişlerdir (Bayrak, 1998, s. 69).

Osmanlı tarihindeki anarşik olayların yaşandığı dönemlerde dini-ahlaki etmenlerin zaaf içinde olduğı, dahili bir sarsıntıda illegal hareketlerin ortaya çıktığı görülür (Ocak, 2011, s. 37-48). Koçi Bey'in Osmanlı'daki toplum düzeninin bozulmasının Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşandığını belirtmesi, sonrasındaki eşkıyalık olaylarının bir nedeni olabileceğinin sinyalidir (Gökçe, 2010, s. 72).

Kanuni döneminde hissedilmeye başlanan devlet-toplum hayatındaki ahlaki çöküş yüzyılın sonuna kadar daha fazla hissedilir hale gelmiştir (Kortantamer, 1993, s. 132). Fert-toplum ilişkisini sağlayan fonksiyon tamamen ortadan kalkmıştır. İleriki yüzyıllarda, içki, zina, fuhuş, uyuşturucu, hırsızlık, soygun gibi şahsa karşı işlenen suçlar artmıştır (D'Ohsson, 2020, s. 56).

Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerini incelediğimiz bölümlerde, yaşanan hadiseler önemli bir ahlaki yozlaşmanın tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki değerleri zayıf olan kişiler, uygun bir zemin karşısında illegal hareketlere yönelmişlerdir. İktisadi

bir buhran, genel ahlakın bozulmasına zemin hazırlamıştır. İktisadi sıkıntılar toplumsal ahlakın bozulmasında etkili olmuştur, fakat illegal hareketlerin haklı ve ana nedeni bu değildir (Öztürk, 1991, s. 985).

Osmanlı Anadolu'sundaki toplumsal ve ahlaki yozlaşmayı, eşkıyalık hareketleri bağlamında anomi ve gerilim teorileri ile irdelemek daha açıklayıcı olacaktır. Türkçe karşılığı kuralsızlık olan anomi, toplulukları ya da grupları oluşturan bireylerin kuralları artık yerine getirmemeleri durumudur. Durkheim ve Merton, anomi durumunun kurallara olan inancın zedelenmesiyle bir kargaşaya neden olacağı konusunda hemfikirlerdir (Erdoğan, 1987, s. 163).

Merton'a göre anominin baş gösterdiği bir toplumda, bireyler aynı etkiye farklı tepkiler gösterebilirler. Merton, tepki durumlarının beş farklı şekilde ortaya çıktığını belirtmiş ve bir tablo oluşturmuştur:

Tablo 3. Merton'un Bireysel Uyum Biçimleri Tipografisi

Uyum Biçimleri	Kültürel Amaçlar	Kurumsallaşmış Amaçlar
Uyum	+	+
Yenilik Yaratma	+	-
Şekilcilik	-	+
Çekilme/Kaçış	-	-
İsyen	+/-	+/-

- Conformism= Uyumluluk: Bu davranış biçiminde, kişi içinde yaşadığı sistemi kabullenmiştir. Uyumluluk gösteren kişinin suça karışma ihtimali de oldukça düşüktür. Çalışma konumuz açısından baktığımızda, Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık yapmayanlar bu kategoriye girmektedir.
- Innovation= Yenilik Yaratma: Bu davranış tipinde kişi, kültürel hedeflerini kabul ederken kurumsallaşmış araçları reddeder. Yani kurumsallaşmış araçların eşit bir şekilde dağıtılmasında pürüzlerin çıkması durumunda bu kişiler illegal olana yönelmektedir. İşte tam da çalışma konumuza uygun davranış biçimi de budur. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı

Anadolu'sundaki eşkıyalık hareketleri, yasak olana yönelme, illegal yolları tercih etme, yenilik yaratma durumuna iyi bir örnektir.

- Ritualism: Şekilci Davranış: Bu davranış tipinde kişi, sınıfsal üstünlüğü ve kültürel hedefleri reddeder. Buna karşılık kurumsallaşmış araçları kabul eder. Bu kişiler, günlük rutinlerini yerine getiren ve ideallerinden vazgeçmiş insanlardır. Tabiri caizse, “unumu eledim eleğimi astım” düşüncesiyle mevcut durumu kabullenip üstüne düşen görevi mecburiyetten yaparlar.
- Retrealism= Çekilme/Kaçış: Bu davranış tipinde kişi, kültürel hedefleri ve kurumsallaşmış araçları anlamsız görerek reddeder. İçinde bulunduğu ortamdan kendini soyutlamıştır. Kendine yeni bir düzen kurmuştur. Çalışma konumuz açısından bakıldığında, 16. yüzyılın ikinci yarısında, yerini yurdunu terk edip kentlere göç edenlerin bir kısmının bekar odalarında, kendi hallerinde yaşamlarını sürdürmeleri çekilme/kaçış biçimine iyi bir örnek teşkil etmektedir.
- Rebellion= İsyan: Bu davranış tipinde kişiler, kültürel hedefleri ve kurumsallaşmış araçları reddederek yeni bir düzen kurmak isterler. Hedeflerine ulaşmak için sadece kendi kurallarının geçerli olduğu çeteler/gruplar oluştururlar (Saran, 1975, s. 86). Çalışma konumuz açısından baktığımızda, 16. yüzyılın ikinci yarısındaki eşkıya grupları köklü bir değişime neden olmamışlardır. Literatürde, Celâli İsyanları ya da Suhte İsyanları olarak nitelendirilen olaylar mevcut sistemin değişmesine/yıkılmasına karşı değil, aksine mevcut sistemin bir parçası olabilme gayesiyle oluşturulmuş gruplardır. Şunu da belirtmek gerekir ki, kapıkulu ayaklanmaları ve sonrasında tahttan indirme vakaları isyan davranış tipine girebilir. Fakat bu olaylar çalışmamızın dönemsel aralığına girmemektedir.

1.3.ASKERİ SEBEPLER

Modern tarihçiler 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı askeri düzeninde oluşan değişiklikler için birçok neden ortaya atarlar. Bazı araştırmacılar bozulmayı siyasi ve ekonomik nedenleri göz önüne alarak ifade ederken bazıları da askeri teknolojideki yetersizlikler üzerinden açıklanmaya çalışır.

1.3.1.Uzun Süren Savaşlar ve Askeri Sınıftaki Bozulmalar

Tımar sisteminin bozulması tüm Osmanlı idari şeklini temelden sarsan askeri, iktisadi, idari ve sosyal değişikliklere yol açmıştır. Ateşli silahların kullanılmaya başlanmasıyla sipahi ordusunun önemi azalmıştır. Sipahilerin karşısındaki ordular ateşli silahlar kullanan daimî ordulardı ve bu ordular savaş zamanını beklemeden, her an savaşıma hazırlardı. Bu yüzden Osmanlı idaresi ulufeli ve ateşli silahlı asker sayısını arttırmak zorunda kalmıştır (Ergenç, 1999, s. 36). Ulufeli asker sayısının arttırılmasındaki temel değişiklikler ise denizaşırı devletler ile kurulan münasebetlere dayanan, batıdaki kapitalist gelişme ile modern savaş silahlarındaki yeniliklerdi.

Yaşar Yücel, kapıkulu sayısının artışıdaki en önemli etkeni tımarlı sipahilerin önemini yitirmesi olarak açıklamıştır. Yücel, Kapıkullarının Anadolu'ya yayılmalarının başlangıcını Kanuni'nin şehzadelerinin isyanına bağlamaktadır (Yücel, 1988, s. 13).

Şehirlere ve kasabalara yerleşen Yeniçeriler ve Altıbölük süvarisi, vergi toplama, tahsildar ve güvenlikten sorumlu olan imtiyazlı bir zümreydi. Bu yüzden Kapıkulu ayrıcalıklarından yararlanmak için reayadan birçok kişi türlü yollarla yeniçeri sıfatını takınmışlardı. Yücel, bu bağlamda Osmanlı-Avusturya savaşlarının öneminin, köylülerin sürekli olarak yaya ve sipahi olarak orduya dahil edilmesi ve bu kişilerin Yeniçeri Ocağına sızmasında yattığını belirtir (Yücel 1988, s. 13-14). Klasik Osmanlı düzeni bu yeni durumdan etkilenmiş ve askeri anlamda dönüşümler yaşanmıştır. Çünkü sekbanlar tımarlı sipahilerin yerini alan tüfekli askerler olmuşlardır. 16. yüzyılın sonuna doğru sekbanlar Osmanlı ordusunun bel kemiğini teşkil etmeye başlamışlardır (Öz. 1999, s. 55).

Uzunçarşılı, askeri düzenin sarsılmasındaki ilk etkeni, güçlü bir otoritenin ocak üzerinden çekilmesi olarak yorumlamıştır. Sonrasında ocağa kanun dışı adam alınması, makam ve mevki hırsı, vezirlerin, ağaların kendi isteklerine hizmet etmek üzere ocağı isyan için tahrik etmelerini de bozulmanın nedenleri arasında belirtmiştir. Yazar, III. Murat dönemine işaret ederek, Yeniçerilerin esnaflığa başlaması ve askeri kışlalar yerine kendi evlerinde kalmalarına da dikkat çekmektedir. (Uzunçarşılı, 1988, s. 477).

Uzun ve yorucu seferler iktisadi bunalımlara yol açmış, devlet askerlerin maaşlarını ödemekte zorlanmıştı. 16. yüzyılın sonlarına doğru maaşlar, cizye ve koyun vergisinden gelen paralarla ödenmiştir (Uzunçarşılı, 1983, s. 124-125). Anadolu'da askeri gücün ciddi bir bölümünü oluşturan tımarlı sipahilerin ayaklanmalarda yer aldıklarını görmekteyiz. Çiftbozanlık hızla artmış, yerini yurdunu terk eden gençler sekban sarıca grupları sosyal düzeni tehdit etmeye başlamıştır. Uzun süren savaşların beraberinde ekonomik krizin daha da hissedilir olması sosyal sorunlara sebebiyet vermiştir. Hem askeri düzendeki değişimler hem de ağır ve ek vergiler Anadolu halkını zor durumda bırakmıştır. Geçinecek kadar maaş alamayan, savaş sonrası terhis edilen gruplar eşkıyalığa yönelmişlerdir (Öz, 1999, s. 38-39).

Uzun süren savaşlar ve askeri sınıftaki bozulmalar sadece askeri düzeni değil halkı da buhrana sürüklemiştir. Savaşlar, sefer güzergâhındaki halkın üzerinde hem askeri hem de mali bakımlardan yükümlülük oluşturmuştur. Halk bir taraftan askerlere sevkiyat, konaklama, yol ve geçit asayişi sağlarken bir taraftan da savaş zamanlarında alınan vergilerle uğraşmıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında, Dîvân-ı Hümâyunun en mühim konularından biri doğuda ve batıdaki uzun süren savaşlar iken, reyanın ve alt rütbedeki askerilerin gündeminde savaştan başka mağdur oldukları "eşkıyalık" konusu vardı.

1.3.2. Ateşli Silahların Yaygınlaşması

16. yüzyılın ikinci yarısında askeri alandaki önemli gelişmelerden biri de ateşli silahların yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıdır. Silahlanma süreci hem merkezi

hem de bölgesel orduları etkisi altına almıştır. Özellikle taşrada ateşli silahların ulaşılabilir olması, reayanın ziraattan uzaklaşarak askeri tarafa yönelmesine sebep olmuştur (Barkey, 2021, s. 169). Reaya arasında ateşli silahların kullanılmaya başlanması taşradaki en önemli dönüşüm sayılmaktadır (Findley, 2011, s. 95). Karen Barkey, bu dönüşümün 1559 yılındaki Bayezid isyanıyla başladığına işaret etmektedir. Şehzade Bayezid, tahta geçer ise onu destekleyenlere tımar vereceğine dair sözler vermiştir. Bu yüzden levendlere silah temin etmiş ve kendisi adına savaşmalarını söylemiştir. Fakat Konya Muharebesi'nde yenilgiye uğraması sonucunda bu sözleri gerçekleştirememiştir. Sonrasında başı boş gençlerin para karşılığında tutulup silahlandırılmaları yaygınlaşmıştır (Barkey, 2021, s. 173). Savaşların ardından yerlerine yurtlarına dönen gençler silahlarıyla dönmüşlerdir.

Osmanlı Devleti, savaş zamanlarında reayadan gönüllü kişiler toplamıştır. Bu kişilere sekban denilmiştir. Sefer dönüşlerinde ulufeleri kesilmiş, maaşsız kalınca da tüfek kullanımının verdiği avantaj ile eşkıyalığa başlamışlardır. Eşkıyalığın artış gösterdiği dönemlerde ihtiyaçtan dolayı kurulan saruca sekban birlikleri zamanla devlet ve toplum düzenine zarar vermişlerdir (Özcan, 2009, s. 327).

Ateşli silahlara kolaylıkla ulaşabilen kesimler ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuşlardır. Devlet, savaş maliyetini azaltmak adına paralı askerlerden kendi silahlarını temin edip seferlere katılmalarını istiyordu. Sonuç olarak da sefer dönüşlerinde askerler kendilerine ait olan silahları alıp memleketlerine dönüş yapıyorlardı (Uyar ve Erickson, 2010, s. 178). Bunun sonucunda başıboş kalan askerler taşrada illegal hareketlere sebep oluyorlardı.

Doğu ve Batının askeri güçleri karşısında başarılı olabilmek adına Osmanlı ordusunda ateşli silahları kullanmayı bilen asker sayısı arttırılmıştır. Uzun süren savaşlar neticesinde Osmanlı'daki tüfek kullanan süvarilerin sayısı oldukça artmıştır. Sayıca artış olan ocaklarda nizam açısından çöküş başlamıştır. Tüfek kullanan başı boş gençler örgütlenmeye başlamışlardır (İnalcık, 2014, s. 157).

1.4.COĞRAFI SEBEPLER

Toplumlar, ilk çağlardan bu yana coğrafi çevre ile etkileşim halindedir. Toplumların ikamet ettiği coğrafya, iktisadi hayatlarına yön veren, tarihi ve siyasi olaylarına etki eden yerlerdir. Coğrafi çevre aynı zamanda mekân ile eş anlamlıdır (Gümüş, 2018, s. 102). İnsanoğlu zamanla kendine uygun coğrafi konumu bulmak amacıyla farklı yerlere gitmiş, böylelikle farklı yaşam tarzları ortaya çıkmıştır (Kefeli, 2009, s. 425).

Eflatun ve Hipokrat, coğrafi şartların bireyin fizyolojisi, psikolojisi ve becerileri konusunda belirleyici olduğunu öne süren ilk düşünürlerdir. Birçok İslam düşünürü de bu düşünceyi onaylamıştır. Fakat İbn Haldun “Coğrafya kaderdir” sözüyle daha detaylı bir açıklama getirmiştir. İbn Haldun, sebep-sonuç bağlamında coğrafi farklılıklara dikkat çekerek beşeri faaliyetlerin insan ürünü olduğunu, toplumların fiziki coğrafya ile bağlantısını dile getirmiştir (Şahin ve Belge, 2016, s. 445).

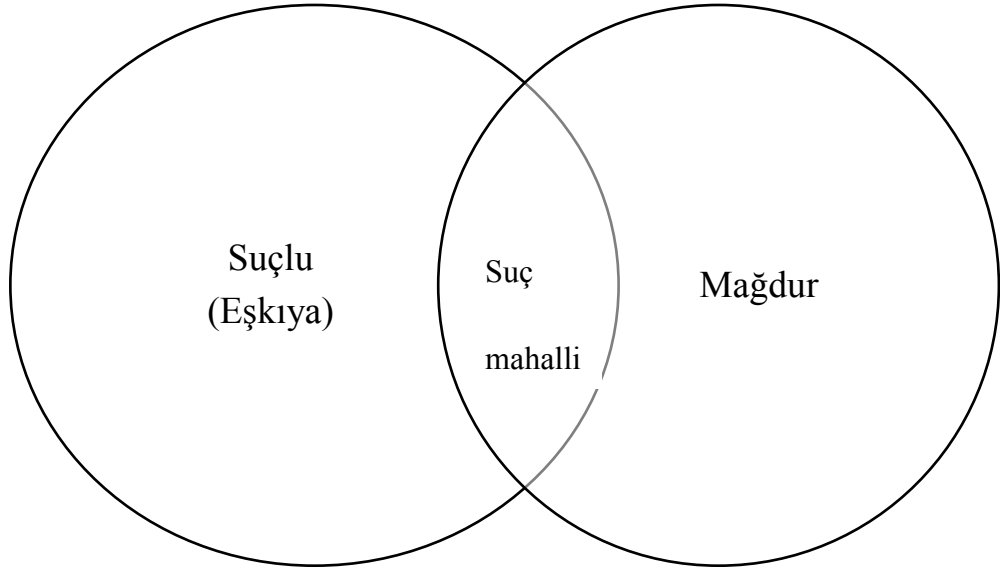
Fernand Braudel, medeniyetlerin gelişimini coğrafi faktörler ile açıklamıştır. Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası isimli çalışmasında, dağlık alanlara sahip olan ülkeler ile geniş düzlüklerdeki ülkeler arasındaki uygarlık farkına değinmiştir. Braudel’e göre, uygar bir toplum geniş platolara yerleşme becerisi göstermiş olsa bile, birkaç metre yüksekliğindeki engel karşısında güçsüz kalabilir (Braudel, 1986, s. 8-9).

Tarihteki olaylar ve olgular mekân ile yakından ilişkili olduğundan, araştırmacıların ilk sorusu “nerede?” olmuştur. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde mekân konusunda ilgilenen ilk kişiler askeri tarihçiler olmuştur. Örneğin savaşların meydana geldiği coğrafyanın doğal ve beşeri özellikleri tecrübe edilir, zihinde canlandırılır ve gerçeğe yakın olan bir planlama yapılır (Artvinli, 2021, s. 145).

İnsan ve coğrafya arasındaki ilişkiyi açıklayan bu kısa anlatımdan anlaşılacağı gibi, olay ve olguların üzerinde büyük bir etkisi olan coğrafi faktörlerin illegal hareketler üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir. Kriminoloji bilimi uzmanları, illegal hareketlerin oranlarının, çevresel faktörler ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir (Cohen ve Topçuoğlu, 2014, s. 269-280).

Eşkîyalık, karmaşık bir yapı gösteren sosyal bir olgudur, fakat olayın vuku bulduğu yer, zaman ve etkilendiği dinamikler yönünden incelenirse coğrafi bir olaydır. Eşkîya ve mağdurun ortak noktası aynı mekânda bulunmalarındır:

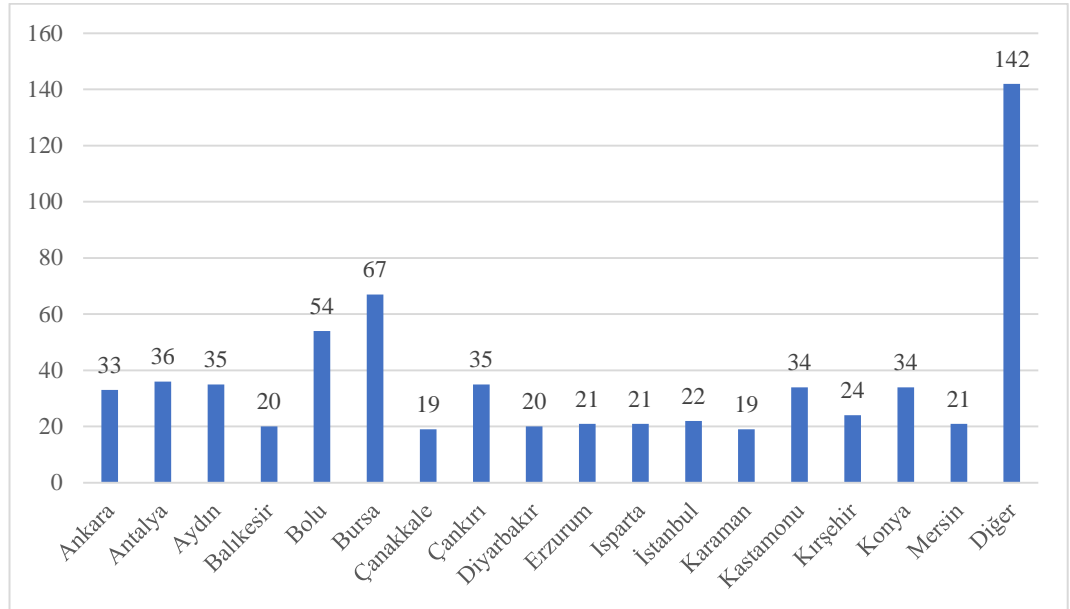

Şekil 1. Suç ve Mekân İlişkisi

Kısacası, suç, suçlu ve mekân üçlüsünü birbirinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Suçlu, mekânı suça uygun görüyorsa harekete geçer. Suçlu, “Burada beni gören bir tanık olur mu?”, “Nasıl ve hangi yoldan firar edebilirim?”, “Burada yakalanma riskim var mı?” gibi sorularla kendisine en uygun mekânı seçmektedir (Demirbaş, 2016, s. 171). Bu anlamda, eşkıyalığın yapıldığı mekân farklı, olaydan sonra saklanılacak mekân farklıdır.

Eşkîyaların konuşlanmasında önemli olan etkenlerden biri de merkezi otoriteden uzak olan bölgeleri seçmeleridir. Seçilen bölge dağlık, ulaşılması zor yerler olmuştur (Hobsbawm, 2011, s. 27). Fakat bu genelleme her eşkıya için geçerli değildir. Kuttaitarık yani yol kesen eşkıyalar için uygun bir tanımdır. Ya da eşkıyalık hareketinden sonra saklanmak, sığınmak amaçlı olay mahalini terk eden eşkıyalar için kullanılabilir. Bu eşkıyalar mekân seçerken ticari yolları, su ve dere kenarlarını, elde ettikleri, yağmaladıkları malları paraya, yiyeceğe çevirebilecekleri yerlere konuşlanmışlardır.

Osmanlı Anadolu'sunda eşkıyalık hareketlerinin somut verilerini çıkarttığımızda, elde edilen verilerle Anadolu'daki suç coğrafyasına dair önemli bilgiler elde etmekteyiz.

Şekil 2. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkîyalık Hareketlerinin Yoğun Olduğu Yerler

Divân-ı Hümâyün gündeminde görüşülen eşkıyalık hareketlerinin kayıtlarını incelediğimizde, Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinin en yoğun olduğu yerin, 67 vaka sayısı ile Bursa olduğunu görmekteyiz. Bursa'da, fiziki coğrafyası itibariyle, doğu-batı yönünde uzanan dağlar bulunmaktadır. Çukur alanlarla birbirinden ayrılan bu dağlar, şehir topraklarının %35'ini kapsamaktadır. 2500 metre yüksekliğindeki Uludağ'ın yanında Domaniç dağları, Gökçedağ, Akdağ, Asarcık ve Sincan Dağları bulunmaktadır (Yahşi, 1998, s. 37). Bursa, çevre illere göre iktisadi ve coğrafi yönden üstün olmuş ve ticaret yollarının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (İnalçık, 1960, s. 57-60). Şehrin bu özelliklere sahip olması, eşkıyalık faaliyetleri için uygun bir coğrafya olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Polonyalı seyyah Simeon, Bursa'ya dair bilgiler verirken;

“...Keşiş Dağı denilen Olimpos dağı vardır. Erciyes Dağı'ndan daha yüksek ve daha büyük olan bu dağdan yukarı çıkamadık. Hava çok sertleşmiş, çok soğumuştur. Oradan şehrin yarısının Celâliler tarafından yakılmış ve yok edilmiş olduğunu gördük...”

Şeklinde ifade etmiş, dağların yüksekliğinden ve eşkıyaların tahribatından söz etmiştir. Bursa'dan sonra eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı şehir 54 eşkıyalık vakası ile Bolu olmuştur. Bolu'nun fiziki coğrafyasına baktığımızda %56'sı dağlarla kaplıdır. Abant Dağları, Bolu Dağları, Arkot ve Göl Dağlarının birbirine paralel olduklarını, bu dağların aralarında ovaların, akarsuların, verimli toprakların olduğunu görmekteyiz (Özcan, 2015, s. 58). İklimsel faktörlerin artularıyla yağışların bol olması sonucunda sık ormanların bulunması, kısa mesafelerde yükseltelerin ve geniş ovaların çeşitlenmesi eşkıyaların kaçışlarını ve saklanmalarını kolaylaştırmıştır.

Bolu'dan sonra 36 eşkıyalık vakası ile Antalya yer almaktadır. Antalya'dan yapılan deniz ticareti vaka sayısının yüksek olmasında etkili olmuştur diyebiliriz. Sonrasında sırası ile Çankırı ve Aydın'da 35 vaka, Konya ve Kastamonu'da 34 vaka, Ankara'da 33 vaka, Kırşehir'de 24 vaka, İstanbul'da 22 vaka, Erzurum, Mersin ve Isparta'da 21 vaka, Balıkesir ve Diyarbakır'da 20 vaka, Karaman ve Çanakkale'de 19 vakanın olduğu görülmektedir. Diğer 22 ilde toplam 142 vaka meydana gelmiştir.

Şekil 2'ye göre, eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı yerler İç Anadolu ve Batı Anadolu bölgeleridir. Geniş ovalara sahip İç Anadolu Bölgesi, eşkıyaların kolayca vur-kaç yapabilecekleri bir fiziki coğrafyaya sahiptir. Sonrasında eşkıyaların gizlenebilecekleri dağlık bölgelerin bu coğrafyada yer alması eşkıyalık hareketlerinin burada yoğun olmasının en önemli sebebidir.

Eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı diğer bir bölge de Batı Anadolu'dur. Burada dağlar doğu-batı yönlü olarak kıyıya dik uzanmaktadır. Küçük ve Büyük Menderes nehirlerinin oluşturduğu havza bu dağların arasında yer almaktadır. Geniş platoların olduğu bu bölge eşkıyalara vur-kaç yapabilecekleri bir fırsat sunmuştur. Ayrıca sık ormanlık alanlarının mevcut olması eşkıyaların gizlenebilmesine olanak sağlamıştır.

Eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı illerdeki suç türleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. 1550-1600 yılları arasında eşkıyalık hareketlerinin fazla olduğu illerdeki suç türlerini incelediğimizde, mal ve eşya gasp etme vakaları en fazla işlenen suçlardandır.

Toplam 302 olay yaşanmıştır ve en yoğun olan yer 26 vaka ile Bursa'dır. Bursa'dan sonra yoğun olarak yaşandığı diğer yerler 24 vaka ile Çankırı ve 18 vaka ile Antalya'dır. Sonrasında en fazla işlenen ikinci suç yol kesme/ kuttâ'u't- tarîk vakalarıdır. Toplam 166 olay vuku bulmuş ve en yoğun olan yer 17 vaka ile Bursa'dır. Bursa'dan sonra yol kesme vakalarının yoğun olduğu diğer yerler 10 vaka ile Aydın ve Balıkesir'dir. En fazla işlenen üçüncü suç ise ev basma/haneye tecavüz vakalarıdır. Toplam 153 olay yaşanmıştır ve en yoğun olan yer 16 vaka ile Ankara'dır. Ankara'dan sonra ev basma/haneye tecavüz vakalarının yoğun olarak yaşandığı yerler 12 vaka ile İstanbul ve 11 olay ile Konya'dır. Dördüncü sıradaki suç ise cinayet/adam katletme suçlarıdır. Toplam 133 olay yaşanmıştır ve en yoğun olan il 9 vaka ile Bursa'dır. Sonrasında 8 olay ile Aydın ili yer almaktadır. Eşkîyalık hareketleri kapsamındaki diğer vakalar, 119 olay ile cinsel saldırı/kız-oğlan çekme, 117 olay ile para/akçe gaspetme, 98 olay ile hayvan gaspetme ve 55 olay ile yaralama/darp etme gelmektedir.

Tablo 4. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkîyalık Hareketlerinin Yoğun Olarak Yaşandığı İllerdeki Suç Türleri

	Ev Basma	Yol Kesme	Mal/Eşya Gasp	Para Gasp	Hayvan Gasp	Darp	Cinsel Saldırı	Katl
Ankara	16	9	16	10	6	8	7	8
Antalya	5	9	18	7	5	2	7	6
Aydın	6	10	13	7	6	3	8	7
Balıkesir	5	10	9	2	2	1	4	4
Bolu	10	6	14	6	5	4	3	7
Bursa	10	17	26	11	7	4	10	10
Çanakkale	5	5	8		2		3	1
Çankırı	7	9	24	7	4	4	6	6
Diyarbakır	3	1	6	5	1	1	1	7
Erzurum	2	1	6	1	2			4
Isparta	8	8	13	3	4	2	4	6
İstanbul	12	4	12	1	1	1	4	8
Karaman	2	2	5	3	2	1	2	2
Kastamonu	5	3	11	4	4	2	6	2
Kırşehir		2	8	4	4		2	
Konya	11	8	14	8	7	3	3	11
Mersin	3	7	10	4	5	2	5	4
Diğer	43	55	89	34	31	17	44	40
Toplam	153	166	302	117	98	55	119	133

Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinin yoğun olduğu bölgelere bakıldığında olayların Batı Anadolu'da yoğunlaştığı görülmektedir. Neden Batı Anadolu'da yoğunlaştığı sorusuna yanıt vermek için coğrafi konumuna, iklimsel özelliklerine ve fiziki yapısına

bakmak gerekir. Batı Anadolu, İç Anadolu bölgesi ile Ege kıyısı arasındaki bölgede kalmaktadır. Bu bölgede Akdeniz ikliminin görüldüğü ılıman bir iklim hakimdir (Günel, 2003, s. 719). Dağların birbirine paralel olması, ovaların geçişlere izin vermesi, iklimden dolayı sık ormanların yer alması eşkıyaların hem eylem yapmaları hem de kamufle olmaları için uygun bir zemin hazırlamıştır.

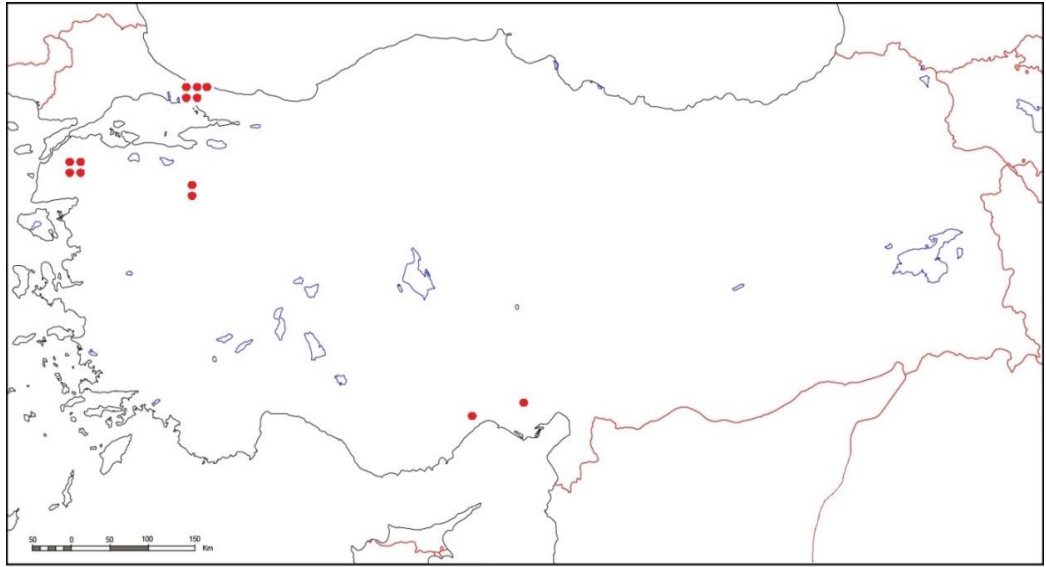
Eşküyalar eylemlerini yaptıktan sonra olay mahallini terk ederek saklanmak amacıyla başka bölgelere geçebiliyorlardı. Dağlık ve ormanlık olan bu yerlerde farklı bölgelerden gelen eşkıyalar bir müddet konaklayabiliyorlardı. Sabri Yetkin'e göre, yüksek yaylalarda bulunan konar-göçerlerin olması da eşkıyalık hareketlerinin artmasında bir etkendi. Konar-göçerler ile şehir-köy reayası ya da merkezi otorite arasındaki gerginlik Konar-göçerlerin bir kısmının eşkıyalığa yönelmesine zemin hazırlamıştır (Yetkin, 1997, s. 40-41).

16. yüzyılın ikici yarısında, eşkıyalık hareketlerinin Anadolu'daki yoğunluk derecesi aşağıdaki haritalarda gösterilmiştir. Şekil 3'teki harita 2 numaralı mühimme defterindeki verilerle oluşturulmuştur. Verilere göre 2 numaralı mühimme defterindeki eşkıyalık ile ilgili ilk hüküm 26 Şubat 1555 tarihli 119 numaralı hükümdür. Divanı hümayuna konu olan eşkıyalık olayı Adana vilayetinde gerçekleşmiştir. Eşküyalık ile ilgili gelen şikayetler İstanbul, Çanakkale, Bursa, Adana ve Mersin illeridir. Toplamda 13 eşkıyalık vakası divanda görüşülüp karara bağlanmıştır.

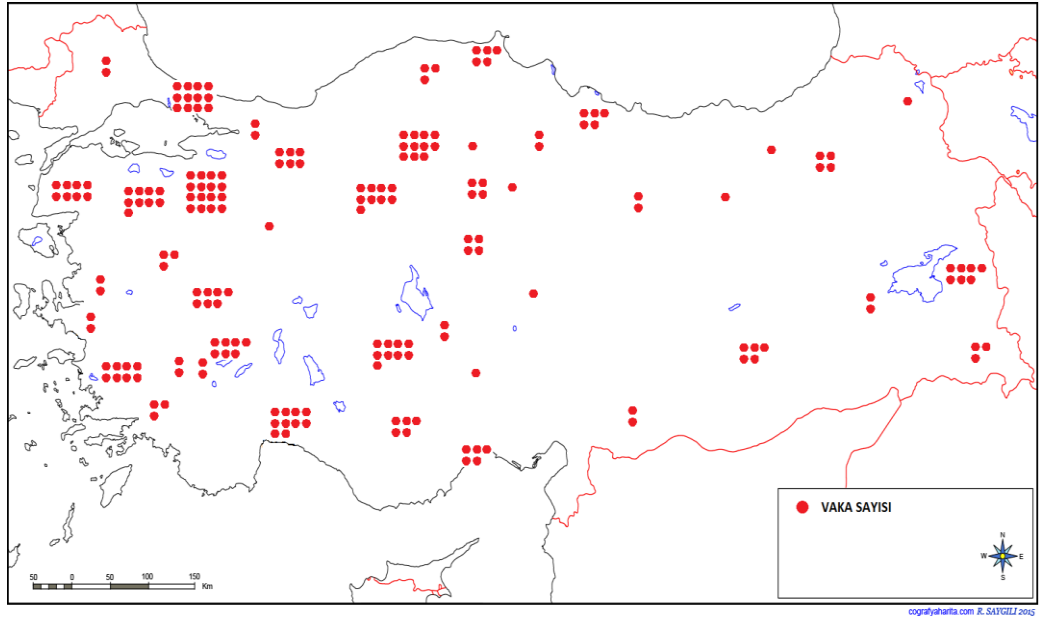
Şekil 4'teki harita 5,6,9 ve 10 numaralı mühimme defterlerindeki verilerle oluşturulmuştur. Haritayı incelediğimizde olayların yoğunluk derecesinde ciddi bir artış söz konusudur. 1550'lerde sadece beş ilden eşkıyalık içerikli şikayet gelirken 1570 yılına kadar Anadolu'nun her bölgesinden şikayetler Divan-ı Hümayuna ulaşmıştır.

Şekil 5'teki harita 68 ve 74 numaralı mühimme defterlerindeki verilerle oluşturulmuştur. Haritayı incelediğimizde 16. yüzyılın sonlarında eşkıyalık vakalarının her ilde yaşandığı ve diğer yıllara göre olaylarda ciddi bir artış olduğunu görmekteyiz.

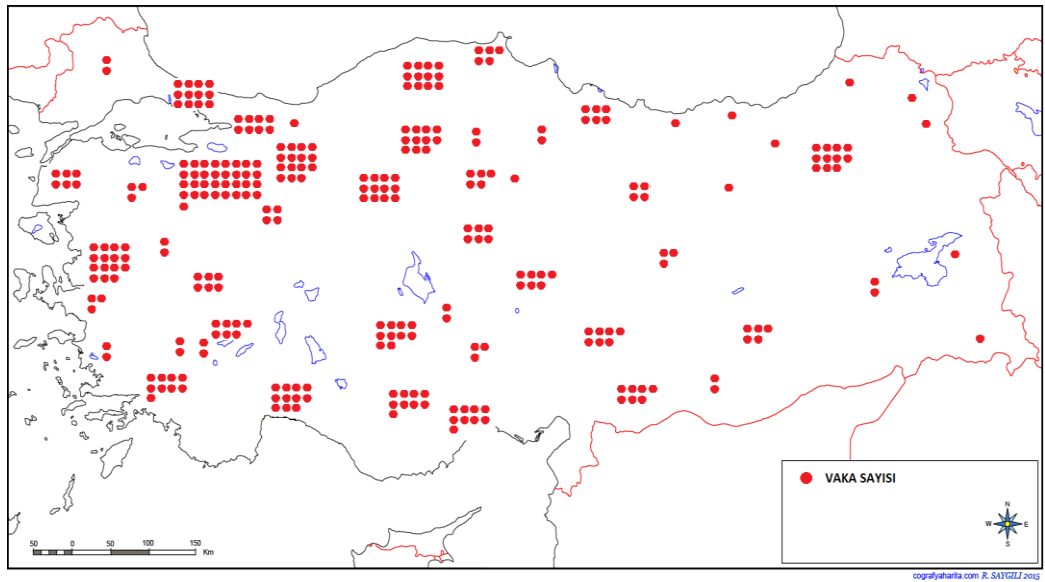
Aşağıda yer alan haritaları incelediğimizde, 16. yüzyılın ortalarından yüzyılın sonuna kadar vuku bulan olayların meydana geldiği yerler benzerlik göstermektedir. Aradan geçen yarım asırda, eşkıyalık hareketlerine kesin çözüm bulunamadığını ve coğrafi bakımdan asayişin sağlanamadığını söyleyebiliriz. Ayrıca, eşkıyalık hareketlerinin 16. yüzyılın ikinci yarısından yüzyılın sonuna kadar artış göstermesi, bu mahallerde merkezi ve yerel otoritelerin hakimiyeti tam olarak sağlanamadığının kanıtı niteliğindedir.

Şekil 3. H. 963/M. 1555 Yılında Dîvân-ı Hümâyün Gündeminde Görüşülen Eşkîyalık Hareketlerinin Anadolu'daki Yerleri (Mühimme 2'ye göre).

Şekil 4. H. 973-978-983/M. 1565-1570 Yıllarında Dîvân-ı Hümâyün Gündeminde Görüşülen Eşkıyalık Hareketlerinin Anadolu'daki Yerleri (Mühimme 5-6-9 ve 10'a göre).

Şekil 5. H. 999-1004/M. 1590-1595 Yıllarında Dîvân-ı Hümâyün Gündeminde Görüşülen Eşkıyalık Hareketlerinin Anadolu'daki Yerleri (Mühimme 68 ve 74'e göre).

1.5.İKLİMSEL SEBEPLER

Coğrafi konuma bağlı olarak ortaya çıkan iklim koşullarının, toplumları fizyolojik ve psikolojik olarak etkilediği bilimsel olarak ortaya konmuş bir husustur. İbn Haldun, ünlü eseri *Mukaddime*'de, uygarlıkların oluşumunu iklimsel olarak tanımlamıştır. Dünyayı yedi farklı iklime pay ederek medeniyetlerin tasnifini yapmıştır. İklimin toplumlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkisine işaret etmiştir (Danış, 2019, s. 407). Aynı şekilde, Montesquieu'nun "Kanunların Ruhu Üzerine" isimli çalışmasında, insanların karakterlerinin oluşmasında birçok faktör rol alır, bunların arasında iklim gibi doğal bir etken de yer almaktadır. Montesquieu'ya göre, bu faktörleri göz önüne alarak kanunların düzenlenmesi gerekmektedir (Montesquieu, 2017, s. 290).

İklim olaylarının, kıtlık, salgın hastalık, göç olayları gibi olumsuzluklarla devletleri siyasi, sosyal, iktisadi yönden etkilediğinin altını çizmek gerekir. İsveçli tarihçi Gustaf Utterström ve Amerikalı iklim bilimci Francois Matthes'in ortaya attığı "Küçük Buzul Çağı" 16. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Yarım Küre'de görülmüştür (Gerste, 2017, s. s.76). Meksika'dan Çin'e tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Fakat Virginia Üniversitesi iklim araştırmaları bölümünden Michael E. Mann'a göre "en büyük soğuma Kuzey Yarım Küre'de farklı zamanlarda olmuştur. Bölgesel farklılıklar vardır. Her bölgeye farklı zamanlarda Küçük Buzul Çağı uğramış, o bölgede daha şiddetli görülmüştür" (Mann, 2002, s. 504).

Küçük Buzul Çağı, Osmanlı topraklarında da etkisini göstermiştir. Bu etkiyi net olarak arşiv kaynaklarından değil de dendrokronolojiden, yani ağaç gövdelerindeki yıllık halkalanmalar ile tarihlendirme imkânı sunan bilim (Akbulut ve Özkan, 2004, s. 84) aracılığıyla öğrenmekteyiz. Uzmanlar, bu yöntemle Osmanlı'da meydana gelen olumsuz iklim olaylarını tespit ederek Küçük Buzul Çağı etkisini somutlaştırmışlardır.

Toplumsal olay ve olguları, toplumdaki değişim ve dönüşümleri sadece tek nedene bağlamak doğru olmaz. Ancak bu süreçlerin, bir ülkenin ya da bir bölgenin iktisadi

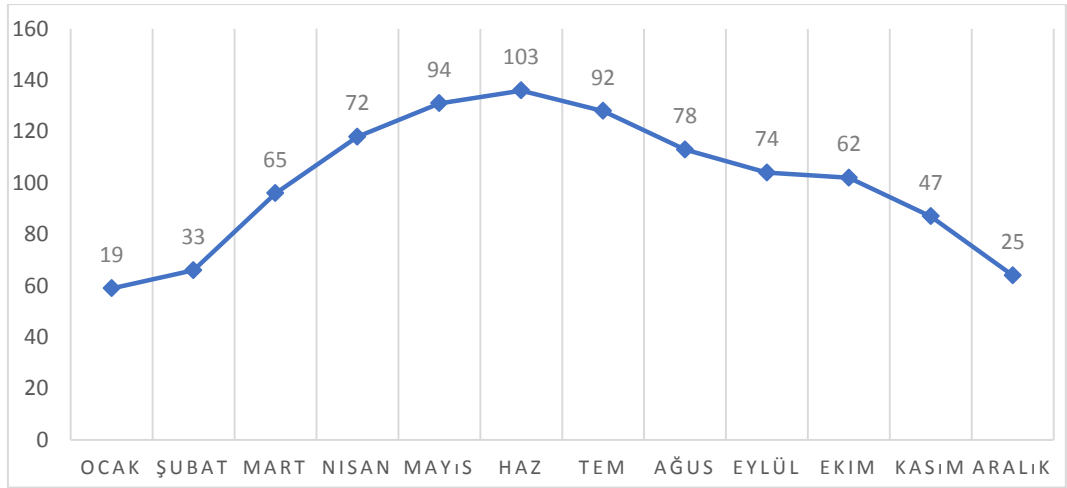
yapısını etkilediği bilinen bir gerçektir. Özellikle tarım toplumlarındaki iktisadi faaliyetler doğrudan iklim ile bağlantılıdır. Olumlu ya da olumsuz iklim olayları direkt olarak yiyecek hasadını etkilemektedir. Bunu konumuz açısından ele almak gerekirse; Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynaklarından birisi zirai üretimdi. Reayanın tarımsal üretimi iklim şartlarıyla doğrudan ilişkiliydi. Bu yüzden olumsuz iklim şartları Osmanlı Devlet ve toplumunu zora sokmuştur.

İklimsel şartlar ile ilgili sorunlar, devlet sisteminin işleyişini sekteye uğrattığı için Divân-ı Hümâyün gündeminde görüşülüp karara bağlanan ve devletin ilk sırada ilgilendiği konulardı (Kılıç, 2001, s. 810-811). Olumsuz kış şartlarını konu alan hükümlerin kayıt tarihini incelediğimizde aralık-ocak-şubat-mart gibi kış aylarında kaleme alınması bize durumun derhal Divân-ı Hümâyün'a iletilildiğini ve bu konuya birinci derecede önem verildiğini göstermektedir. Aynı şekilde, çok sıcak günler yaşandığını, kuraklık olduğunu, hatta yağmur duasına çıkıldığını konu alan hükümlerin kaleme alınış tarihi sonbahar aylarını göstermektedir. Bu bilgiden hareketle, mühimlere konu olan eşkıyalık olaylarının meydana geldiği tarih ile, mühimlere kaydedildiği tarih arasında çok fazla bir zaman aralığı bulunmadığını söyleyebiliriz. Mevcut çalışmalarda, eşkıyalık olaylarının en çok ve en az yaşandığı mevsimler konusunda oluşturulan verilerin birbirine benzer olması Divân-ı Hümâyün'un bu konuya büyük ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Verilen bu detaylı açıklamadan sonra, iklim şartlarının eşkıyalık hareketleri üzerindeki etkisinin ne ölçüde olduğunu sayısal verilerle somutlaştırarak tartışabiliriz.

Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinin 16. yüzyılın ikinci yarısındaki dağılımı incelenmiş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Şekil 6'daki verilere baktığımızda kış mevsimine oranla ilkbahar ve yaz mevsimlerinde eşkıyalık olaylarında ciddi bir artış görülmektedir. Sonbahar da düşüşler başlamış ve bu düşüşler kış mevsiminde daha da belirginleşmiştir. Kış mevsimindeki düşüşler eşkıyalık hareketlerinin azalması olarak yorumlanmasının yanında kış şartlarından dolayı şikayetlerin Divan'a geç iletilmesi veya bazı şikayetlerin iletilmemesi şeklinde de yorumlanmalıdır. 1500-1600 yılları arasında Divân-ı Hümâyün'da görüşülüp karara bağlanan 764 eşkıyalık vakasının en yoğun olarak yaşandığı aylar Mayıs (94), Haziran (103), ve Temmuz (92) aylarıdır. Bu aylarda, Anadolu'nun iklimsel özellikleri göz önüne alındığında, yolların açık olması,

zirai üretimin hasadının yapılması, eşkıyanın olay öncesi ve sonrasını planlaması için önemli faktörlerdi.

Grafikte, sonbahar mevsiminden sonra eşkıyalık hareketlerinde belirgin düşüşler olduğunu görmekteyiz. Kasım (47), Aralık (25), Ocak (19) ve Şubat (33) aylarında soğuk iklim şartlarından dolayı bir düşüş söz konusudur. Şekil 1. i incelediğimizde, eşkıyalık hareketlerinin yoğun olduğu bölgeler, genellikle iç ve dağlık bölgelerdir. Bu bölgeler kış şartlarından olabildiğince fazla etkilenen illerdir. Bu illerde kış aylarında hasadın azalması, eşkıyaların giriş çıkış yapabilecekleri yolların kapanması gibi faktörler eşkıyalık hareketlerinin kış aylarındaki düşüşü ile bağlantılıdır.

Şekil 6. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Eşkıyalık Hareketlerinin Aylara Göre Dağılımı

16. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketlerinin artış ve azalışlarında belirginlik söz konusudur. Eşkıyalık hareketlerindeki bu değişimleri iklim koşullarının getirdiği kuraklık, bol yağış, sert kış şartlarının yanında çekirge istilası, demografik yapıdaki değişim ve dönüşümler, aşırı nüfus artışına bağlı olarak iaşe darlığı, yerel otoritelerdeki görev suistimalleri ve savaşlardan dolayı asayişin bozulması şeklinde açıklayabiliriz. 16. yüzyılın sonundaki iklim şartları Osmanlı tarihindeki eşkıyalık dalgasını ateşleyen nedeni değil, nedenlerinden biri olmuştur.

Vurgulamamız gereken bir diğer noktada, iklim şartlarının elverişsiz olduğu yıllar veya uzun savaşların yaşandığı yıllar değilde, bir sonraki yılda eşkıyalık hareketlerinin artışta olduğunu anlamaktayız. Örneğin 1570 yılında, Dîvân-ı Hümâyun'da görüşülen konular genel olarak Kıbrıs Seferi'ne yöneliktir. Eşkıyalık hareketlerine dair çok az vaka vardır. Fakat 1571 sonrasında divanda görüşülen eşkıyalık vakası giderek fazlalaşmıştır. Aynı şekilde, iklimin elverişsiz olduğu yıllarda değilde, sonrasındaki yıllar da eşkıyalık hareketlerinin artış gösterdiğini anlamaktayız. Bunun nedeni, iaşe kıtlığının bir sonraki yıl belirgin bir şekilde hissedilmesidir.

2.BÖLÜM:

OSMANLI ANADOLU'SUNDA EŞKIYA KİTLESİNİN ANA FİGÜRLERİ

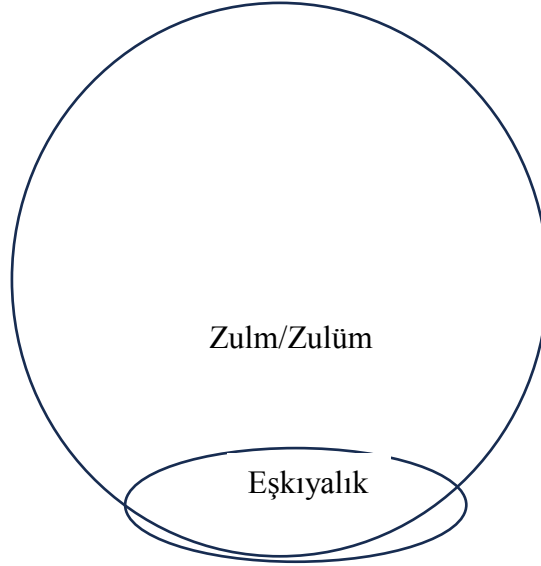
2.1.RESMİ GÖREVLİLERİN ZULÜM VE EŞKIYALIKLARI

Yönetenler ve yönetilenler Osmanlı Devleti'nin toplum yapısını oluşturmaktadır. Reaya sınıfına dahil olan herkes üretmek, ürettiğinden vergisini ödemek, askeri sınıfa destek olmak ile yükümlülerdi. Hükümdar ve askeri-idari sınıf Osmanlı hukukunun gereklerini uygulayarak din, dil, ırk gözetmeksizin halkın refahını temin etmişlerdir (İnalcık, 1990, s. 31). Hükümdar ve saray halkı seyfiye olarak adlandırılan ilim ehli, Osmanlı Devleti'ndeki askeri-idari sınıfı oluşturan yönetenlerdir (Yediyıldız, 2002, s. 302).

Osmanlı İmparatorluğundaki devlet görevlilerinin öncelikli işi reyanın can ve mal güvenliğini korumak olmuştur. Beylerbeyleri başında buldukları eyaletlerin güvenliğini ve huzurunu temin etmekle görevli kişilerdi. Sancakbeyleri, reyanın refahını, huzurunu, can ve mal güvenliğini sağlamanın yanı sıra savaş zamanlarında tımarlı sipahilerin komutanı olarak sefere katılma zorunluluğu olan kişilerdi (Ünal, 1999, s. 112-113). Tımarlı sipahiler, kapıkulları, levendler ve sekban-sarıcalar kılıç ehli olarak da adlandırılan seyfiyedenlerdi. Mali işlerin amiri olan Defterdar hazineyi korumakla yükümlü mali işlerin sorumlusuydu (Yediyıldız, 2002, s. 313). Kadılar, merkezi idare tarafından kazalara atanan, şer'i ve idari yargıdan sorumlu kamu görevlileriydi. Yargı görevinin yanında, idari, beledi ve asayiş konularında söz sahibiydiler (Bozatay ve Demir, 2014, s. 72).

Resmi görevlilerin halka karşı yapmış oldukları eylemleri tanımlarken “eşkıyalık” ibaresinin kullanılıp kullanılmayacağı tartışma götürür bir konudur. Bu yüzden çalışma konumuz gereğince “zulm” kavramını açıklamakta fayda vardır. Zulm, eşkıyalık terimine göre daha fazla eylemi ifade etmektedir. Devletin resmi dilinde zulm, ehli örf ve ehli şer'in hukuk dışı yollara yönelmeleri, reayaya haksız ve ağır işlemler

uygulamaları anlamındadır. Şekil 7'den anlaşılacağı üzere; eşkıyalık eylemi bir zulümdür, ancak her zulüm eşkıyalık değildir.

Şekil 7. Zulüm ve Eşkıyalık Arasındaki İlişki

Zulüm kavramı, eşkıyalık kavramına göre, oldukça kapsamlı bir terimdir. En basit tanımıyla, "bir şeyi ona ait olmayan yere koymak" anlamındadır. Ahlak, din, hukuk gibi alanlarda belirlenmiş sınırları aşma, haktan batıla yönelme, başkasının hakkına girme, zorbalıkta bulunma, bilhassa otoriter bir güce sahip olan kişilerin adaletsiz muamelede bulunduğu durumlarda zulüm kelimesi kullanılmaktadır (Çağrı, 2013, s. 507).

Zulmün birçok şekli vardır. Aile içinde, normal hayatta farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Fakat çalışma konumuzun gereğince, zulüm kelimesini anlamsal olarak sınırlandırarak, sadece devlet görevlilerinin reayaya karşı maddi ve manevi açılardan haksız davranmaları olarak ele aldık.

Yöneten-yönetilen arasındaki sağlıklı ilişkinin sınırları hem Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiş hem de İslam alimlerinin eserlerinde yer almıştır (Rüzgar, 2020, s. 72). Fakat bu kaynaklarda, zulmü kapsayan davranışlar nelerdir? Zulmedenlerin yanında olanlara, zulme destek verenlere, zulme karşı susanlara nasıl bir ceza belirlenmiştir? Bu soruların

yanıtları net değildir. Çalışmamızda, bu soruları Osmanlı'daki yönetici ve yönetilen ilişkileri çerçevesinde yanıtlamaya çalışacağız. Bu yüzden zulüm kavramının resmi yazışmalardaki anlamına odaklanacağız.

Osmanlı arşiv belgelerinde zulüm ile alakalı olan kelimeler, zalim (zulmü yapan kişi), zalimane (Sıfat olarak kullanılan), mezalim (haksızlıklar, zulümler) ve mazlum (zulüm yapılan, zulümden mağdur olan kişi) dur. Resmi yazışmalarda zulüm, yöneticilerin yönetilenlere çeşitli yollarla haksız ve ağır davranışlarda bulunmaları şeklinde tanımlanabilir. Sadece Osmanlı Devleti'nde değil, diğer İslam devletlerinde de zulmün resmi belgelerdeki tanımı bu şekildedir.

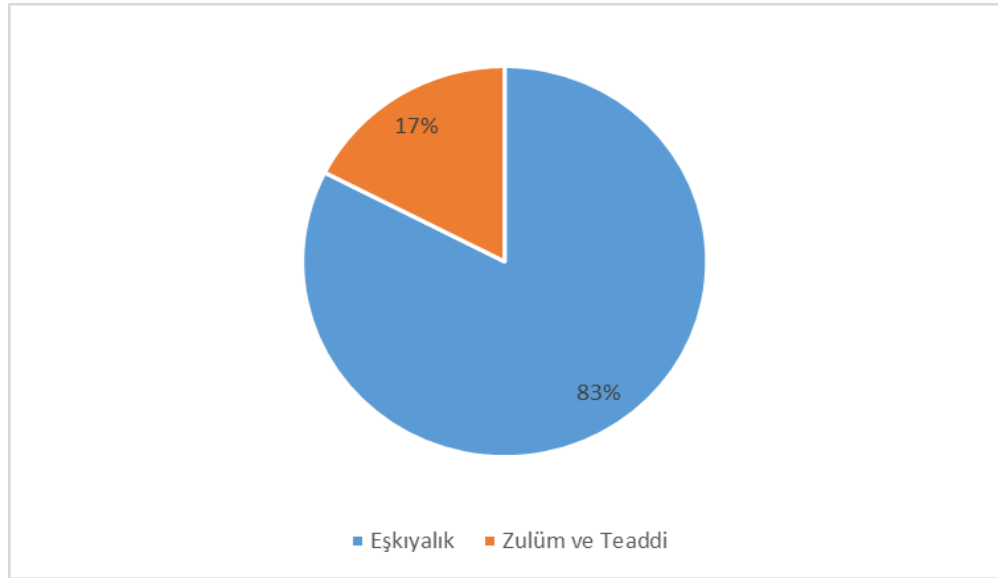
Osmanlı yönetimi ve hukukçuları, zulmün bir suç olarak kabul edilmesi için şeriata ters düşmeyen bir yol izlemişlerdir. Zulmün fena bir bid'at³² olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Buna göre zulüm, genellikle askeri sınıf yöneticilerin yönetilenlere karşı işlediği birçok suçun genel adı olarak kabul edilmiştir (Mumcu, 1985, s. 8-10).

Devletin kendisine sunduğu imkânları kötüye kullanan resmi görevlilerin yaptığı eylemleri “zulm” olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, devlet görevlileri doğrudan veya dolaylı olarak eşkıyalık hareketlerinin içerisinde yer almışlardır. Hükümlere yansıyan, devlet görevlilerinin içinde bulunduğu eşkıyalık vakalarında doğrudan veya dolaylı olarak eşkıyalığı gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Vezirlerin adamları, kadıların naipleri, beylerbeyinin kethüdalrı, subaşlıları şeklinde dolaylı olarak eşkıyalık hareketlerinin içerisinde yer aldıkları hükümlere yansımıştır.

---

³² Bid'at, biri geniş, diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Geniş kapsamlı tarife göre bid'at Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid'atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dini mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve adetler de bid'at sayılmıştır. Bkz. Yaran, R. (1992). Bid'at. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 6, ss. 129-131). Katip Çelebi, bid'atı “bid'at-ı hasene” ve “bid'at-ı seyyie” olarak ikiye ayırmıştır. Bid'at-ı hasene, ilk zamanlarda olmayıp sonra gerektiği için Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette olup da uygulama olarak yeni düzenlemeler getiren ve dini ulema tarafından caiz görülen şeylerdir. Ancak bid'at-ı seyyie, itikat işlerinde Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette olmayan, asılsız uygulamalardır. Bkz. Katip Çelebi (1980). *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-a Hakk*. s. 70. İstanbul: Kervan Kitapçılık.

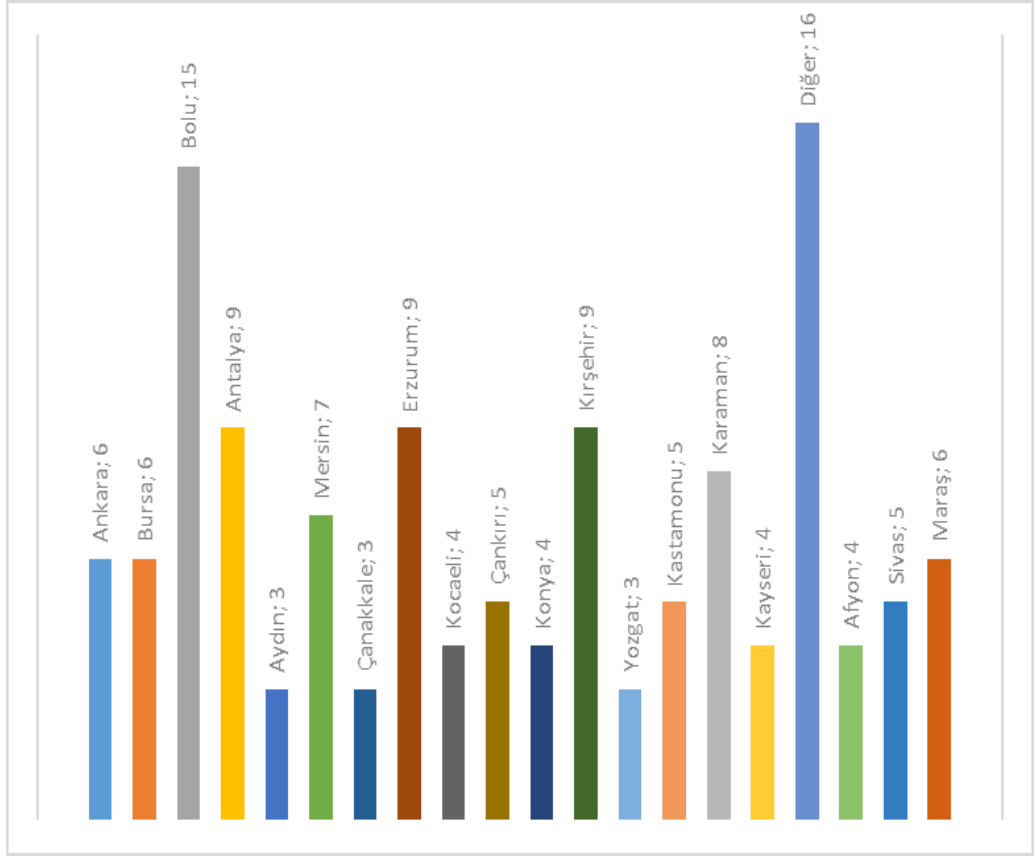
İncelediğimiz belgelerde, resmi görevlilerin eşkıyalık içerisindeki fiilleri zulüm ve teaddi³³ olarak adlandırılmıştır. Şekil 8’de görüldüğü gibi toplam 91 belgede zulüm ve teaddi sözcüğü geçmektedir. Zulüm ve teaddi sözcüğünün yanı sıra 11 belgede (BOA, MD 6, 740; MD 27, 139; MD 73, 369, 395, 396, 443, 451, 536; MD 74, 155, 169) eşkıyalık sözcüğü zulüm ile birlikte kullanılmıştır.

Şekil 8. Eşkıyalık Hareketi Kapsamında Zulüm ve Teaddi Suçunun Oranı

Devlet görevlisi zulümlerine dair aşağıdaki grafiği incelediğimizde en fazla zulmün yaşandığı yerin 15 vaka ile Bolu olduğu görülmektedir. Zulüm sayısının fazla olduğu diğer yerler 9 vaka ile Antalya, Erzurum ve Kırşehir’dir. Sonrasında 8 vaka ile Karaman, 7 vaka ile Mersin, 6 vaka ile Ankara, Bursa Maraş, 5 vaka ile Çankırı, Kastamonu, Sivas, 4 vaka ile Kocaeli, Konya, Kayseri, Afyon, 3 vaka ile Aydın, Kayseri ve Yozgat gelmektedir.

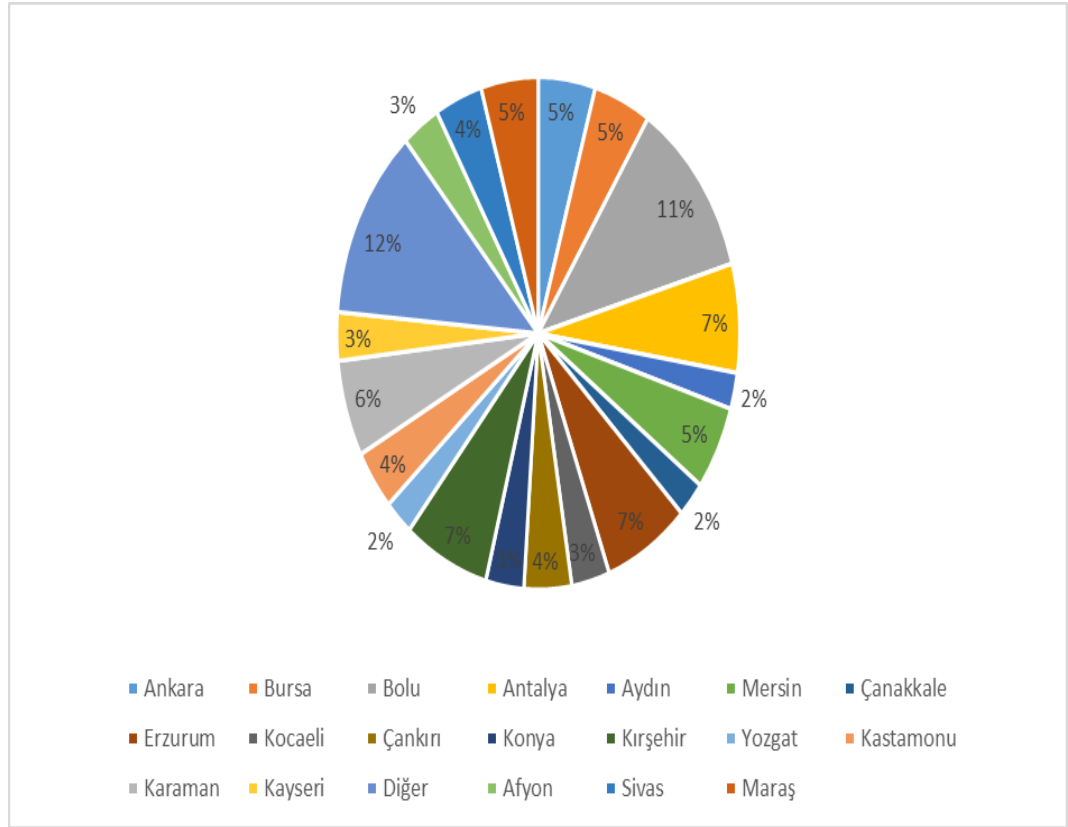
³³ Teaddi veya taaddi, Allah’ın kulları için belirlediği sınırları aşmak anlamında bir Kur’an terimidir. Sözlükte, hızlı koşmak, sınırları aşmak, tecavüz etmek anlamındaki adv kökünden türeyen bir terimdir. Ölçüyü, sınırı aşmayı, taşkınlık yapmayı, haklılık sınırını geçmeyi, başkalarına saldırmayı ifade eder. Bkz. Çelik, İ. (2010). Taaddî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 39, ss. 283-284).

Şekil 9. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı

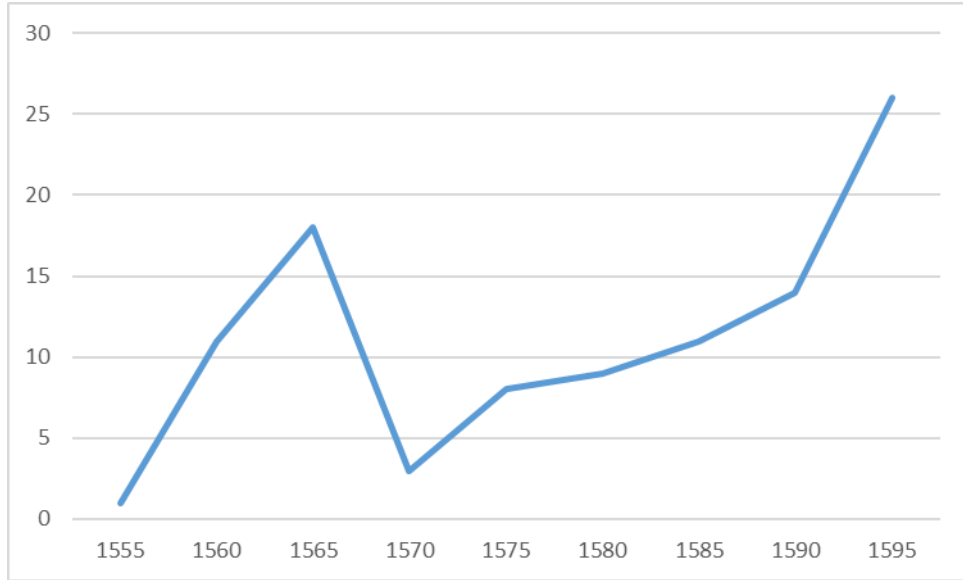
İncelenen belgelerden, devlet görevlisi zulümlerinin fazla yaşandığı bölgelere ilişkin önemli detaylar ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde zulümlerin, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde vuku bulduğu ve yüzdelerinin birbirine yakın oranlarda olduğunu görmekteyiz. Yani eşkıyalık hareketleri gibi zulümler de Osmanlı Anadolu'sunun dört bir yanına yayılmıştır.

Şekil 10. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelerle Dağılımı

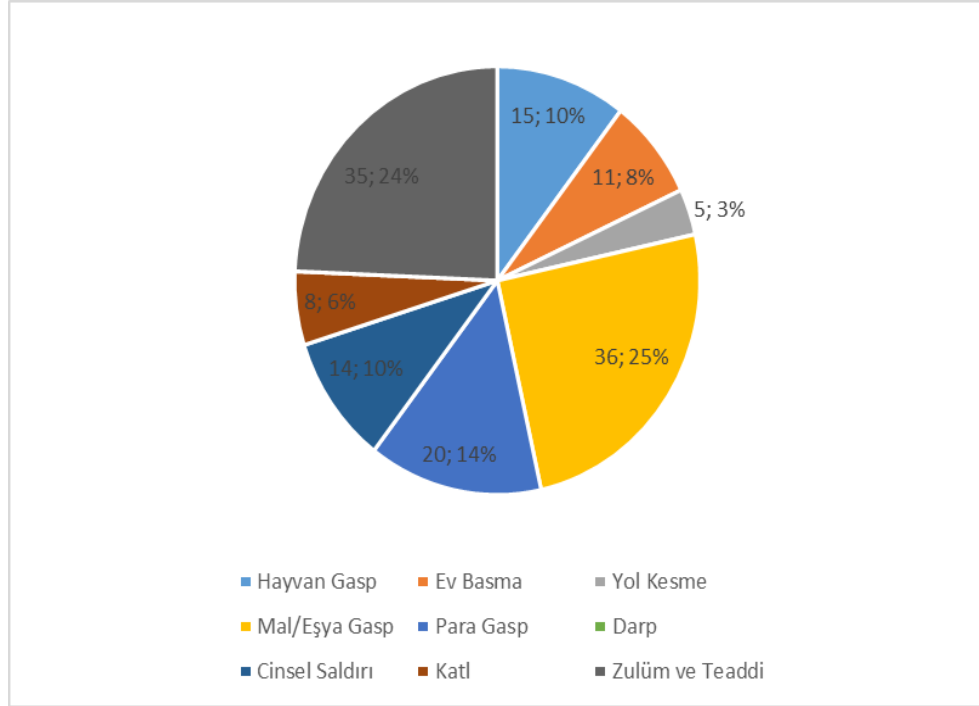
Zulümlerin yıllara göre seyrine ilişkin aşağıdaki grafiği incelediğimizde, 16. yüzyılın ikinci yarısının başlarında en düşük düzeyde seyrettiği görülmektedir. Grafiğe göre, 1555 yılı sonrasında 1565 yılına kadar ciddi bir yükseliş yaşanmıştır. 1570 yılında Kıbrıs seferi hazırlıklarından dolayı eşkıyalık ve zulüm olayları mühimme defterlerinde daha az yer almıştır. Kıbrıs Seferi sonrasında zulüm suçunda ciddi bir yükseliş olmuş ve yüzyılın sonlarına doğru en yüksek düzeyde seyretmiştir.

Şekil 11. Devlet Görevlisi Zulümlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Zulüm ve teaddi suçlarında yer alan devlet görevlilerinin işledikleri suçların detaylarına ilişkin önemli veriler elde edilmiştir. İncelediğimiz belgelerde suçların detaylarına indiğimizde, birçok hükümde, zulüm ve teaddi ibaresi geçmiş ve suçun detayına girilmemiştir.

Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, sadece zulüm ve teaddi olarak nitelendirilen, olayların arka planını bilmediğimiz %24 oranla 35 olay vardır. Bu oranın üstünde %25 oranla 36 olay mal ve eşya gasbetme olaylarıdır. Sonrasında, %14 oranla 20 olay para gasbetme suçu gelmektedir. Para gasbı, devlet görevlilerinin reayaya karşı daha kolay işleyebileceği bir suçtur. Diğer bir suç %10 oranla 15 olay hayvan gasbıdır. Sonrasında %8 oranla 11 olay ev basma/haneye tecavüz, %10 oranla 14 olay cinsel içerikli suçlar, %6 oranla 8 olay öldürme ve son olarak %3 oranla 5 olay yol kesme suçudur.

Şekil 12. Devlet Görevlilerinin İşlediği Suçların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

2.1.1.Ehli Şer' Yöneticilerin Zulümleri

Osmanlı'da ehli şer, medresede eğitim almış ilmiye sınıfı mensubu olan görevlileri ifade etmektedir. Ehli şer görevliler, Müslüman ve genellikle Türk kökenlilerdi. Eğitim, hukuk, fetva ve diyanet alanlarında hizmet vermişlerdir. Padişah beratıyla tayin olmuşlardır ve bir iki yıl görev yaptıktan sonra yeniden tayin beklemişlerdir. Bu görevliler bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Hem kendileri hem de çocuklarına bazı imtiyazlar tanınmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki çoğu yenileşme hareketleri ehli şer'in desteği ile olmuştur (Yediyıldız, 1994, s. 457-462).

İncelenen dönem içerisinde, ehli-i örfe oranla, zulm/eşkialık hareketlerinde daha az yer almışlardır. Belgelerde, reayadan fazla para toplamak, eşkıyalık yapanlara herhangi bir işlem uygulamamak ya da doğrudan eşkıyalık hareketlerinin içerisinde yer almak gibi fiillerde bulunmuşlardır.

Kadınların mali görevlerinin başında olağanüstü durumlarda alınan avârız resmî tahsil edilmesi ve sefere gidecek olan ordunun ihtiyaçlarını temin etmesi gelmektedir. Ancak bazı kadınlar bu görevi kendi çıkarları için kullanmışlardır (Ortaylı, 2001, s. 42; BOA.,

MD 12, 313). Sadece sürsat ve nüzul vergilerinin tahsili değil, diğer vergi tahsillerinde de usulsüzlük yapmışlardır.

İncelediğimiz hükümlerde, kadıların bizzat müslüman ve gayri müslimlere vergi konusunda zulmettiğine, eşkıyalık yaparak erzaklarını aldıklarını tespit etmekteyiz. Buna dair bir örnek verecek olursak, H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Ürgüp'te Rışk, Lazar, Poyo, Piliko, Kaliba, Midos, Karağuşi, İstoyan, Nikoilye ve Petri isimli zımmilerin, Dîvân-ı Hümâyuna arzuhal sunup Ürgüp Kadısı Mevlâna Muhammed'in zulmünden bahsettiklerini anlamaktayız. Kadı, 275 hane olduğu halde 4000'den fazla hane yazmıştı. Hane başına 50'şer akçe almak yerine 75'er, 85'er akçe toplamıştı. Ayrıca sipahilerden ağnam vergisini fazla almış, rızaları olmadan da yağ ve bal almıştı (BOA., MD 30, 551/235). Yine aynı mühimme defterinde yer alan hemen bir sonraki hükümde Amasiyye (Amasya) kadısı olan Abidin Han'ın yol kesen haramilerle iş birliği içerisinde olduğu, ayrıca reayadan da fazla akçe aldığını, akçe alamadığında ise reayanın zahiresini zorla aldığını ve karşı gelenlere zulmettiğini yazmaktadır (BOA., MD 30, 552/236).

Benzer bir hadise Bergama'da yaşanmıştır. Manisa kadısına gönderilen bir hükümde, Bergama kadısı İbrahim'in ehli fesad olduğu, halka zulmettiği belirtilmiştir. Kadı, türlü yollarla reayadan fazla akçe almış, bunun yanında kuzu, koyun, arpa, buğday, kereste olarak halkın mallarını yağma etmiştir (BOA., MD 72, 572/292).

Kadı ve naiplerin zulümleri, eşkıyalıkları, reayadan zorla mal almaları, yargılama sürecinde görev suistimali şeklinde hükümlerde yer almaktadır. İncelediğimiz dönemde naiplerin zulmü ve eşkıyalıkları oldukça fazladır. Merkezden uzak kadı naiplerinin genellikle o mahalden olan kişiler olduğu bilinmektedir. Naiplerin görevde kalma süresi kadılardan daha uzun olmuştur. Bu yüzden naiplerin nüfuzu kadılardan daha çok olmuş ve yerel bir güç kazanmışlardır (Faroqhi, 2016, s. 65).

Osmanlı arşiv belgelerinde “devreyleme” şeklinde geçen devre çıkma, merkezden uzak bölgelerde ve ehli örf sorumluluğunda yapılan bir uygulamaydı (Emecen, 1994, s. 250). Fakat, 16. yüzyılın sonlarına doğru, kadıların ve naiplerin görevleri olmadığı halde devre çıkması gibi bir usulsüzlüğün ortaya çıktığı görülmektedir (Ortaylı, 1994, s. 33). 1595 tarihli adaletnamede, beylerbeyleri, sancakbeyleri, subaşlarının yanında naiplerin

de devre çıkan ehli örf grubuna katıldıkları belirtilmiştir. Bu kişilerin, köylü reayanın rızası olmadan, para ödemeksizin erzak ve mal almalarına karşılık, çok mühim durumlarda, sadece ehli örften olan dört beş kişi ile devre çıkılmasını, köylü reayadan aldıkları erzak ve malların parasını ödemek şartıyla alınmasını ve köylülerin rızasını almadan köylerde konaklamamaları gerektiği emredilmiştir (Emecen, 1994, s. 251).

Devre çıkma bahanesiyle karyelere gidip eşkıyalık/zulüm yapan naiplere hem Kanuni Sultan Süleyman hem de III. Murad döneminde yasak getirilmiştir. Gerekmedikçe karyeler gezilmeyecek, en fazla dört görevli ile karyelere girilebilecekti (Faroqhi, 2016, s. 73). Buradan, naiplerin zulmü ve eşkıyalığı konusunda halkın 16. yüzyıl boyunca rahatsız olduğunu anlamaktayız. Bu yüzden “devre çıkmama” konusu hakkında hükümler yazılıp ilgili yerlere gönderilmiştir. Bu hükümlerden bazıları şöyledir; H.988/M. 1580 tarihli Antakya beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde naiplerin köy köy gezerek zulmettiklerini, bu yüzden köylere çıkmalarının menedilmesi emredilmektedir (BOA., MD 43, 371/208). Naiplerin köyleri gezip zulümleri devam ettiği için tekrar bir hüküm yazılmıştır. Hükümde ihtiyaç gerekmedikçe köyleri gezmemeleri, buna da kadıların müsaade etmemeleri istenmiştir (BOA., MD 43, 372/208).

İncelediğimiz hükümlerde de naiplerin başrolde olduğu birçok eşkıyalık hareketi bulunmaktadır. Bunlardan örnek verecek olursak; H. 979/ M. 1571 tarihli Bozok kadısına yazılan bir hüküm buna bir emsal teşkil eder. Mahmud isimli bir naip, yanına birkaç yoldaş alıp, “Kıbrıs Ceziresine kız sürgün etmek için emir gelmiştir” diye bir yalan uydurarak, üstüne bir de akçe talep edip kızları ve akçeleri alıp kaçmışlardır (BOA., MD 10, 254/169). Diğer bir örnek ise, Anadolu Beylerbeyine ve Alaşehir kadısına yazılan H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Alaşehir naibi Ahmed’in ve yanına aldığı on beş nefer atlının köyleri gezip, köylülere zulmettikleri, zorla paralarını aldıkları, karşı gelenleri yaraladıkları, evlerini yağma ettikleri yazmaktadır (BOA., MD 30, 537/230).

Ehli şer’ olan görevliler içerisinde zulüm ve eşkıyalık bahsinde naiplerin adı oldukça sık geçmektedir. Hükümlere baktığımızda, naiplerin karıştığı kız kaçırma, zorla alıkoyma, cinsel saldırı vakaları dikkat çekmektedir. Yukarıda verdiğimiz örneğin başka bir türü de Edirne’de yaşanmıştır. H. 978/M. 1570 tarihli bir hükümde, Abdurrahman isimli bir

naibin, reayadan bir kimsenin karısını zor kullanarak kaçırdığı ve cinsel saldırıda bulunduğu bildirilmiştir (BOA., MD 12, 972).

İncelediğimiz hükümlerde, bazı müderrislerin de eşkıyalık hareketlerinde rol aldıklarını görmekteyiz. Köyleri geçim kapısı olarak gören müderrisler öncelikle para, hayvan, mal, eşya çalmak/almak kaydıyla eşkıyalık ve zulüm yapmışlardır. Buna bir örnek Seferihisar'da yaşanmıştır. H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu Beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Seferihisar'da müderris olan Mevlana Resul'ün, yanına birkaç yoldaş alarak Mihaliç (Bursa/Karacabey) kazasında sürüyle koyun çaldıklarını, zorla mal ve esbap aldıklarını, karşı gelen bir kişiyi de katlettikleri bildirilmiştir (BOA., MD 24, 69/23).

İncelediğimiz bir hükümde, adaleti ve düzeni sağlamak kaydıyla atanmış olan kadı ve naibinin birlikte zulüm/eşkıyalık yaptıkları görülmektedir. H. 1003/M. 1594 tarihli, Kastamonu beyine ve Çankırı, Keskin kadılarına gönderilen hükümde, Koçhisar kadısı Alaaddin'in ve Naibi Mustafa'nın, Çankırı'da kaymakam olan Sinan'ın hanesini basarak yağmaladıkları bildirilmiştir. Kadı ve naibinin, karşı koyan adamları da yaraladıkları, birçok usulsüzlük yaparak tutuklu olan bir eşkıyayı da salıvererek kaçıttıkları yazmaktadır (BOA., MD 73, 838/382).

Özetle, araştırılan dönem içerisinde, zulüm ve eşkıyalık hareketlerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alan ehl-i şer'den kimseler bulunmaktadır. Bu kesim, ehl-i örf'e göre, olayların içinde daha az yer almıştır. Bu bize, Osmanlı Devleti'ndeki adli yapının idari yapıya göre daha baskın olduğunu ve daha iyi işlediğini göstermektedir. Ehl-i örfün tepesinde olan kadının aldığı eğitim ve görevi gereğince adalete uygunluk, adalete aykırı olmama konularında diğer idarecilerden daha duyarlı olduğunu dikkate almak gerekir.

2.1.2.Ehl-i Örf Yöneticilerin Zulümleri

Osmanlı'da ehl-i örf, Enderun'da ya da Acemi Oğlanı mektebinde eğitim almış devşirme kökenli görevlilerdi. Fakat pratikte ehl-i örf çok daha geniş bir nüfuzu kapsamıştır. Yani ehl-i örf'ten olan herkes aynı eğitimden geçmemiştir. Bu tanım sipahilerden sadrazamlara dek kullanılan bir terimdir.

Ehli örfden olan kişiler, ehli seyf yani kılıç ehli olarak da adlandırılmışlardır. Ehli örfün önemli bir bölümü askeri ve idari görevlerini hem merkezde hem de taşrada icra etmişlerdir. Diğer bir bölümü tımar sistemi ve kul sistemi gibi askeri işleri icra etmişlerdir (İpşirli, 1994, s. 519). Ehli örfün ikinci kısmı Osmanlı'nın daimi ordusunu oluşturmuştur. Osmanlı Bahriye teşkilatı, ehli örfün önemli bir kısmını oluşturmuştur (Yediyıldız, 1994, s. 457).

Ehli örf yöneticilerin aile fertleri de askeri sınıftan sayılmıştır. Zulümleri kesinleştiği takdirde malları müsadere edilmiştir. Fakat aile fertlerinin ihtiyaçlarını giderecek kadar mal mülk ayırmak şartıyla kalan bölümü müsadere edilmiştir (İpşirli, 1994, s. 520).

İncelediğimiz dönemde, ehl-i örfün zulm ve eşkıyalıkları daha fazla gelir elde etmek doğrultusunda olmuştur. Bu yüzden ehl-i örf, halktan daha fazla vergi alma, haksız kazanç elde etme yoluna gitmiştir.

Vergi tahsili yapan görevliler, kanunlarla belirlenmiş olan vergi miktarı ve vergi oranlarını istemiştir. Reaya ise belirtilen vergi miktarından daha az ödeme ya da hiç vergi ödememek için tahsilat yapan görevlilere karşı çıkmıştır. Bu durum vergi toplama ve vergi ödeme konularında büyük bir sorun yaratmıştır. Mağdur olan veya mağdur olduğunu iddia eden reaya yetkili mercilere başvurmuştur. Bu da belgelerde, vergi konusundaki zulümler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin türlü kademelerinde olan bu görevliler daha fazla ileri giderek ev basmak, mala ve cana tecavüz etmek gibi fiillerde bulunmuşlardır. Bu gayelerini çoğunlukla devre çıkma imkânlarıyla yapmışlardır.

Ehl-i örf mensup bazı kimseler, yanlarına adamlarını alıp reayaya zulmetmişlerdir. Örneğin, H. 983/M. 1575 tarihli Erzincan ve Akçayşehir kadılarına gönderilen hükümde, Karahisar-ı Şarki Sancağı Beği Yusuf, Kethüdayeri ve subaşlıları ile reayaya türlü zulüm yaptıkları yazmaktadır. Bu kişiler, halkın mallarını zorla alıp evlerini yağma edip kaçmışlardır (BOA., MD 27, 217).

Belgelerde 16. yüzyılın sonlarına doğru devlet görevlisi kimliği olanların büyük eşkıya grupları kurarak köyleri ve kasabaları yağmaladıklarını görülmektedir. Aynı zaman diliminde birçok yerde yaşanan bu olaylar eşkıyalara müdahale edebilecek görevlilerden

de ümidin kesildiğini göstermektedir. H. 1004/ M. 1595 tarihli Kırşehir ve Keskin kadılarına yazılan bir hükümde, mirî miran, mirliva, sipahi, subaşı, acemi oğlanı olan 70-80 kişilik bir eşkıya grubunun köy köy gezip yem, yemek, koyun, kuzu, at, eşya, akçe ve altınlarını zor kullanarak aldıklarını yazmaktadır (BOA., MD 73, 229/128). Yine aynı zaman diliminde yazılan bir hükümde, Afyon Karahisar'da 90-100 kişilik bir grubun köyleri yağmaladığı, eşkıyaya karşı direnenleri katlettikleri yazmaktadır (BOA., MD 73, 426/180).

Ehli örften kimseler o kadar ileri gitmişlerdir ki bir kadının mallarını çalıp kadıyı darp etmişlerdir. H. 993/ M. 1585 tarihli Karaman Beylerbeyine yazılan bir hükümde, Ilgın kadısını döven ve mallarını alıp kaçan bir grup çavuşun derhal yakalanıp Kıbrıs'a sürgün edilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 58, 316/135). Bu hüküm bize eşkıyalık olaylarının ne kadar vahim bir hal aldığını açık bir şekilde göstermektedir.

İncelediğimiz hükümlerde, eşkıyalık hareketlerinde mutasarrıfların da rol aldıklarını görmekteyiz. H. 981/ M. 1573 tarihli, Bozok kadısına ve beyine gönderilen bir hükümde, Budaközü nahiyesinde Mutasarrıf olan Musa'nın şaki olduğu, reayayı zor duruma düşürdüğü bildirilmektedir. Musa'nın bıçak çekip korku saldığı, adam dövdüğü, hatta bir naibi de yaraladığı bildirilmektedir (BOA., MD 24, 119/41).

Ehli örf zulmü ile ilgili hükümlerde, daha çok alt kademelerdeki görevlilerin eşkıyalık yaptıklarını görmekteyiz. Özellikle çavuşlar yanlarına birkaç yoldaş bulup eşkıyalıklarıyla reayayı zor durumda bırakmışlardır. Bayezid isimli bir çavuşun yakalanması için ardarda hüküm gönderildiği göze çarpmaktadır. H. 996/M. 1588 tarihli Anadolu, Karaman ve Rum beylerine gönderilen bir hükümde, Bayezid Çavuş ve yoldaşı Cabbar'ın ev basıp mal, eşya yağma etmelerinden dolayı birçok köylünün mağdur olduğu bildirilmiştir. Yakalanamayan bu eşkıyaların adam öldürdükleri ve derhal yakalanmaları gerektiği emredilmiştir (BOA., MD 62, 566,567,568/251).

Dulkadirli Beylerbeyine ve Maraş kadısına gönderilen H. 984/M. 1576 tarihli bir hükümde, İmerze Çavuşun, yanına 100 atlı alarak köyleri yağmaladığı, zorla yiyecek aldığı, atlar için yem de aldıkları bildirilmiştir (BOA., MD 28, 277/115). Çavuşun köylülere zulmettiği, koyun ve tavuklarını alıp götürdüğünü yazan bu hükümde daha

kalabalık bir eşkıya grubunun olduğunu görmekteyiz. Yüzyılın sonuna doğru gruplardaki kişi sayısı daha da artmıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında, ehli örften kişilerin reayaya zulüm yapmasının, kanun dışına çıkmalarının sosyo ekonomik sorunlarla ilişkili olduğu aşikardır. Dönemin iktisadi zorlukları karşısında çok fazla gelir kaybı yaşayan ehli örften bazı kimseler farklı yöntemlerle kayıplarını telafi etmeye çalışmışlardır. Oysaki, ehli örfün görevi, şer'i ve örfi hukuk doğrultusunda Osmanlı topraklarında adaleti eşit bir şekilde uygulayarak reayanın refahını temin etmektir.

2.1.3. Levent ve Sekbanların Eşkivalıkları

Levend kelimesi, İtalyancada “doğulu asker” anlamındaki levantinodan gelmektedir. Türkçe ve Farsça karşılığı başıboş gezen serseri, kötü davranışlı kişi anlamlarındadır. Ayrıca ikinci bir anlamı da yakışıklı, güzel boylu, hızlı hareket eden kişi anlamları da vardır (İlgürel, 2003, s. 149).

Levent kelimesinin erken dönem Osmanlı kroniklerinde başıboş atlı askerleri tanımlamak için kullanılan bir tabir olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ilk yıllarında gençlerin eli silah tutan kısmına denmiştir. Bu yüzyılın ikinci yarısında ise çift bozan olup işsiz-güçsüz olan kişiler ile karada eşkıyaları, denizlerde korsanları tanımlamak için levent tabiri kullanılmıştır (Cezar, 2013, s. 6-12).

Çoğu tarihçi, leventleri taşradan paralı asker görevi ile gelen ve savaş sonrası yurtlarına dönmek yerine eşkıya çeteleri oluşturan kişiler olarak tanımlamışlardır. Halil İnalıcık, bu tabire yakın olan “vagrant” yani yersiz-yurtsuz, işsiz-güçsüz gezen olarak tanımlamıştır (İnalıcık, 1980, s. 285). Mustafa Akdağ ise, çiftbozan olan köylü kesimi ile özdeşleştirmiştir (Akdağ, 1975, s. 139-144).

Sekban ve sarucalar ise, Osmanlı'da savaş zamanlarında yardım alınan birliklerdi. 16. yüzyılın ikinci yarısında, itaatsiz askerleri tanımlamak için sekban saruca terimleri kullanılmıştır. 16. yüzyıl kronikleri, beylerbeyi ile sancak beylerinin emrinde olan, kapılarında besledikleri sekbanlar için lewend tabirini kullanmışlardır (Cezar, 2013, 17-

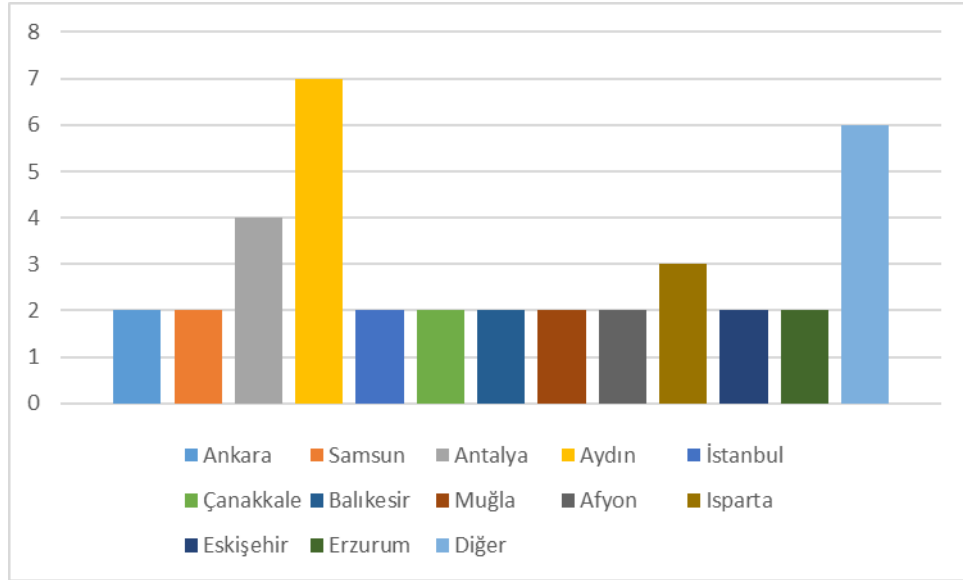
18). Kroniklerin eserlerinden ve arşiv belgelerinden anlaşılacağı üzere, lewend tabiri, asayiş bozan kimseleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Leventlerin asayiş tehlikeye soktuğuna dair ilk belge Yavuz Sultan Selim'in düzenlediği Umumi Ceza Kanunnamesidir. Bu kanunnamede yer alan maddeye göre, leventlerin kadınları ve oğlanları rahatsız ettikleri, bu yüzden levent taifesinin hamam önlerine bulunmamaları emredilmiştir:

“...avret oğlan olub su olduğu yerden lewend tâifesini men' edeler ki, varmayalar. Eğer varırlar ise ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve kadı hamam önünde hengâme edüp otırmayalar ve makbere ve yol üstünde bevl etmeyeler. Ba'det-tenbih eslemeyüb edenin hakkından geleler” (Akgündüz, 1991, s. 94).

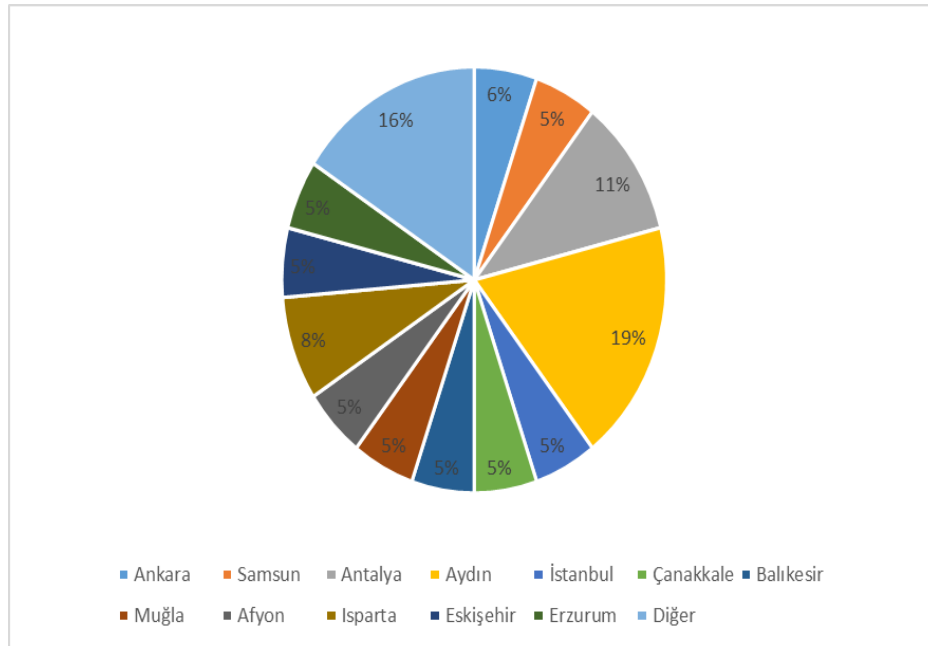
Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinin büyük bir bölümünde levent ve sekbanlar rol almışlardır. Bunlar silah kullanmayı iyi bilen gençlerden oluşmaktaydı ve bir lider etrafında çok kolay toplanabiliyorlardı. Her an eşkıyalığın eşiğinde olan levent ve sekbanların, devlet ve toplum açısından nasıl bir tehlike oluşturdukları apaçık ortadadır.

Çalışmamızda levent ve sekban eşkıyalığının hangi bölgelerde yoğun olduğuna dair önemli veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerle oluşturduğumuz grafikleri incelediğimizde, levent ve sekban eşkıyalığının en fazla olduğu yerler Aydın, Antalya ve Isparta'dır. Anadolu'nun güneybatı kesimini içine alan ve daha çok kıyı illeriyle devam eden bölgelerin levent ve sekbanların üssü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Suç konusunda da değineceğimiz gibi belgelerde erzak gemilerini yağmalayanların çoğunun levent olması bu bölgelerde yoğunlaşmalarının bir nedenidir (BOA., MD 3, 901;1520).

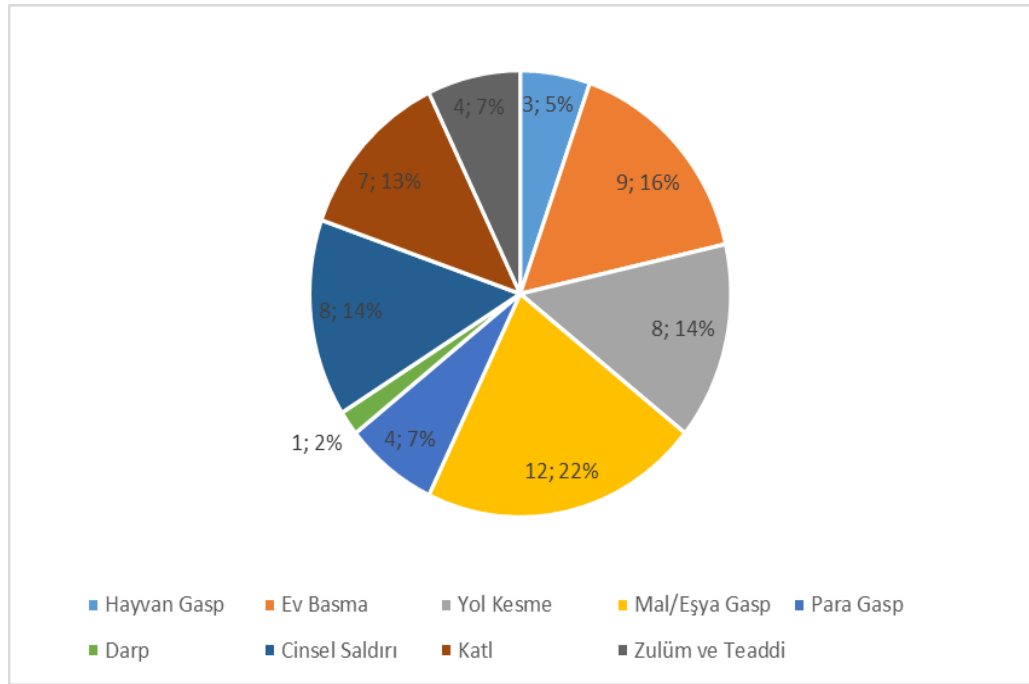
Şekil 13. Levent-Sekban Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı

Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, levent ve sekban eşkıyalığına ilişkin en fazla eşkıyalık %19 oranla Aydın'da yaşanmıştır. Sonrasında %11 oranla Antalya ve %8 oranla Isparta gelmektedir.

Şekil 14. Levent-Sekban Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelerik Dağılımı

Levent ve sekban eşkıyalığına dair işlenen suçların sayısal ve yüzdeler dağılımlarını incelediğimizde önemli sonuçlara ulaşmaktayız. Aşağıdaki grafiğe göre levent ve sekbanların işlediği en yaygın suçun %22 oranla mal/eşya gasbetme olduğunu görmekteyiz. Özellikle erzak, altın hatta çeyiz sandığı mal ve eşyaların gasbedilmesi belgelerde sık karşılaşılan bir konudur. Sonrasında %16'lık oranla ev basma/haneye tecavüz suçu gelmektedir. Çoğu hükümde ev basma hakkında detaylar verilmemiş, sadece haneye tecavüz ya da ev basma şeklinde belirtilmiştir. Daha sonra %14 oranla yol kesme ve cinsel saldırı suçları gelmektedir. İncelenen belgelerde leventlerin cinsel saldırılarının önlenmesine dair pek çok uyarı vardır. Bir diğer suç %13 oranla adam öldürme/katl suçudur. Sonrasında, %7 oranla para gasbetme, %5 oranla hayvan gasbetme ve %2 oranla darp/yaralama suçları gelmektedir.

Şekil 15. Levent-Sekban Eşkivalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdeler Dağılımı

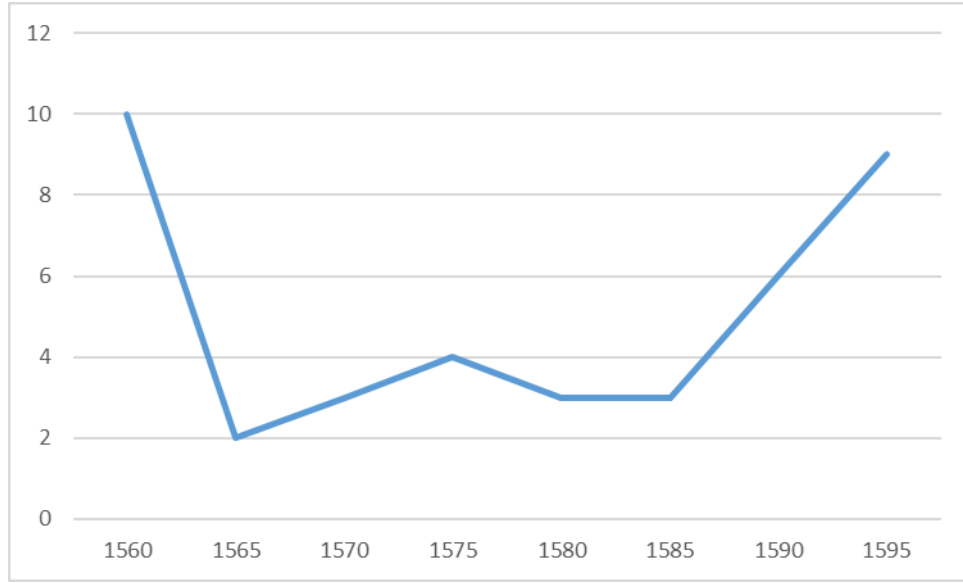
İncelediğimiz hükümlerde, levent ve sekban bölükleri, daha çok mala tecavüz şeklinde eşkıyalık yapmışlardır. Eşkivalıkları, ahır ve ev yağma etme, para alma şeklinde

olmuştur. Savaş dönemlerinde seferlerden firar ederek evleri, köyleri yağma etmişlerdir. Karşı gelenleri yaralamaya/öldürmeye kadar ileri gitmişlerdir. Buna bir örnek, H. 981/M. 1573 tarihli, Kocaeli beyine ve diğer kadınlara gönderilen bir hükümdür. Leventlerin de sekbanlar ile bir olup Bursa'da eşkıyalık yaptıkları, evleri yağmalayıp yakıp yıktıkları, köylülerin mallarını zorla aldıkları, kendilerine direnenleri katlettikleri bildirilmiştir. Olaydan hemen sonra Bursa'dan Bolu'ya, oradan Kocaeli'ne geçtikleri, buralarda saklanmış olabilecekleri yazmaktadır. Bu yüzden Kocaeli beyine, Bolu sancağı beyine ve Sultanönü beyine ve kadınlara bu hükümün sureti gönderilmiştir. EşkİYaların derhal ele geçirilmesi, Hüdevendigâr beyine teslim edilmeleri emredilmiştir. Yani olay Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmiş fakat fâiller Karadeniz Bölgesi'ne kaçmışlardır.

Yolkesen, zorla para, eşya, hayvan alan leventler, çeyiz de gasbetmişlerdir. H. 979/ M. 1570 tarihli Balıkesir kadısına yazılan bir hükümde, Karagöz isimli bir şaki ile birkaç leventin köy bastıkları yazmaktadır. Meryem isimli bir kadının oğlunu yaralayıp kızının çeyizini zor kullanarak aldıkları bildirilmektedir. Bu levent grubunun derhal yakalanması, şer' ile cezalandırılmaları emredilmiştir (BOA., MD 10, 103/ 69).

Hükümlerde levent eşkıyalığı, reyanın malını gasp etmek, zorla parasını almak, köyleri yağmalamak, evler basmak, kadınlara tecavüz etmek, reyanın kızlarına zorla nikah kıymak, erkek çocuklarını dağa kaldırmak, kaçırdıkları çocukların ailelerinden fidye istemek şeklinde olmuştur.

Son olarak eşkıyalık hareketlerinde yer alan levent ve sekban eşkıyalığının yıllar içerisindeki seyrini incelediğimizde, yüzyılın ortalarında zirve yaptığını görmekteyiz. 1559-1560 yıllarına baktığımızda, şehzade mücadeleleri, taht değişikliği, şehzadelerin paralı asker toplamaları levent ve sekban eşkıyalığının artmasında bir etkidir. 1565 yılından sonraki artışları savaflara katılmayan, savaflardan firar eden levent ve sekbanların eşkıyalıklarıyla açıklayabiliriz. Özellikle sefer zamanlarında Anadolu'daki yerel otorite zayıflığı eşkıyalık hareketlerinin artışında ciddi bir etkidir. Grafik incelendiğinde 16. yüzyılın sonlarına doğru levent ve sekban eşkıyalıklarının tekrar yükselişe geçmesi taht değişikliği, uzun süren seferlerin olması gibi olaylarla ilişkilidir diyebiliriz.

Şekil 16. Levent-Sekban Eşkîya Sayısının Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Özetle, levent ve sekbanların eşkıyalık hareketleri içerisinde yer alması, idari ve sosyo ekonomik alanlarda ortaya çıkan sıkıntıların bir yansımasıdır. Levent ve sekban eşkıya grupları 16. yüzyılın ikinci yarısında asayişin bozulmasının nedenlerinden biridir. Osmanlı'nın sefer zamanlarında savaş meydanlarındaki maharetleri ile bilinen leventler, seferlerden sonraki zamanlarda halkı canından bezdiren hareketlerde bulunmuşlardır.

2.1.4. Yeniçerilerin Eşkîyalıkları

Yeniçeri, Osmanlı Türkçesinde “yeni asker” demektir. Savaş sonrası esir alınan Hıristiyan çocukların devşirilmesiyle Kapıkullarının en büyük piyade birliğini yeniçeriler oluşturmuştur.

Yeniçeri ocağının hangi tarihte kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat Orhan Gazi döneminde yaklaşık bin kişilik bir Yeniçeri olduğunu ve bu yeniçerilerin maaşa bağlı oldukları bilinmektedir. I. Murad döneminde Gelibolu'da Acemi Ocağı kurulmuş ve bu ocağa asker yetiştirmek için genç olan gayrimüslimler getirilmiştir. Devşirme sistemi, II. Murad döneminde yasalaştırılmış ve I. Mehmed döneminde uygulanmıştır (Özcan, 1994, s. 254). Osmanlı'daki gayrimüslimlerin çocukları, müslüman ailelerin yanına verilerek Türk-İslam kültürü ile büyütülmüş, yetenek sahibi olanlar Enderun

mektebine gönderilmiş, diğerleri de Acemi Ocağına alınarak eğitilmiş ve Yeniçeri Ocağına yerleştirilmiştir (Öztuna, 1986, s. 90). Yeniçeri ağası bu Ocağın başında bulunmaktadır. Ağa divanına başkanlık eden ve ocak yönetimini yürüten Yeniçeri ağası aynı zamanda Dîvân-ı Hümâyün üyesidir (Beydili, 2013, s.456).

Buçuk Tepe isyanı olarak bilinen ilk Yeniçeri ayaklanması Fatih Sultan Mehmed zamanında olmuştur. II. Murad'ın Manisa'ya yerleşmesi ve tahtı küçük yaştaki oğlu II. Mehmed'e devretmesiyle Çandarlı Halil Paşa, yeniçerileri kıskırtmıştır. Yeniçeri maaşlarını iyileştirilerek, uzlaşarak isyan bastırılmış ve II. Murad tekrar tahta çıkmıştır. Yeniçeriler ilk kez taht değişikliğinde rol oynamışlardır (Afyoncu, Demir, Önal, 2013, 32-33).

Osmanlı klasik döneminde, İstanbul'da ikamet eden gözde askerlerden olan Yeniçeriler, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in isyanı sonrasında, ihtiyaç doğrultusunda İstanbul dışında göreve başlamışlardır. Genel olarak taşraya verilen Yeniçeriler buralarda evlilik yapıp, ziraat ve ticaret ile ilgilenmişlerdir. Vergiden muaf oldukları için maddi-manevi avantajlı olmuşlardır (Çiftçi, 2010, s. 28).

1550'lere gelindiğinde büyük kentlerde Yeniçeri nüfuzu artmış, başlarına ise Yeniçeri serdarları getirilmiştir. Merkezi otoriteye bağlı oldukları için yerel otoriteyi ciddiye almamışlardır (İnalçık ve Arı, 2005, s. 34-35). Bayezid olayı ile merkezden uzak eşkıyalık faaliyetlerine karşı asayişini temin etmek amacıyla taşraya yasakçı ve kullukçu denilen Yeniçeriler gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 324). Yeniçeri sayısını arttırmak amacıyla, askeri tecrübesi olmayan kişileri bu ocağa alınarak teşkilatın kalitesi ve düzeni sarsılmıştır. İlerleyen yıllarda kurdukları otorite ile hükümdarı bile tahtından indirecek güce sahip olacaklardır (Goodwin, 2001, s. 170).

III. Mehmed zamanında Ocağa Türk ve Müslüman gençler de alınmış ve disiplin sağlanamamıştır. Anadolu'nun dört bir yanında Yeniçeri eşkıyalığı artmış, reaya mağdur olmuştur.

III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde adaletnameler fazlaca yayınlamışsa da Yeniçerilerin eşkıyalıkları üzerinde pek etkili olmamıştır (İlgürel, 1997, s. 391-392). Yeniçeri birlikleri ile halk arasında gerginlikler olmuştur.

Halk, yeniçerilerin zulmüne eşkıyalıkla cevap vermiştir H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu Beylerbeyine, Pazarcık ve İnegöl kadılarına yazılan bir hükümde, yeniçeri Hüseyin ile yoldaşları Ali, Piri, Karaca İlyas'ın bir olup eşkıyalık yapmak için cem olduklarını bildirmektedir. Bu grup yollara inip, insanların mallarını gasbetmişler, vermek istemeyenleri ise katletmişlerdir. Eşkıyaların derhal yakalanıp hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 22, 261/130). Bu olaydan birkaç yıl sonra yazılmış olan H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Yeniçerilerin reayadan olan kişilere zulmettiklerini, zorla akçelerini aldıklarını, kendilerine karşı gelenleri ise dövdükleri ve yaraladıkları bildirilmektedir. Verilen emirde, bu olayın derhal teftiş edilmesi, suçları sabit olan yeniçerilerin sicilleri ile südde-i saadete gönderilmesi yazmaktadır (BOA., MD 30, 532/228).

Yeniçerilerin zulüm ve eşkıyalıkları ile ilgili H. 996/M. 1588 tarihli, Giresun kadısına yazılan bir hükümde, Yeniçerilerin seferden dönünce ellerindeki harp aletleri ile evleri basıp, adam katledip, reayanın mallarını talan ettikleri yazmaktadır (BOA., MD 62, 295/132).

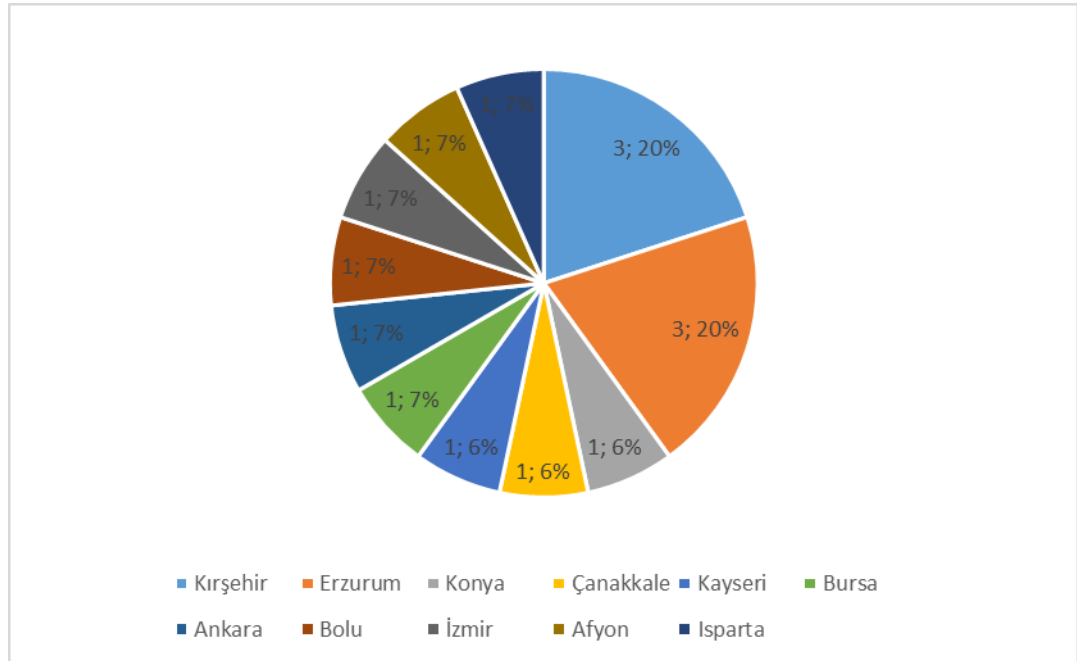
Yeniçeriler, diğer gruplarla birleşerek büyük çeteler oluşturmuşlardır. Belgelerde 16. yüzyılın sonlarına doğru büyük eşkıya grupları kurarak köyleri ve kasabaları yağmaladıklarını görülmektedir. Birçok yerde yaşanan bu olaylar eşkıyalara müdahale edebilecek görevlilerden de ümidin kesildiğini göstermektedir. H. 1004/ M. 1595 tarihli Kırşehir ve Keskin kadılarına yazılan bir hükümde, mirî miran, mirliva, sipahi, yeniçeri, acemi oğlanı olan 70-80 kişilik bir eşkıya grubunun köy köy gezip yem, yemek, koyun, kuzu, at, eşya, akçe ve altınlarını zor kullanarak aldıklarını yazmaktadır (BOA., MD 73, 229/128). Yine aynı zaman diliminde yazılan bir hükümde, Afyon Karahisar'da 90-100 kişilik bir grubun köyleri yağmaladığı, eşkıyaya karşı direnenleri katlettikleri yazmaktadır (BOA., MD 73, 426/180).

İncelenen belgelerde yeniçeri kılığında gezen ve reayaya zulmeden şakiler de çoğunluktadır. İlginç bir örnek de Kayseri'de yaşanmıştır. H.996/M.1587 tarihli Kayseri Beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde, Yeniçeri olan Hüsrev'in yanına bir yoldaş aldığı, yoldaşı Veli'yi yeniçeri kılığında yanında gezdirerek, biz yeniçeriyiz deyip, reayadan zorla para aldıkları, karşı gelenlere zulmettikleri bildirilmiştir (BOA., MD 62, 442/197).

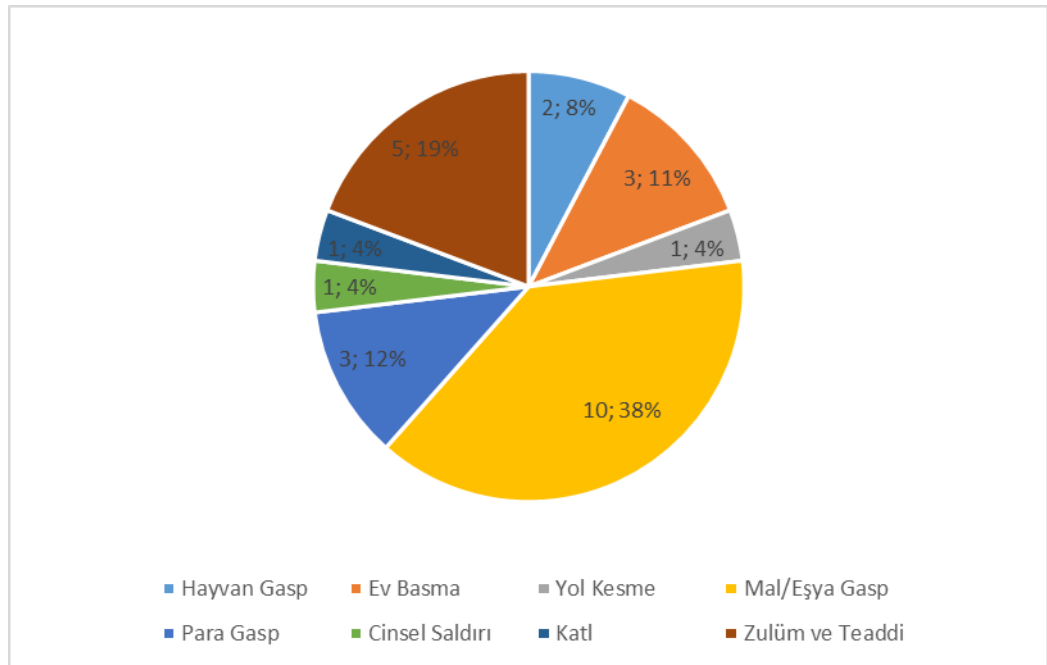
Yeniçeriler, vergi toplarken zorbalık yapmışlar, eşkıyalık hareketlerinde rol oynamışlar ve her daim devletin kendilerine sağladığı imtiyazları kullanmışlardır. 1575 yılından itibaren 1600lere kadar geçen çeyrek asırda, Yeniçerilerin illegal hareketlerinin arttığı bir dönemdir. Anadolu'nun dört bir yanında Yeniçeri eşkıyalığı artmış, reaya mağdur olmuştur. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde adaletnameler fazlaca yayınlamışsa da Yeniçerilerin eşkıyalıkları üzerinde pek etkili olmamıştır (İlgürel, 1997, s. 391-392). Yeniçeri birlikleri ile halk arasında gerginlikler yaşanmıştır. Halk, Yeniçerilerin zulmüne eşkıyalıkla cevap vermiştir.

Yeniçerilerin eşkıyalık hareketlerine ilişkin örnekler verdikten sonra, incelediğimiz hükümlerden oluşturduğumuz grafiklerle eşkıyalığın boyutları incelenecektir. Yeniçerilerin eşkıyalıklarına dair aşağıdaki şekil incelendiğinde en fazla olay %20'lik oranla Erzurum ve Kırşehir'de yaşanmıştır. Sonrasında Ankara, Afyon, Bolu, Bursa, Çanakkale, Konya, Isparta, Kayseri ve İzmir gelmektedir. Dîvân-ı Hümâyûn'a konu olan Yeniçeri eşkıyalıklarının coğrafyasına baktığımızda, Anadolu'nun doğusunda, sadece Erzurum yer almaktadır. Diğer olaylar genellikle Anadolu'nun iç ve batı bölgelerinde meydana gelmiştir.

Şekil 17. Yeniçeri Eşkıyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı

Eşkivalık hareketlerinde yer alan yeniçerilerin işledikleri suçların detaylarına ilişkin önemli veriler elde edilmiştir. İncelediğimiz belgelerde suçların detaylarına indiğimizde, birçok hükümde zulüm ve teaddi ibaresi geçmiş ve suçun detayı verilmemiştir. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, sadece zulüm ve teaddi olarak tanımlanan, suçun detaylarını bilmediğimiz %19 oranla 5 olay vardır. En fazla işlenen suç %30 oranla mal ve eşya gasbetme dir. Sonrasında %12 oranla para gasbetme ve %11 oranla ev basma/haneye tecavüz suçları gelmektedir. Diğer bir suç %8 oranla hayvan gasbetmedir. Son olarak %4 oranla cinsel saldırı, yol kesme ve adam öldürme/katl suçları gelmektedir. Yeniçeriler daha çok mala karşı işlenen suçlarda aktif olmuşlardır.

Şekil 18. Yeniçeri Eşkivalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdelerik Dağılımı

2.1.5. Suhtelerin Eşkivalıkları

Farsçadan gelen “suhte” kelimesinin anlamı “yanık, yanmış, tutuşmuş” demektir. Osmanlılarda öğrencilerin ilim öğrenimine karşı olan tutkusunu ifade etmek için suhte

kelimesi öğrenci karşılığında kullanılmıştır³⁴. Suhte kelimesine benzer olan sohta, sufi ve Yunanca sofistai kelimelerinin birbiri ile ilişkili olduğu hakkında görüşler olsada, arşiv kaynakları sohta kelimesinin karşılığının suhte olduğunu ortaya koymaktadır (Yazıcı, 1997, s. 735).

Medreseler, Osmanlı'nın ilk eğitim kurumlarından. 1331 tarihinde İznik'te kurulan ilk medrese Orhan Gazi tarafından kurulmuştur (Öztürk, 2012, s. 43-44). Osmanlı hükümdarları ilime çok önem vermiş ve Osmanlı topraklarının birçok yerinde medreseler açılmıştır (Uzunçarşılı, 2011, s. 523). 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar kusursuz işleyen bu eğitim kurumları 16. yüzyılda bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmanın nedenleri sistematik olarak birbiriyle bağlantılıdır. Nüfus artışına bağlı olarak mali durumun etkilenmesi, devlet kurumlarındaki bozulma ile tebaanın mağdur olması, müderrislerin atamalarında rüşvete yer verilmesi, buna bağlı olarak eskisi gibi kaliteli eğitim olmaması medreselerdeki bozulmanın başlıca nedenlerindedir (Yılmaz, 2018, s. 65).

16. yüzyılın ikinci yarısında katiplik, fıkıh veya müderrislik alanlarında kariyer yapmak üzere medreselere kaydolan öğrenci sayısı oldukça artmıştır. Bütün adayların taleplerini karşılamaya yeterli imkân hiçbir zaman olmamıştır. Enflasyon ve maddi koşullar medrese öğrencilerini kolaylıkla eşkıyalığa sevk etmiştir (İnalçık, 2000, s. 547).

Öğrencilerin medrese ve imarethane şartlarındaki değişimler psikolojik problemlere yol açmış, 1558'de yaşanan taht mücadelesi sonucunda da patlak vermiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre ilk suhte isyanı Edirne'de ve Bayezid isyanından hemen sonra 1559 yılında vuku bulmuştur. (Akdağ, 2013, s. 153-154). Osmanlı Devleti'nin hem iç hem de dış meselelerle uğraşmasını fırsat bilen suhteler, taşradaki asayişin güçleşmesinden de yararlanarak köyleri basmışlardır.

Suhte isyanları medreselerin olduğu bölgelerde başlamış, zamanla kendilerini güvende hissetmeyen suhteler eşkıyalığa devam edebilecekleri yerlere gidip eşkıyalık faaliyetlerini oralarda sürdürmüşlerdir (Ata, 2021, s. 89).

---

³⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1371, s. 741; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB Yayınevi, Eskişehir, 1997, s. 735.

İncelenen belgelerde suhteler, on kişilik veya bin-iki bin kişilik gruplarla Anadolu'yu yakıp yıkmışlardır. Devletin içinde bulunduğu bozuk düzene karşı tepki olarak eylemlerini sürdürseler de devletin kendilerine sunduğu imkânları da kullanmaktaydılar. Örneğin medreseler, suhte eşkıyalığının merkez üssüydü. Medreselerin çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunuyor ve imarethanelerde kalıyorlardı (Akdağ, 1999, s. 72). Suhtelerin hem eşkıyalık faaliyetleri içerisinde bulunmaları hem de imarethane ve medreselerde kalmaları, buradaki görevlilerin tepkisiz kaldığı anlamına gelmektedir (Faroqhi, 1995, s. 52).

Suhteleri koruyup kollayan ve onlarla iş birliği içerisinde olan veya olmak zorunda kalan görevlilere dair hükümler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin H. 986/ M. 1578 tarihli, Menteşe Beyine yazılan bir hükümde, Naip olan Abdülğani'nin suhte eşkıyası ile iş birliği içerisinde olduğu haber verilmiştir (BOA., MD 34, 478/225). Başka bir hüküm H. 981/M. 1573 tarihli Kütahya kadısına gönderilen hükümdür. Suhtelerin zulüm ve eşkıyalık yaptıklarını, buna karşılık müderrislerin suhtelere destek verdikleri yazmaktadır. Hükümün devamında, bu eşkıya suhtelerinin, Anadolu Beylerbeyi olan Cafer'in adamlarını katlettikleri, bazılarını da yaraladıkları bildirilmiştir (BOA., MD 24, 63/21).

Suhte eşkıyalığı daha çok ev yağma edip oğlan/kız kaçırmaya yönelik olmuştur (Akdağ, 1999, s. 168). Belgelerde suhtelerin ev basıp delikanlıları zorla götürme eylemleri yoğunluktadır. Ev yağma ederek ihtiyaçlarını karşılayan suhteler, genç çocukları kaçıracak sayılarını arttırmayı amaçlamışlardır.

Suhte eşkıyalarının maddi kazanç sağlamak amacıyla, tıpkı devlet görevlilerinin yaptığı gibi, halktan usulsüz akçe almışlardır. Avarız resmînin yanı sıra, zekât ve sadaka adı altında Müslümanlardan ek vergi toplarken, gayrimüslimlerden de hamr akçesi toplamışlardır (BOA., MD 3, 411,452).

H.996/M. 1587 tarihli bir hükümde, Kara Hacı lakaplı bir suhtenin ve yoldaşlarının, Müslüman reayadan, zekât adı altında on beşer-yirmi beşer bin akçe aldığı, kendilerine karşı direnenlerin kadınlarını ve oğlanlarını zorla götürdükleri bildirilmiştir (BOA., MD 62, 425/189). Buna bir örnek de Kütahya sancağında yaşanmıştır (BOA., MD 51, 240/78).

Suhteler daha fazla maddi kazanç elde etmek için, özellikle reayanın en varlıklı kişilerinin evlerini veya askerilerden kişilerin evlerini yağma etmişlerdir. Bunun için özellikle sefere giden sipahileri hedef almışlardır. Hatta bazı hükümlerde sipahilerin seferlere katılmaması istenmiştir. Buna bir örnek H. 993/M. 1585 tarihli Bolu Beyi Mehmed'e yazılan bir hükümdür. Suhte eşkıyasının adam katletmeleri ve yağmalarını önlemek için sefere gitmeyip, sancağın güvenliği için muhafazada kalınması emredilmiştir (BOA., MD 59, 220/50). Yine başka bir hükümde, suhtelerin eşkıyalığından dolayı, çavuşun sefere katılmaması, sancak muhafazasında kalması emredilmiştir (BOA., MD 62, 519/233).

İncelediğimiz hükümlerdeki ilk suhte isyanı H. 967/ M. 1560 tarihinde görülmektedir. Payitahta uzak bir yerde, Alaiyye (Alanya) 'de gerçekleşmiştir. On neferden fazla suhtenin gayrimüslim bir kişiyi öldürüp mallarını zapt ettiklerini, Müslümanların oğlanlarına da tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Derhal derdest edilip haklarından gelinmesi emredilmiştir (BOA., 3MD. 933).

H. 981/M. 1573 tarihli, Menteşe sancağındaki kadılara yazılan bir hükümde, suhtelerin Menteşe'de çok hareketli oldukları, gruplaşarak evleri bastıkları, mala cana tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Verilen emirde, suhte eşkıyasının üzerine il erleri³⁵, sipahi, bölük halkı, yeniçeri cemiyeti ile gidilmesi istenmiştir. Derhal yakalanmaları, sulhu kabul etmeyenlerin hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 22, 239/115).

Belgelerden anlaşıldığına göre, suhteler her kesimden kendilerine yardım ve yataklık yapan birilerini bulmuşlardır. Bazı hükümlerde naipler, bazılarında taifeler, bazılarında da levendler eşkıyalık faaliyetlerinde suhtelerle iş birliği yapmışlardır. H. 967/ M. 1560 tarihli Aydın beyine yazılan bir hükümde, on beş kişilik bir suhte grubunun ev basıp

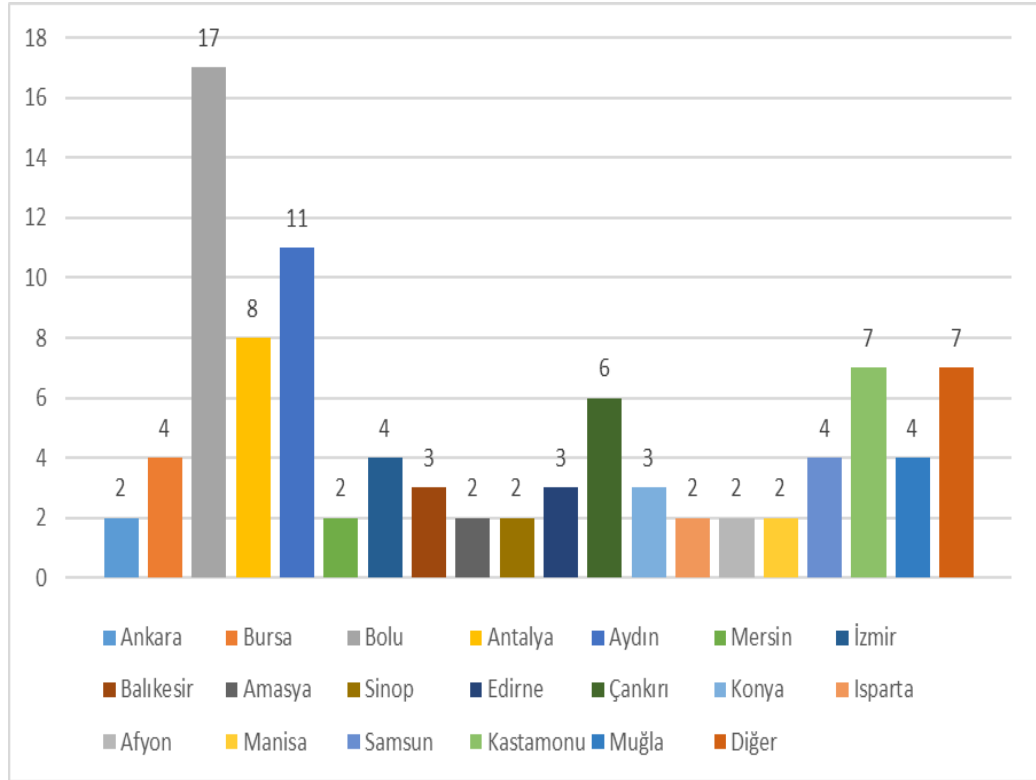
³⁵ Osmanlı Devleti'nde, özellikle iç karışıklıklar sırasında asayişini sağlamak amacıyla oluşturulan mahali milis kuvvetlerine "il erleri" denmiştir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren kaynaklarda adı geçen bu teşkilatın yaygınlık kazanması eşkıyalığın artış gösterdiği 16. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. İl erleri ihtiyaç halinde toplanan bir askeri güç özelliği taşımakta olup genellikle köylü gençler, bazen de şehirli gençlerden oluşmuştur. Yüzyılın sonunda mühim bir teşkilat haline gelerek resmi bir teşekkül hüviyeti kazandılar. Fakat giderek güçlenen il erlerinin asayişin sağlanmasında önemli roller oynaması onları ehl-i örf ile karşı karşıya getirdi. Sayıca kalabalık ve ateşli silahlara hâkim böyle bir milis kuvvetin varlığı zamanla problem haline gelmiştir. Maddi istikrarsızlık, gelecek kaygısı il erlerinin levend ve sekbanlara karışmalarına yol açmıştır. Bir bölümü de celâli bölüklerinde yer almıştır. Bkz. M. İlgürel. (2000). İl Erleri. *TDVİA*. C. 22. ss. 59-61.

esbap çaldığı bildirilmektedir. Suhte grubuna yardım ve yataklık yaptıkları gerekçesiyle asesbaşların da derhal hapse atılmaları emredilmiştir (BOA., MD 3, 1371).

H.983/ M. 1575 tarihli, Balıkesir kadısına yazılan bir hükümde, suhteler ile iş birliği içerisinde olan sipahiler ve levendlerin eşkıyalık yaparak halkın mallarını yağma ettikleri, ev bastıkları, yol kestikleri, grup halinde dolaşım korku saçtıklarını yazmaktadır (BOA., MD. 27/126). Bu hükümde suhteler ve sipahilerin birlikte hareket etmesini, suhte olaylarında devlet görevlisi ehli örfün öğrencileri desteklemesi ve her iki tarafın da mesleki yakınlıkları olması ile açıklayabiliriz. Ayrıca hükümde yer alan “davaya bakan kadının denetlenmesi” emri de devlet görevlilerine güvenin sarsıldığını göstermektedir. Çünkü ehli örfden olan kişiler de birbirleriyle mücadele içine girmişlerdir (Ünal, 2009, s. 28).

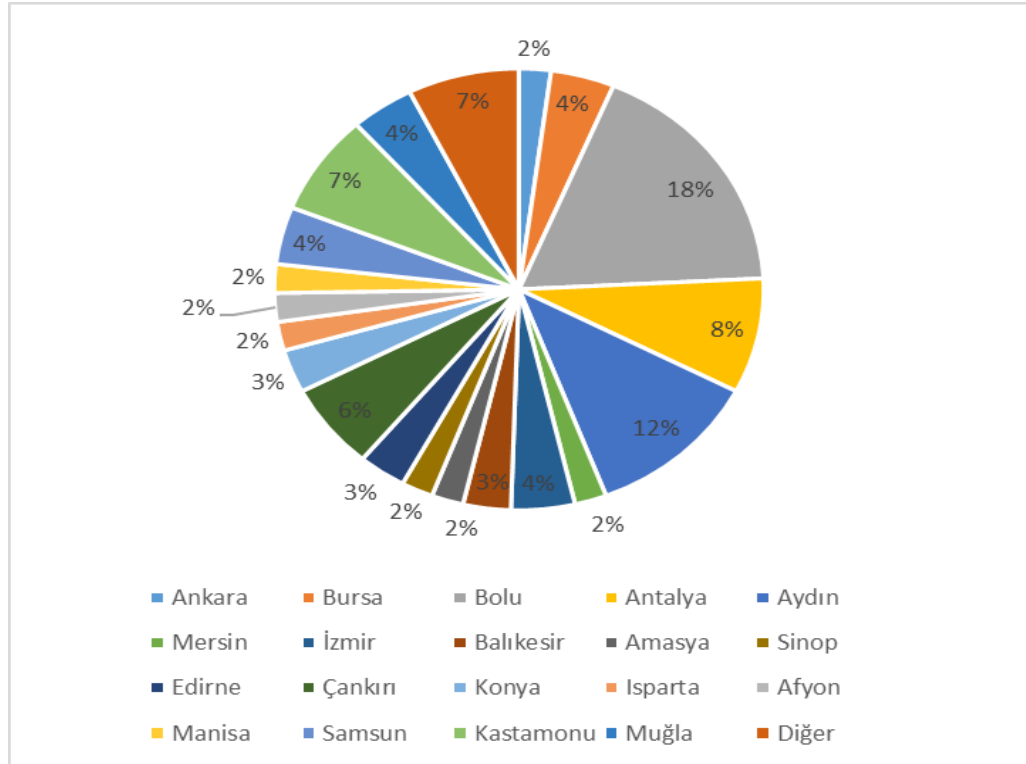
Suhteler, her dönemde kendilerini himaye edecek, kendileriyle iş birliği yapacak kişileri bulmuşlardır. Bazen ehli örfden, ehli şer’den, bazen yeniçerilerden ve reayadan kişilerle birlik olmuşlardır. Buna bir örnek verecek olursak, H. 9996/M. 1587 tarihli, Anadolu’daki kadılara gönderilen bir hükümde, suhtelerin evler bastığı, mal yağmaladıklarını, derbentlerde eşkıyalık yaptıkları, mala ve cana tecavüz ettiklerini, bu suhtelerin yeniçeri ve sipahiler tarafından himaye edildiği yazmaktadır. Hükümün devamında, bu beş nefer suhtenin İnönü kalesine hapsedildikleri, ancak Beylerbeyi ve adamlarının kaleyi basarak suhteleri serbest bıraktıkları haber verilmiştir (BOA., MD 62, 408/183).

Suhtelerin eşkıyalık hareketlerine dair örnekler verdikten sonra, incelediğimiz hükümlerden oluşturduğumuz grafiklerle suhte eşkıyalığının boyutları incelenecektir. Suhtelerin eşkıyalıklarına dair aşağıdaki şekil incelendiğinde en fazla eşkıyalık hareketi 17 vaka ile Bolu’da yaşanmıştır. Eşkıyalık sayısının fazla olduğu diğer yerler 11 vaka ile Aydın, 8 vaka ile Antalya, 7 vaka ile Kastamonu, 6 vaka ile Çankırı, 4 vaka ile Bursa, İzmir, Muğla ve Samsun, 3 vaka ile Balıkesir, Edirne ve Konya, 2 vaka ile Afyon, Ankara, Amasya, Isparta, Manisa, Mersin ve Sinop’tur.

Şekil 19. Suhte Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı

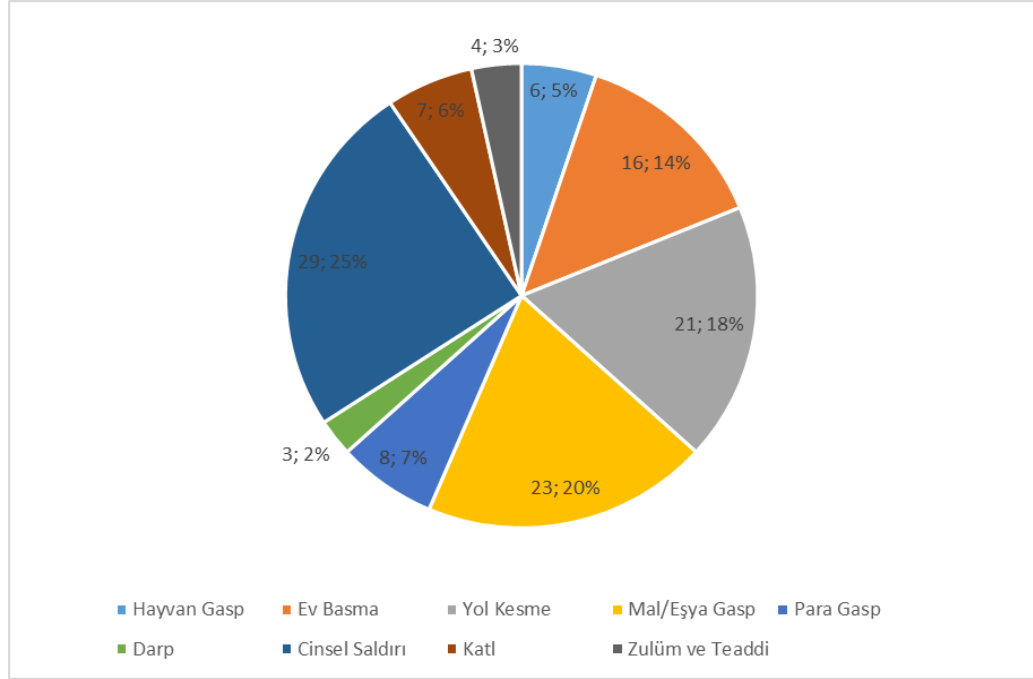
İncelenen grafiklerden, suhte eşkıyalıklarının fazla yaşandığı yerlere ilişkin önemli detaylar ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, suhte eşkıyalığının özellikle kıyı şeridinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Suhte eşkıyalığının aktif olduğu yerler ile Levent ve sekbanların eşkıyalık yaptığı yerler benzerlik göstermektedir.

Şekil 20. Suhte Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdalık Dağılımı

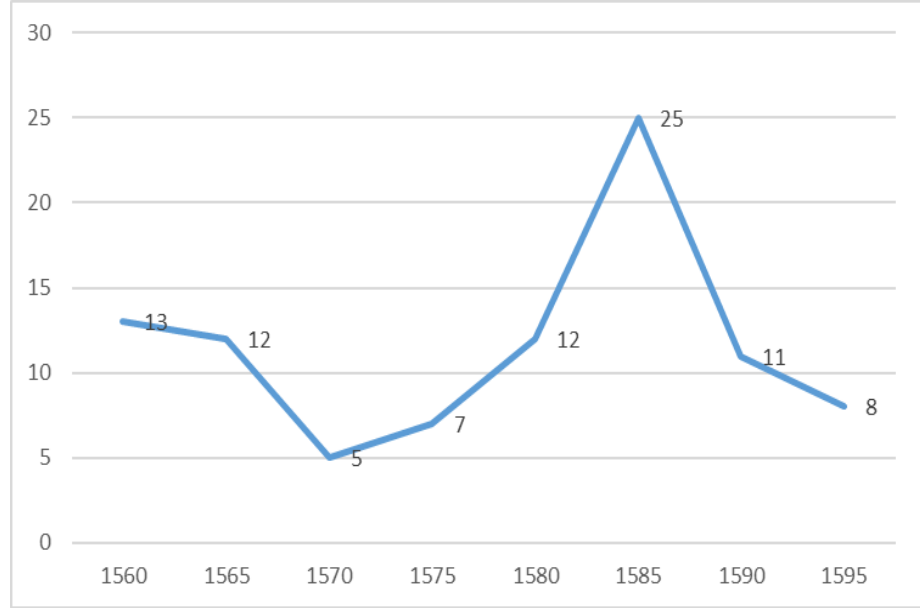
Eşkivalık hareketlerinde yer alan suhtelerinin suç detaylarına bakıldığında önemli veriler elde edilmiştir. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, en fazla suç %25 oranla cinsel saldıdır. Sonrasında %20 oranla mal/eşya gasbetme gelmektedir. Diğer suçlara göre daha yüksek oranda olan bu iki fiil, birbiriyle tamamen bağımsız iki ayrı suçtur. Birincisi ahlaki çöküntü, ikincisi ise maddiyat ile ilgilidir. Sonrasında %18 ile yol kesme suçu, %14 ile ev basma/haneyeye tecavüz, %7 ile para/akçe gasbetme, %6 ile adam öldürme/katl, % 5 ile hayvan gasbetme, %3 ile darp suçu gelmektedir. % 3'lük bir kısım ise suçun detayını bilmediğimiz zulüm ve teaddidir.

Şekil 21. Suhte Eşkîyalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımı

Suhte eşkıyalığının yıllara göre seyrine ilişkin aşağıdaki grafiği incelediğimizde, en fazla 1585 yılında 25 hükümde suhte eşkıyalığına rastlamaktayız. Daha sonra 1560 yılında 13, 1565 yılında 12, 1570 yılında 5, 1575 yılında 7, 1580 yılında 12, 1590 yılında 11 ve 1595 yılında 8 vaka Dîvân-ı Hümâyün'a konu olmuştur.

Şekil 22. Suhte Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı

Özetle, ehli şer' yöneticilerin sahip olduğu ayrıcalıklara özenen ve Osmanlı medreselerine eğitim almaya gelen, mezun olduktan sonra devlet kadrolarına girmeyi umut eden gençler, işsizlik sorunu karşısında umduklarını bulamayıp Anadolu'yu yakıp yıkmışlardır.

2.2.REAYANIN YAPTIĞI EŞKIYALIK OLAYLARI

2.2.1.Şehir ve Köy Halkının Eşkivalıkları

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalık hareketleri, iç içe geçmiş illegal olaylardan oluşan bir yapıdadır. Eşkivalık hareketleri içerisinde yer alan aktörlere baktığımızda her kesimden insanların olduğunu görmekteyiz. Fakat bu kesimlerin en geniş kısmını oluşturanlar şehir ve köy ahalisinden olan reayadır.

Eşkivalık hareketleri genellikle sosyal bir olay olarak algılandığı için bütünsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yani bir lider etrafında toplanan eşkıyalar veya devlet görevlileri ve etraflarında toplanan eşkıyalar olarak ele alınmıştır. Oysa eşkıyalık hareketlerini anlamak ve analiz etmek için eşkıyalık hareketinde bulunan bireyin tek

başına incelenmesi gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde toptancı bir bakış açısı ortaya çıkabilir.

Asırlar önce vuku bulmuş bir olayın fâilinin bireysel özelliklerini bilemeyiz, fakat insanoğlunun yaşamını idame edebilmesi için gerekli olan ihtiyaçları, bu bağlamda yer ve zaman faktörlerini baz alarak neden suça yöneldiğini anlayabiliriz. Bazıları bilinçaltı dürtüleri ve arzularına yenik düşerek karşısındaki bireyin haklarını düşünmez. Bu kişilerin suça yönelme potansiyelleri yüksektir (Görgülü, 2021, s. 62).

Yerini yurdunu bırakıp büyük kentlere gelen çiftbozanlar, coğrafi keşiflerle yeni ticaret yollarının keşfedilmesinden dolayı, kaçakçılık ve karaborsacılık sebebiyle hammadde sıkıntısı çeken esnaflar, bu köyden kente gelen gruplara iş imkânı sağlayacak durumda değillerdi (Pamuk, 2005, s. 128; Cezar, 2013, s. 56-59). Kentlere göç edenlerle, kentlerdeki yerleşik halk arasında anlaşmazlıkların olması normal bir durumdu ve reaya birbirini hedef almış durumdaydı.

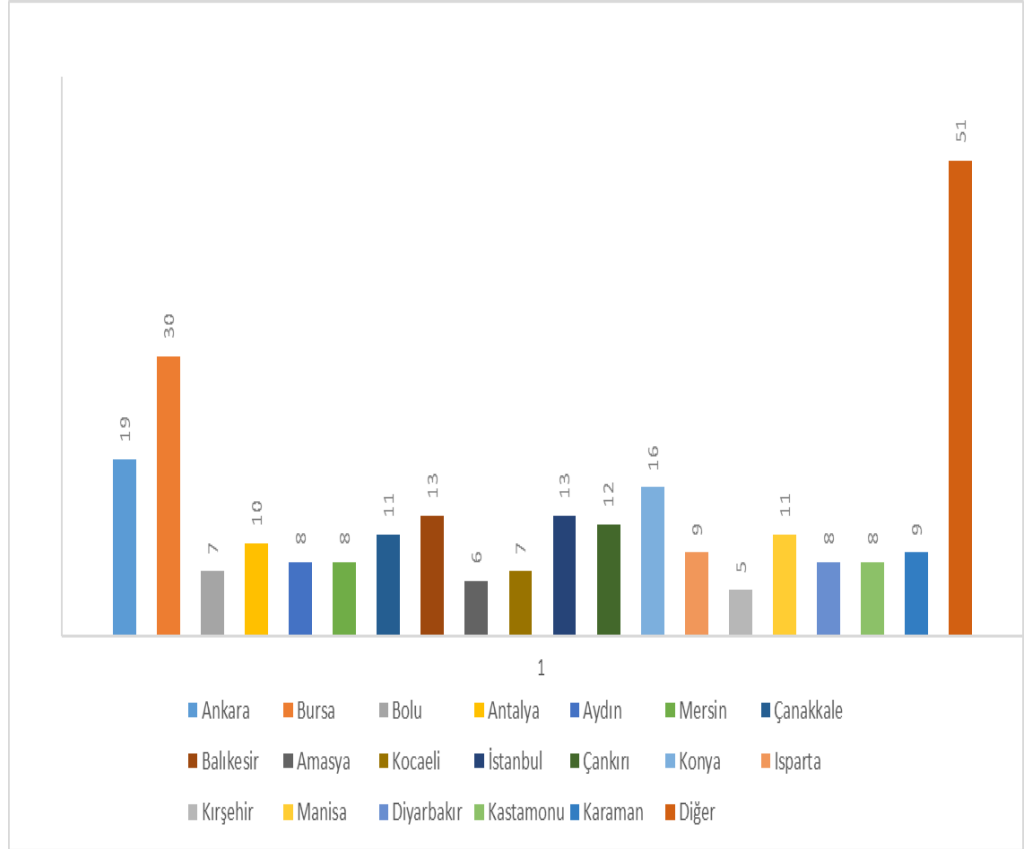
İncelenen dönemde, reaya eşkıyalığına dair karşımıza çıkan ilk olay H. 963/M. 1555 tarihli hükümdür. Dulkadirli Beylerbeyi'nin mektup göndererek merkeze bildirdiği bu olay Adana'da meydana gelmiştir. Pir Ahmet isimli bir eşkıyanın yoldaşları ile Sis (Kozan) sancağında evleri yağmaladığı bildirilmiştir. Bu kişiler yakalanıp Niğde Kalesi'ne hapsedilmiştir. Fakat bir yolunu bulup tebdili suret ile hapisten çıkmışlardır. Pir Ahmet ve yoldaşlarının eşkıyalıklarına devam ettikleri, reayaya rahat vermedikleri ve iki katır çaldıkları merkeze bildirilmiştir (BOA., MD 2, 119/13). Reayadan kişilerin yaptığı bu eşkıyalık hareketini devlet düzenine ya da devlet idaresine karşı olmadığını görmekteyiz. Eşkıyalık yapan kimseler, kendileri gibi aynı coğrafyada yaşayan, aynı katmandan olan kişilere karşı suç işlemektedir.

Reayadan olan kişilerin eşkıyalık hareketleri, bazen ferdi bazen de küçük gruplar halinde olmuştur. H. 996/M. 1588 tarihli, Tarsus Sancağı beyine gönderilen bir hükümde, İçil (Mersin) Sancağından Mustafa, Pir Ahmed, Kocabey Seydi, Muharrem, Karmatlu Mustafa ve Divane Yusuf'un, Tarsus Sancağındaki Arap Hamza ve adamlarıyla bir olup haramilik yaptıkları bildirilmiştir. Bu küçük eşkıya grubu, Tarsus ve civarındaki köyleri, evleri yağma etmiş, karşı gelenleri ise katletmişlerdir (BOA., MD 62, 431/192).

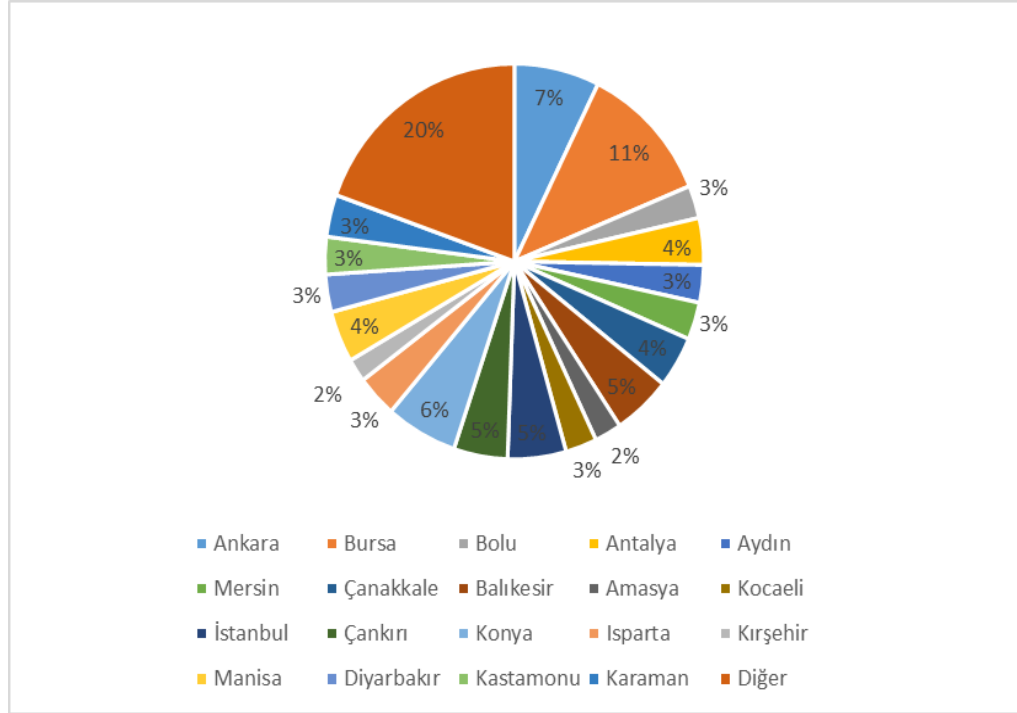
İncelediğimiz bir hükümde, reayadan bir şakinin bir köyde eşkıyalık yaptığı, bu suçu reayadan olan başka birinin üstüne attığı, hatta suçsuz yere hapsedtiğini anlamaktayız. H.996/M. 1587 tarihli Karaman Beylerbeyine ve Akşehir kadısına gönderilen hükümde, Sefer isimli bir şakinin fakir fukarayı soyduğu, evlerini mallarını gasp ettiği, türlü zulümler yaptığı yazmaktadır. Şaki olan Sefer'in, fakir fukaraya iftira attığını, eşkıya olan kendi değilmiş gibi suçu başkalarına attığını anlamaktayız. Sefer, ehli örften kişilere başvurarak kendisinin mağdur olduğunu söylemiş ve mağdur olan kişileri hapse attırıştır. Daha sonra gerçek suçlunun Sefer ve oğulları olduğu anlaşılmıştır (BOA., MD 62, 341/153).

Yine aynı tarihte yaşanmış bir başka olay da bir şakinin katl-i nüfus yaptığına dairdir. H.996/M. 1587 tarihli, Bursa kadısına ve Sultanönü'ndeki kadılara yazılan hükümde, Deli Murad isimli bir şakinin, Yalacık köyünde ev basıp, mallar gasp ettiği, köydeki birçok kişiyi öldürdüğü bildirilmiştir (BOA., MD 62, 397/179). Benzer bir olayın Koçhisar'da yaşandığını anlamaktayız. H. 996/M. 1587 tarihli Niğde kadısına ve Koçhisar kadılarına yazılan hükümde, köyleri basan, malları gasp eden on dört kişilik bir eşkıya çetesinin, katl-i nüfus yaptıktan sonra reayanın atlarını alıp götürdükleri bildirilmiştir (BOA., MD 62, 460/206).

Köy ve şehir reayası eşkıyalığına dair örnekler verdikten sonra, incelediğimiz hükümlerden elde ettiğimiz verilerle hazırladığımız grafikleri inceleyebiliriz. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde en fazla eşkıyalığın yaşandığı yerin 30 vaka ile Bursa olduğu görülmektedir. Reaya eşkıyalığının fazla olduğu diğer yerler 19 vaka ile Ankara, 16 vaka ile Konya, 13 vaka ile Balıkesir ve İstanbul, 12 vaka ile Çankırı, 11 vaka ile Çanakkale ve Manisa, 10 vaka ile Antalya, 9 vaka ile Karaman ve Isparta, 8 vaka ile Aydın, Diyarbakır, Kastamonu ve Mersin, 7 vaka ile Bolu ve Kocaeli, 6 vaka ile Amasya ve 5 vaka ile Kırşehir'dir. Bu verilere göre reaya eşkıyalığının coğrafyasına baktığımızda, Anadolu'nun iç ve batı bölgelerinde yoğunlaştığı sonucuna varabiliriz.

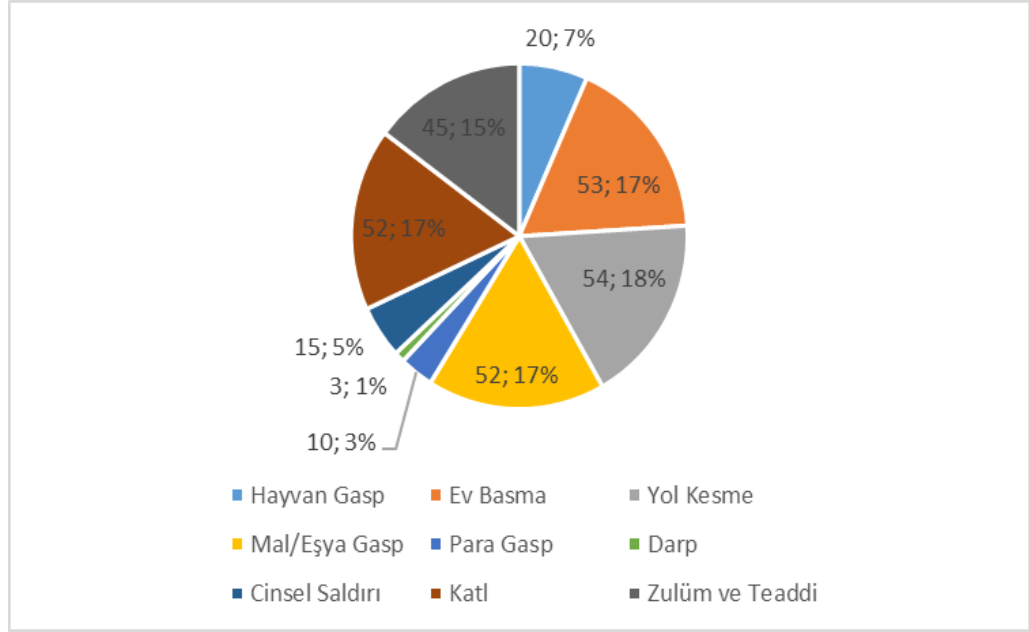

Şekil 23. Şehir ve Köy Reayası Eşkıyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal Dağılımı

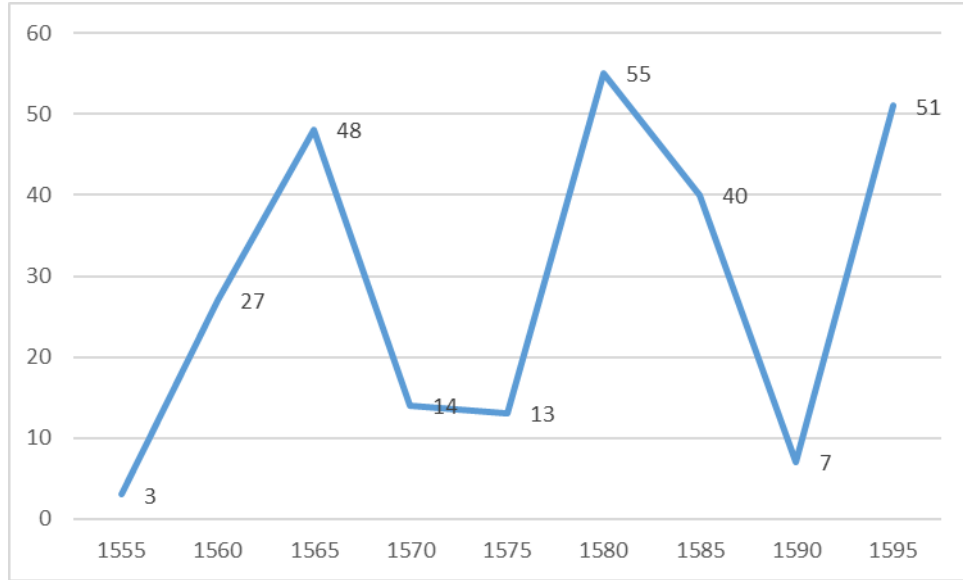
Şekil 24. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Yüzdelik Dağılımı

Şehir ve köy reayası eşkıyalığına dair işlenen suçların sayısal ve yüzdelik dağılımlarını incelediğimizde önemli sonuçlara ulaşmaktayız. Aşağıdaki grafiğe göre şehir ve köy reayasının işlediği en yaygın dört suçun %18 oranla 54 vaka yol kesme, %17 oranla 53 vaka ev basma/haneye tecavüz, %17 oranla 52 vaka mal/eşya gasbetme ve adam öldürme/katl olduğunu görmekteyiz. Hem mala hem de cana karşı işlenen suçların birbirine yakın oranda olduğunu anlamaktayız. Sonrasında %15 oranla 45 vaka zulüm ve teaddi, % 7 oranla 20 vaka hayvan gasbetme, %5 oranla 15 vaka cinsel saldırı, % 3 oranla 10 vaka para/akçe gasbetme ve %1 oranla 3 vaka darp/yaralama suçları gelmektedir.

Şekil 25. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımı

Son olarak, eşkıyalık hareketlerinde yer alan şehir ve köy eşkıyalığının yıllar içerisindeki seyrini incelediğimizde, çok fazla dalgalanmalar olduğunu görmekteyiz. Yüzyılın başlarında sadece 3 olayla başlarken, 1560 yılından sonra yüksek oranlarda seyretmiştir. 1570'lerde azalışlar olmuş ve 1580lerde ciddi bir artışla zirve noktasına ulaşmıştır. 1585 yılından sonra düşüşler olmuş fakat yüzyılın sonlarına doğru tekrar yüksek seyretmiştir.

Şekil 26. Şehir ve Köy Reayası Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı

2.2.2.Cemaat ve Aşiretlerin Eşkivalıkları

Konar-göçer topluluklar için genellikle “aşiret” kelimesi kullanılmıştır. Arşiv belgelerinde yörük, konar-göçer olarak geçen topluluklar, boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle ve oba şeklinde birimlere ayrılmıştır (Halaçoğlu, 1991, s. 9). Arşiv belgelerinde yer alan taife, aşiret ve Türkmen olarak isimlendirilen eşkıya gruplarını çalışmamızda, genel olarak “Cemaat ve Aşiretlerin Eşkivalıkları” başlığı altında incelenmiştir.

Aşiretler iktisadi olarak dışa kapalı olsalar da eşkıyalık olaylarının içinde yer almışlardır. Kaynaklarda konar-göçer³⁶ ibaresi 15. yüzyıldan itibaren geçmektedir.

Osmanlı Devleti’nin oluşumunda göçerlerin önemli bir rolü vardır. Anadolu’ya giren Türkmen göçerlerin, Anadolu’nun Türkleşmesinde ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda önemli bir rol oynamışlardır (Polat, 2004, s. 71). Göçer Türkmenler, 1200’lerde Anadolu’nun batısında, Marmara Bölgesi’nde, Karadeniz Bölgesinde ve sahil şehirlerinde beylikler oluşturmuşlardır (Sümer, 2012, s. 610). Osmanlı’nın Rumeli fetihlerinde göçer Türkmenlerin etkisi büyük olmuştur (Emecen, 2005, s. 41).

³⁶ Bu konu için bkz. Halil İnalcık. An Economic and Social History of The Ottoman Empire. Cambridge. 1994. s. 34. Konar-göçerler 16. yüzyıl başlarında Anadolu’daki nüfusun %15’ini oluşturmuşlardır. Konar- göçer kökenli yaya ve müsellemler ile %27’lere çıkmıştır. Bu oranlar beşerî düzen konusunda çok önemlidir. Kentli nüfusa göre bu oran dikkate alınmalıdır.

Fethedilen yerlere Yörük köyleri kurulmuştur. Göçerler ya gönüllü olarak yerleşmişlerdir ya da sürgün cezası kapsamında bölgeye sürülmüşlerdir (İnbaşı, 2002, s. 284-287). Anladığımız kadarıyla, fethedilen bölgelerde Müslüman-Türk çoğunluğunun sağlanması, böylece emniyetinde sağlanması hedeflenmiştir diyebiliriz.

Hem Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) hem de Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) “Yörük Kanunnameleri” düzenlenerek askeri ve idari yönden bir düzen içinde var olmaları temin edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda da göçebe özelliklerini kaybetmişlerdir (İnbaşı, 1999, s. 153).

Yerleşik nüfusa göre aşiretleri kontrol altına almak her zaman daha zor olmuştur. Yaylak kışlak arasındaki yerleşik nüfusa, yolculara ve ekili alanlara zarar verdikleri belgelerde yer almaktadır. Devletin tahsis ettiği yaylak ve kışlakların kendilerine yetmemesinden dolayı yerli halk ile yer kavgasına tutuşmuşlardır. Yeni vergilerin uygulanması aşiretlerin de bu vergileri ödememekte ısrarcı olmaları eşkıyalık yapmalarının bir diğer sebebidir (Halaçoğlu, 1988, s. 45). Bu mücadeleden genellikle galip çıkmalarından dolayı yerleşik hayatı ve yerli halkı hor görme psikolojisine bürünmüşlerdir (Eröz, 1991, s. 85).

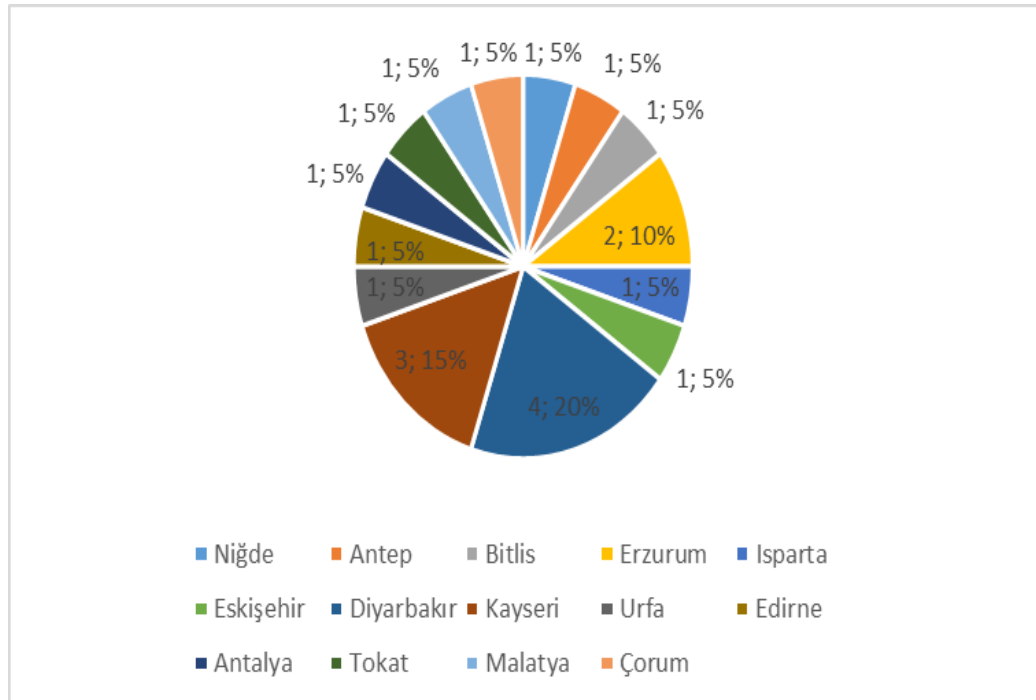
Aşiretlerin, yerleşik hayattaki reayaya karşı eşkıyalıklarının yanı sıra kendi aralarında da soygun yağma, taşkınlıklara sıkça rastlanmıştır. H. 983/ M. 1575 tarihli Hamiteli beyine yazılan bir hükümde, Yörük taifesinin yaylak-kışlak değişiminde yerleşik halkın mallarını yağma ettikleri, zarar verdikleri bildirilmiştir. Yörüklerin kendi aralarında da çekişmeler olduğu, birbirlerinin mallarına zarar verdikleri hatta kendi aralarında da eşkıyalık yaptıkları yazmaktadır. Hamiteli bölgesindeki bu yörük taifesinin derhal yakalanmaları ve gerekenin yapılması emredilmiştir (BOA., 27 MD. 57).

Belgeleri inceledikçe eşkıyaları kimliklerine göre tasnif etsek de 16. yüzyılın sonlarına doğru farklı grupların farklı kimliklerin iş birliği içerisinde olduklarını anlamaktayız. Alanya beyine yazılan H. 988/ M. 1580 tarihli bir hükümde Yörük taifelerinin merkezlere inip yerleşik halkın mallarına zarar vererek, yağmalayarak şekavet ettiklerini bildirilmektedir. Aynı Yörük taifesinin suhteleri de himaye ettiğini, suhtelerle birlikte hareket ettiklerini, gereğinin yapılması emredilmektedir (BOA., MD 43, 425/ 231).

Anadolu'nun doğusunda nadir de olsa kürd/kürt aşiretlerinin faaliyetlerini hükümlerde görmekteyiz. H. 981/M. 1573 tarihli, Bitlis beyine ve kadısına yazılan bir hükümde, Kürd aşiretinden olan eşkıyaların atlarla gelip halkın mallarını yağma ettikleri bildirilmiştir (BOA., MD 24, 129/40).

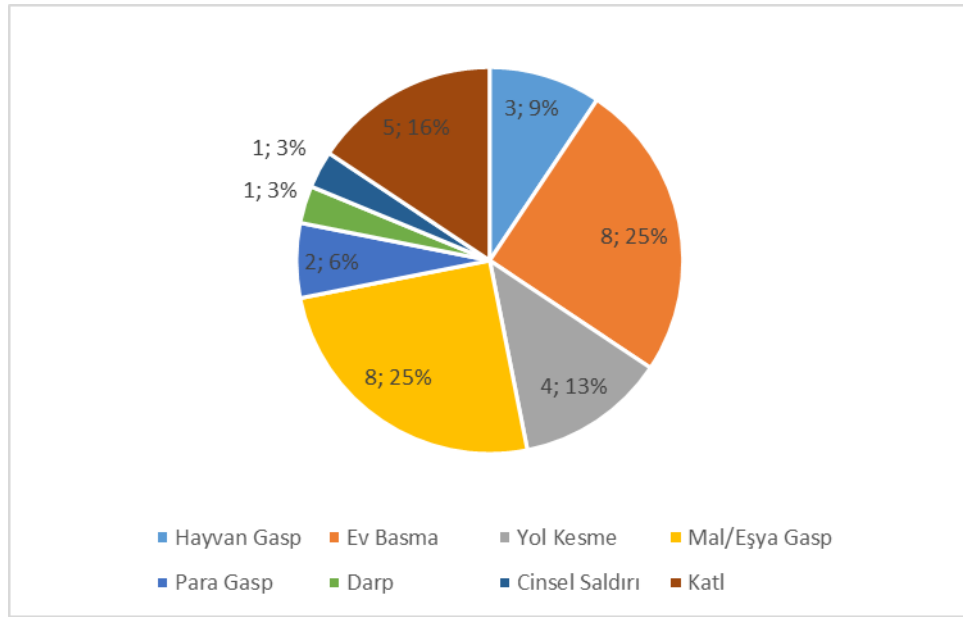
Cemaat ve aşiretlerin eşkıyalık hareketlerine ilişkin örnekler verdikten sonra, incelediğimiz hükümlerden oluşturduğumuz grafiklerle eşkıyalığın boyutları incelenecektir.

Cemaat ve aşiretlerin eşkıyalıklarına dair aşağıdaki şekil incelendiğinde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde, çoğunlukla aynı sayıda eşkıyalık hareketleri vuku bulmuştur. En fazla cemaat ve aşiret eşkıyalığı %20 oranla Diyarbakır'da yaşanmıştır. Sonrasında %15 oranla Kayseri, %10 oranla Erzurum, %5 oranla Antalya, Antep, Bitlis, Edirne, Çorum, Eskişehir, Isparta, Niğde, Urfa, Tokat ve Malatya'dır.

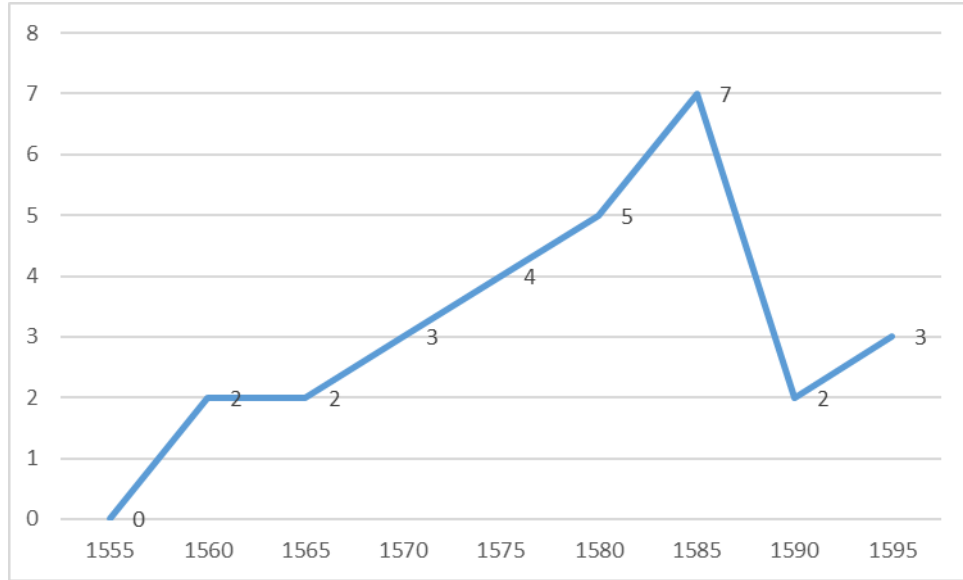
Şekil 27. Cemaat ve Aşiret Eşkıyalıklarının Yoğun Olduğu İllerdeki Sayısal ve Yüzdelerik Dağılım

Cemaat ve Aşiret eşkıyalığına dair işlenen suçların sayısal ve yüzdeler dağılımlarını incelediğimizde en yüksek oranın mala karşı işlenen suçlarda olduğunu anlamaktayız. Aşağıdaki grafiğe baktığımızda %25 oranla 8 olay mal/eşya gasbetme ve ev basma/haneye tecavüzdür. Sonrasında %16 oranla 5 olay adam öldürme/katl, %13 oranla 4 olay yol kesme, %9 oranla 3 olay hayvan gasbetme, %6 oranla 2 olay para gasbetme, %3 oranla 1 olay darp ve cinsel saldırıdır.

Şekil 28. Cemaat ve Aşiret Eşkivalıklarında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdeler Dağılımı

Cemaat ve aşiret eşkıyalığının yıllara göre seyrine baktığımızda yüzyılın ortalarında düşük seyrederken 1570 yılı sonrası yüksek seyretmiştir. Özellikle 1585 yılında ciddi bir yükseliş olmuştur. 1590 yılı sonrası ise düşüşler olmuştur.

Şekil 29. Aşiret ve Cemaat Eşkivalıklarının Yıllara Göre Dağılımı

2.2.3. Gayrimüslimlerin Eşkivalıkları

Gayrimüslim, en genel anlamıyla İslam dinine mensup olmayan tüm toplulukları ifade eden bir tanımlamadır. Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadis-i şeriflerde gayrimüslimlere işaret edilirken, kâfir, kâfirûn, kefare ve küffâr kelimeleri kullanılmıştır (Özel, 1996, s. 418). Yani gayrimüslim kelimesi, belli bir topluluğa veya belli bir dine mensup olanlar için kullanılmayan, aksine genel anlamda kullanılan bir ifadedir.

Resmi yazışmalarda gayrimüslim veya zımmi kelimeleri genellikle Hıristiyanlar ve Yahudiler için kullanılmıştır. Osmanlı topraklarındaki en geniş nüfusu Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler oluşturmuşlardır. Tüm gayrimüslimler millet sistemi³⁷ içerisinde yer almışlardır (Eryılmaz, 1992, s. 9-10).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak iki grup var olmuştur. Hıristiyanlar, Yahudiler ve Sabîler gayrimüslim kesimi oluşturmuşlardır

³⁷ Osmanlı Devleti'ndeki "Millet Sistemi" üzerine birçok tartışma vardır. Millet sistemi, genel olarak herhangi bir yerden adapte edilmiş bir sistem olmaktan ziyade, zaman içerisinde ihtiyaçlarına göre uyarlamalardan ortaya çıkan, umumi olarak dini topluluklara, kanunî özerklik bahşedilerek oluşturulan bir sistemdir. Bkz. Benjamin Braude-Bernard Lewis. (2000). Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ve Yahudiler. (H. Erdemir, Çev.). *Akademik Araştırmalar Dergisi: Journal of Academic Studies*. C. 2, 4-5, ss. 169-216.

(Özel, 1988, s. 79). Osmanlı vatandaşı olan zimmîler ise vergi ödeyen ve belirli mükellefiyetleri olan gayrimüslimlerdir (Acar, 2001, s. 25).

Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim bir kişinin, bir olayın fâili veya mağduru olduğu durumlarda İslam hukukunun devreye girdiği bilinen bir husustur. Belgelerde, gayrimüslimlerin hem mağdur olarak hem de bir olayın fâili olarak mahkemeye çıktığına çok sık rastlamaktayız. Yani gayrimüslimler şikayette bulunacağı gibi savunmada da söz sahibi olmuşlardır.

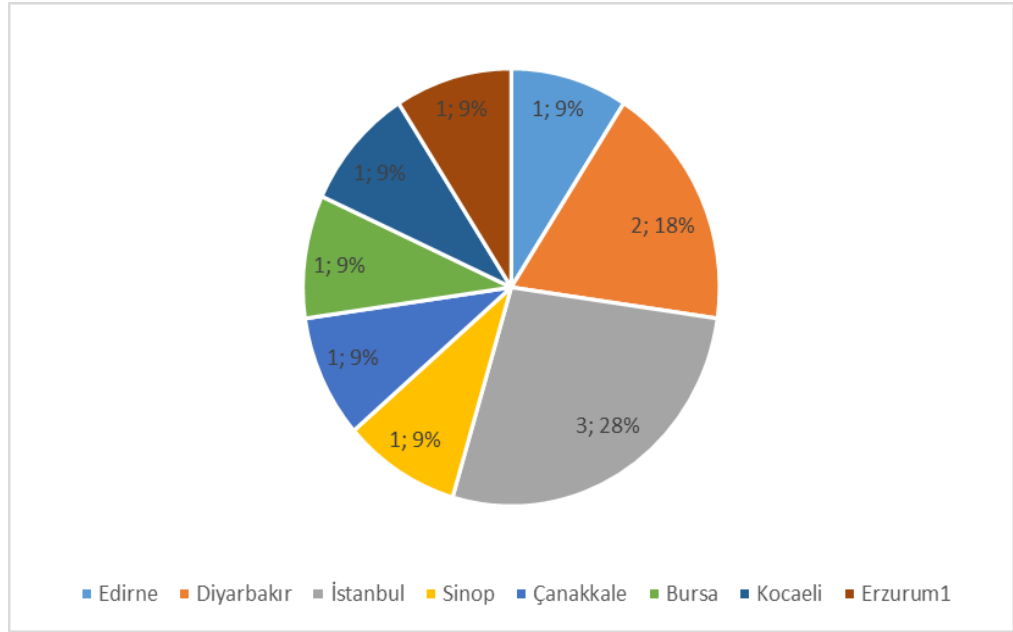
H. 988/M. 1580 tarihli bir hükümde Çanakkale'deki bir köy halkı mahkemeye gelip Nikefor adlı zimmînin ehli fesad olduğunu bildirmişlerdir. Karşılığında yazılan hükümde de teftiş yapıldıktan sonra suçu kesinleşirse dersaadete gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 43, 361/199).

H. 979/ M. 1571 tarihli Sinop kadısına yazılan bir hükümde, Karavahan ve Girekoz isimli Zimmilerin geceleri hırsızlık yaptığını, zorla para aldıklarını, hatta mezar taşlarını söküp götürdükleri yazmaktadır. Bu iki zimminin yakalanıp hapse atılması emredilmiştir (BOA., MD 10, 108/ 71).

H. 981/M. 1573 tarihli Kemah kadısına gönderilen bir hükümde, Norenşe isimli bir zimminin eşkıyalık yaptığı, eğer suçunun sabit olduğu görülürse suret-i sicili ile Dergâh-ı Muallam'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 22, 305/154).

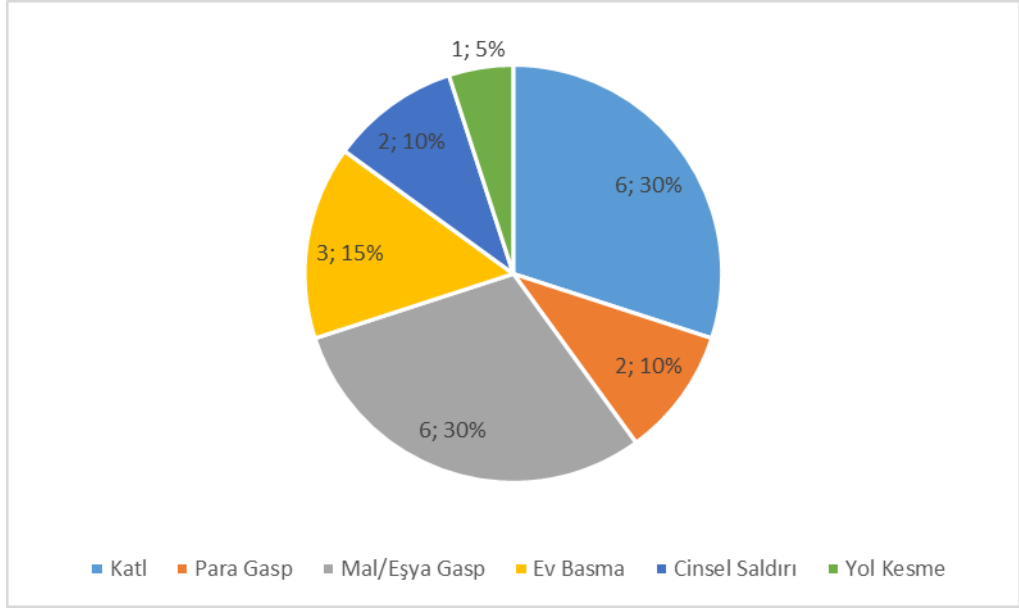
Gayrimüslimlerin eşkıyalık hareketlerine dair bir örnek H. 973/M. 1565 tarihli hükümdür. Hükümde, Ahmed isimli bir taciri katleden kişilerin bir papaz ve oğulları olduğu ortaya çıkmıştır. Ahmed'in mallarını yağma ettikleri, değerli eşyalarını aldıkları belirtilmiştir. Papaz ve oğullarının suçu sabit bulunmuştur ve hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 5, 1261/659).

Çalışmamızda, gayrimüslim eşkıyalığının hangi bölgelere yayıldığına dair veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerle oluşturduğumuz grafikleri incelediğimizde, gayrimüslim eşkıyalığının en fazla olduğu yerler %28 oranla İstanbul, %18 oranla Diyarbakır, %9 oranla Bursa, Çanakkale, Edirne, Erzurum, Kocaeli ve Sinop'tur. Genel olarak baktığımızda, gayrimüslim eşkıyalığı Anadolu'nun her bölgesinde yaşanmıştır ve vakaların oranları birbirine çok yakındır.

Şekil 30. Gayrimüslim Eşkıyalıklarının Yoğun Olduğu İllerin Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımı

Gayrimüslim eşkıyalığına dair işlenen suçların sayısal ve yüzdeleri dağılımları aşağıdaki grafikte incelenmiştir. Grafığe göre, gayrimüslimlerin işlediği en yaygın suçun %30 oranla mal/eşya gasbetme ve adam öldürme/katl suçları olduğunu görmekteyiz. Bu iki suç hem mala hem de cana karşı işlenen suçlardır. Sonrasında %15 oranla ev basma/haneye tecavüz, %10 oranla para gasbetme ve cinsel saldırı, %5 oranla yol kesme suçları gelmektedir.

Şekil 31. Gayrimüslim Eşkiyalığında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdelik Dağılımı

2.3.MARJİNAL GRUPLARIN YAPTIĞI EŞKİYALIK OLAYLARI

Marjinal kelimesi, Le Petit Robert sözlüğüne göre “toplumdan olan ama toplum dışında yaşayan kişi/kişiler” için kullanılan bir tanımlamadır (Kadıoğlu, 2020, s. 76). Bu tanımdan hareketle, Osmanlı Anadolu’sundaki yaşayan çingeneler reayadan olup, can ve mallarının korunmasına karşılık vergi vermekle yükümlülerdi. İncelediğimiz belgelerde Çingenelerin, Gurbet taifesi, Mellaşiler gibi marjinal gruplarla iş birliği içerisinde olduklarını anlamaktayız. Bundan dolayıdır ki çalışmamızda Çingeneler marjinal gruplar başlığı altında incelenmiştir.

Osmanlı Devleti’nde, Avrupa ülkelerine oranla Çingenelere daha ılımlı yaklaşmıştır (Lucassen, 2003, s. 306-307). Osmanlı yönetimi, Çingeneleri teşkilatlandırarak onlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Anadolu’da yaşayan Çingeneler etnik bir grubu oluştururken, Rumeli’de yaşayan Çingeneler orduda geri hizmet teşkilatı içinde yer almışlardır (Dingeç, 2004, s. 35-45). Bu uygulanan sistem, İmparatorluk olmanın bir gereğiydi. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bazı olumsuz dönüşümler göçer grupların kontrolden çıkmasına yol açmıştır.

Çingenerler de tıpkı yörükler gibi yerleşik halkın mallarına zarar vermişler, toplumun ahlaki yapısına ters düşen hareketlerde bulunmuşlar, vergilerini ödemeyi reddederek devletin mali gücünü de zora sokmuşlardır (Arslan, 2001, 226-227). Özellikle Osmanlı Anadolu'sunda Çingene eşkıyalığı yoğun olarak yaşanmış, hatta bunu meslek edinmişlerdir (Kılıç, 1999, s. 180). H. 973/ M. 1566 tarihli Bolu Sancağına yazılan bir hükümde, çingenerlerin yol kesip eşkıyalık yaptıkları, yolcuların eşyalarına el koydukları yazmaktadır. Bu yol kesen çingenerlerin derhal yakalanıp payitahta gönderilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 5, 290/125).

Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere devlet, her dönem konar-göçer ve gezginci olan taifeleri denetim altına almak istemişse de bu gruplar hep eşkıyalığın, geçimsizliğin eşiğinde olmuşlardır. Gurbet taifesi de bu gruplardan biriydi. Gezginci olan Gurbet taifesi eşkıyalıkla suçlanmakla karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklardaki bilgiler davacı olan yerleşik halkın gözüyle ve devletin bekası, toplumun düzeni için bu konuda titiz olanların gözüyle kayda geçmiştir. Bu yüzden olaylara davalı ve davacının gözüyle bakmak ve yorumlamak gerekmektedir.

16. yüzyılın ikinci yarısında kayda alınan hükümlerde Gurbet taifesine sıkça rastlamaktayız. Fakat Gurbet taifesinin yapı ve yaşayış olarak konar göçerlerden çok farklı bir grup olduğunu anlamaktayız. Örneğin bu taifesinin mevsimsel bir göç düzeni hiç olmadığı gibi, boy, cemaat ve kabile sistemleri de hiç olmamıştır. Gurbet taifesi tıpkı suhteler, levendler ve çift-bozanlar gibi kontrol altına alınamayan bir grup olmuştur.

Gurbet taifesinin, bazı kaynaklarda Çingenerler ile anılması, her iki grubun aslında tek bir grup olduğunu akla getirmiştir (Özdal, 2017, s. 983). İsmail Altınöz, Çingene taifesi hakkında yaptığı çalışmalarında Çingene-Gurbet benzerlikleri üzerinde durmuştur. Altınöz'e göre: "Gurbet taifesinin Çingenerler'le benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip olmaları, bu iki grubu aynileştirmeyi gerektirmez. Böyle bir aynileştirmeyi destekleyecek yeterli delil ya da karine yoktur" (Altınöz,2005, s. 87).

Belgelerde, soygun, hırsızlık, fuhuş gibi olaylarda Gurbet taifesinin fâil olarak geçmesi, bu taifenin tanınırlığını arttırmıştır diyebiliriz (BOA., MD 6, 1117/160; MD 22, 229/111). Gurbet taifesini tanımlayan çalışmalara baktığımızda birbirlerine benzer yaklaşımlar vardır. Gurbet taifesinin levendlerden oluştuğunu fakat evleriyle, barklarıyla

birlikte gezdikleri söylenmiştir (Akdağ, 1995, s. 16). Başka bir çalışmada ise Gurbet taifesinin çift-bozanlar gibi köylerini terk etmiş, vardıkları yerlerde fazla duramayan, yerleşik halk ile anlaşamayan, merkezi otoriteye göre toplumsal düzeni tehdit eden gruplar olarak tanımlanmıştır (Arı, 2017, s. 190). Eşkivalıkla ilgili hükümlerde adları sık sık geçen Gurbet taifesi ev ev dolaşan, hırsızlık yapan, fuhuşu meslek haline getiren kişilerdir (Akdağ,1999, s. 151).

Hükümlerden bazılarının Gurbet taifesiyle ilgili olup, divana yazılmış olan şikayet içerikli mektuplara cevaben yazılmış olduğunu anlamaktayız. Bunlardan biri de H. 981/M. 1573 tarihli, Keşan kadısına yazılmış olan hükümdür. Hükümde, Gurbet taifesinin önce beş nefer olarak yerleştikleri, bir daha gitmedikleri, bunlara otuz-kırk nefer daha eklendiği, köylünün bostanına, çayırına zarar verdikleri, kadınlarının ve oğlanlarının rahat durmadıkları bildirilmiştir. Verilen emirde, Gurbet taifesinin Gelibolu'dan öbür yakaya geçirilmesi, bir daha karşı tarafa geçmemeleri yazmaktadır (BOA., MD 22, 229/111). Gelibolu, Türkiye'nin Avrupa yakasında ve Doğu Trakya'da yer almaktadır. Hükümde geçen karşı taraf ile kastedilen Anadolu'dur.

H.984/M.1576 tarihli, Amasya beyine gönderilen bir hükümde, İskilip kazasında Gurbet eşkıyasının olduğu bildirilmiştir. Bu taife, İbrahim isimli kişinin evini basıp oğlu Mustafa'yı öldürmüşlerdir. İbrahim'in diğer oğlu Yakup'u da yaralamışlardır. Sonrasında, Badekeper derbendi denilen bir yerde, yol kesip, yolcuların mallarını zorla almışlardır (BOA., MD 28, 267/110).

Gurbet taifesi mensupları daha rahat hareket edebilmek ve kaçışlarını kolaylaştırmak için yerli halktan veya yöneticilerden destek almaya çalışmışlar, bunda da yer yer başarılı olmuşlardır. H. 995/M. 1587 tarihli, Karahisar kadısına yazılan bir hükümde, müteferrika olan Mustafa'nın evinde Gurbet taifesinden olan kişilerin kaldığını, Müteferrika Mustafa ve oğullarının Gurbet taifesi ile bir olup yollara indiklerini, hırsızlık yapıp adam öldürdükleri bildirilmektedir. Gurbet taifesinin kışlaması için yardım ve yataklık eden Mustafa ve oğullarının kaleye hapsedilmesi, Gurbet taifesinin ise olay yerinde şer' ile haklarından gelinmesi emredilmiştir (BOA., 62, 147/66). İttifak halinde olmaları, devlete karşı daha dirençli olmalarını da beraberinde getirmiştir.

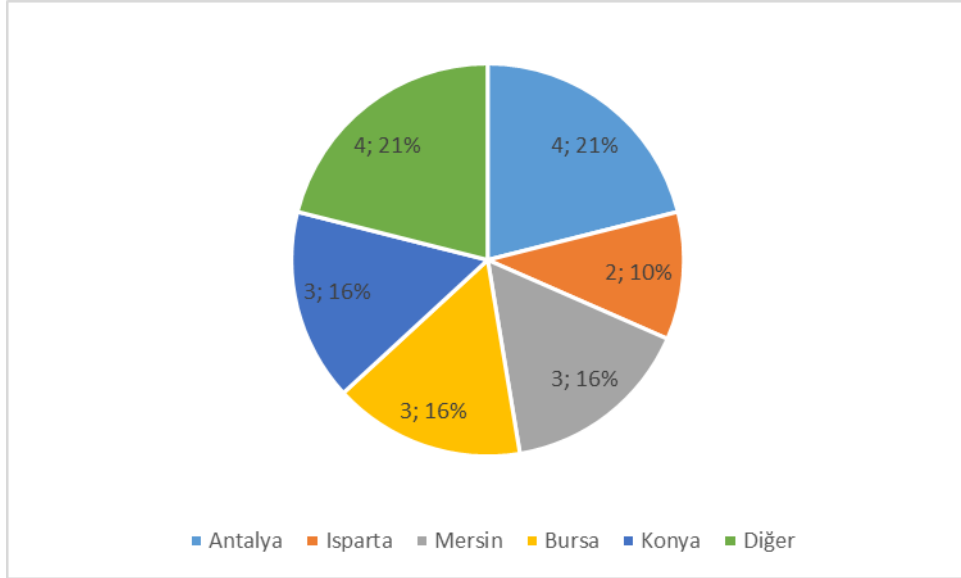
H. 995/ M. 1587 tarihli bir hükümde, Mellaşi Araplarının eşkıyalıklarına suhteler ile devam ettiklerini, iş birliği içinde ticaret yollarında haydutluk yaptıklarını yazmaktadır. Derhal bu Mellaşi Araplarının ve suhtelerin yakalanması emredilmiştir (BOA., MD 63, 7).

Mellaşi Araplarının zararları belgelere yansımaktadır. H. 976/ M. 1568 tarihli bir hükümde, İçel sancağındaki zirai ürünlere zarar vermelerinden dolayı Silifke’de kıtlık yaşandığı yazmaktadır (BOA. MD 7, 1752).

İncelediğimiz 1567 tarihli bir hükümde, Adana’da Mellaşi taifesinden 60-70 kişilik eşkıya grubu olduğunu, yolcuların eşyalarına el koyduklarını, geceleri köylere baskınlar yapıp mal yağma ettikleri, korku saçtıklarını yazmaktadır. Bu yol kesen haydutların derhal hapsedilmesi buyurulmuştur (BOA., MD 7, 36/14).

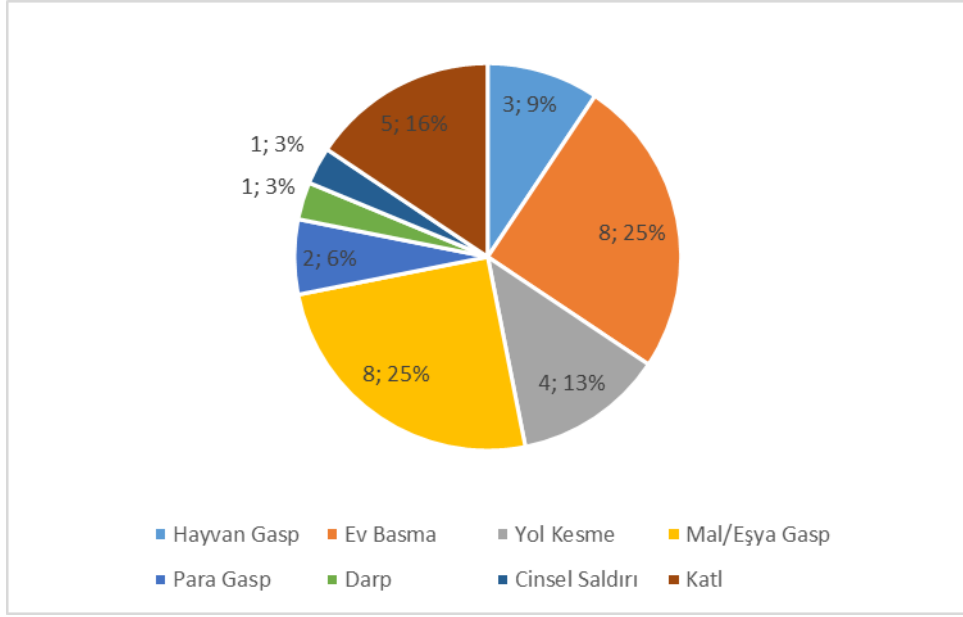
Hamiteli sancağına gelen bir Arap taifesi, Antalya’ya giden bir ticaret yolunda konuşlanarak o bölgedeki ticareti sekteye uğramıştır. Bölgedeki kişilerin bu durumu Divan-ı Hümâyun’a bildirmesi üzerine “...Buyurdum ki: Eger zikr olunan Arabdur ve eger sâ’ir sũhte adına levend tâ’ifesidür, anun gibi fesâd ü şenâ’at üzre olanları ele getüresin. Ahvâllerin teftîş idüp sâbit olan hukuh-ı nâsı alıvirdükden sonra ehl-i fesâd ü şenâtün mahallinde hakkından gelesin...” şeklinde emir verilmiştir (BOA., MD 3, 987).

Çalışmamızda, marjinal grup eşkıyalığının hangi bölgelerde gerçekleştiğine dair veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerle oluşturduğumuz aşağıdaki grafiğe baktığımızda, marjinal grup eşkıyalığının diğer illere göre, %21 oranla Antalya’da yaşandığını görmekteyiz. Sonrasında %16 oranla Bursa, Mersin ve Konya gelmektedir. Son olarak da %10 oranla Isparta yer almaktadır. %21 oranla diğer iller, Kocaeli, Karaman, Hatay ve İzmir’dir. Genel olarak bakıldığında, marjinal grupların Anadolu’nun iç ve kıyı bölgelerinde aktif olduklarını söyleyebiliriz.

Şekil 32. Marjinal Grup Eşkivalıklarının Yoğun Olduğu İllerdeki Sayısal ve Yüzelik Dağılımı

Marjinal grupların eşkıyalığına dair işlenen suçların sayısal ve yüzelik dağılımları aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafığe göre, marjinal grupların işlediği en yaygın suç %25 oranla ev basma/haneye tecavüz ve mal/eşya gasbetmedir. Sonrasında %16 oranla adam öldürme/katl suçu, %13 oranla yol kesme, %9 oranla hayvan gasbetme, %6 oranla para/akçe gasbetme, %3 oranla darp ve cinsel saldırı suçları gelmektedir. Genel olarak bakıldığında, mala karşı işlenen suç fiilleri daha fazladır.

Şekil 33. Marjinal Grup Eşkıyalıklarında İşlenen Suçların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımı

3.BÖLÜM

EŞKIYALIK OLAYLARINI ÖNLEMeye YÖNELİK TEDBİRLER, CEZALAR VE EŞKIYALIK SUÇUNUN HUKUKİ BOYUTU

3.1.EŞKIYALIĞA KARŞI ALINAN TEDBİRLER

3.1.1.İdari ve Askeri Tedbirler

Osmanlı halkı, eşkıyalık, zulüm ve uzayan savaşlar nedeniyle maddi-manevi etkilenmiştir. Devletin ve devlet görevlilerinin bütçe açıklarını kapatmaya çalışması, reayadan sürekli olarak yüksek vergi alması demektir (Şahin, 2003, s. 82). Bu durum, taşradaki asayiş ve düzeni tehlikeye sokan nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zulüm ve baskı gören reaya, bazı zamanlar çareyi eşkıya reislerini desteklemekte bulmuştur. Durum böyle olunca devletin güç ve kudretini halka kanıtlaması, halkın güvenini yeniden kazanması gerekmiştir. Bu yüzden sancaklardaki idarecilere ve kadırlara yoğun olarak uyarılarda bulunulmuştur (Uzun, 2009, s. 168).

Osmanlı hem merkezi hem de yerel otoritelerin zayıfladığı, devletin idari gücünün vilayetlerde, sancaklarda, taşrada etkisiz hale geldiği zamanlarda beliren eşkıyalık olaylarını ve resmi görevlilerin illegal hareketlerini engellemek gayesiyle adaletnameler ve kanunnameler yayınlanmıştır. Bu noktada merkezi yönetim, reayayı yerel otoritelerin illegal hareketlerine karşı korumayı amaç edinmiştir. Çünkü her dönemde yerel otoritelerin illegal hareketleri Divan'a konu olmuştur. Bu tarz yolsuzluklar özellikle merkezi idarenin pasif kaldığı, iktisadi problemlerin ortaya çıktığı zamanlarda yayılarak, idari yapıyı sarsan bir mahiyete bürünmüştür.

Adaletname yayınlanması, Osmanlı Devleti'nden önce var olan bir uygulamadır. İncalcık, adaletname geleneğini eski İran uygarlıklarına kadar dayandırarak, adaletnamelerin Orta Doğu yönetim anlayışının en bariz özellikleri arasında olduğunu ifade etmiştir (İncalcık, 1965, s. 49; 2005, s. 75; 1988, s. 346). Türk-İslam devlet geleneğinde adaletin tarafsız olarak uygulanmasına dair en iyi örnek Kutadgu Bilig'dir.

Eserde, adalet unsuru olan törenin düzgün ve tarafsız olarak uygulanması, yöneticilerin adalet düzenini sağlaması üzerinde durulmuştur. Bu esere göre, devletin bekası için askeri gücüne önem verilmelidir. Orduyu doyurmak için de iâşeye ihtiyaç duyulmaktadır. İâşeyi sağlamak için de halkın refah seviyesinin yüksek olması gerekmektedir. Fakat bu unsurlardan biri sağlanamazsa devlet idaresi çözülmeye mahkûm olacaktır (İnalcık, 1965, s. 50).

Öncelikle kanunname ile adaletname arasındaki farklılıklara ve benzerliklere değinmek gerekmektedir. Kanunname, “Osmanlı Devleti’nde, merkezi otorite tarafından belirlenen ve derlenen kanunları ifade eden bir terimdir.” (İnalcık, 2001, s. s. 333). Adaletname ise, “devlet otoritesini temsil edenlerin halka karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, olağan üstü tedbirlerle yasaklayan umumi mahiyetteki padişah fermanıdır.” (İnalcık, 1988, s. 346).

Osmanlı’da adaletnameler ve kanunnameler arasında belirgin bir ayırım olmamıştır. İnalcık, temkinli bir ayırım yapmakta ve adaletnameler kanun niteliğindedir gibi kesin ifadelerden kaçınarak, sicile kaydedilsin, buna göre hareket edilsin gibi adaletnamelerden³⁸ örnekler vermiştir (İnalcık, 2005, s. 120).

Bazen kanunname olarak adlandırılan bir yazının içeriğinde adaletname emri bulunmuş, bazende adaletname olarak yayınlanan yazının içeriğinde padişahın emirleri yer almıştır. Bu yüzden adaletname olarak yayınlanmış bir metnin muhtevasına bakıldığında kanunname ya da başka bir belge niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır (Akpınar, 1999, s. 205). İnalcık, muhtevası devlet görevlilerinin reyaya karşı zulmünü konu alan, bu zulmü engellemeye yönelik emirler içeren belgelerin de adaletname olarak adlandırılması gerektiğini belirtmiştir (İnalcık, 2005, s. 121).

Osmanlı Devleti’nde padişahlara yasama yetkisi verilirken önceden belirlenmiş sınırlamalar getirilmiştir. Bu uygulamaki sınırlar, dönemin padişahının gücüne göre esnekleştirilmiştir. Mevcut hukukta yer almayan durumlarda şeyhülislamdan alınan fetvalar sayesinde fermanlar düzenlenmiştir. İdari, mali, cezai ve farklı hukuki durumlarda hükümdarın emir ve fermanlarının, şeyhülislamın fetvasına dayandırılarak yapılan hukuki düzenlemeler kanunname olarak adlandırılmıştır. Kanunnameler, Fatih

³⁸ 18-28 Mayıs 1540; 4-14 Aralık 1595; 18 Temmuz 1596 Tarihli Adaletnameler İnalcık’ın örnek verdiği adaletnamelerdir.

Kanunnamesi, I. Süleyman Kanunnamesi gibi genel olabileceği gibi, Girit Kanunnamesi gibi özel bir bölgeyi kapsayan nitelikte de karşımıza çıkmaktadır. Kanunnamelerdeki konuların eksiklikleri veya aksaklıkları adaletnamelerle giderilmiştir (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s. 376-377).

Reayanın devlet görevlilerinin tutumlarıyla ilgili sorunları Dîvân-ı Hümâyun'da görüşülmüş, devlet görevlilerine uyarı niteliğinde kanunnameler yazılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın yayınladığı kanunnamenin bir bölümü şu şekildedir:

“Merhûman ve maüfûrân atam ve dedem-Nevverallahu Te’âlâ merkadehümâ-nazar kılmışlar ve görmüşler kim, zâlimler mazlumlara zulm kılub hadden tecâvüz edüb re’âyânın hâli mükedder olub ve ol sebebden Kânûn-ı Osmânî vaz’ etmişler imiş. Yine ben dahi buyurdum ki, beğlerbeğiler ve sancak beğiler ve çeribaşlar ve subaşlar ve sipahiler, bu Kânûn-ı Osmânî üzere re’âyâdan hukuk ve rûsum taleb edeler; ziyâde zulm edeler ise, itâb-ı elimime müstahak olurlar. Şöyle bileler, i’timâd kılalar” (Akgündüz, 1992, s. 296).

Adaletnameler, padişahların var olan kanunlara ters düşen ve adaleti hiçe sayan tutumları engellemek gayesiyle reayayı resmi görevlilerin zulümlerinden korumak ve kollamak üzere yayınladıkları hükümlerdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yayınlanmış olan bir adelet fermanında, halkın devlet görevlileri veya nüfuzlu kişiler tarafından zulüm gördükleri, bu huzursuzluğun yerel otoritedeki aksaklıklardan kaynaklandığı şu şekilde ifade etmiştir:

“...ve bazı kadılar mahkemelerin bazı naiblere satmaya. Sen ki beğlerbeğisin. Bu babda şöyle ki kuzâtdan bir şahıs mahkemesin ber vech-i maktu verdiği zahir olursa Dergâh-ı muallama arz edesin; emrim nice sudur bulursa anınla amel oluna.” (Akgündüz, 1990, s. 180).

Adaletnamelerin beyan edildikten sonra herkesin görebileceği bir yerde okunması emredilmiştir. Metnin sonunda toplumsal düzeni bozanların cezalandırılacağı ve suçun tekrarının olmaması emredilmiştir.

Osmanlı merkezi otoritesinin, idari tedbirler kapsamındaki uygulaması “il erleri” dir. Kayıtlarda “il eri”³⁹ olarak geçen milis grup tarafından eşkıyalara yerinde müdahale edilmiş, gerekli olduğu zaman “sipahi” ve “hisar erleri” eşkıya takibi için görevlendirilmişlerdir. Merkezden uzak bölgelerde güvenliği sağlamak amacıyla yiğitbaşı adında bir genç ve bu yiğitbaşının etrafında toplanan köy ve merkez arasındaki iletişimi ise kethüdalar sağlamışlardır (Kavruk, 2012, s. 95). Taşrada eşkıya çeteleri oluşturulunca devlet çareyi, sipahilere yardımcı destek olarak, ilerlerini devreye sokmuştur. İncelediğimiz hükümlerde eşkıya gruplarına karşı sipahi ve il erlerinin birlikte hareket ettiklerini anlamaktayız. H. 991/ M. 1583 tarihli bir hükümde Kastamonu sancağında binden fazla eşkıyanın reyanın canına malına tecavüz ettiği, ev bastıklarını, yol kestikleri bildirilmektedir. Bin kişilik bir eşkıya grubuna karşı sadece iki yüz sipahinin savunmaya geçebildiği, derhal il erlerinin de sipahilerin yanında yer almaları emredilmiştir (BOA., MD 49, 281/129).

Merkezi otoritenin idari tedbirler kapsamındaki bir diğer uygulaması da sancakların muhafazası için bir görevli tayin etmesiydi. Eşkıyalık hareketlerine yönelik yapılan bu uygulama pek çok hükümde karşımıza çıkmaktadır. H. 978/M. 1571 tarihli, Trabzon beyine bir hüküm yazılmıştır. Hükümde “...Rûm Vilâyeti muhafazası için Trabzon Beği Ömer dâme izzühûya emrolunub muhâfaza için veyahûd zuhûr iden ehl-i fesâd-ü şenâ’ati ele getürmek için hisâr-eri virmek...” (BOA., MD 12, 356/876) şeklinde ifade edilmiştir. Bu hükümden anlaşıldığı gibi şehrin muhafaza edilmesi için Trabzon beyi Ömer’e görev verilmiştir. Devamında, istediği takdirde hisar erlerinin de muhafaza için görevlendirilecekleri bildirilmiştir. Aynı şekilde bir başka hükümde, vilayet muhafazası görevi verilmiştir. Amâssiye (Amasya) beyine gönderilen H. 978/M. 1571 tarihli belgede “...hük-m-i hümâyûnum gönderilüb Amâsiyye sipâhilerinden yüz nefer sipâhi ile muhâfaza hidmetinde olmak emrüm olmuş idü...” (BOA., MD 12, 204/512) şeklinde belirtilerek vilayet muhafazası görevi verilmiştir. Her emrin sonunda eşkıyalardan gelecek zararın hiç kimseye dokunmaması tembihlenmiştir.

³⁹ Osmanlı Devleti’nde özellikle iç karışıklıklar sırasında asayişini sağlamak için oluşturulan mahalli milis kuvvetleridir. İl erleri, Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde doğrudan yer almamaktadır. Fakat 16. Yüzyılın ikinci yarısında önemli bir teşkilat haline geldi. Osmanlı’da İl Erleri ile ilgili bkz. İLGÜREL, M. (2002). İl Erleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22, ss. 59-61). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Merkezi otoritenin, sancakların muhafazası için yaptığı bu uygulama ile, hem eşkıyalık hareketi karşısında mağdur olan halka devletin arkasında olduğunu hissettirmesi, hem de taşra da ve merkezde otoritenin yeniden sağlamlaştırılması hususunda önem arz etmekteydi.

H. 981/M. 1573 tarihli, Mentеше sancağındaki kadılara yazılan bir hükümde, suhtelerin Mentеше’de çok hareketli oldukları, gruplaşarak evleri bastıkları, mala ve cana tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Verilen emirde, eşkıyaların üzerine ilerleri, sipahi, bölük halkı, yeniçeri cemiyyeti ile gidilmesi istenmiştir. Derhal yakalanmaları, sulhu kabul etmeyenlerin hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 22, 239/115). Eşkuya birliklerinin üzerine tek bir askeri grup değil de birkaç kuvvet gönderildiğini anlamaktayız. Bu durumda Osmanlı Devleti için maliyetli olan bir konudur. Eşkuya üzerine giden kuvvetlere yapılan ödemeler, eşkıyalık olayının olduğu mahale ulaşmak için ücret ödenen klavuzlar derken bu külfet mali sistem için zorlayıcı olmuştur diyebiliriz. Ayrıca bu hükümde eşkıyalara sulh teklifinin edildiğini de anlamaktayız. Osmanlı merkezi otoritesi burada uzlaşmacı bir tavırda bulunmuştur. Sorunun köküne inmeden o anlık çözümler sunmuştur diyebiliriz.

3.1.2.Ekonomik Tedbirler

Devlet, maliye ile ilgili sorunlarına kökten bir çözüm üretememiş, Osmanlı akçesi değer kaybına uğramıştır. Görevliler de vergileri yüksek göstererek almaya çalışmışlardır (Akdağ, 19858, s. 56). Burada reaya-memur çatışması had safhaya ulaşmıştır diyebiliriz. Zaman zaman taşrada memnuniyetsizlik başlamış, merkezi yönetim tansiyon yükselmeden çareler aramaya başlamıştır. Bu çarelerden biri de vergi miktarının azaltılması veya bazı durumlarda vergiden muaf tutma şeklinde olmuştur. Devlet, eşkıyalardan dolayı terk edilmeye başlanan köylerdeki göçü bu şekilde önlemeye çalışmıştır.

Taşrada tansiyonu düşürmek için yapılan uygulamalarda hedef kitle genç nüfus olmuştur. Çünkü gençlerin silahlanıp eşkıya çetelerine katılma özentişi olmuştur. Bir asinin emrinde olmak yani sosyal eşkıya olmak daha cazip gelmiştir (Uzun, 2009, s. 198).

Vergi indirimi veya vergi muafiyeti ile devletin hep halkın yanında olduğunun hissedilmesi hedeflenmiştir. Çünkü devlet halkın eşkıyalara yardım ve yataklık yapabilme ihtimalini de düşünmüştür. Devlet için taşradaki nüfusun azalması veya göç etmesi vergi gelirinin azalması, zirai ve hayvansal üretimin kaybı demektir. Öyle ki, Osmanlı Devleti, Gurbet taifesinin ve diğer taifelerin eşkıyalıklarını önlemek amacıyla 1573 yılında bu taifelerin tahrirlerini yapmıştır. Bu tahrirle taifelerin vergi borçları da silinmiş olacak ve donanmada görev yapabileceklerdi (Arslan, 2001, s. 233).

Devlet görevlilerinin vergi toplarken adaletsiz davranmaları günden güne artmıştır. Reaya, zulüm, haksızlık, eşkıyalık karşısında mağdur olmuştur. Bu durum dönemin adaletnamelerine ve kroniklerin eserlerine yansımıştır. İdris-i Bitlisî, Kanun-ı Şahî eserinde devlet görevlilerine vergi toplarken dikkat edecekleri hususlarda nasihatler vermektedir (Akgündüz, 1991, s. 35-36). Merkezi otorite vergi düzenlemesine giderek reaya-memur arasındaki ilişkiyi yıpratmayacak bir sistem yerine kanun ve şer' uygulayan görevlilerin yerine başka bir görevli atanmıştır. Buradaki sorun, konunun yüzeysel çözülmüş olmasındandır. Yani merkezi otorite kanuna müdahale edip değiştireceğine kanun uygulayıcısına müdahale etmiştir.

3.1.3.Sosyal Tedbirler

Eşkıyalık faaliyetlerini önlemek amacıyla yapılan uygulamalar askeri ve idari tedbirlerle sınırlı olmamıştır. Askeri ve idari uygulamalar, eşkıyalık hareketlerini önlemede her zaman başarı sağlayamamıştır. Merkezi otoritenin bu önlemler konusunda başka uygulamaları da devreye sokması lazımdır. Çünkü eşkıyalar ve eşkıya çeteleri sosyal yaşamın içinde yer alıyorlardı. Toplumun olduğu her yerde eşkıyalık hareketi belirliyordu.

Merkezi otorite, eşkıya ile iş birliğini önlemek, eşkıyanın insan kaynağı olan toplum içinden yeni eşkıyaların türemesini engellemek adına bazı önlemler almıştır. Bunlardan biri hem şer'i hukukta hem de örfi hukukta yer alan "kefalet" sistemidir.

Kefalet, sözlükte "bir şeyi bir şeye eklemek, katmak, bitiştirmek" anlamındadır (Apaydın, 2002, s. 168). Şer'i hukuktaki anlamı, "bir kimsenin, başka birisinin borcunu ödeme, şahsını mahkemeye ihzar ve satılan bir malı teslim hususunda zimmetini o

kimsenin zimmetine eklemesidir” (Karaman, 1998, s. 302). Şer’i hukukta kefalet iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki bir mala/eşyaya kefalet, ikincisi ise kişiye kefalettir. Bir malın ödenmesine ya da teslim edilmesine kefil olmak mala kefalettir. Konumuzu ilgilendiren kefalet türü, kişiye/şahsa (nefse) kefalettir.

Bir kimsenin şahsına kefil olmak, onun alacaklıya teslim edilmesi ya da mahkemede hazır bulundurulmasıdır. Kefil olunan kişinin mahkemeye çağırılmasının nedeni sadece kişinin borcunu ödememesinden dolayı değil, suç işlemiş olmasından da kaynaklanabilmektedir. Bu durumda kefil olan şahıs, suçlu olan kişinin firar etmesi durumunu düşünerek, suçluya ulaşılamayan durumlarda mahkemede hazır bulundurulan kişidir (Yördem, 2016, s. 29). Yani Osmanlı hukukunda şahsa (nefse) kefalet sistemi, bazı durumlarda ceza hukukunun bir aracı olarak uygulanmıştır.

Kefalet sisteminde kadın-erkek, Müslüman-gayrimüslim gibi bir ayrım belirtilmemiştir. Şehirlerde herkesin bir kefil olmasına dikkat edilmiştir. Çünkü devlet, suçluya ulaşamayınca, suçlunun kefiline ulaşmaya çalışacaktı. Bu yüzden devlet, özellikle sabıkası olan kişilere kefil zorunluluğu getirmişti (Özdeğer, 1987, s. 159).

Önlem amaçlı düşünülen bu sistem bazı hükümlere de yansımıştır. Örnek verecek olursak, H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu beylerbeyine yazılan bir hükümde, Silivri’de Muharrem isimli bir şakinin hırsızlık ettiği, kişilerin mallarını gasp ettiği, daha ileri giderek adam öldürdüğü yazmaktadır. Şaki olan Muharrem’in kefil olan Mustafa’ya haber verildiği, Muharrem’i görür ise derhal görevlilere bildirmesi emredilmiştir (BOA., MD 22, 358/185).

Hükümlerde, Müslüman reayadan kimselerin gayrimüslim kişilere kefil olduklarını görmekteyiz. Bunun bir örneği H. 996/M. 1587 tarihli hükümdür. Faro isimli bir gayrimüslime, Yusuf bin Zeyd ve Mehmed bin Yusuf isimli Müslüman kimselerin kefil olduğu belirtilmiştir (BOA., MD 62, 323/146).

Özellikle büyük şehirlere gelenlerin illegal hareketlerde bulunmaması için kefil şartı getirilmiştir. Bu duruma birçok hükümde rastlamaktayız. Örnek bir hükümde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Galata kâdîsına hüküm ki mektûb gönderüp Galata ahâlisi mahkeme-i şer‘-i şerîfe galüb nefs-i Galata’da ve etrafında ba‘zı levendatlar olub ekser evkatta fesâddan hâlî olmayub ve fesâd edenler kefilleri olmamağla gayb idüp bulunmak mümkün olmayub Müslümanlara her vechile teferrüc el ahvâl olmağın mücerred olan zimmîlerin kefilleri yoklanub ve olmayanların kefilleri alınmak babında hükm-ü hümâyûnum rica etmeğın bildirnişsin buyurdum ki vusûl buldukda mahrûse-i Galata’da ve etrafında sâkin olan zimmîlerin yarar kefillerin alub min-ba‘d kefillerin almadan levendat koydurmayasın.” (BOA., 43 MD, 165/81).

İncelediğimiz örneklerde, devlet görevlilerinin kefalet uygulamasından muaf olmadıklarını görmekteyiz. H. 976/M. 1569 tarihli bir hükümde, bir kadının seferden dönen yeniçeriyi darp ettirdiği yazmaktadır. Verilen hükümde kadının kefile verilmesi emredilmiştir (BOA., MD 7, 2122).

Rençberlere de kefil bulma şartı getirilmiştir. Böylece rençberlerin herhangi bir illegal hareketinde fâili bulmanın daha kolay olacağı amaçlanmıştır diyebiliriz. H. 967/M. 1560 tarihli haslar kadısına yazılan bir hükümde, bu konu hakkında dikkatli olunması, kefilsiz ırgat çalıştırılmaması, bu şartın herkese iletilmesi buyurulmuştur. Hükmü incelediğimizde, kim olursa olsun, kefilsiz ırgat çalıştırmamasın diye tembihlendikten sonra, eğer yanında çalışan rençberin herhangi bir illegal hareketinde, çalıştıran kişinin sorumlu olduğu yazmaktadır. Bu durumda cezanın rençbere değil de bizzat kendisine verileceği şu şekilde belirtilmiştir:

“...buyurdum ki: vusûl buldukda, taht-ı kazânuzda olan nevâhî vü kurâ halkına tenbîh ü te’kîd eylesesin ki, eger re’âyâ tâ’ifesidür ve eger kapum kullarıdır ve sâ’ir erbâb-ı timardur, min-ba‘d bir ferd kefilsüz ırgad tâ’ifesi kullanmayanlar şöyle ki, birinün ırgadı taleb olma, kefil olmaya sonra kendüye buldurulur, özri makbûl olmak ihtimâli yokdur. Bulmaz ise ana olacak siyâset kendüye olır, ana göre mukayyed olub kimesne kefilsüz ırgad istihdâm itmeye...” (BOA., MD 3, 976).

Sultan II. Selim 1573 tarihli bir emir yayınlatarak kefil olmayan suhtelere ders verilmemesi koşulunu koymuştur. Bu tarihte müderrisler, kefil olmayan öğrencilere ders vermemiş ve böylece suhtelerin eşkıyalık faaliyetlerinin önüne geçilmek istenmiştir. H. 981/M. 1573 tarihli, Alaiye Sancağı Kadılarına yazılan bir hükümde, suhtelerin eşkıya olarak zuhur ettiğini, nefislerine sahip çıkamadıklarını, mala ve cana

tecavüz ettiklerini yazmaktadır. Bu nedenle kefilsiz hiçbir suhteye ders verilmeyeceğini kesin bir dille emredilmiştir (BOA., MD 21, 668/187).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin hukuki esaslara dayanarak uyguladığı kefalet sistemi, toplumun güvenliği ve eşkıyalığın engellenmesi açısından uygulanması önemli bir hamle olmuştur. Osmanlı devleti, askeri tedbirlerin açık noktalarını sosyal tedbirlerle kapatmaya çalışmıştır. Böylece toplumu, eşkıyalıkla mücadelenin bir parçası haline getirmiştir. Fakat bu mühim adım eşkıyalık faaliyetlerini önlemede pek yeterli olmamış, olaylar Osmanlı topraklarında yayılmaya devam etmiştir.

3.1.4. Psikolojik Tedbirler

Osmanlı Devleti'nde toplum, Batıdaki sınıflar arası geçiş gibi katı bir sisteme oturtulmuş değildi. Osmanlı'da toplum sınıflara ayrılmış gibi görülse de belli kriterler sağlandığı takdirde tabandan tavana bir geçişin söz konusu olabilmesi mümkündür. Yani reayadan bir ferdin, medrese eğitimini başarılı bir şekilde tamamlaması veya seferlerde yararlılık sağlaması, padişahın beratıyla yönetici kadrosuna alınması mümkündür.

Statü değişikliği padişahın beratı ile gerçekleşebiliyordu. Fakat yine de merkezi otorite, her ferdin kendi konumunun gereğini en iyi şekilde icra etmesi konusunda titiz davranmıştır (Kazıcı, 2014, s. 70).

Statü değişikliği Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerinin önlenmesine yönelik bir tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden eşkıyaların yakalanmasında rolü olan kişilere de ödül verildiğini anlamaktayız. Devlete sadık olan görevlilerin ödüllendirildiği hükümlere yansımıştır. Bunlar, statü değişimi, tımar verilmesi gibi ödüllendirmeler olmuştur.

H. 982/ M. 1574 tarihli bir hükümde eşkıya reisinin yakalanmasında yardımcı olan sipahiye ödül olarak tımar verilmiştir (BOA., MD 25, 555/155). Eşkıyaları yakalama konusunda yardımcı olan sipahilere tımar ödülü verilmiştir ki, sipahilerden faydalanma yoluna gidilmiştir. Bu da merkezi idarenin eşkıyalıkla mücadelede bir politikasıdır diyebiliriz.

Eşkîya grupları olaydan sonra olay mahalini terk ederek başka sancaklara geçmişlerdir. Görevlendirilen serdarlar da bu eşkıyaların izini sürmek için harekete geçmişlerdir. Eşkîya grubunun reisini ele geçirdikleri takdirde “cürüm ve cinayet resmi”⁴⁰ almışlardır (Akdağ, 1958, s. 57).

Osmanlı Devleti, eşkıyaların derdest edilmesinde başarı sağlayan kişilere tımar tevcihi yapmıştır. İncelediğimiz belgelerde H. 967/ M. 1560 tarihli bir hükümde, Bozok kazasının Alibeyli köyünde 16 kişiyi katleden eşkıyaları yakalayıp, daha sonra da 2 suhte eşkıyasını yakalayan Müteferrika Mustafa’ya tımar tevcihi yapılması yazmaktadır (BOA., MD 4, 999/99).

3.1.5.Dini Tedbirler

16. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti’nde yaşanan merkezi ve yerel otoritedeki güç kaybı, ülkenin birçok yerinde eşkıyalık hareketlerine neden olmuştur. Merkezi otoriteye göre, eşkıyalık hareketlerinin yaygınlaşmasının nedenlerinden biri de reayanın dini bilgilere tam anlamıyla vakıf olmamaları, İslam dininin emir ve yasaklarını yerine getirmemeleriydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, eşkıyalığa karşı alınan önlemler arasında dini tedbirler de uygulamıştır. Bu konuda merkezi otoriteden valilere, kadılara, müftülere ve diğer yöneticilere payitahttan sık sık emir gönderilmiştir (Karataş, 2017, s. 1284).

Mühimmelerden ve şeriyye sicillerinden anlaşıldığına göre, toplumun İslam dininin gereklerini yerine getirmesi konusunda devlet çok hassas davranmıştır. İbadet etmemek, özellikle namaz kılmamak, dine karşı işlenen bir suç olarak görülmüştür. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı topraklarında vuku bulan her illegal olay aynı zamanda İslam dinine göre günahıdır (Demir, 2016, s. 189). Yani devletin “beynamaz” konusundaki hassasiyetinin başka ve önemli bir sebebi de namazını hakkıyla eda eden bir kimsenin günah işlemeyeceği, dolayısıyla suça bulaşmayacağıdır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade edilmiştir:

⁴⁰ Cürm ü Cinâyet Resmî, tımar topraklarında yaşayanlardan, işledikleri suça karşılık alınan bâd-ı hevâ türünden bir vergidir. Bkz. Halaçoğlu, Y (1993). Cürm ü Cin^yet Resmî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 138-139). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

“Resûlüm! Sana kitaptan ve vahyedilenleri oku, namazını özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülüklerden meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Kur’an-ı Kerim, Ankebût Suresi, 45. Ayet, s. 395).

3.2.EŞKİYALIK OLAYLARINA KARIŞANLARIN YARGILANMA VE CEZA DURUMU

Osmanlı hukuku dualist bir yapıya sahip olmuştur. Yani hem örfi hem de şer’i kaynaklardan beslenmiştir (Belge, 2005, s. 221). Osmanlı Devleti, İslamiyet öncesindeki Türk töresine göre hukuk yapısını şekillendirmiştir. Daha sonra bir İslam devleti haline geldiği için şer’i hukuktan etkilenmiştir. Osmanlı hukuku her iki hukukun da harmanlanmış halidir. İslam hukukunun yetersiz kaldığı durumlarda şer’i hukuka uygun padişah fermanları örfi hukuk şeklinde uygulanmıştır. Fakat bu hukukun İslam hukuku ile çatışmamasına dikkat edilmiştir (Üçok, 1946, s. 126).

Eşkialık, kişilerin mallarını rızaları olmadan almak, kasten adam öldürmek, cinayet işlemek, cinsel saldırıda bulunmak, yolcuların can ve mal güvenliğini hiçe sayarak gasp etmek, toplum düzenini bozarak fesatlık çıkarmak şeklinde birden fazla suç çeşidini niteleyen bir harekettir. Bu yüzden eşkialık hem İslam hukukunda hem de Osmanlı hukukunda büyük suçlardan sayılmıştır.

Hukuki olarak, bir suçun eşkialık kapsamına girip girmediğinin saptanması da çok önemlidir. İslam hukukunda, eşkialık suçuna karşılık gelen had⁴¹ cezasının uygulanabilmesi için eşkialık suçunun tam anlamıyla yapılmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde had cezası düşmektedir.

Bir hareketin eşkialık kategorisinde değerlendirilip ona göre ceza verilmesi için, suç unsurlarının tam olması gerekmektedir. İslam hukukçuları suç unsurlarını erkân’ul-cerime başlığı altında toplamışlardır (Udeh, 1979, s. 58). Suçu işleyen kişinin/fâilin

⁴¹ Had cezaları, İslam hukukunda Kur’an ile belirtilen ve değiştirilmeyen cezalardır. Bu cezalar; zina suçuna, hırsızlık suçuna, şarap içme ve sarhoşluk suçuna, iftira ve yol kesme suçuna, irtidat yani din değiştirme suçuna ve isyan suçuna verilmektedir. Yakut, E. (2015). *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*. s.24. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

durumu, suçtan mağdur olan kişinin durumu, suçun vuku bulduğu yer/olay yeri, gasp edilen malların durumu gibi kriterler göz önüne alınarak suçta kanunilik ilkesi korunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'da padişah, yargı yetkisinin başı konumundadır (Akgündüz, 1990, s. 207). Fakat teoride yargı yetkisi padişahta olsa bile yargılama yetkisi pratikte kadıdır. Şer'i alanda padişahın yargılama yetkisi sembolik olurken, kadıların yargılama yetkisi daha açık ve net bir şekilde görülmektedir. Örfi yargı noktasında ise Padişah bizzat kendisi yargı, yasama yetkisini kullanmış ve hatta ihtiyaç duyduğunda yeni örfi hukuk kuralları icra etmiştir (Halaçoğlu, 1995, s. 119).

Klasik dönemde Osmanlı yargı mercileri, yüksek mahkeme olan Dîvân-ı Hümayun, yargılama yapılan divanlar ve şer'iyeye mahkemeleridir. Olaylar arttıkça mahkeme sayısı da zorunlu olarak artırılmıştır. Özellikle İstanbul'da merkez tarafından yeni mahkemeler kurulmuştur. Kadılar tarafından yargılanan eşkıyaların mahkemelerinin sonuçları kadının infaz hakkı olmadığından dolayı mahkeme sonucunu payitahta bildirilmiş ve payitahtın cevabına göre cezaya çarptırılmışlardır. İşlenen suçun örfi hukuka ya da şer'i hukuka dahil olup olmadığı fark etmeksizin suçu işleyen kadılar tespit etmiş, cezaları ise ehli örf uygulamıştır (Altınay, 2000, s.54).

Mahkemelerde, davacının bizzat başvurması, mahkemeye bizzat gelmesi zorunluydu. Hem davacı hem de davalının mahkemeye teşrif etmeleri davanın görülebilmesi açısından çok önemliydi. Davalı veya davacının mahkemeye gelmediği durumlarda bir hükme varılamazdı (Aydın, 2017, s. 136).

Kişisel hakları konu alan davalarda kişinin bizzat gelmesi lazımken, toplumsal hakları konu alan davalarda herkes davacı olma hakkına sahipti. Bu bağlamda eşkıyalık hareketleri hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren bir suç olduğu için herkes davacı statüsünde olabilirdi (Akman, 2010, 79-80).

Osmanlı yargı sisteminden bahsettikten sonra, 16. yüzyılın ikinci yarısında vuku bulan eşkıyalık hareketlerinde yargılamanın nasıl ve ne şekilde yapıldığını tartışabiliriz. Öncelikle mühimmelerden örnekler vererek konuya değinilecektir. Mühimme defterleri, yargılama ve verilen cezalar konusunda önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

3.2.1.Eşkivalık Olaylarına Karışan Resmi Görevlilerin Yargılanma ve Ceza Durumu

Avusturyalı elçi ve yazar olan Ogier Ghislanin de Buspecq, Kanuni döneminde, Osmanlı'ya dair gözlemlerini kaleme almıştır. Osmanlı toplumunun adetleri, inançları, idari ve askeri sistemi gibi konuları ayrıntılı olarak anlatmıştır. Busbecq, Osmanlı Devleti'ndeki ehli şer ve ehli örften devlet görevlilerinin nasıl bir düzen içerisinde olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“...bu koca mecliste tek bir kişi yoktu ki sahip olduğu konumu ve rütbeyi kendi liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın. Hiç kimse filanın neslinden, filan falanın soyundan gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden yüksek bir mevkiye çıkamaz. Herkesin vazife ve memuriyeti ne ise ona göre itibar edilir. Bundan dolayı, Türkler arasında merasimle üstünlük kavgası yoktur. Herkesin ifa ettiği vazifeye göre tayin edilmiş bir mevki vardır. Herkese sultan bizzat vazifesini ve memuriyetini tevcih eder. Bunu yaparken ne zenginliğe ne anadan doğma ne babadan gelme asaletle bakar ne de boş ricalara istirahatlara, tavsiyelere. Bir adayın sahip olabileceği nüfuz ve şöhreti hiç nazarı itibara almaz. Yalnız liyakatle dirayete bakar, karakter arar, fikri kabiliyet ve istidadı düşünür. İşte herkes istidat, kabiliyet ve bilgi, ahlak ve karakterine göre bir işe tayin edilir. Türkiye’de herkes kendi istikbalinin kurucusudur. En yüksek mevkilere çıkmış olanlar, çoğu zaman çobanlıktan yetişmişlerdir. Bunlar böyle küçük yerlerden, aşağılardan gelmiş olmaktan utanmak şöyle dursun, aksine bununla iftihar ederler. “Ben ne idim, çalışkanlığım, doğruluğum sayesinde ne oldum!” derler. Bugünkü mevki ve ikballerini atalarına ne kadar az borçlu iseler, iftihar etmekle kendilerini o kadar haklı görürler. Türkler, insanlarda meziyetin babadan oğula irs yoluyla intikal ettiğine, bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunun kısmen Allah’ın bir ihsanı, kısmen de çalışmanın, zahmetin, gayretin ödülü telekki ederler (Buspecq, 2002, s. 42-43).

Buspecq, Osmanlı Devleti'nin güçlü bir devlet olmasının sebebini devlet görevlilerinin azim ve çalışkanlıklarına bağlamıştır. Yine aynı şekilde 16. yüzyıl aydınları da liyakate verilen önemi vurgulamış ve işin ehline verildiğini belirtmişlerdir (Çakmakçioğlu, 2008, s. 29-33).

Tarihçi ve devlet adamı olan Koçi Bey, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki devlet görevlilerinin yüksek harcamalar yaptıklarını, bu harcamaları finanse etmek için halka

zulmettiklerini, reayanın elinde avucunda bir şey kalmayana dek zorla aldıklarını kaleme almıştır (Çakmakçioğlu, 2008, s. 43-82). Fakat bozulmaların hissedildiği tarih olarak III. Murad dönemine işaret etmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in Umumi kanunnamesinde geçen, "eğer hırsız sipahi ise habs idüp dergâh-ı muallaya arz ideler emir nice olursa anın ile amel edeler" hükmü ile devlet görevlilerinin Dîvân-ı Hümâyün'da yargılandıkları ve burada ceza hükümlerinin verildiğini anlamaktayız. Ehl-i örften kişilerin zulümleri karşısında, olay mahallinde cezaların uygulanması, durumun güçleşmesine neden olabilmekteydi. Ehl-i örfün sorgulama, yargılama, ceza infazı ya da payitahta sevkinin üst rütbeli askeri yetkililer sorumluluğunda yapılması, olası bir taraf tutmayı doğurabilmekteydi. Bu yüzden askerilerin Dîvân-ı Hümâyuna gönderilmeleri olası bir adaletsizliği engellemiştir diyebiliriz (Koç ve Tuğluca, 2006, s. 18-19).

16. yüzyılın ikinci yarısında, belli aralıklarla tağşiş yapılması sonucu gelir kaybı yaşayan devlet görevlilerinden bazıları gayri meşru yollarla kazanç elde etme yoluna gitmişlerdir. Bu gayri meşru hareketler, halka zulmetme, görevi kötüye kullanma, eşkıya ile iş birliği yapma şeklinde olmuştur.

Resmi görevlilerin yaptıkları zulmün birçok şekli vardır. Fakat belgelerde en çok karşılaştığımız zulüm şekli, kendilerine maddi çıkar sağlamak amacıyla yapılan zulümdür.

Genel olarak, hükümlerin sonundaki emirlerden anlaşıldığı üzere suçlu olduğu iddia edilen kişi mahkemede şikayetçiler ile yüzleştirilerek davanın görülmesi emredilmektedir. Eğer suçlu olduğu iddia edilen kişi ehl-i örf veya ehl-i şer'den ise mahkemenin İstanbul'da görülmesi için payitahta gönderilmesi emredilmiştir. Eğer reayadan biri suçluysa olay yerinde icabına bakılması istenmiştir. Mahkemede adil bir yargılama yapılması vurgulanmaktadır. Yargılama ve hükümde eşitlik, reayanın hakkı, suçlunun topluma kazandırılması prensibi vardır (Çalışkan, 1993, s. 369). Reaya taşrada ya da olay mahalinde cezalandırılırken devlet görevlilerinin payitahta gönderilmelerinde kayırma hiçbir şekilde söz konusu olmamalıdır. Hükümlerde adalet ile şer'ile cezası verilsin şeklinde ibare her iki kimlik için de geçerlidir. Ağır cezalar divanda görüşülüp adil bir yargılamayla karara bağlandığı için devlet görevlileri payitahta gönderilmiştir.

Taşrada olay yerindeki deliller ışığında mahkemenin karar vermesi, tarafsız bir yargılama yapıldığının göstergesidir (Yılmaz, 2017, s. 92).

3.2.2.Görevi Kötüye Kullanma

Osmanlı sultanı adına, görevlendirildikleri yerlerde adaletin ve düzenin sağlanmasıyla mesul memurlar, görevlerini kötüye kullanarak reayayı zor durumda bırakmışlardır. Osmanlı'nın kendilerine verdikleri yetki ve sorumlulukları keyfi kullanarak görev suistimali yapmışlardır. Özellikle, merkezi otoritenin denetimsizliğini fırsat bilerek, ekonomik zorlukları bahane göstererek reayadan fazla vergi toplamak, rafa kaldırılmış vergileri tekrar gündeme getirerek kanun dışı para toplamışlardır. Ayrıca, liyakatsiz kişilere makam ve mevki vermişlerdir. Osmanlı literatüründe, bu şekildeki usulsüz hareket ve fiillerin tamamı bid'at kelimesiyle ifade edilmiştir (İnalçık, 2005, s. 78; Akgündüz, 1992, s. 399). Buradaki önemli bir husus, görevi kötüye kullanarak, reayadan alınan paraların bir kısmının da rüşvet olmasıdır. Burada iki durum söz konusudur. Birincisi, rüşvet veren reaya zulüm görmemek için bu yola başvurmuş olabilir. İkincisi ise, kanundışı olan bir isteğini rüşvet vererek kılıfına uydurmak istemiş olabilir. Söz konusu rüşvet, halkın kendini zulme karşı korumak için verilmişse yönetici zulmü olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.

Ehli örfün görevi olan devre çıkma meselesine benzer bir durum da bazı görevlilerin farklı gayelerle kendi bölgesinden başka bir yere gittikleri sırada, konaklama amacıyla kaldıkları yerlerde reayayı sömürmeleridir. Bu görevlilerin adamlarının da olması, reaya üzerindeki baskıyı tahammül edilemez kılmıştır. Özellikle yol üzerindeki yerleşimler bu durumdan daha çok mağdur olmuşlardır.

İncelediğimiz belgelerde, devlet görevlilerinin görevlerini kötüye kullanma konusunda birçok örnek hükümler vardır. Bunlardan birisi, H.1004/M.1596 tarihli, Ankara sancağındaki kadılara yazılan hükümdür. Bazı kadıların, bad-ı heva ve cürm-i cinayet akçelerini toplamak üzere, subaşılarının yerine bizzat kendilerinin her ay altı yedi kez gidip zulüm yaparak reayadan zorla aldıkları bildirilmiştir. Verilen hükümde, derhal süddei saadete gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 74, 20/8).

Kadınların vergi tahsil etme konusundaki yolsuzlukları ve usulsüzlükleri Dîvân-ı Hümâyûn'a kadar aksetmiştir. Koca Sinan Paşa bu durumu: “avârız akçesi her sene salınır re'ayadan seksener akçe fermân olunurken, kuzât zulmen ikişer yüz akçe cem' idüp anun dahi nısfın teslim eylemezler” şeklinde belirtmiştir. Avarız resmî konusunda usulsüzlük yapan, kanuna mugayir iş yapan yüzden fazla kadının görevine son verilmiştir (Sahillioğlu, 2004, s. 27-49). Ayrıca belgelerde, görevlilerin sahte belge düzenleyerek reayadan para veya mal almaları da zulüm ve teaddi suçu olarak adlandırılmıştır.

H. 973/ M. 1565 tarihli Bolu beyine gönderilen bir hükümde, eşkıyalık yapan yedi neferin hapsedilmesi için sipahi olan Mustafa, Abdi ve Ferhat'a verildiği, fakat sipahilerin neferleri serbest bıraktığı bildirilmiştir. Derhal yedi nefer ve sipahilerin bulunarak zindana atılması emredilmiştir. Bu durum hükümde şu şekilde tembihlenmiştir: “...teslim olunup Bolu zindanına gönderilüp yolda ıtlak edüp kendüler dahi gaybet ettikler...” Şeklinde geçmektedir. Buradaki “ıtlak” sözcüğü salıverme, azad etme, bırakma anlamındadır. Hükümün tamamına baktığımızda sipahilerin eşkıyaları zindana götürürken yolda salıverdikleri kaydedilmiştir. Bu duruma karşılık verilen hükümde: “...mezkûrları her kande ise ele getirüp dahi gaybet ettirdükleri yedi nefer ehl-i fesâdı dahi buldurup haps idüp...” (BOA., MD 5, 643/252). Hükümden de anlaşıldığı gibi, burada yedi nefer eşkıya, sipahiler tarafından salıverilmiştir. Para karşılığında yapılan bu salıverme konusuna hükümlerde sık rastlamaktayız.

Belgelerde suç olarak karşımıza çıkan diğer bir durum da resmi görevlilerin görev ihmalidir. Direkt olarak eşkıyalık veya zulüm olarak görülme de “görevi yerine getirmeme” bu tür fiillere zemin hazırlamıştır diyebiliriz. Görev ihmalî; sefere gitmeme, seferden firar etme ve verilen emiri uygulamama gibi fiilleri kapsamaktadır. Yereldeki askeriler, bozulan düzene karşı memnuniyetsizliklerini görev ihmalî yaparak pasif bir direniş şeklinde sergilemişlerdir diyebiliriz.

Devletin kendilerine verdiği ayrıcalıkları kötüye kullanarak çıkarları doğrultusunda hareket eden görevliler irtikap suçuna dahil olmuşlardır. Yukarıda belirttiğimiz vergi yoluyla zulüm, devre çıkma bahanesiyle zulüm gibi davranışlar özünde irtikap suçu barındırmaktadır.

3.2.3. Eşkîya ile İş birliği

Belgelerde “eşkîya” kelimesi, genellikle reaya için kullanılan bir sıfattır. Eşkîyalarla iş birliği içerisinde olup doğrudan eşkıyalık suçu işleyen ve devletin asayişini tehlikeye düşüren devlet görevlileri çoğunluktadır. Oysaki, eşkıyalarla bir olup köy basanlar, evleri yağma edenler, maddi çıkar sağlamak amacıyla eşkıyanın yanında yer alan devlet görevlilerinin yaptıkları, zulüm suçunun normal sınırlarının çok daha dışındadır (Mumcu, 1985, s. 19).

Dîvân-ı Hümâyün’a yapılan şikayetler arasında, eşkıya ile iş birliği yapan resmi görevlilerden yakınan şikayetler de çoğunluktadır. Bazı devlet görevlileri, merkezi otoritenin kendisine bahşettiği devlet erkini kullanarak, eşkıyalara mal vermek, onların barınmasına ve ortadan kaybolmalarına yardımcı olmak şeklinde eşkıyalarla iş birliği yapmışlardır.

Eşkîya ile iş birliği yapan resmi görevlilerden dolayı, diğer görevlilere, “...ehl-i fesada asla himaye olunmayub...”, “ehl-i fesad himaye olunmaktan ziyade hazer idüb...” (BOA, MD 22, 367/191; MD 70, 376/199) şeklinde uyarılar yapılmıştır.

Eşkîyalar ile iş birliği içerisinde olan ve onlara lojistik destek sağlayan devlet görevlilerine bir örnek, H.1004/M.1596 tarihli bir hükümdür. Sipahi olan Hasan ile mültezim olan Davud’un, eşkıyalar ile iş birliği içerisinde olduğu, eşkıyaya yardım ve yataklık yaptıkları bildirilmiştir. Verilen hükümde, eğer muharebe ile karşılık verirlerse derhal hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 74, 169/52).

Mahkemeler özellikle İstanbul’da yüce Divan’da görülmüş ve cezalar ağır olmuştur. Buna bir örnek de Antalya’da yaşanmıştır. H. 981/M. 1573 tarihli, Antalya ve Sizer kadılarına gönderilen bir hükümde, Bayramlı köyündeki Ahmed Çavuşun, eşkıyalarla iş birliği içerisinde olduğunu, ahalinin akçelerini, eşyalarını zorla aldığı, karşı gelenleri ben çavuşum diye dayak attığı bildirilmektedir. Ahmed Çavuşun çavuşluğunun derhal alınması, sicili ile südde-i saadete gönderilmesi emredilirken, yandaşı Seydi’nin Kıbrıs’a sürgün edilmesi yazmaktadır (BOA., MD 22, 343/178). Bu hüküm, devlet görevlilerinin yerel mahkemede değil de merkezdeki mahkemede yargılandıklarına bir örnek teşkil eder.

Bazı sipahilerin eşkıya çetelerine yardım ve yataklık ederek reayaya korku saçtığı görülmektedir. H. 1000/ M. 1591 yılında yazılan bir hükümde, Canik sancağında bir köyde Veli Çavuşun eşkıya çeteleriyle bir olup cana ve mala tecavüz ettiği, zorla para topladığı, köylülerin hayvanlarını alıp götürdüğü, yağmaladığı evleri ateşe verdiğini köylüler Dîvân-ı Hümâyun'a mektup yazarak bildirmişlerdir. Veli Çavuş'un ve yandaşlarının derhal sürgün edilmesi, tımarının da elinden alınıp bir başkasına devredilmesi emredilmiştir (BOA., MD 70, 376/199).

Bolu beyine yazılan bir başka hükümde, H. 993/ M. 1585 tarihinde, Selim isimdeki kethüda ve sipahilerin bedestene göz kulak olmak yerine eşkıyalarla bir olup bedesteni yağmalayıp halka zulmettikleri yazmaktadır. Kadının bu olayı teftiş etmesi ve bu kethüda ile sipahilerin payitahta gönderilmesi emredilmektedir (BOA., MD 58, 645/254).

Hükümden anlaşıldığı gibi devlet görevlisi, eşkıyaların karşısında duracağına yanında olmuştur. Eşkıyalar, devlet görevlisi olan bir çavuşun varlığından dolayı kendilerini daha güçlü hissetmiş olabilirler. Böylece halka karşı sınırsız davranmış olduklarını söyleyebiliriz.

H. 978/ M. 1570 tarihli Diyarbakır Beylerbeyine gönderilen bir hükümde, bölgede eşkıyalığın ve yol kesen haramilerin çoğunlukta olduğunu, bu haramilere devlet görevlilerinin yardım ve yataklık yaptıkları yazmaktadır. Verilen hükümde, bazılarının siyaset edilmesi, bazılarının ise kazığa vurulması emredilmiştir (BOA., MD 12, 441/287).

Hükümlerde, eşkıya ile iş birliği yaparak devletin malını yağmalayan devlet görevlilerine de sık rastlamaktayız. Bir devlet görevlisi ve eşkıyaların, miri develerinin yemlerini çaldıklarına bile şahit olmaktayız. H. 996/M. 1587 tarihli Aksaray beyine ve kadısına ve Silifke kadısı Mehmed'e yazılan bir hükümde, mirî develerinin Aksaray Sancağında kışlayacakları yazmaktadır. Hükmün devamında, Koçhisar kadısı olan Ramazan'ın, eşkıyaları da yanına alarak mirî develerin arpalarını ve yemlerini zorla aldıkları bildirilmiştir. Kadı Ramazan'ın yoldaşlarıyla Yürük nahiyesine gelerek burayı yağma ettiği bildirilmiştir. Burada reayanın haklarının geri verilmesi ve bu eşkıyaların şer'le haklarından gelinmesi emredilmiştir (BOA., MD 62, 396/178).

Hükümlerde yazılanlardan anlaşılacağı üzere, eşkıyalar, fiillerini daha aktif olarak gerçekleştirmek ve izlerini kaybettirmek için resmi görevlilerle iş birliği içerisinde olmuşlardır. Resmi görevliler ile eşkıyaların ittifak halinde olmaları devlete karşı daha dirençli olmalarını da beraberinde getirmiştir.

Emirlerden anlaşıldığına göre, eşkıyalığı ve zulmü sabit bulunan, eşkıyalar ile iş birliği içerisinde olan devlet görevlileri için ilk ceza görevden alınma şeklinde zuhur etmektedir. Görevden alınma ve mahkemeye çıkarılma zaten bir devlet görevlisinin utanç duyması için yeterli olmuştur.

3.2.4. Doğrudan Eşkıyalık Yapma

Askeri sınıftaki görevlilerin, devlete yaptıkları hizmet karşılığında kazançlarını reaya üzerinden sağlamaları, zulüm yapma yolunu açmıştır. Böylece, bu görevliler zorbalığı daha kolay yapmışlardır. Şunu da belirtmek gerekir ki, sadece askeri sınıf görevlileri değil, ulema sınıfı da “harç” adı altında ücretleri almışlar, reayayla doğrudan bir ilişki sağlamışlar ve reaya zulmedenler arasında yer almışlardır. Yani, reaya ile yüz yüze gelen devlet görevlileri zulüm suçunu doğrudan işleyebilirlerdi.

Buna bir örnek verecek olursak, H991/ M. 1583 tarihli bir hükümde büyük bir eşkıya grubundan söz edilmektedir. Grup suhte, sipahi, reaya şeklinde oluşturulmuştur. Hükümde eşkıyaların teftiş edilmesi, sipahilerin hapsedilmesi, sipahi haricinde olanların olay yerinde hakkından gelinmesi emredilmiştir. Yapılacak yargılamada ise adil olunması istenmiştir (BOA., MD 44, 58/26).

Resmi görevlilerin yargılanma ve ceza süreçlerinde, reaya göre farklılıkların olduğunu net bir şekilde anlayabileceğimiz örnek bir hükme bakalım. H. 991/ M. 1583 tarihli bir hükümde, asker kaçaklarının eşkıyalık yaptığını, reayanın malına canına tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Teslim olmayan eşkıyaların olay mahalinde öldürülmeleri emredilmiştir. Eğer eşkıya grubunun içinde ehl-i örfden olanlar var ise hakkından gelinmek üzere paytahta gönderilmesi istenmiştir (BOA., MD 51, 84/36).

H.983/ M. 1575 tarihli, Balıkesir kadısına yazılan bir hükümde, suhteler ile iş birliği içerisinde olan sipahiler ve levendlerin eşkıyalık yaparak halkın mallarını yağma

ettiklerini, ev bastıklarını, yol kestiklerini, grup halinde dolaşıp korku saçtıklarını yazmaktadır (BOA., MD. 27/126). Bu hükümde suhteler ve sipahilerin birlikte hareket etmesinin ve suhte olaylarında devlet görevlisi ehli örfün öğrencileri desteklemesinin her iki tarafın da mesleki yakınlıklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca hükümde yer alan “davaya bakan kadının denetlenmesi” emri de devlet görevlilerine güvenin sarsıldığını göstermektedir. Çünkü ehli örften olan kişiler de birbirleriyle mücadele içine girmişlerdir (Ünal, 2009, s. 28).

Yeniçerilerin zulüm ve eşkıyalıkları ile ilgili H. 996/M. 1588 tarihli, Giresun kadısına yazılan bir hükümde, yeniçerilerin seferden dönünce ellerindeki harp aletleri ile evleri basıp, adam katledip, reyanın mallarını talan ettikleri yazmaktadır (BOA., MD 62, 295/132). III. Murad döneminde (1574-1595) yazılmış olan bu hükümü tahlil ettiğimizde, Dîvân-ı Hümâyun gündeminde eşkıyalığa nasıl bakıldığını, kime ne şekilde müdahalelerde bulunulduğunu daha net bir şekilde anlayabiliriz. Öncelikle zulüm ve eşkıyalık yapanların kimlikleri yeniçeridir. Bunların teftişi için bir odabaşı tayin edilmiştir. Hükümde bu durum “...imdi yeniçeri olanların görmek için yeniçeri kullarum agası dâme mecduhû tarafından bir oda-başı ta'yin olunmuşdur buyurdum ki...” şeklinde ifade edilmiştir. Yeniçerilerin isimlerinin yazılıp gönderilmesi, yeniçerilere yardım eden sipahilerin de “...sipâhî olanları aynı ile vü resmî ile arz eyleyesin ki dirlikleri kat' olunub sâ'ire mûcib-i ibret ola...” şeklinde dirliklerinin ellerinden alınmasını ve bunun diğerlerine ibret olması ifade edilmiştir.

İncelediğimiz bir hükümde, yeniçerinin suça yeltenmesi, fakat amacına ulaşamaması durumunda da aynı cezanın uygulandığını anlamaktayız. Karşımıza çıkan H. 967/ M. 1560 tarihli hükümde, Yeniçeri olan Rüstem'in Abdullah isminde bir kişiyi öldürmek isterken merkumun kaçıp kurtulduğu, olayı görenlerin de şahit olduğu yazmaktadır. Yeniçeri olan Rüstem'in idam edilmesine ve yandaşlarının da küreğe konulmasına karar verilmiştir (BOA., 4, 705/ 69). Burada fâilin tasarladığı öldürme fiili gerçekleşmemiştir. Öldürmek istediği kişi kaçıp kurtulmuştur. Olayı gören şahitler de bunu doğrulamış ve fâile en ağır ceza verilmiştir.

H. 981/M. 1574 tarihli bir hükümde, kethüdanın ev bastığı, adam yaraladığı, eşyaları zorla aldığı bildirilmektedir. Bu kethüdanın derhal yakalanması, mahkemede

yargılanması, suçu sabit ise şer'le hakkında gelinip siyaset edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 23, 136/65).

Sefer zamanında ordudan kaçan eşkıyalığa soyunan asker kaçaklarının cezası bazı hükümlerde katl şeklinde yansımıştır. H. 991/ M. 1583 tarihli bir hükümde, asker kaçaklarının eşkıyalık yaptığını, reyanın malına canına tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Teslim olmayan eşkıyaların olay mahalinde öldürülmeleri emredilmiştir. Eğer eşkıya grubunun içinde ehl-i örfden olanlar var ise haklarından gelinmek üzere payitahta gönderilmeleri istenmiştir (BOA., MD 51, 84/36).

Zulmeden devlet görevlilerine verilen cezalar incelendiğinde, öncelikle Osmanlı hukukunda zulüm suçunun cezası sistematik bir ölçütle belirlenmemiştir. Bunun nedeni, İslam hukukunda zulmün bir suç olarak belirtilmemesi meselesidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti, zulüm suçunu şer'i değil de örfi hukuk kapsamında değerlendirmeye tabi tutmuştur. Örfi hukuk da her dönemin padişahına göre veya ihtiyaçlara göre şekillendiğinden bu suçun cezasına belli bir derecelendirme yapılamamıştır. Örfi hukuktaki bu durum sadece zulüm kavramı açısından değil birçok kavram için de değişkenlik yaratmıştır. Bilhassa devlet görevlilerinin hem idareye hem de halka karşı işledikleri suçların net bir şekilde isimlendirilememesi terminoloji bakımından bir karmaşa oluşturmuştur (Mumcu, 1985, s. 23).

İslam hukukunda her suç için spesifik cezalar öngörülmemiştir. Suçlar had, kısas, tazir olarak sınıflandırılmıştır. Had ve kısas cezaları direk naslarla belirlenmiştir. Tazir ise hâkimin veya yöneticinin takdirine bırakılan cezalardır. Şer'i hukuka aykırı olmayacak şekilde bir suça tazir cezası verilebilir. Yani örfi hukuk şer'i hukuktan tamamen bağımsız bir sistem değil, aksine şer'i hukukun altında ona uygun olarak seyreden ancak şer'i hukukta hükmü bulunmayan meselelere dair oluşturulan bir hukuk sistemidir. İslam hukukunda zulümün bir suç olarak belirtilmemesi meselesi ve terminoloji bakımından bir karmaşa oluşması bu yüzden bu yüzden.

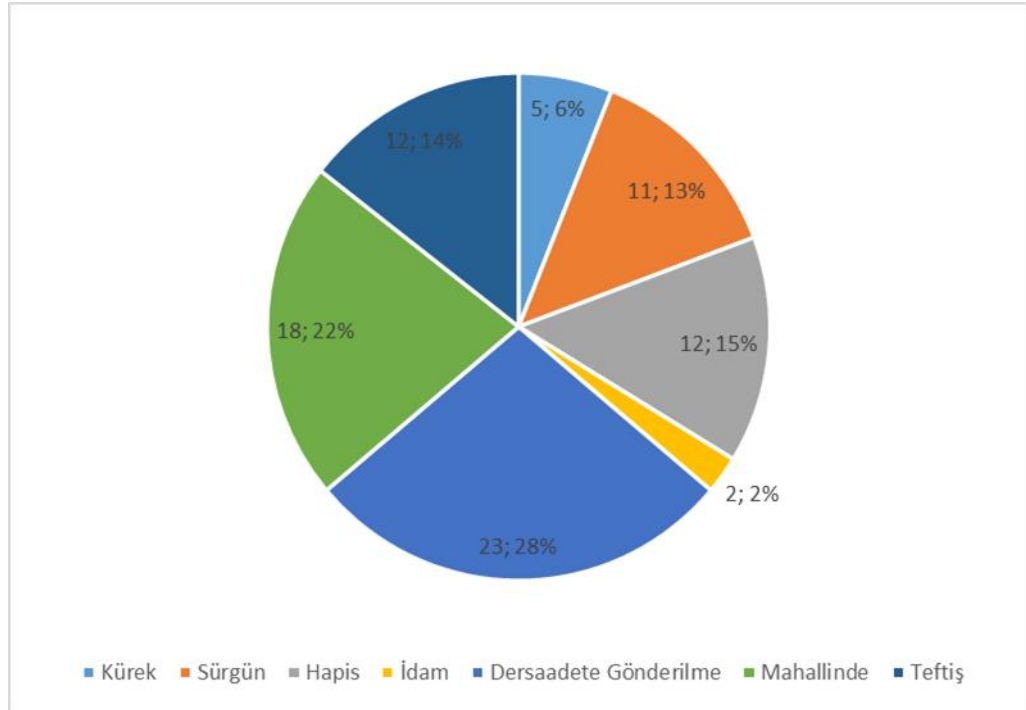
Devlet görevlilerinin zulüm ve teaddilerine dair son olarak belirtilmesi gereken diğer bir konu işlenen suçlara karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalardır. Aşağıdaki grafiğe bakıldığında %28 oranla 23 olayda Dersaâdet'e gönderilme emredilmiştir. Hükümlerde "südde-i saadet'e gönderilmeleri" şeklinde kaydedilmiştir (BOA., MD 5, 354; MD 6,

1044, 1107; MD 9, 43; MD 27, 138, 214, 217; MD 43, 47; MD 53, 782; MD 58, 270, 672, 806; MD 74, 155, 211; MD 73, 349, 369, 372, 395, 443, 544, 592). Bu durum, suçlunun yüce divanda yargılanacağı ve kararın divanda verileceği anlamındadır.

Sonrasında %22 oranla 18 olayda “mahallinde” ibaresi kullanılmıştır. Bunun anlamı, suçlunun veya suçluların yerel mahkemeye sevk edilmesini, verilecek olan cezanın burada belirlenmesidir. Bu emir hükümlerde genellikle “...şer’le lâzım geleni icra edup mahallinde haklarından geline...” şeklinde belirtilmiştir (BOA., MD 6, 598, 650, 1227, 1416; MD 27, 289, MD 43, 15, 23,25, 42; MD 68, 73, 94; MD 74, 186; MD 73, 309, 391, 520, 536).

Daha sonra %15 oranla 12 olayda hapis cezası istenmiştir. Bu ceza genellikle nezaret şeklinde olmuştur. Hükümlerde suçun fâili kesinleşene kadar gözetim altında tutulması şeklinde hapis kararına sık rastlanmaktadır (BOA., MD 3, 8501371; MD 6, 573, 740, 1060, 1348; MD 60, 623; MD 74, 172; MD 73, 317, 396). Diğer bir emir %15 oranla 12 olayın teftiş edilmesi istenmiştir (BOA., MD 6, 794, 1114; BOA., MD 27, 119; MD 43, 209, 217, 371; MD 60, 622; MD 68, 55, 47; MD 74, 20). Teftiş de olayın fâilini bulmak için ya da olayın detaylarını anlamak için emredilen bir süreçtir. Devlet görevlilerinin zulüm ve teaddilerine karşılık verilen emirlerde buraya kadar olan fiiller suçu ve suçluyu araştırmaya yöneliktir. Sonucunun ne olduğu kesin olmayan durumlardır.

Diğer bir ceza ise net bir karar olan sürgün cezasıdır. %13 oranla 11 olayda sürgüne gönderilme cezası verilmiştir (BOA., MD 10, 254; MD 27, 139, 273, 284; MD 60, 603; MD 58, 316, 334, 567; MD 74, 42, 191). Diğer cezalar, %6 oranla 5 olayda küreğe konma cezası (BOA., MD 3, 1256; MD 5, 559; MD 6, 931; MD 58, 604; MD 74 299) ve %2 oranla 2 olayda idam/siyaseten katl cezası verilmiştir (BOA., MD 4, 1136; MD 60, 623).

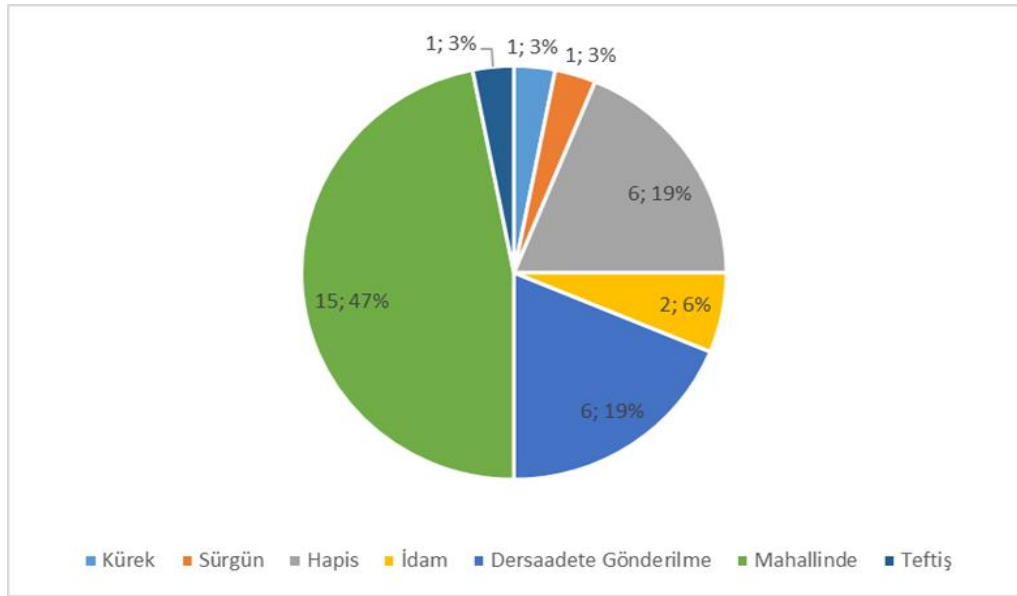
Şekil 34. Zulüm ve Teaddileri Sonucunda Devlet Görevlilerine Verilen Cezaların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

Sonuç olarak, ehli örf ve ehli şer’den olan bazı kimseler, görevlerini kötüye kullanma konusunda devletin malını kendi zimmetlerine geçirme cüretinde dahi bulunmuşlardır, bu suçlara siyaseten katıl ve sürgün cezaları uygulanmıştır (BOA., MD 7 1487,1559). Bazılarına da zimmetine geçirdiği devlet mallarını geri ödeyinceye kadar hapse konma cezası verilmiştir (BOA., MD 7, 1198). Ayrıca bu kişilerin mal varlıklarına da el konulmuştur (BOA., MD 12, 457). Gayri resmi bir şekilde vergi toplayanlara genellikle kürek ve sürgün cezaları verilmiştir. Eşkîyalar ile iş birliği içerisinde olan, onlara yardım ve yataklık edenlere de genellikle küreğe konma cezası uygulanmıştır.

3.2.5.Eşkîyalık Olaylarına Karışan Levent ve Sekbanların Yargılanma ve Ceza Durumu

Eşkîyalık hareketlerinde yer alan levent-sekban birliklerinin suçlarına karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalar aşağıdaki grafikte verilmiştir. Öncelikle bu genç yaştaki eşkıyalara dair emirler %47 oranla 15 olayda “mahallinde” ibaresiyle hükümlerde belirtilmiştir. Yerel mahkemeye sevk edilmiş veya olay mahallinde haklarından

gelinmesi istenmiştir (BOA., MD 3, 901, 987, 1337; MD 6, 1036; MD 43, 15; MD 60, 667; MD 73, 406). Sonrasında %19 oranla 6 olayda dersaadete gönderilmeleri istenmiştir (BOA., MD 9, 94; MD 27, 126; MD 73, 369, 395, 592). Daha sonra %19 oranla 6 olayda hapis cezası emredilmiştir (BOA., MD 3, 1520; MD 74, 311; MD 73, 342, 426, 468). Hapsin nezaret amaçlı olup olmadığına detayı bilinmemektedir. Sonrasında %6 oranda 2 olayda fâillerin siyaset edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 3, 1291; MD 60, 562). Daha sonra %3 oranla olayın teftiş edilmesi istenmiştir (BOA., MD 43, 81). Cezanın net olduğu eşkıyalık vakaları ise %3 oranla küreğe konma (BOA., MD 3, 1304) ve sürgün cezalarıdır (BOA., MD 27, 273).

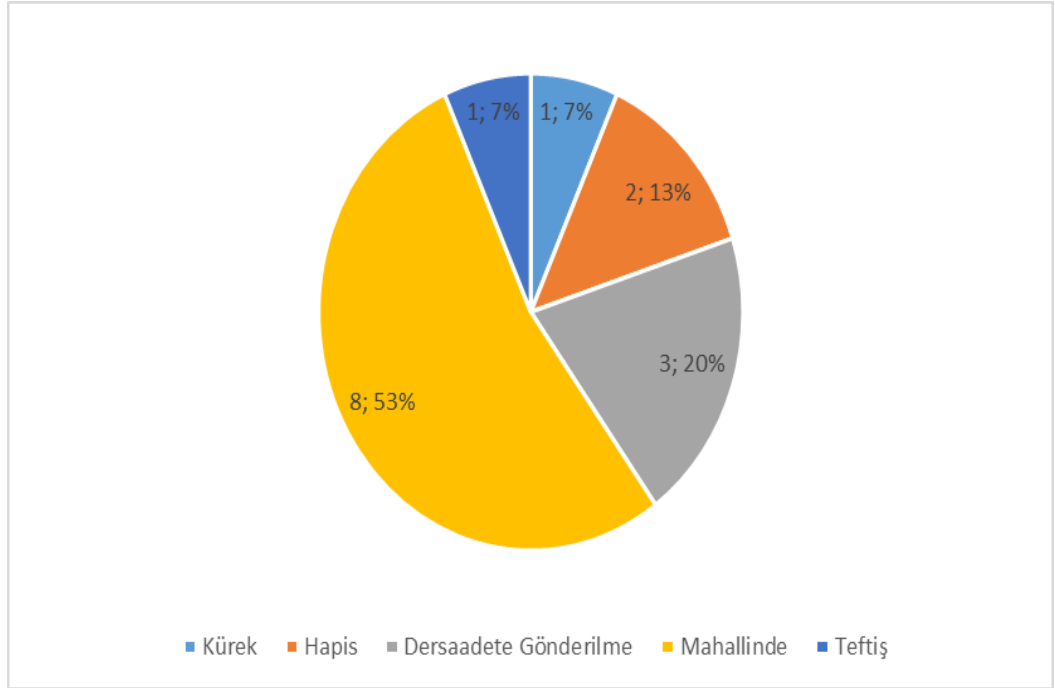

Şekil 35. Eşkîyalık Hareketlerinde Yer Alan Levent-Sekbanlara Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

3.2.6. Eşkîyalık Olaylarına Karışan Yeniçerilerin Yargılanma ve Ceza Durumu

Eşkîyalık hareketlerinde yer alan yeniçerilerin suçlarına karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalar aşağıdaki grafikte verilmiştir. Yeniçeri eşkıyalığına verilen en yaygın ceza %53 oranla 8 olayda mahallinde ibaresiyle hükümlerde belirtilmiştir. Buldukları mahalde şerle lazım gelenin icra edilmesi buyurulmuştur (BOA., MD 73, 339, 357, 391, 529, 536, 608; MD 74, 41, 143). Sonrasında %20 oranla 3 olayda yeniçeri eşkıyalarının

dersaadete gönderilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 3, 962; MD 12, 80; MD 74 186). Daha sonra %13 oranla 2 olayda eşkıyaların hapsedilmeleri buyurulmuştur (BOA., MD 74, 172; MD 73, 549). Son olarak %7 oranla 1 olayda teftiş etme ile küreğe konma emri verilmiştir (BOA., MD 73, 200).

Şekil 36. Eşkialık Hareketlerinde Yer Alan Yeniçerilere Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

3.2.7.Eşkialık Olaylarına Karışan Suhtelerin Yargılanma ve Ceza Durumu

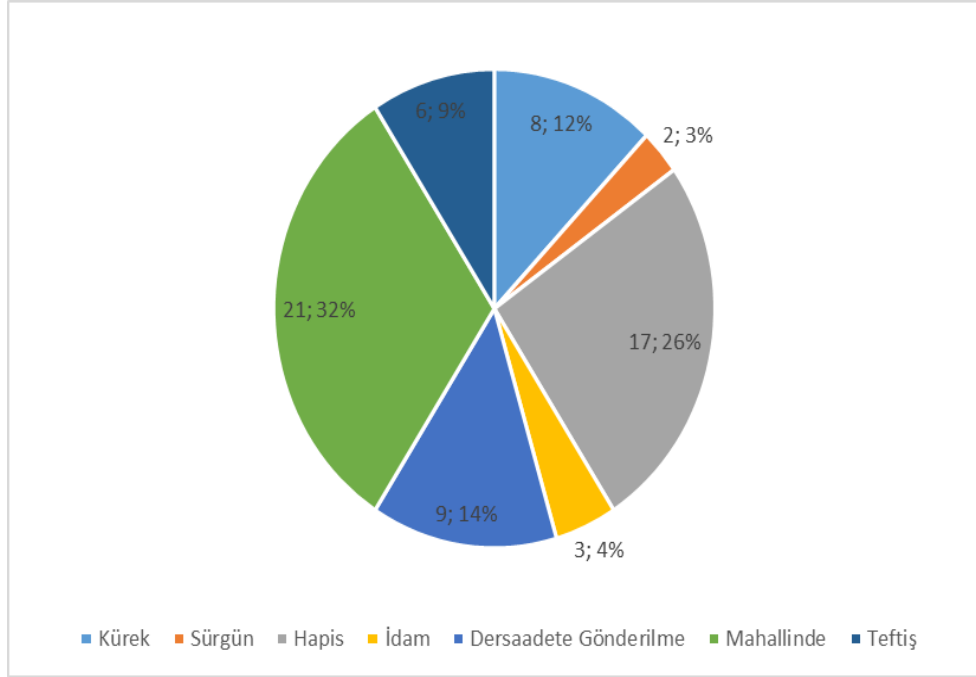
16. yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyalık hareketlerinde yer alan suhte/öğrenci eşkıyalarının suçlarına karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalar aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiği incelediğimizde öncelikle %32 oranla 21 olayda “mahallinde haklarından geline” veya “mahallinde şer’le haklarından geline” şeklinde hüküm verilmiştir (BOA., MD 3, 930, 931; MD 6, 1000, 1036, 1118, 1306; MD 9, 150, 183, 253; MD 10, 49; MD 43, 41, 364; MD 60, 586, 640, 654; MD 53, 730, 818, 826). Hükümlerde “şer’le haklarından gelinmesi” veya “şeriatla” tabirini hukuk, adalet ile

değerlendirmek gerekmektedir. Yani fâilin işlediği suçun kanundaki yeri ne ise ona göre cezalandırılması emredilmektedir.

Suhtelerin eşkıyalığı karşısında emredilen diğer bir uygulama %26 oranla 17 olayda hapis cezasıdır (BOA., MD 3, 1371, 1594; MD 4, 999; MD 6, 1062; MD 10, 103; MD 27, 199; MD 60, 516, 519; MD 53, 688, 699; MD 58, 423, 629, 880; MD 68, 30; MD 73, 348).

Suhtelerin eşkıyalıklarına karşılık verilen emirlerden bir diğeri de %14 oranla 9 vakada südde-i saadete gönderilmeleridir (BOA., MD 5, 700; MD 6, MD 27, 126, 199; MD 43 64). Sonrasında %12 oranla 8 vakada küreğe konulma cezası verilmiştir (BOA., MD 3, 1304; MD 5, 559; MD 6, 1360; MD 43, 122, 178, 525; MD 58, 504, 684; MD 75, 448). Bazı hükümlerde kürek cezasının yeri de belirtilmiştir. Örneğin “...küreğe konmak üzere Rodos beyine gönderile...” şeklinde nadir hükümlere rastlamaktayız (BOA., MD 3, 1304). Diğer bir emir %9 oranla 6 vakada olayın teftiş edilmesidir (BOA., MD 44, 349, 373; MD 60, 583; MD 53, 700, 701; MD 58, 281).

Eşkîya suhtelere uygulanan en az orandaki ceza ise katledilmeleri olmuştur. %4 oranla 3 vakada siyaset edilmeleri istenmiştir (BOA., MD 4, 936; MD 43, 404). Bazı hükümlerde “...demleri heder olmak üzere her ne tarikle olursa ele götürüp, müntehâ haklarından gelüp...” şeklinde sert emirler verilmiştir (BOA., MD 60, 562).

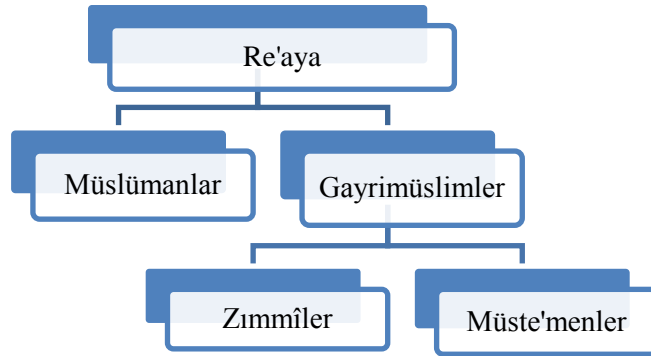

Şekil 37. Eşkivalık Hareketlerinde Yer Alan Suhtelere Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

3.2.8.Eşkivalık Olaylarına Karışan Reyanın (Şehir ve Köy Halkı) Yargılanma ve Ceza Durumu

Osmanlı'da reaya, tarımda ve sanayide üretici olan veya ticaret yapan yerleşik, yarı göçebe, vergiye tabi olan şehirliler, köylüler ve konar-göçer aşiretlerdir (Doğan, 1999, s. 371; Mardin, 2002, s. 94; Halaçoğlu, 2003, s. 101).

Osmanlı Devleti:

Şekil 38. Osmanlı Devleti'nde Reaya

Yukarıdaki şemadan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı toplumunun en geniş kısmını reaya oluşturmuştur. Haliyle eşkıyalık hareketlerinde de en geniş kesimi reaya temsil etmiştir.

Çoğunlukla aynı statüden, aynı kimlikten ve aynı kesimden olan insanlar birbirlerine karşı eşkıyalık hareketinde bulunmuşlardır. Yani en çok kendisinden olana zarar vermişlerdir. Bu yüzden belgelerde bireysel suçlar kapsamına giren fiiller çoğunluktadır. Çalışma konumuz gereğince sadece eşkıyalık içerikli fiiller ayrıştırılarak çalışmamıza dahil edilmiştir.

İncelediğimiz belgelerde, en çok mal ve eşya gasp etme olayları yoğunluktadır. Daha sonrasında ise adam kaçırmaya, cinsel saldırı gibi olayları sayabiliriz. Hükümlerden, reyadan bir kimsenin malı gasp etmesi veya oğlan, kız kaçırmaya, darp etmesi halinde, hapis, küreğe konma, siyaseten katil gibi cezalar verildiğini anlamaktayız.

H. 993/ M. 1585 tarihli Bursa kadısına yazılan bir hükümde, kervan yollarına konuşlanan kutta-i tarikler olduğunu, can ve mal güvenliğinin olmadığını, eşkıyaların bazı tüccarları rehin aldıkları bildirilmiş ve derhal bu kutta-i tariklerin derdest edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 58, 543) Yine tam on yıl sonra H. 1004/M. 1595 tarihli Bursa kadısına yazılan bir hükümde, Mustafa ve Karaca isimli kardeşlerin yol keserek eşkıyalık yaptıkları, tüccarları öldürüp mallarını gasp ettikleri bildirilmiştir. Bu kutta-i tariklerin derhal yakalanıp hapse atılması emredilmiştir (BOA., MD 73, 379/162). Her iki vaka Bursa'da gerçekleşmiştir ve her iki suçun birbirinden hiçbir farkı yoktur. 1585

tarihli hükümde derhal yakalanmaları emredilirken, 1595 tarihli hükümde derhal hapsedilmeleri emredilmiştir.

Belgelerde Osmanlı Devleti'nin, eşkıyalık yapanlara ceza uygularken, Müslüman ve zimmi halka eşit davrandığını görmekteyiz. H. 979/ M. 1571 tarihli Sinop kadısına yazılan bir hükümde, Karavahan ve Girekoz isimli Zimmilerin geceleri hırsızlık yaptığını, zorla para aldıklarını, hatta mezar taşlarını söküp götürdükleri yazmaktadır. Bu iki zimminin yakalanıp hapse atılması emredilmiştir (BOA., MD 10, 108/ 71).

Ev basma eylemi, reaya arasında sıkça yaşanan ve toplumsal düzeni bozan bir suçtu. Ev basma/haneye tecavüz suçuna bir örnek verelim. H. 981/M. 1573 tarihli, Bolu beyine gönderilen bir hükümde, Hamza oğlu olan Yahya'nın ev basıp mal çaldığı, zorla para aldığı, Hacı Muharrem isimli kimsenin de iki yüz elli akçesini zorla aldığı gerekçesi ile küreğe konulduğunu anlamaktayız. Kürek cezasından sonra, tekrar Bolu'ya dönmüş, bu kez yine eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Verilen emirde, Hamza oğlu olan Yahya'nın tekrar küreğe konulması emredilmiştir (BOA., MD 22, 238/114). Yani ceza süresi bitince tekrar yerine yurduna dönme imkânının var olduğunu anlamaktayız. Fakat eşkıyalık suçlarına devam edilirse eğer tekrar ceza verilmesi durumu vardır. Hatta bazı hükümlerde, tekrar tekrar eşkıyalık suçuna dahil olan kişilere en ağır cezalar verilmiştir.

Reayadan eşkıyalar, ferdi ve küçük gruplar halinde, sonrasında da büyük yıkıcı gruplar halinde eşkıyalık faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir.

Ehli şer ve ehli örfün haricinde eşkıyalık olaylarına katılanlar genellikle yerel mahkemede yargılanmış, çok azı merkeze gönderilmiştir. Hükümlerden anlaşıldığına göre, Osmanlı Devlet'i hukuk sistemi her vakada olduğu gibi eşkıyalık vakalarını içeren yargılamalarda da asla bekletme yapmamıştır. Derhal olaylara müdahale edip acil ve adil bir şekilde, şer'i ve örfi hukuk kapsamında yargılama gerçekleştirilmiştir.

Ferdî eşkıyalık yapanla devlet görevlilerinin yani ehl-i örf ve ehl-i şer'den olan suçluların yargılanması farklı mahallerde olmuştur. Devlet görevlileri yargılanmak üzere payitahta gönderilirken, ferdî eşkıyalık yapanlar olduğu mahalde yargılanmaktadır. Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla bu duruma istisnai durumlar söz konusudur. Fâilin kimliği haricinde suçun mahiyeti fâilin eşkıya reisi olma durumunda önemli olmuştur.

Örnek verecek olursak, H. 973/ M. 1565 tarihli Gelibolu'ya gönderilen bir hükümde eşkıyanın ev basıp yakıp yıktığı yazmaktadır. Derhal yakalanıp suç dosyası ile südde-i saadete gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 5, 297). Yine başka bir hüküm de Antalya'ya gönderilmiş ve eşkıyanın ev basıp ateşe verdiği yazmaktadır. Verilen emirde derhal payitahta gönderilmesi yazmaktadır (BOA., MD 6, 887). Her iki hükümde de reayadan olan eşkıyaların tıpkı devlet görevlileri gibi yani ehl-i örf ve ehl-i şer' gibi payitahta gönderilmesi istenmiştir. Yargılandıktan sonra cezaları payitahta verilecektir.

Reayadan eşkıyalar yakalandıklarında, öncelikle eşkıyalık hareketi karşısında mağdur olan kişi ile davaları görülmüş, mağdur olanların hakları geri verilmiş ve sonrasında şer'i ve örfi hukuk kapsamında cezalandırılmışlardır (Akyılmaz, 2004, s. 223). Osmanlı Devleti, eşkıyalık hareketleri olsun, Celâli hareketleri olsun, reayadan birine siyaseten katl cezası uygulanacağına yargılama prensibine bağlı kalmaya çalışmıştır. Yargılama sonrası siyaseten katl cezası verilmesinin nedenlerinden biri eşkıyalık suçudur (Üçok, 1946, s. 58-59).

Eşkıyalık hareketlerinde yer alan şehir ve köy halkının suçlarına karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalar aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiğe göre en fazla verilen emir %22 oranla 52 olayda "...mahallinde şer'le haklarından geline..." ibaresiyle hükümlerde yer almıştır (BOA., MD 3, 901, 1098, 1087, 1264; MD 6, 1000, 1118; MD 10, 68; MD 27, 39, 231; MD 43, 23; MD 59, 220; MD 60, 495, 542).

Şehir ve köy halkının eşkıyalıkları karşısında verilen emirlerde ikinci sırada Payitahta gönderilme yer almaktadır. %20 oranla 52 olayda "...dersaadete gönderile..." şeklinde hüküm verilmiştir (BOA., MD 2, 397; MD 3, 672; MD 5, 144, 295; MD 6, 642, 713, 767, 822, 832, 887).

Şehir ve köy eşkıyalığına karşılık hükümlerde yer alan hapis cezası %20 oranla 50 olayda emredilmiştir. Hapis cezası bazı hükümlerde "zindan", bazı hükümlerde "kale hapsi" olarak geçmektedir (BOA., MD 2, 119; MD 3, 767, 1013, 1030, 1258, 1575; MD 6, 604, 641, 672, 740, 831, 869).

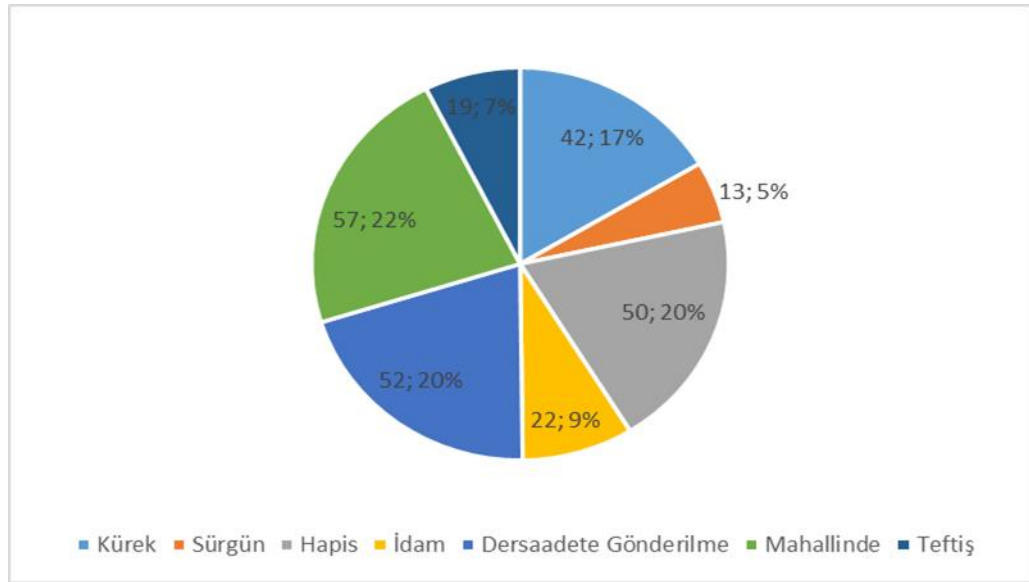
Hükümlerde yer alan diğer bir ceza küreğe konmadır. Verilen emirler "...küreğe konmak üzere Rodos'a gönderile..." veya "...küreğe konmak üzere Südde-i Saadetime

gönderile...” şeklinde kaydedilmiştir. Aşağıdaki grafiğe göre %17 oranla 22 olayda kürek cezası verilmiştir (BOA., MD 3, 1404; MD 4, 194,550; MD 5, 354; MD 6, 596, 603, 632, 873, 892, 910, 920).

Hükümlerde yer alan başka bir uygulama da siyaset edilme, idam, katl cezasıdır. Aşağıdaki grafikte %9 oranla 22 olayda siyaset cezası olduğunu görmekteyiz (BOA., MD 2, 119, 397, 401; MD 3, 740, 880, 1039, 1534; MD 4, 1000, 1395, 1411, 1532; MD 6, 1056; MD 60, 507; MD 68, 70; MD 73, 485). Verilen emirler “başlarının kesilip payitahta gönderilmesi” yada “salb ü siyâset” şeklinde kaydedilmiştir.

Hükümlerde yer alan diğer bir uygulama olayın teftiş edilmesidir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi %7 oranla 19 vakada olayın teftiş edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 6, 1098; MD 9, 4; MD 10, 73; MD 41, 829, 954, 955; MD 44, 356, 369).

Son olarak, uygulanan diğer bir ceza sürgün edilmedir. Hükümlerde %5 oranla 13 vakada sürgün cezası verilmiştir (BOA., MD 10, 254; MD 27, 139; MD 74, 10; MD 73, 603). Sürgün yeri genellikle Kıbrıs olarak belirtilmiştir.

Şekil 39. Eşkîyalık Hareketlerinde Yer Alan Şehir ve Köy Halkına Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdelik Dağılımları

3.2.9.Eşkıyalık Olaylarına Karışan Marjinal Grupların Yargılanma ve Ceza Durumu

16. yüzyılın ikinci yarısında, şehir halkı yeni gelen göçer grupları dışlarken, marjinal grupların hedefi de yerleşik halk olmuştur. Marjinal gruplar ve yerleşik halk arasındaki eşkıyalık içerikli hareketler mühimme defterlerine yansımıştır. Bu hareketlerden bir örnek verecek olursak, H.992/M. 1584 tarihli Anadolu Beylerbeyine ve Kütahya kadılarına yazılan hükme bakabiliriz. Hükümde, çingene taifesinin kırk-elli tane çadır kurdukları ve burada bir çadırın içinde beş-altı kadın ve bir erkek yaşadıkları yazmaktadır. İhtiyaçlarını yöre halkının mallarını, eşyalarını gasp ederek, paralarını alarak giderdikleri bildirilmiştir. Verilen hükümde, derhal bu çadırların sökülmesini, bu kişilerin derdest edilip İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 52 614/235).

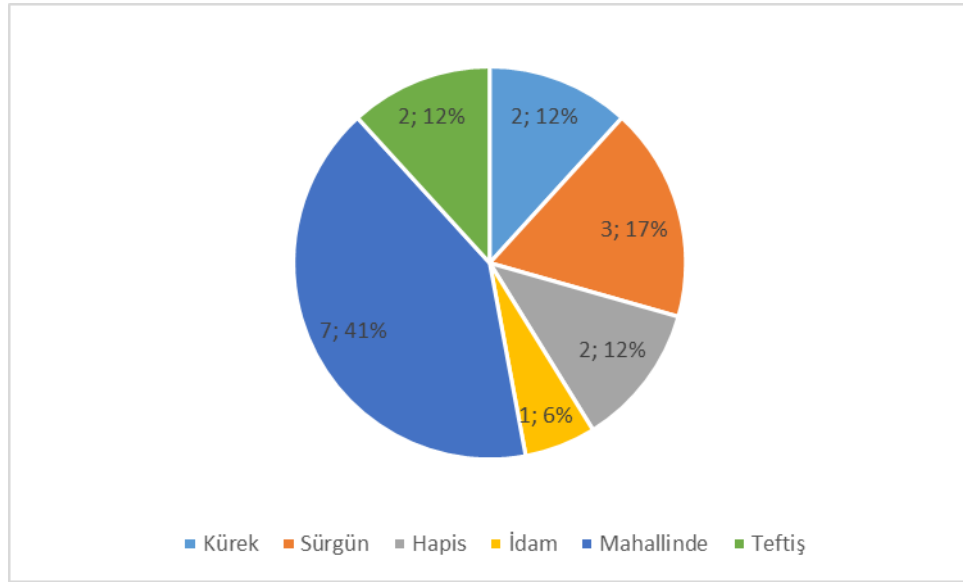
Marjinal gruplar arasında olan bir diğer taife Gurbet taifesidir. Pek çok hükümde Gurbet eşkıyasının faaliyetleri konu alınmıştır. Bunlardan biri H 995/M. 1587 tarihli Karahisar kadısına gönderilen hükümdür. Yollarda ve bellerde konuşlanmış Gurbet taifesinin olduğunu, bunların Kazasker Zekeriya'nın mallarını ve parasını gasp ettikleri yazmaktadır. Verilen hükümde, suçları sabit bulunursa derhal hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 62, 147/66).

Çingene ve Gurbet taifelerinin, eşkıyalık olaylarını birlikte gerçekleştirdiklerine dair pek çok belge vardır. Bazı belgelerde, günah fiillere ve eşkıyalık fiillerine dair ceza ayırımına vurgu yapıldığını anlamaktayız. Buna örnek verecek olursak, H. 973/M. 1565 tarihli bir hükümde, bu iki taifesinin fuhuş gibi günah olan fiillere önyak olduklarını, ayrıca yöre halkının mallarını ve parasını gasp ettiklerini yazmaktadır. Günah olan fiilleri yapanların hapsedilmesini, eşkıyalık ile ilgili olan fiilleri yapan kişilerin de şer'le hakkından gelinmeleri emredilmiştir (BOA., MD 5, 186).

Bazı zamanlar birlikte hareket eden marjinal grupların eşkıyalığına bir örnek de H. 977/M. 1569 tarihli Aydın ve Saruhan kadılarına yazılan hükümdür. Hükümde, yerleşik halkın mallarını, eşyasını, parasını yağma eden Gurbet ve Çingen taifesinin derhal derdest edilip küreğe konmaları emredilmiştir (BOA., MD 9, 107).

Eşkıyalık hareketlerinde yer alan marjinal grupların suçlarına karşılık verilen emirler ve uygulanan cezalar aşağıdaki grafikte verilmiştir. İlk olarak %41 oranla 7 olayda

“mahallinde şer’le haklarından geline” emri verilmiştir (BOA., MD 3, 987; MD 6, 870, 1440; MD 9, 183; MD 10, 173; MD 43, 42; MD 39, 466; MD 73, 536). Sonrasında %17 oranla 3 vakada sürgün cezası verilmiştir (BOA., MD 43, 501, 562, 562). Sürgün yeri Kıbrıs olarak belirtilen hükümlerin yanında bir de “...men u def idüp...” ibaresi de sıklıkla kullanılmıştır (BOA., MD 3, 1280; MD 6, 914). Daha sonra %12 oranla 2 olayda kürek cezası (BOA., MD 58, 581) ve hapis cezası (BOA., MD 3, 870; MD 73, 342) gelmektedir. Son olarak %6 oranla 1 olayda siyaset cezası verilmiştir (BOA., MD 6, 1117).

Şekil 40. Eşkıyalık Hareketlerinde Yer Alan Marjinal Gruplara Uygulanan Cezaların Sayısal ve Yüzdeleri Dağılımları

3.2.10.Eşkıyalık Karşısında Mağdur Olanlar

Devletlerin varoluş sebepleri, değişmeyen sorumluluğu, asayiş ve otoriteyi sağlamak olmuştur. Devletin düzenine, güvenliğine önem veren otoriteler, halkın can ve mal güvenliğini ön sırada tutmuştur.

İslam hukukuna göre, eşkıyalığı yapan kişiye verilen had cezasının uygulanması için eşkıyalık karşısında mağdur olan kişide bazı şartlar aranmaktadır. Mağdur bu şartları sağlamazsa had cezası düşmektedir. Bu hususta İslam hukukçuları, mağdurun İslam

ülkesinde yaşayan, masun, Müslüman ya da zimmi olması konusunda hem fikirlerdir. Fakat, masun yani dokunulmazlık şartı hususunda müstemenlerin⁴² durumu net değildir. Müste'menlerin mağdur olduğu bir eşkıyalık hareketi karşısında Hanefi hukukçuları, eşkıyaya had yerine taz'ir⁴³ cezası uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Müste'menler kendi ülke topraklarına gidesiye kadar can ve mal güvenliği dokunulmazdır (Bilmen, 2015, s. 298). Fakat Şafii, Maliki ve Hanbeli hukukçularına göre müste'menleri mağdur eden eşkıyalara had cezası uygulanması gerekmektedir (Ersoy, 2007, s. 65).

Osmanlı Devleti, eşkıyalık hareketi karşısında mağdur olan müste'menlere tıpkı zimmilere uyguladığı gibi haklarının aranması konusunda hiçbir ayrıma gitmemiştir. Müste'menlerin şikayetçi olduğu davalar, bazen yerel mahkemelerde bazen de Dîvân-ı Hümâyün'da görülmüştür. Hatta davalı için elçilikten bir görevli mahkemeye alınmıştır (Aydın, 2014, s. 68).

Kişinin eşkıyalık hareketi karşısında mağduriyeti sadece malı veya eşyası konusunda sınırlı değildir. Cinsel içerikli suçlarda da mağduriyet söz konusudur. Irza karşı tecavüz suçunun, eşkıyalık suçu kapsamına girip girmemesi de tartışmalı bir konudur. Maliki hukukçular haricindeki diğer hukukçular, eşkıyalık hareketi sırasında ağır cinsel saldırıyı had cezası gerektiren ayrı bir suç olarak ele alınması gerektiğini savunurlar. Maliki hukukçulara göre, kişiler maddi eşyaların elden gitmesine bir müddet sonra alışır, fakat eşine, kızına, oğluna yapılan ağır cinsel saldırı karşısında tahammülsüzdür. Bu yüzden, Allah'ın buyurduğu tüm cezalardan daha ağır bir ceza olsaydı, bu irza geçme suçunun tam karşılığı olurdu (Şirin, 2015, s. 47-76).

Osmanlı Devleti, Hanefi ekolünü benimsemiş, irza tecavüz veya ağır cinsel saldırı fiillerini Maliki ekolüne benzer bir tutumla ele almıştır.

⁴² Müste'menler; İslam ülkelerinde kendilerine güvence verilerek ikamet eden yabancı gayrimüslimlerdir. İslam hukukunda Dar'ül-Harp ve Dar'ül-İslam şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Müslümanların sahip olduğu topraklara Dar'ül-İslam yani İslam ülkesi, gayrimüslimlerin sahip olduğu topraklara da Dar'ül-Harp denilmiştir. Osmanlı hukukçuları İslam Devletlerinin vatandaşlarına ehl-i dar'ül-İslam demişlerdir. Karşıt görüşler olsa da zimmiler de bu tabire dahil edilmişlerdir. Bkz. Özel, A. (2006). Müste'men. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C.32, ss. 140-143).

⁴³ Ta'zîr, had ve kıssas cezaları dışında yöneticinin yada hakimnin takdirine bırakılan cezadır. Sözlükte engellemek, te'dib etmek, desteklemek, saygı göstermek anlamlarında karşıt kelimelerden olan ta'zir, fıkıhta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilerek, miktarı ve uygulanması yöneticiye ya da hakime bırakılmış cezaları ifade eder. Bkz. Başoğlu, T. (2011). Ta'zir. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 40, ss. 198-202).

İncelediğimiz belgelerde örnekleri mevcuttur. Örneğin, H.975/M.1567 tarihli, Bursa beyine gönderilen bir hükümde, Bursa’da kapıcı Mustafa ve yoldaşının, Ayşe isimli bir kızı zorla kaçırdıkları, bir mezarlıkta tecavüz ettiklerini, bu kişilerin derhal siyaset edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 7, 225/119).

İncelediğimiz hükümlerde cinsel saldırı suçlarında küreğe konma cezası da verilmiştir. H. 979/M. 1572 tarihli Eskişehir kadısına yazılan bir hükümde, Sarualan köyünden Safa’nın ve yoldaşlarının, Hisarcık köyündeki İdris’in kızı Habibe’yi zorla kaçırıp dağa kaldırdıklarını, tecavüz ettikleri bildirilmiştir. Verilen hükümde, küreğe konmaları için südde-i saadete gönderilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 12, 879/101).

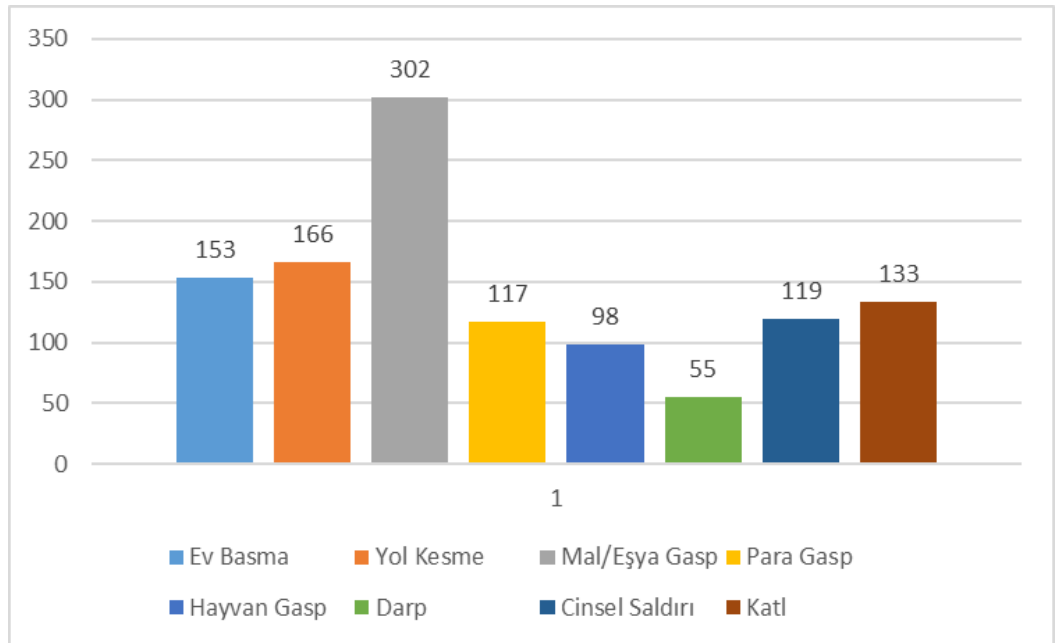
Başka bir hükümde, tecavüze yeltenen kişiye sürgün cezası verildiğini görmekteyiz. H. 998/M. 1590 tarihli bir hükümde, Hasan isimli bir şahsın, İskender isimli bir sipahinin evini bastığı, İskender’in karısına tecavüz etmeye yeltendiğini, fakat kadının onu yaraladığını yazmaktadır. Verilen hükümde, Hasan’ın sürgüne gönderilmesi emredilmiştir (BOA., MD 66, 487/356). Mağdur olan kadına herhangi bir ceza verilmediğini anlamaktayız. Çünkü kadın adamı yaralayarak meşru müdafaa hakkını kullanmıştır (Dönmez, 2004, s. 383-387).

Cinsel saldırı suçlarını konu alan hükümlerden anlaşılacağı gibi, tecavüze yeltenme suçlarına farklı ta’zir cezaları verilmiştir. Cinsel saldırıyı birkaç defa tekrarlayan yani alışkanlık haline getirenlere bedenen daha ağır olan kürek cezası verilmiştir. Fakat birkaç kişinin suçu grup halinde işlemelerinde siyaseten katl cezası verilmiştir.

Özetle, mağdur olan kişi, mağduriyetini hem ilgili makamlara hem de doğrudan padişaha bildirme hakkına sahipti. Reayadan kişiler, eşkıyalıktan veya zulümden mağdur olduğu durumlarını dilekçe/arzuhal yoluyla yazılı bir şekilde mahkeme siciline kaydettirip kadıya teslim etmişlerdir. Kadılar, bu dilekçe/arzuhalleri payitahta yollayarak Dîvân-ı Hümâyun’un yönlendirmesiyle gerekeni yapmışlardır. Bu konuda kadılar, reyanın başvurabileceği ilk çözüm kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadıların aracı olmadığı durumlarda mağdurlar, doğrudan Dîvân-ı Hümâyun’a başvurabilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde mağdur kişilerin veya mağdur olduğunu iddia eden kişilerin haklarını aramaları için farklı devletin farklı kanallarından yardım almaları mümkündür. Tarafsızca yapılan yargulamalarda, suçlu ve suçsuzu tespit eden

sonuçlara ulaşılmıştır. Mağdur olan kimseler, eşkıyalardan şikayetçi olan kimseler, haklarını geri almışlardır.

16. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli ve birbirinden farklı suçlar işlenmiştir. Çalışmamızda, bazı suçlar eşkıyalık kavramı içerisinde değerlendirilmemiştir. Örneğin, zina yapmak, içki içmek, kalpazanlık, irtidat gibi suçlar eşkıyalık hareketleri içerisinde yer almamıştır. Aşağıdaki grafikte eşkıyalık hareketlerine dair işlenen suçların sayısal oranları verilmiştir. Grafiği incelediğimizde en fazla işlenen suç mal ve eşya gasbetmedir. İkincisi yol kesme suçudur ki bu fiilin sonucunda korku salma, gasp, darp, katl gibi olaylara da sık rastlanmaktadır. Üçüncü suç ev basma/haneyeye tecavüzdür. Bu fiilin sonucunda da mala ve cana yönelik eylemler mevcuttur. Dördüncü sırada sadece cana karşı işlenen suç olan cinsel saldırı vardır. Sonrasında para/akçe gasbetme, katl/adam öldürme, hayvan gasbetme ve darp suçları gelmektedir.

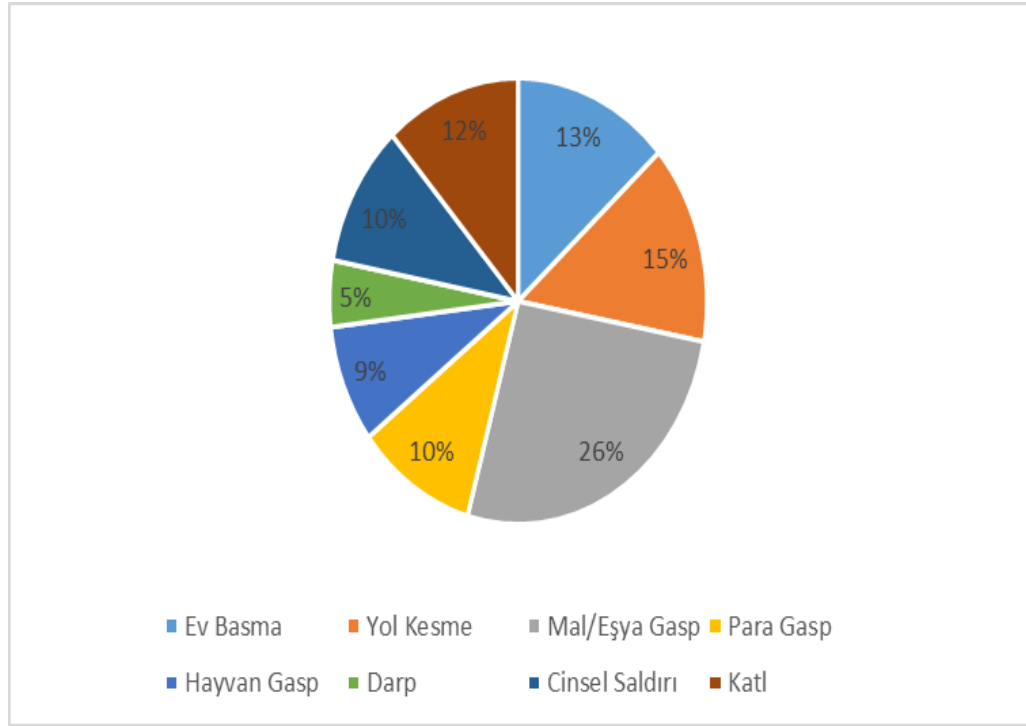

Şekil 41. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkıyalık Hareketleri Kapsamında Vuku Bulan Suçların Sayısal Dağılımı

İşlenen suç oranlarını gösteren grafiği incelediğimizde, 16 yüzyılın ikinci yarısında %26 oranla mal/eşya gasbetme, %25 oranla yol kesme, % 13 oranla ev basma/haneyeye tecavüz, %12 oranla katl/adam öldürme, % 10 oranla para/akçe gasbetme ve cinsel saldırı, %9 oranla hayvan gasbetme ve %5 oranla darp/yarala suçlarını görmekteyiz.

Mala ve cana karşı işlenen suçların oranlarına baktığımızda, suçların daha çok mala karşı işlendiğini söyleyebiliriz.

Şekil 42. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkîyalık Hareketleri Kapsamında Vuku Bulan Suçların Yüzdeleri Dağılımı

3.2.11. Eşkîyalıkla Alınan Malların Durumu

Eşkîyalık olayında, mağdur kişinin zorla alınan malı veya eşyası bizzat kendisinin malı olmak zorundadır. Fakat mağdurun kendisi de söz konusu malı hırsızlıkla veya gayrimeşru bir yolla almışsa eşkîyalık teşkil etmez. Aynı şekilde, bir yolculukta yolcuların birbirlerinin mallarını rızasız almaları gibi veya bir aileden bir ferden aileden birinin eşyasını çalması had cezası kapsamına girmez. Bu gibi durumlarda ta'zir cezası uygulanır (Ergin, 2007, s. 45).

İslam hukukunda, çalınan, zorla alınan, gasp edilen malın bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Örneğin, malın belirli bir değere sahip olması şarttır. Hanefî ekolüne göre on dirhem şartı aranırken, Şafîî ve Maliki ekolüne göre dört dirhem olmalıdır. Fakat burada önemli bir soru vardır: eşkîyalar grup halinde malı gasp ettiler,

yağmaladılar. Peki malın değeri şakilerin sayısına bölünerek, kişi başı düşen değer miktarı mı esas alınmalıdır? Yoksa, malın değeri şaki sayısına bölünmeden mi bir sonuca varılmalıdır? Hanefi ve şafi ekolüne göre, evet malın değeri şakilerin sayısına bölünmeli, her birine düşen değer miktarın üzerindeyse had cezası uygulanmalıdır. Maliki ekolündeki hukukçulara göre, yağma edilen, gasp edilen, eşkıyalıkla alınan malın değer miktarı olmaz. Miktar ne olursa olsun had cezası verilmelidir (Avcı, 2004, s.240).

Eşkıyalık hareketlerinde bulunan veya zulüm yapan her kim olursa olsun, Osmanlı Devleti, cebren alınan tüm mal ve eşyaların sahiplerine geri verilmesi konusunda çok titiz davranmıştır. Osmanlı hukukunda, eşkıyalık ile alınan malların, mahkeme kararıyla sahibine geri verildiği görülmektedir. Mal, sahibine geri verilirken, eksilmiş ise tamamlanması, ziyan olmuş ise tazmin edilmesine önem verilmiştir (Aydın, 1996, s. 387). Osmanlı hukukunda, malın iade ve tazmininden sonra suçlulara siyaseten katl, hapis, para cezası, sürgün ve dayak, resmi görevli ise azl cezası verilmiştir. Örneğin H.978/M.1571 tarihli bir hükümde, Pir Ahmed isimli bir subaşının, reayanın evlerine girip mallarını ve paralarını zorla aldığı bildirilmektedir. Verilen hükümde, reayanın paralarının ve mallarının iade edilmesi, Pir Ahmed'in de küreğe konulması emredilmiştir (BOA., MD 16, 539/89).

Resmi görevliler, reayanın rızası olmadan otlaklarını alarak kendi hayvanlarına yedirmişler, bostanlarındaki sebze ve meyveleri karşılıksız almışlardır. Ayrıca ölen kişilerin mülklerine el koyarak varislerine vermemişler hatta aralarında pay etmişlerdir. Bu konuda aradan on beş yılı doldurmayan, zaman aşımına uğramayan davaların kadı marifetiyle yapılmasına, kimin hakkı ne ise ona göre haklarının verilmesine hüküm verilmiştir (BOA., MD 23, 80/39).

Resmi görevlilere uygulanan bir ceza da görevden alınma cezasıydı. Buna bir örnek verecek olursak, H.997/M.1589 tarihli bir hükümde, Zülfikar isimli bir görevlinin, reayanın akçelerini ve mallarını rızaları olmadan aldığı yazmaktadır. Verilen hükümde, akçelerin ve malların reayaya eksiksiz olarak geri verilmesi, Zülfikar'ın görevden azledilip südde-i saadete gönderilmesi buyurulmuştur (BOA., MD 66, 251/175).

Hükümlerden, yağma edilen, çalınan malların eşkıyalar yakalanınca sahiplerine geri verildiğini anlamaktayız. H. 973/ M. 1565 tarihli Çanakkale Biga kadısına yazılan bir hükümde, Ahmed isimli bir eşkıyanın ev basıp, yakıp yağmaladığı bildirilmiştir. Yakalanan bu eşkıyanın çaldığı, zorla aldığı tüm eşya ve akçelerin sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir (BOA., MD 5, 295).

H.973/ M. 1565 tarihli Urfa sancağına gönderilen bir hükümde yol kesen Koçmanlar ve Acırlu aşiretlerinin davalarının görülmesi emredilirken zorla aldıkları malların geri sahiplerine verilmesini, olay mahalinde olan kendi halinde masum kişilere asla dokunulmaması belirtilmiştir (BOA., MD 5, 154).

Resmi görevlilerin mallarının eşkıyalar tarafından yağmalanması da hükümlerde karşılaşılan bir konudur. Böyle durumlarda hükümler sert bir şekilde kaleme alınmıştır;

“...Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yolda gelirken bazı yerlerde alıkonulmuş esbabları ve davarları vardır. Buyurdum ki dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Ahmed çavuş gönderilmiştir. Dikkat ü ihtimamla teftiş edesin. Alıkonulmuş ne nesne var ise defter edüp südde-i sa'âdetime gönderesin. Külli esbabından bir nesne zâyi ve telef olursa özrün makbul olmaz. Eşedd-i ikâb ile mu'âkkab olmanız mukarrerdir” (BOA., MD 52, 366/146).

Hükümden anlaşılacağı üzere, devlet görevlisinin mallarının eşkıyalar tarafından zorla alındığı, malların derhal teftiş edilmesi gerektiği, zararı ne ise karşılanması, bu emrin yerine getirilmemesi durumunda özrün kabul olmayacağı belirtilmiştir.

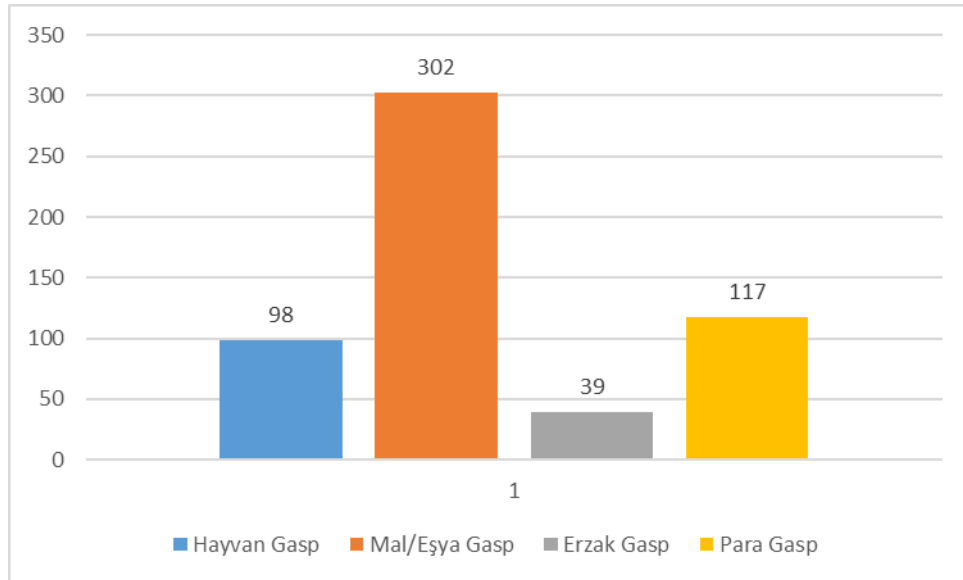
Merkezden taşraya gönderilen bütün hükümlerde, adaletten ayrılınmaması, nefret ve hasımlıkların göz ardı edilerek kararların verilmesi, kararların uygulanmasının ivedilikle yapılması emredilmektedir. Eğer ceza uygulanacaksa veya cebren alınan mallar sahiplerine geri verilecekse “derhal” ibaresi kullanılmıştır.

Sonuç olarak, hükümlerden anlaşılıyor ki, Osmanlı Devleti mahkeme kararlarında net ve adaletli yargılamalar yapmıştır. Makama göre hiçbir suçluyu kayırmamıştır. Haksızlığa uğrayanların hakları ve malları geri iade edilmiştir. Mahkemedeki yüzleşmelerde herkese cevap hakkı tanınmıştır. Eşkıyaların kimlikleri ne olursa olsun

farklı mahal ve farklı mahkemelerde yargılanmaları sistemin hakkaniyetsiz olduğunu düşündürmemelidir.

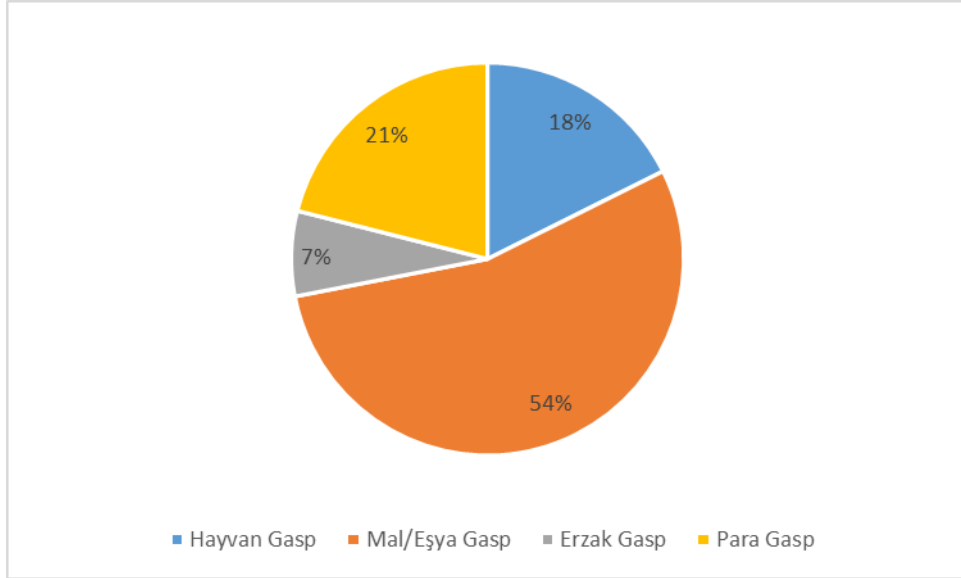
Aşağıdaki grafiğe baktığımızda, gasbedilen malların cinslerini ve sayılarını görmekteyiz. Mal/eşya gasbetme 302, Para/akçe gasbetme 117, Hayvan gasbetme 98 ve erzak gasbetme 39 olayda yaşanmıştır.

Malların cinslerini incelediğimizde, mal ve eşya gasbetme olarak hükümlerde belirtilen eşyaların cinsi genellikle esbap, çeyiz, altın, değerli eşyalar olarak kayıtlara geçmiştir (BOA., MD 4, 194; MD 10, 103; MD 68, 101). Para/akçe gasbetme, genellikle levent ve suhtelerin karıştığı eşkıyalık hareketlerinde sık işlenen suçlardandır (BOA., MD 27, 56; MD 43, 178). Hayvan gasbetme suçunun detaylarına bakıldığında, koyun, keçi, deve, sığır, at, katır, tavuk gibi hayvanların belirtildiğini görmekteyiz (BOA., MD 6, 1000; MD 59, 220; MD 73, 369, 468). Erzak gasbetme suçunun detaylarına baktığımızda, bal, yağ, et, buğday gibi ürünlerin yağmalandığını görmekteyiz (BOA., MD 3, 1065; MD 74, 119).

Şekil 43. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkoyalık Hareketleri Kapsamında Gasp Edilen Malların Sayısal Dağılımı

Aşağıdaki grafikte, gasbedilen malların yüzdeler oranlarını görmekteyiz. Buna göre sırasıyla %54 oranla mal/eşya gasbetmek, %21 oranla para/akçe gasbetmek, %18 oranla hayvan gasbetmek ve son olarak %7 oranla erzak gasbetmek gelmektedir.

Şekil 44. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkıyalık Hareketleri Kapsamında Gasp Edilen Malların Yüzdeler Dağılımı

3.3.EŞKIYALARA UYGULANAN CEZALAR

Ceza'nın sözlük anlamı bir şeyin bedeli, bir şeyin karşılığı anlamındadır. Yapılan davranışa hak ettiği kadar karşılık vermektir. İslam literatüründe genel ve özel olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Dünyada ve ahirette özendirici ve vazgeçirici tanımı genel anlamda kullanılmıştır. Özel anlamda ise dünyevi hayatta suç işleyen kişiye verilen maddi ve manevi yaptırımlardır (Bebek, 1993, s. 469-470). Arapçada ceza, isim olarak hem mükafatlandırmak hem de müeyyide uygulamak anlamındadır (Tüfekçi, 1994, s. 23-25). İslam hukukunda "ceza" terimi toplumun iyiliği için suçluya uygulanan bir yaptırımdır (Çalışkan, 1993, s. 368).

Günümüzde ceza terimi suçluyu bazı şeylerden mahrum bırakma anlamındadır. İslam hukukçuları cezayı suç işlenmeden önce işleme ihtimaline karşı engeli, işlendikten sonra ise aynı suçun tekrarının önlenmesi olarak tanımlamışlardır. Osmanlı zamanında,

İslam hukukunda ve günümüzdeki uygulamasıyla cezalar verilirken toplumun huzuru ön planda tutulmuştur (Dönmezer ve Erman, 1997, s. 588-589).

Toplumun menfaatleri cezanın şiddetli olmasını ön görüyorsa, toplumun huzuru için bu gerekiyorsa, ceza ağırlaştırılmalı, eğer tam tersi ise cezalar hafifletilmelidir. Suçlunun topluma karışmaması, toplumu yoldan çıkarmaması için tecrid edilmiş veya hapsedilmiştir. Hatta gerekiyorsa siyaseten katli uygulanması şeklinde cezalar verilmiştir (Çalışkan, 1993, s. 369).

Eşkıyalık suçu, İslam hukukunda çok büyük suçlardan sayılmıştır ve ayrıca eşkıyalığın cezası, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Maide suresinin 33. Ayetinde belirtilmiştir:

“Allah ve Resulü ile savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların cezası ya boyunları vurularak öldürülmeleri ya asılmaları ya ellerinin-ayaklarının çapraz kesilmesi, ya da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette ise onlara daha fena azap hazırlanmıştır.” (El-Mâide 5/33).

Suçlar, olaya ve cezaya göre üçe ayrılmaktaydı. İlki haddi gerektiren suçlardır. Hadd suçları da denilmektedir. Kur'an ve Sünnet'te suçun ve cezasının belirlendiği suçlardır. İkincisi, kısası⁴⁴ gerektiren suçlardır. Adam yaralama veya cinayet işleme gibi suçlardır. Hadd cezaları belirli olan suçlarda uygulanmıştır (Heyd, 1983, s. 633). Son olarak da taziri gerektiren suçlardır. Bunlar zamana ve mekâna göre değişen, suçun ve cezanın belirlenmesi hükümdara/padişaha bırakılan suçlardır (Akman, 1999, s. 203).

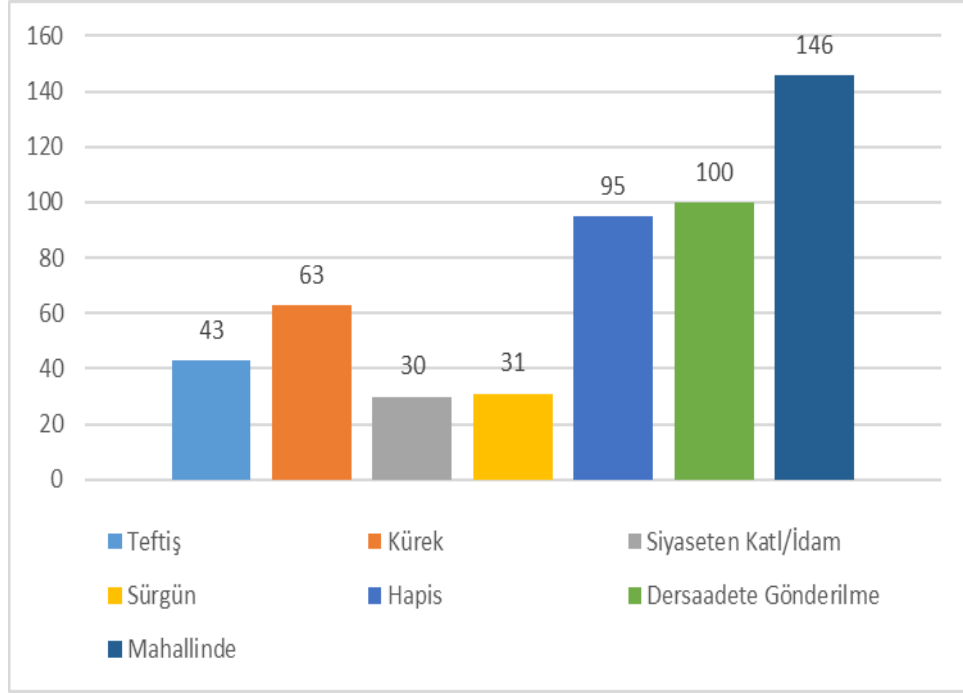
İslam dininde en büyük günahlardan biri de bir insanın diğer bir insan tarafından hayatına son verilmesi, yani katledilmesidir (Udeh, 2012, s. 15). Kur'an-ı Kerim'de, “Bir Müslümanı bilerek ve isteyerek öldüren kimsenin cezası cehennemdir. Allah, o kişiyi lanetlemiş ve ona feci bir azap hazırlamıştır.” (Nisâ,92) şeklinde bir ayet vardır. H. 963/ M. 1556 tarihli bir hükümde, katilin şeriata göre kısas ile cezalandırılacağı emredilmiştir (BOA., MD 4, 65/7). Osmanlı'da kısasa kısas şeklinde bir uygulama

⁴⁴ Kısas, kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlarında suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Sözlükte, ardından gitmek, iz sürmek, yaptığı işte birinin yolunu takip etmek, kesmek, eşitlemek ve misilleme yapmak anlamındadır. Hukukta kısas, kasten işlenen adam öldürme veya yaralama suçunun fâilinin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Bkz. Dağcı, Ş. (2022). Kısas. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 25, ss. 488-494).

bizzat devlet eliyle yapılmıştır. Böylelikle reaya arasında öç alma gibi bir hareket engellenmek istenmiştir diyebiliriz.

İslam hukukçularının birçoğu isyan suçuna karşılık gelecek olan cezayı had cezası olarak nitelendirmişlerdir. Zina suçu, hırsızlık, yol kesicilik, şarap içmek, dinden çıkma ve isyan etme had gerektiren suçlardır (Çalışkan, 1993, s. 372). Had kelimesinin fiil olarak anlamı engel olmak, iki şeyi ayırmak, isim olarak ise bir nesnenin kenarı, ucu, sınırır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın koyduğu hudutlar, sınırlar anlamındadır (Bardakoğlu, 1996, s. 547-551). Bu cezalar uygulanırken birey ve toplumun keyfi bir müdahalesi söz konusu olamaz. Bu özelliğiyle ta'zir cezasından ayrılır. Çünkü ta'zir cezalarında yöneticilerin müdahalesi vardır. Türklerde uygulanan, en çok başvurulan ceza türünden biri de falaka şeklinde olan ta'zir cezasıdır (Schweigge, 2004, s. 204). Had cezasını uygulamayı devlet başkanı/hükümdar başka birine devredebilir. Bu ceza mirasçılara geçmez. Kölelere had cezası verilirken ceza yarıya indirilmiştir. Had cezalarında barış, af ve şefaet yoktur (Çalışkan 1993, s. 374).

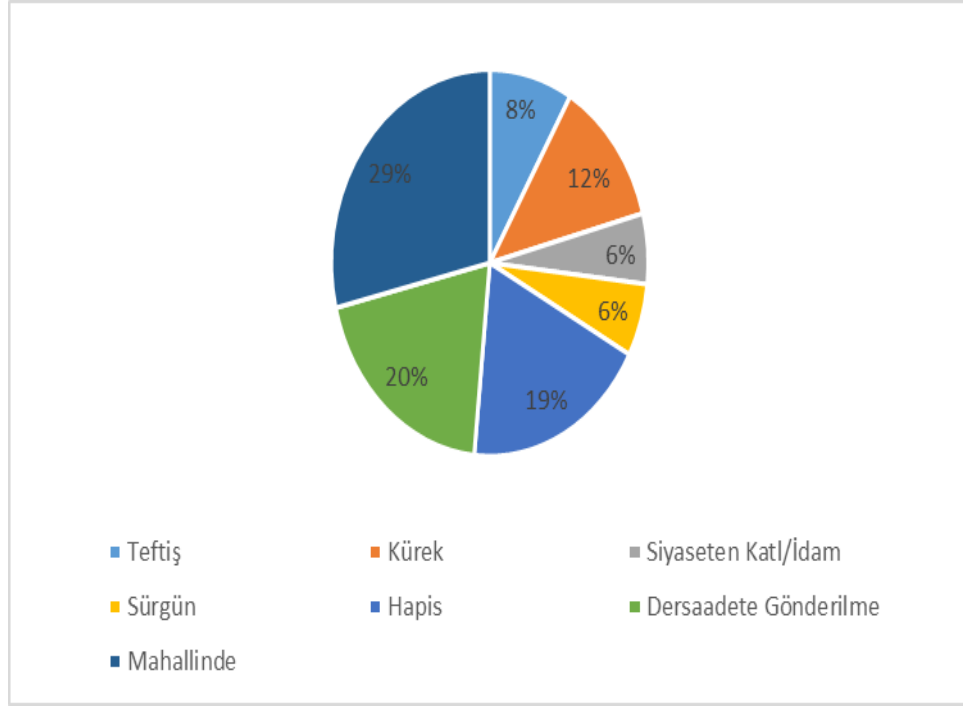
Eşkıyalık hareketi, çok genel bir ifade olmakla birlikte birçok suçu kapsamaktadır. Suçlara karşılık gelen cezalar da farklılık göstermiştir. Hükümlerde, eşkıyalığa dair verilen emirler ve cezalar incelenmiş, elde edilen verilerle cezaların sayısal ve yüzdelik oranları oluşturulmuştur. Aşağıdaki grafiği incelediğimizde, 146 vakada eşkıyaların buldukları yerlerde yargılanmalarını ve cezalandırılmaları istenmiştir. 100 vakada Dersaadete gönderilmeleri emredilmiştir ki bu da eşkıyaların payitahta yargılanıp, orada cezalandırılacakları anlamındadır. 95 vakada hapsedilmeleri emredilmiştir. Hapis emri nezaret veya hapis cezası şeklinde olmuştur. 63 vakada kürek cezası emredilmiştir. 43 vakada olayın teftişi istenmiştir. Teftiş edildikten sonra gereken yapılacaktır. 31 vakada sürgün ve 30 vakada siyaseten katl emri verilmiştir.

Şekil 45. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkryalara Verilen Cezaların Sayısal Dağılımı

Verilen cezaların ve emirlerin yüzdellik oranlarını incelediğimizde, en yüksek oran %29 ile mahallinde yani buldukları yerdeki yerel yöneticilerin gereken işlemi yapmalarını emridir. Sonrasında %20 oranla dersaadete gönderilmeleri gelmektedir. Daha sonra %19 oranla hapis, %12 oranla kürek, %8 oranla teftiş, %6 oranla siyaseten katl ve sürgün cezaları gelmektedir.

Şekil 46. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eşkıyalara Verilen Cezaların Yüzdeleri Dağılımı

3.3.1. Kürek Cezası

Kürek cezası, tıpkı hapis cezası gibi, suçlunun ceza olarak özgürlüğüne sınır koymaktadır. Kürek cezasının kökenine inildiğinde, ilk olarak 1543’lerde Venedik donanmasında karşımıza çıkmaktadır (Bostan, 2013, 212). Ancak, Akdeniz’de teşekkül ettiği, buradan yaygınlaştığı konusunda fikirler de vardır (Sellin, 1965, s. 278; Pike, 1983, s. 3; Loon, 2014, s.42). Bu cezanın ilk Fransa’da uygulandığını, daha sonraları Güney ve Kuzey Avrupa ülkelerine yayıldığı belirtilmiştir. Bu yüzyılda, deniz yolu ticaretinin önemli üssü Akdeniz olmuştur ve çok fazla kürekçi temin edilmiştir. Avrupa’daki deniz kuvvetlerine sahip ülkeler kürekçi teminini, savaşta esir düşenlerden ve gönüllülerden temin etmişlerdir. Akdeniz ülkelerinde yaşanan fiyat devrimi sonrası para karşılığı kürekçilik yapan kişilerin ücretleri yedi sekiz kat artış göstermiştir (Pike, 1983, s. 4). Bu yüzden Avrupa’daki kürekçiye ihtiyaç duyan ülkeler, idam cezasını dahi kürek cezasına çevirerek mahkumlardan yaralanma yoluna gitmişlerdir.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde kürek cezası hapis cezasına bir alternatif olmuştur. İşlenen suça göre fâiller hububat gemilerinde, savaş gemilerinde, maden taşıyan gemilerde kürekçi olarak çalıştırılmışlardır (Heyd, 1973, s. 307).

Osmanlı Devleti'nin deniz gücü, Orhan Gazi zamanına kadar dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmed döneminde donanmanın gelişimi sağlanmış, Kanuni Sultan Süleyman zamanında da zirve noktasına ulaşmıştır (İpşirli, 1982, s. 203).

Hem Akdeniz'de hem Kızıldeniz'de hem de Hint Okyanusu'nda deniz gücü olan Osmanlı Devleti kürekçilere fazlasıyla ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden farklı uygulamalarla donanmaya kürekçi temin edilmiştir. Bu uygulamalardan ilki, avarız vergisi almak yerine yirmi haneden bir kişi kürekçi olarak almaktır. Diğer bir uygulama, Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi, savaşta esir alınan kişilerden yararlanmaktır. Bir diğeri, bazı esnaflar ve gönüllüler kürekçi olarak alınmıştır. Sonuncusu ise, konumuzla ilgili olan, suç fâillerinin kürek cezası almasıyla kürekçi ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmasıdır (Erim, 2002, 179). Suçlu olduğu iddia edilen reayadan kişilerin payitahta gönderilmesi ve bu kişilere savaş veya donanma ile ilgili hizmetlerin ceza olarak verilmesi insan gücü tedarikiyle alakalıdır (İpşirli, 1982, s. 206).

Kürek cezasına çarptırılan suçlular, sistematik bir şekilde gemilere alınıyordu. Öncelikle, mahkemede suçu kesinleşince ve kürek cezası verilince geçici olarak hapsedilirdi. Bu hapisaneler ya yerel mahkemenin olduğu yerdeydi ya da payitahttaki hapisanelerdi. Bu hapisanelerden Tersane-i Amire zindanına sevk ediliyorlardı (Bostan, 1992, s. 140). Kürekçi ihtiyacı merkeze bildirilince buralardaki mahkumlar gönderiliyordu. Bazen de Tersane-i Amire zindanına sevk olunmadan taşradan küreğe konulan istisnai durumlar yaşanıyordu.

Kürek cezasına çarptırılan mahkumlara Fransa'da forçat denilirken, Osmanlı'da Forsa denilmektedir. Bu cezanın bir ta'zir cezası niteliğinde olduğu ispatlanabilir niteliktedir. Had cezalarında kürek cezası yer almamaktadır (Akman, 2004, s. 133).

Eşkiyalık suçu adı altında yapılan hareketler genellikle kürek cezası ile cezalandırılmıştır. Bu cezanın 16. yüzyılda ortaya çıktığını, mahkumların fazla kürekte tutulmadığını ve bunun sadece ihtiyaçtan ötürü uygulandığını düşünen yazarlar vardır.

İpşirli, kürek cezaların süresinin on aydan yedi yıla kadar olduğunu (İpşirli, 1982, s. 213), Heyd, beş yıldan on yıla kadar çıkabildiğini (Heyd, 1973, s. 306), Peters, sekiz yıla yakın olduğunu belirtmiştir (Peters, 2005, s. 99). Bostan, denizaşırı seferlerin olduğunu, bu yüzden cezaların on sekiz aydan on iki yıla kadar çıkabildiğini vurgulamıştır (Bostan, 2003, s. 219). Kürek cezası biten mahkumlar, kefile bağlanarak özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

Küreğe konmanın, bedenen ağır bir ceza olduğunu Osmanlı donanmasında küreğe konulanların notlarından anlamaktayız. Friedrich Seidel, Osmanlı gemilerinde altı aya yakın kürekte kalmıştır. Kürek çekmenin zorluklarından şu şekilde bahsetmiştir:

“Taş ve kireç yüklü, üstelik bazen arkasına oda boyunda salları bağlı taş kadırgalarını denizlerden aşımak kadar korkunç bir işkencenin olabileceğini düşünemiyorum. Bir Armata veya Rodos kadırgasındaki forsalar, taş kadırgalarındakilerle kıyaslandığında cennet gibidirler.” (Seidel, 2010, s. 49).

Kürek cezası ağır bir cezadır, fakat şunu da belirtmek gerekir ki, diğer Avrupa devletlerine nazaran, Osmanlılar, kürekçilere daha iyi davranmış ve asla onları kırbaçlamamışlardır. Hastalandıklarında karaya ulaşınca hapis cezası ile cezaları devam etmiştir. Fakat Avrupa gemilerindeki kürekçilerin hastalanmaları durumunda denize atılmışlardır. (Lubenau, 2012, 272-275).

Kürek cezası, hükümdarın yetkisi ile verilen bir ceza olmuştur. Eşkıyanın suç dosyası ile payitahta gönderilmesi ve sonrasında adil bir yargılama yapıp, padişahın da onayı alınarak devletin menfaati kapsamında kürek cezasının verildiğini belgeler ışığında söyleyebiliriz. Verilen cezaların, devletin ihtiyacına yönelik olduğunu söylemek yanlış olmayan bir yorumdur. 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin donanmasının gelişme gösterdiği bir yüzyıldır. Bu nedenle kürek cezasının fazla olması normaldir diyebiliriz.

H. 989/ M. 1581 tarihli, Bolu beyi ve kadılarına yazılan bir hükümde, suhtelerin hırsızlık yaptığı, yol kesip adam öldürdükleri, köylere baskın yapıp yağma ettikleri bildirilmektedir. Bu konunun teftiş edilmesi, teftiş sonrasında eğer suçları sabit ise küreğe konulmaları için payitahta gönderilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 46, 125/64). Küreğe konma cezası, İslam hukukuna göre daha esnek bir ceza olmuştur. Suçlulardan bedenen yararlanılmıştır. Devletin donanma ihtiyacına göre hareket edilmiştir.

H. 981/M. 1573 tarihli, Bolu beyine gönderilen bir hükümde, Hamza oğlu olan Yahya'nın ev basıp mal çaldığı, zorla para aldığı, Hacı Muharrem isimli kimsenin de iki yüz elli akçesini zorla aldığı gerekçesi ile küreğe konulduğunu anlamaktayız. Kürek cezasından sonra, tekrar Bolu'ya dönmüş, bu kez yine eşkıyalık yapmaya devam etmiştir. Verilen emirde, Hamza oğlu olan Yahya'nın tekrar küreğe konulması emredilmiştir (BOA., MD 22, 238/114).

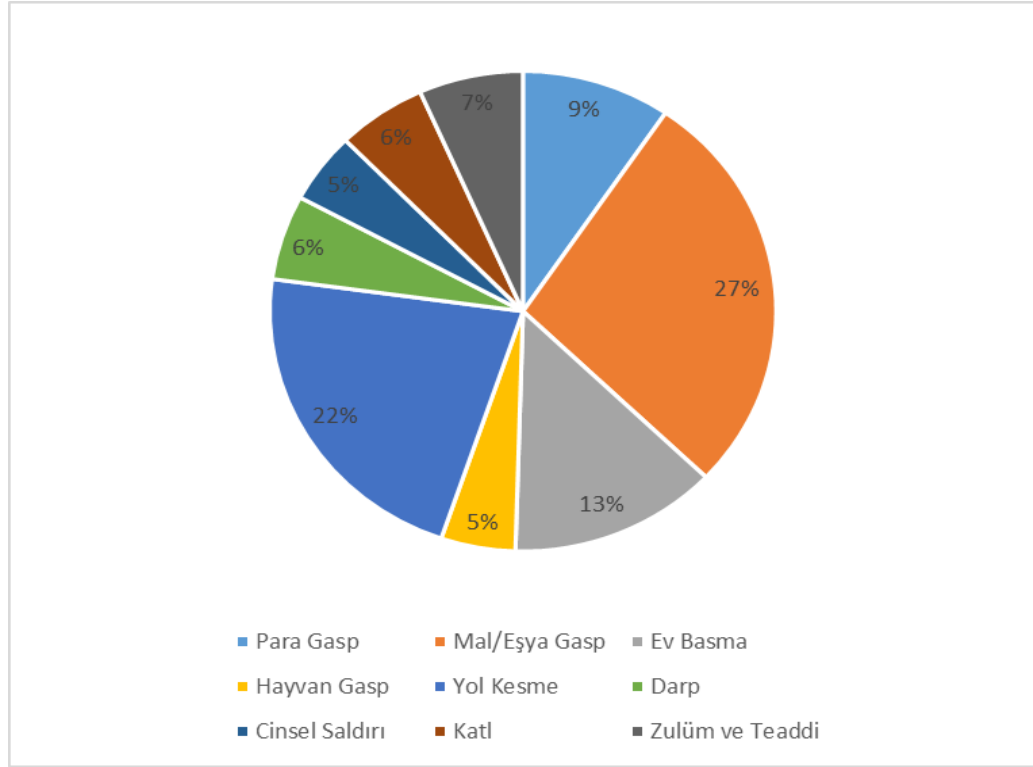
EşkİYalara verilen cezalar eşkıyaların muhafazasındaki güçlükler göre değişmiştir. İncelediğimiz belgelerde şakinin muhafazası zor ise birkaç cezadan geçtiğini anlamaktayız. Örnek olarak, H. 993/ M. 1585 tarihli Sinop'taki Kaptan Paşaya gönderilen bir hükümde, Samsun'da Ramazan isimli eşkıyanın Samsun kalesine hapsedildiği bildirilmektedir. Kalede muhafazanın zor olduğu için de küreğe konulması emredilmiştir (BOA., MD 53, 743/253).

İncelediğimiz bazı hükümlerde, iki cezanın birden verildiğini görmekteyiz. H. 978/M. 1571 tarihli bir hükümde, Kıbrıs seferine katılmayıp firar eden askerlerin derhal yakalanıp küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Fakat öncesinde, para cezasına çarptırılmışlardır. Bu durum orijinal metinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“...buyurdum ki: vardukda, bu bâbda mukayyed olup arz eyledüğün üzre sefere emr olunup varmayanlaru ele getürüp biner akça cerîmelerin alduktan sonra kayd ü bend ile yarar âdemlere koşub südde-i sa'âdetüm'e gönderesin ki, küreğe konıla ve cem' olan akçayı der-kîse idüp südde-i sa'âdetüm'e gönderesin ve ne mikdâr akça cem' olunduğın yazup bildüresin.” (BOA., MD 12, 64).

16. yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyalık hareketi içerisinde yer alan suçluların bir kısmı kürek cezasına çarptırılmıştır. Kürek cezası verilen kişilerin işlediği suçların istatistiği aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiği incelediğimizde, kürek cezası verilen kişilerin %27'si mal/eşya gasbetmişlerdir (BOA., MD 6, 873, 920, 938). Daha sonra %22 oranla yol kesme (BOA., MD 6, 920; MD 58, 504). %13 oranla ev basma (BOA., MD 4, 194). %9 oranla para/akçe gasbetme (BOA., MD 6, 989; MD 73, 309). %7 oranla zulüm ve teaddi (BOA., MD 6, 931; MD 43, 162; MD 73, 359, 541). %6 oranla darp/yaralama (BOA., MD 6, 596, 1025, 1360)) ve adam öldürme/katl (BOA., MD 6, 1002, 1198). %5

oranla hayvan gasbetme (BOA., MD 27, 233; MD 73, 309) ve cinsel saldırı (BOA., MD 6, 873) suçları gelmektedir.

Şekil 47. Kürek Cezasının Suçlara Göre Yüzdeleri Dağılımı

3.3.2.Hapis Cezası

Arapçada habs kelimesi ile Farsçadaki hâne kelimesinin bir araya gelmesi ile hapisane kelimesi türemiştir (Develioğlu, 2005, s. 304). Arapça habs, alıkoymak, bırakmamak, salıvermemek, engel koymak anlamlarındadır. Bir canlıyı veya bir nesneyi bir yere koymak, kapatmak, bırakmamak olarak açıklanabilen örfi bir kavramdır. Özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların başında gelmektedir.

Şemseddin Sami'nin Kamus-i Türkî adlı eserinde habs sözcüğü "bir suçluyu mücazat nispetiyle veya davası görülünceye kadar kaçmaması için bir yere kapatma, bir yerde tutma, zapt etme ve istifade olunmayacak bir hal ve mevkide bulundurma" manasını taşımaktadır (Şemseddin Sami, 1996, s. 539). Michel Foucault, Hapishanelerin Doğuşu

adlı çalışmasında, hapsi “hürriyetten/özgürlükten yoksun bırakma” olarak almıştır (Foucault, 2006, s. 337). Hukukta ise “sanığı veya suçluyu belirli bir yerde cebren alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamaktır.” (Bardakoğlu, 1997, s. 54).

Hapis cezasının kökenine baktığımızda, rivayetlere göre Hz. Peygamber zamanında bu ceza uygulanmıştır. Ancak ilk hapisane Hz. Ömer zamanında yapılmıştır (Ekinci, 2008, s. 340).

Şer’i hukuka göre, hapis cezası iki türlü uygulanır. İlki, şüphelinin suçu sabit bulununcaya kadar nezaret amaçlı tutulduğu ihtiyaten hapis, ikincisi ise, ta’zir kapsamına giren fiillere uygulanan asli ceza olarak hapis türüdür (Yakut, 2011, s. 36). 16. yüzyılın ikinci yarısındaki hapis cezaları, daha çok ihtiyaten uygulanan hapis cezalarıydı. Şüpheliler, suçları sabit olasıya kadar gözetim altında tutulmuşlardır. Özellikle ehli şer ve ehli örften olan kişilere, halka zulüm veya eşkıyalık yaptıklarında ihtiyaten hapis cezası uygulanmıştır. Bunun nedeni resmi görevliler suçu sabit olana kadar salınırsa, suçunun teftişi konusunda adaletli bir soruşturma yürütülmesine engel teşkil edebilirlerdi.

Kanunnamelere göre, hapis cezasının kararını kadılar verebilirdi. Ancak bazı durumlarda ehli örften kişiler de bu cezayı verebiliyorlardı. Ehli örften kişilerin bu görevi yapması zamanla görev suistimallerine neden olmuştur. Masum kişileri hapse atıp, paralarını zorla almışlardır (Heyd, 1973, s. 302).

Osmanlı Devleti’nde hapis cezasının uygulanması, devletin kuruluşuna kadar gitmektedir. Fakat hangi suçların hapis cezası kapsamına gireceği konusu ilk olarak Yavuz Sultan Selim’in Ceza Kanunnamesinde yer almıştır (Akgündüz, 1991, s. 89).

Mühimmelerde genel olarak hapis cezası verilen eşkıyalık suçları şu şekildedir. Öncelikle, kısas cezasının uygulanamadığı durumlarda, öldürülen kişinin yakınları suçu işleyeni affederlerse, suçluya hapis cezası uygulanmıştır. Haneye tecavüz suçlarına, reayaya zulmedenlere, eşkıya ile iş birliği içerisinde olup yardım ve yataklık yapanlara hapis cezası uygulanmıştır.

Belgelerde, hapis cezasının süresi konusunda net bir bilgi yoktur. Fakat Ebussuud Efendi bu konuda sürenin değişkenlik gösterdiğini vurgulamıştır (Düzdağ, 2009, s.

209). Osmanlı'da, kamu düzenine zarar veren, ehli fesad olan kişilere genellikle müebbet hapis cezası uygulanmıştır (Ortaylı, 2006, s. 68). Fâilin tövbe etmesi hapis cezasının son bulması anlamına da gelmekteydi. Bu durumda suçlular kefile verilmekteydi. Suçluların tövbe etmesi, aslında hapis cezalarının amacına ulaşması olarak da yorumlanabilir (Bardakoğlu, 1997, s. 56).

İncelediğimiz belgelerde birçok hapis cezası ile ilgili eşkıyaların hapsedilmesi şeklinde hükümler vardır. Bu hükümleri incelediğimizde, çoğunun ihtiyati tedbir amaçlı hapis cezası olduğunu anlamaktayız. Yani kişinin suçlu olup olmadığına kanaat getirmek için yapılan teftiş sırasında gözetim amaçlı hapse konulmasıdır. Kişinin suçu sabit bulunur ise ona göre bir ceza alacağı, ya da hangi cezayı alacağı ona göre belirlenmektedir.

Şer'iyeye sicillerinde hapis sözcüğünün yerine zindana koymak, zindana vermek, zindana atmak gibi sözler kullanılmıştır (Akman, 2004, s. 108). Zindan sözcüğü karanlık, sıkıntı veren, dehşete düşüren yerler anlamını taşımaktadır. Kazalardaki zindanlar subaşılarının sorumluluğunda olmuştur. Zindanların işleyişine dair yazılı bir kanunname, herhangi bir nizamname olmadığından dolayı ihtiyaçları hayırseverler tarafından karşılanmıştır (Şen, 2007, s. 6).

Zindan kelimesi, bazı hapis cezalarını içeren hükümlerde geçmektedir. Örneğin, H. 973/M. 1565 tarihli bir hükümde: "...teslim olunup Bolu zindanına gönderilüp yolda ıtlak edüp kendüler dahi gaybet ettikler..." şeklinde geçmektedir. Buradaki "ıtlak" sözcüğü salıverme, azad etme, bırakma anlamındadır. Hükümün tamamına baktığımızda sipahilerin eşkıyaları zindana götürürken yolda salıverdikleri kaydedilmiştir. Bu duruma karşılık verilen hükümde: "...mezkûrları her kande ise ele getirüp dahi gaybet ettirdükleri yedi nefer ehl-i fesâdı dahi buldurup haps idüp..." şeklinde yakalanıp tekrar hapse atılmaları buyurulmuştur (BOA., MD 5, 643/252).

Kürek cezası başlığı altında yer verdiğimiz Friedrich Seidel, Osmanlı'da kaldığı hapishanenin üç bölüme ayrıldığını anlatmıştır. İlk bölümde meslek sahiplerinin, ikinci bölümde işsiz-güçsüz olanların kaldığını belirtmiştir. Son bölümün ise hasta olan kişilerin kaldığı revir olduğunu anlatmıştır. Mahkumların çok küçük hücrelerde kaldıklarını, günlük ekmek ve su verildiğini, gün sonunda yoklama yapıldığını da eklemiştir (Siedel, 2010, s. 45-48). Sayım yapılması, firar eden mahkumların olup

olmadığı doğrultusunda yapılan bir uygulamadır. Çünkü hapisaneden firar etmek yaygın bir davranıştı. Bazıları görevliye rüşvet vererek, bazıları da duvarı delerek firar etmişlerdir (Ergenç, 2012, s. 43).

Osmanlı devletinde zindana atmanın yanı sıra bir de kalebendlik cezası uygulanmıştır. Suçlunun, bir kalenin ve şehrin surları içerisinde yaşamını sürdürmesi şeklinde olan kalebendlik cezası, bir tür hapis cezasıdır (Yıldız, 2012, s. 29). Bu ceza yerel kadıların hükmünde olmuştur, fakat uygulama onayı sadrazamdan alınmıştır. Kalebendlik cezası, Amasra, Bodrum, Foça ve Sinop gibi yerlerde, deniz kenarındaki yerleşkelerde, büyük surlarla çevrili kentlerde icra edilmiştir. Suçlular herhangi bir aksi harekette bulunmadıkça oradaki halk ile iletişim sağlayabilirlerdi (Eren, 2014, s. 192).

İncelediğimiz hükümlerde, eşkıyaların yakalanınca kaçmamaları için zincire vurulmasını emredilen birkaç hükme rastlamaktayız. Bunlardan bir örnek verirsek, H. 998/M. 1590 tarihli bir hükümde, Ahmed ve Mustafa isimli eşkıyalar için “...Ahmed ve Mustafa’yı tutup zincire urup mukayyed ve mahbûs yarar âdemler koşup Dergâh-ı Mu’allâ’ma koşub gönderesiz...” (BOA., MD 67, 151/58). Yani nezaret amaçlı hapis cezası kişinin kaçmaması için veya suçu sabit olana kadar tutulması için ise, zincire vurma cezası da kişinin kaçmaması için uygulanmıştır diyebiliriz.

H. 979/ M. 1571 tarihli Erzurum’a gönderilen bir hükümde, altı neferlik bir eşkıya grubunun köyleri basarak köylülerin mallarını yağma ettikleri, küçükbaş hayvanları çaldıklarını, insanları katlettikleri bildirilmektedir. Bu eşkıya grubunun yakalandığını ve hapse atıldığını, fakat bu grubun iyi muhafaza edilmesi gerektiği emredilmiştir (BOA., MD 10, 238/157).

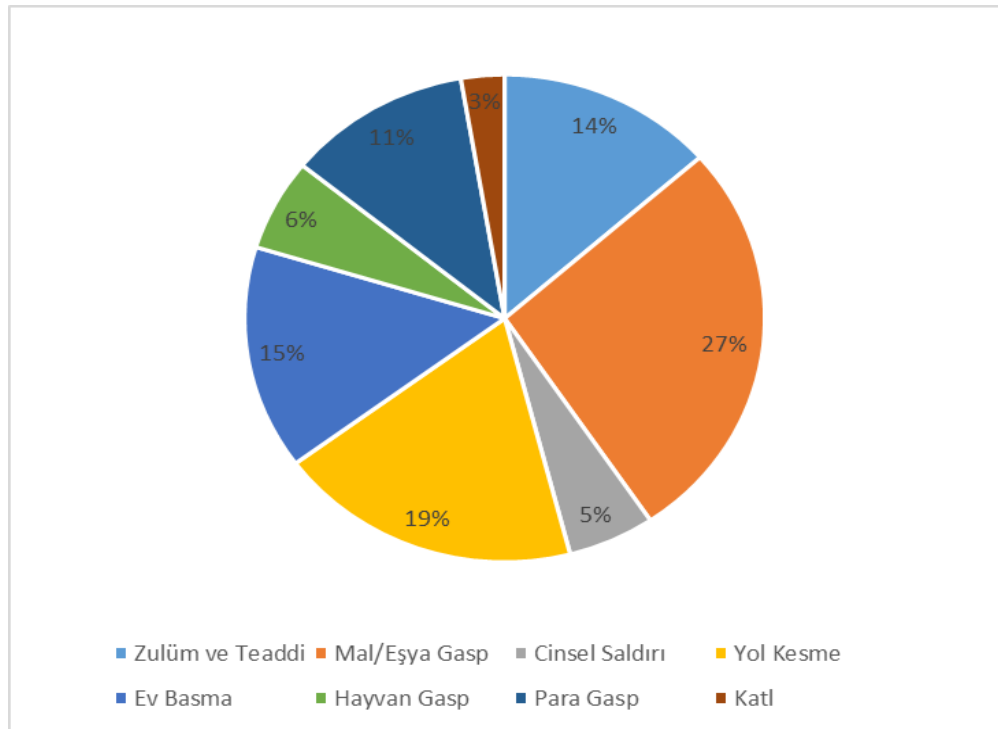
H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu beylerbeyine, Pazarcık ve İnegöl kadılarına yazılan bir hükümde, yeniçeri Hüseyin ile reayadan olan Ali, Piri, Karaca İlyas’ın bir olup eşkıyalık yapmak için cem oldukları bildirilmektedir. Bu grup yollara inip, insanların mallarını çalmışlar, vermek istemeyenleri ise katletmişlerdir. Eşkıyaların derhal yakalanıp hapsedilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 22, 261/130).

H. 979/ M. 1571 tarihli Sinop kadısına yazılan bir hükümde, Karavahan ve Girekoz isimli zimmilerin geceleri hırsızlık yaptığını, zorla para aldıklarını, hatta mezar taşlarını

söküp götürdükleri yazmaktadır. Bu iki zimminin yakalanıp hapse atılması emredilmiştir (BOA., MD 10, 108/ 71).

16. yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyalık hareketi içerisinde yer alan suçluların bir kısmı hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis cezası verilen kişilerin işlediği suçların istatistiği aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiği incelediğimizde, hapis cezası verilen kişilerin %27'si mal/eşya gasbetme suçu işlemişlerdir (BOA., MD 6, 573; MD 60, 560; MD 73, 458). Sonrasında %19 oranla yol kesme (BOA., MD 58, 280; MD 60, 560), %15 oranla ev basma (BOA., MD 6, 647; MD 73, 317), %14 oranla zulüm ve teaddi (BOA., MD 6, 1060; MD 74, 172), %11 oranla para/akçe gasbetme (BOA., MD 3, 1371; MD 73, 396, 468), %6 oranla hayvan gasbetme (BOA., MD 6, 1348; MD 73, 451, 468), %5 oranla cinsel saldırı (BOA., MD 60, 623; MD 73, 458) ve %3 oranla öldürme/katl (BOA., MD 6, 740; MD 39, 295) suçları gelmektedir.

Şekil 48. Hapis Cezasının Suçlara Göre Yüzdelik Dağılımı

3.3.3.Sürgün Cezası

Sürgünün kelime anlamı, bir yerden kovmak, uzaklaştırmak, defetmektir (Sami, 2000, s. 743). Yaygın kullanımı ise, gönüllü veya gönülsüz, bulunduğu yerden başka bir yere gönderme, göçe mecbur bırakma, otoritenin ferdi veya grup şeklinde göçe zorlaması olarak tanımlanabilir (Daşcıoğlu, 2007, s. 19). Ceza olarak sürgün kelimesi, özgürlüğü kısıtlayan, fâilin siyasi otorite tarafından bulunduğu çevreden başka bir yere sevk edilmesi şeklinde açıklanabilir (Yakut, 2011, s. 38).

Sürgün, ilkçağlardan beri var olan bir ceza türüdür. MÖ. 1760larda Hammurabi kanunlarına kadar uzanmaktadır. Eski Anadolu medeniyetlerinde, Roma İmparatorluklarında, Eski Türk devletlerinde uygulandığını ifade eden kaynaklar vardır (Arık, 1995, s. 33; Daşcıoğlu, 2007, s. 20; Türcan, 2010, s. 164).

Sürgün cezası, meşruiyetini İslam hukukundan almıştır. Sürgün kavramı insanlık tarihi kadar çok eski bir olgudur. Sürgün denilince akla ilk gelen cezalandırma yöntemi olsa da hem gönüllü hem de zorla sürgün, göçe tabi olma, iskân şeklinde uygulanmıştır (Daşcıoğlu, 2007, s. 19). Avrupalı devletler, sömürgecilik kapsamında nüfuslandırma amacıyla bu uygulamayı kullanmışlardır. Bu da 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Sürgün cezası, İslam hukukunda hem had gerektiren hem de ta'zir gerektiren suçlara verilen bir cezadır. Yol kesme ve tecavüz gibi cinsel içerikli suçlara İslam hukuku kapsamında sürgün cezası uygulanabilir (Yakut, 2011, s. 38). Bu ceza, Hz. Peygamberin sünneti ve Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerle açıkça belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki Maide suresinin 33. ayetinde sürgün cezası şu şekilde belirtilmiştir:

“Allah'a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir”

Osmanlı örfi hukuk kapsamında, sürgün uygulamasına dair ilk hükümler II. Bayezid zamanındaki kanunnamelerde geçmektedir. Bu kanunname, sürgün edilenlerin evlilikleri ve iş imkânlarına dair hükümler verilmiştir (Akgündüz, 1990, s. 68). Bu cezanın ilk olarak Yavuz Sultan Selim zamanında kayda geçtiğini belirten araştırmacılar da vardır. Yavuz sultan Selim, sürgün cezasını şu şekilde belirtmiştir:

“...bir kimesneye mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedir deyu şikâyet edüb red etseler, vakia müttehem ise dahi beyn'en-nas malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler” (Akgündüz, 1990, s. 106).

Osmanlı Devleti'nde, emr-i şerif ile sürgün cezaları uygulanmıştır. Sürgüne çarptırılan kişi, görevli nezaretinde sürgün yerine götürülerek ehl-i örften görevlilere teslim edilmiştir. Sürgün cezasına dair belge şeriyeye defterine işlenmiştir ve görevliler temessük alarak payitahta iletmişlerdir (Erdoğan, 2019, s. 333-334). Yine aynı şekilde emr-i şerif ile ceza müddetinin dolmasıyla suçlunun salınması veya suçsuzluğu durumunda salıverilmesi mümkündür.

İcra edilen sürgünler iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi iskân amaçlı olup ikincisi ise cezalandırma amaçlı sürgünlerdir. İlk olan kolonizasyon yoluyla yapılan sürgündür ve sosyo-ekonomik, politik amaçlarla yapılmıştır. Genel olarak kitlesel uygulanmıştır. Örneğin, Kıbrıs'a sadece eşkıyalık yapan, illegal hareketlerde bulunan sabıkalı olan kişiler sürgün edilmemiştir. Bunun tam tersini düşünmemiz mümkün değildir. Eğer sadece sabıkalı kişiler gönderilmiş olsaydı bu sorunlu yeni bir Osmanlı adası demektir. Kayıtlara göre Kıbrıs adasına 1572 tarihinde yerleşme amacıyla gönderilen ilk gemide taşçı, kilimci, çilingir, terzi, nalbant, keçeci, silah ve ayakkabı yapımcısı, hamamcı, tacir, demirci ve dokumacı bulunmaktadır. Bu zanaatkarlar aileleri ile Kıbrıs'a yerleşmişlerdir (Halaçoğlu, 1993, s. 57-61).

İkincisi ise bireysel olarak nitelendirdiğimiz münferit sürgünlerdir. Konumuzun içeriği gereği, ceza olarak uygulanan sürgünlere birçok belgede rastlamaktayız. Toplumsal düzeni bozmak, cinayet işlemek, adam yaralamak, cana ve mala tecavüz etmek, hırsızlık yapmak, zulmetmek, adam kaçırmak gibi suçlara sürgün cezası uygulanmıştır (Alan, 2014, s. 245). Ada olma özelliğinden dolayı sürgünler buraya yapılmıştır.

Toplum içerisinde eşkıya, kötü huylu, sabıkalı olan kişileri reayadan uzak tutmak, halktan soyutlamak için böyle bir ceza yani sürgün cezası verilmiştir. Sürgün edilen kişiler burada ziraatla de uğraşmışlardır. Bu kişilere ekip biçmeleri için arazi tahsis edilmiştir. Hatta yazılan hükümlerde iki yıl vergi muafiyetleri olduklarını anlamaktayız

(BOA., MD 26, 253/99). Böylelikle devlet, eşkıyadan yararlanma yoluna gitmiştir. Yer tutmayı ve ekonomiye katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Sürgün cezasının müddeti konusunda net bir bilgi yoktur. Fakat bazı hükümlerde, suçlunun pişman olması, af dilemesi veya hastalanması durumlarında kişi ait olduğu yere geri götürülmüştür. Genel olarak “ıslâh-ı nefis edinceye değin” yani nefsi ne zaman ıslah olur ise şeklinde hükmün sonunda belirtilmiştir. Sürgünde vefat hali olması, ailesinin af dilemesi durumlarında cezanın farklı bir hal aldığı anlamaktayız. Buna bir örnek verecek olursak, H. 990/M. 1582 tarihli bir hükümde, Kıbrıs adasına sürgün edilen bir müderrisin pişman olduğu ve hacca gitmek istediği bildirilmiştir. Bu yüzden sürgün edilen kişi salıverilmiştir (BOA., MD 46, 363/177). Örneğin bir hükümde, eşkıyalık ile suçlanan Ali isimdeki kişi Kıbrıs’a sürülmüştür. Kıbrıs beylerbeyine yazılan H. 988/M. 1580 tarihli hükümde Tarsus’tan Kıbrıs adasına sürgün edilen Ali isimli kişinin bîgünah yani suçsuz olduğu bildirilerek, memleketine geri dönmesi için icazet verilmesi emredilmiştir (BOA., MD 43, 544/286). İncelediğimiz zaman dilimini kapsayan diğer hükümlerde buna benzer bir örneğe rastlanmamaktadır. Sadece bir hükümde verilen karar doğrultusunda aslında sürgün edilen kişinin eşkıya olmadığını, bîgünah olduğunu, derhal memleketine gönderilmesi gerektiğini emredilmektedir.

Arşiv kaynaklarında, sürgün kelimesi bazen nefy olarak da geçmektedir. H. 981/M. 1573 tarihli, Anadolu beylerbeyine ve Karahisar-ı Sahib kadısına gönderilen bir hükümde, Başbüyükli yörükleri ile Çavdarlı köyü sakinleri yaylak konusunda anlaşamamış, yörükler köylülerin mallarına zarar vermekten geri durmamış, türlü türlü eşkıyalıklar yapmıştır. Hükmün içeriğinde, Başbüyükli yörüklerinin Müslümanlara da zararları olduğunu, naiplere karşı geldiklerini, türlü eşkıyalık yaptıkları yer almaktadır. Verilen emirde, Yörük tairesindeki fesad olanlar kim ise, onların Kıbrıs’a sürgün edilmelerine karar verilmiştir (BOA., MD 22, 380/198).

Sürgüne gönderilme cezası sık uygulanmıştır. Bunda devlet görevlilerine bağlı bir nüfuzun dağıtılmak istendiğini söyleyebiliriz. Eşkıya çetelerini dağıtmak, eşkıyaları buldukları yerden uzaklaştırmak için kesin çözüm olarak sürgün cezası verilmiştir.

Kıbrıs’tan firar eden eşkıya vakaları çoğunluktadır. H. 988/ M. 1580 tarihinde Kıbrıs beylerbeyine yazılan bir hükümde Kastamonu alaybeyleri Çakır Hasan ve Ahmet’in

yanlarına birkaç kişiyi de alarak Kıbrıs'tan firar ettikleri bildirilmektedir. Derhal yakalanmaları ve daha iyi muhafaza edilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 43, 242/135). Yine aynı tarihte Aydın ve Saruhan kadılarına yazılan bir hükümde Armağan oğullarından olan İbrahim ve Mustafa'nın Kıbrıs'tan firar ettikleri bildirilerek, bu eşkıyaların yakalanıp tekrar sürgün edilmeleri emredilmiştir (BOA., MD43, 243/135). Buradaki firar etmeye karşılık verilen aynı ceza yine sürgün cezası olmuştur. Bir de suçunu tekrar eden kişiye aynı ceza tekrar uygulanmıştır. Bunu bir örnek ile açıklayacak olursak, H. 985/M. 1577 tarihli bir hükümde, Beğşehir'in Seralmış köyünden olan Abdurrahman'ın, öncesinde köylülere rahat vermediği, mallarını zorla aldığı, karşı gelenleri yaraladığı için Kıbrıs'a sürgün cezası verildiği açıklanmaktadır. Sürgün sonrasında tekrar Seralmış köyüne geldiği, aynı şekilde eşkıyalığına devam ettiği bildirilmiştir. Verilen hükümde, derhal derdest edilip tekrar Kıbrıs'a sürgün edilmesi buyurulmuştur (BOA., MD 30, 406/174).

Osmanlı hukuk sisteminde eşkıyalık suçlarına verilen cezaların caydırıcı olması ön planda tutulmuştur. İslam hukukunda kişi suç işlemeyi alışkanlık haline getirdiyse eğer önceki cezasına oranla daha sert bir ceza verilmiştir. Örneğin idam cezası, eşkıyalık suçunu alışkanlık haline getirerek birkaç kez yapanlara uygulanmıştır (Mumcu, 1985, s. 30). Bu hükümde, ikinci kez aynı suçu icra eden şakiye yine aynı ceza olan sürgün cezası verilmiştir.

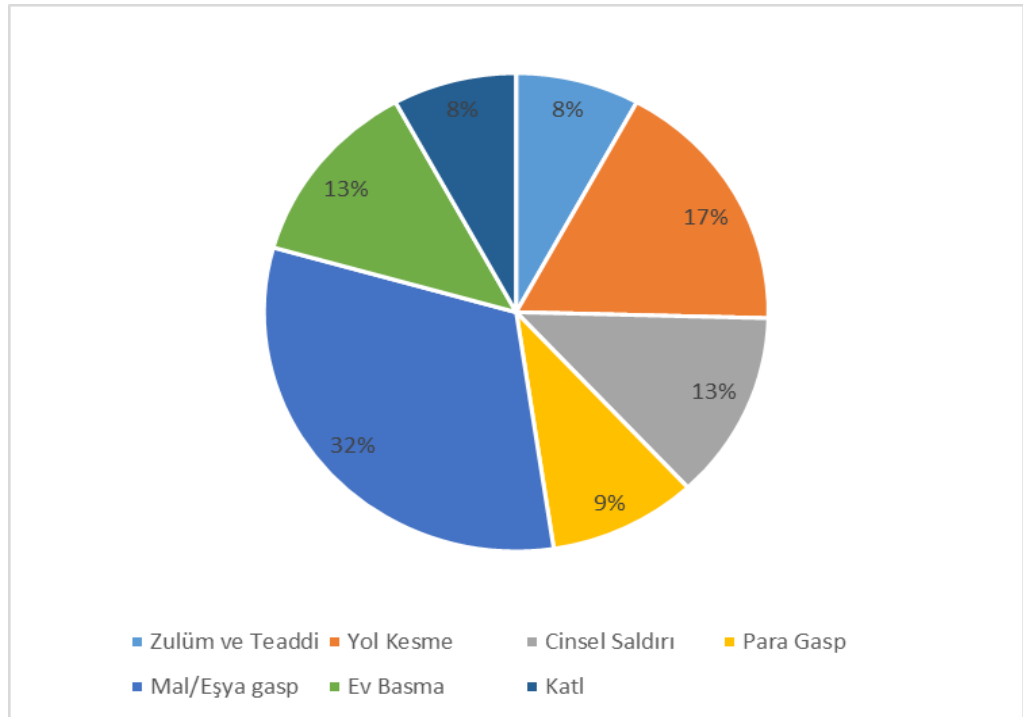
Sürgünler sadece Kıbrıs'a değil Rodos adasına da yapılmaktaydı. H. 973/M. 1566 tarihli, Teke sancağına gönderilen bir hükümde, Karaurulu Cemaatinden olan eşkıyaların teftiş edildikten sonra Rodos'a sürgün edilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 5, 148).

Başka bir sürgün yeri de Üsküp'tür. Zeamet sahibi olan zaim Muhammed'in halka zulüm yapması, Müslümanların mallarını zorla almasını konu alan ve sürgün edilmesi buyurulan bir hüküme bakalım. "...buyûrdum ki: Vusûl buldukda bu husûsda mukayyed olub fi'il-vâki' mezbûr za'îmin arz olunduğu üzre fesâd ve şenâ'at ve müdde'i-i hamr olduğu sâbit olub ve ahâliyi mahalle ve re'âyâ halkı mezkûrdan müteneffir ile ol yerlerden alâkasın kat' idüp Üskûbe sürgün eyleyüb varub teslim olunduğuna beğinden ve kâdîsından temessük aldırub südde-i sa'âdete gönderesin" (BOA., MD 30, 497/217).

Sürgün, diğer had cezalarına göre daha hafif bir cezadır. Fakat iç içe geçmiş bir ceza uygulanması da söz konusudur. Yani, sürgün cezasına çarptırılan kişilerden bazıları sürgün yerine götürülmüş ve orada hapis cezaları devam etmiştir. Sürgün adalarındaki zindanlarda veya kalelerde tutulmuşlardır (Yakut, 2012, s. 33).

İncelediğimiz belgelerde, sürgün yerleri, Kıbrıs, Cezayir, Limni, Midilli, İstanköy, Bozcaada, Fizan (Trablusgarb), Bağdat, Akka (İsrail), Taif (Mekke)'dir.

16. yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyalık hareketi içerisinde yer alan suçluların bir kısmı sürgün cezasına çarptırılmıştır. Sürgün cezası verilen kişilerin işlediği suçların istatistiği aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiği incelediğimizde, sürgüne gönderilen kişilerin %32'si mal/eşya gasbetmişlerdir (BOA., MD 27, 139; MD 58, 334). Sonrasında %17 oranla yol kesme (BOA., MD 27, 273), %13 oranla ev basma (BOA., MD 74, 191) ve cinsel saldırı (BOA., MD 74, 42), %9 oranla para gasbetme (BOA., MD 10, 254; MD 58, 316), %8 oranla zulüm ve teaddi (BOA., MD 27, 284; MD 60, 603), son olarak %8 oranla adam öldürme (BOA., MD 27, 273) suçları gelmektedir.

Şekil 49. Sürgün Cezasının Suçlara Göre Yüzdelerle Dağılımı

3.3.4. İdam/Siyatesen Katl Cezası

“Siyaset” kelimesinin gündelik hayatta kullanılan anlamı, devletle ilgili olan, devlet idaresi, devlet işlerinin düzene koyulup yürütülmesi, uluslararası ilişkiler kurmak anlamlarında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2003, s. 959; Pakalın, 2004, s. 240). Çalışmamıza konu olan “siyaset” kelimesi ise, devletin, toplumun huzuru ve düzeni için alınan önlemler ve bu önlemlere bağlı olarak hükümdarın onayı ile verilen ölüm cezasıdır.

Şer’i hukukta, Emeviler zamanından beri olan, Abbasiler zamanında kurumsal bir idam cezasına dönüşen bu ceza, Türk Devlet geleneğinde hükümdarların tabii hakkı olarak yer almıştır (Mumcu, 2007, s. 20).

Osmanlı’da siyaseten katl cezası hem reayaya hem de ehli şer ve ehli örften olan kimselere uygulanmıştır. Yönetici sınıf için uygulanma durumları, görev suistimali, görevi yerine getirmeme, reayaya zulmetme şeklinde olurken, reaya için uygulanma durumu, isyan, katl, haneye tecavüz, ağır darp gibi fiillerdir (Mumcu, 2007, s. 44-45).

Siyaseten katl uygulamasının kimlere uygulanacağına dair daha çok fiiller vardır. Konumuz gereği eşkıyalık ve zulüm kapsamına giren suçlar zikredilmiştir.

Resmi görevliler idam cezasına çarptırıldığında bunu simgelemek amaçlı kara kaftan giydirilmiştir. Bu yüksek kademedeki bürokratlara uygulan bir durumdur (Selânikî, 1999, s. 840).

Siyaset cezasına çarptırılan yönetici sınıfa bu ceza, ya boynuna ip geçirme suretiyle yapılmış ya da başın kesilmesi şeklinde uygulanmıştır. Subaşının nezareti altında cellatlar bu infazı gerçekleştirmişlerdir (Mumcu, 2007, s. S. 122). Cellatlar hem merkezde hem de taşrada bulundurulmuşlardır. Maktulün infaz edilmesiyle cenazenin sahibi cellat olmaktadır. Eğer maktule ait cesedi yakınları almak isterse, celladın belirlediği bir miktar akçeyi cellada verip cenazelerini teslim alabilirlerdi. Cellatlar ceset üzerinde o kadar hak sahibilerdi ki, mahkûmun kıyafetlerini dahi pazarda satabiliyorlardı (Mumcu, 2007, s. 109; Selânikî, 1999, s. 302).

Siyaset cezasına çarptırılan yönetilen sınıfın infazı herkesin şahit olabileceği meydanlarda yapılmıştır. Bazı istisnai durumlar haricinde, bu yerler suçlunun yaşadığı mahalde bulunmaktaydı. Belgelerde “günah sadır olduğu yerde siyaset edile” şeklinde geçmektedir. Aynı mahalde infazın gerçekleştirmek istenmesi yönetici sınıf içinde geçerliydi ve askeri sınıfa karşı tedbir alma maksatlıydı (Koçu, 1971, s. 32).

Salomon Schweigger, Osmanlı Devleti’ndeki ölüm cezalarının boğaz kesilerek ya da kesilen boğazı vücudundan ayırarak yapıldığını belirtmiştir (Schweigger, 1994, s. 203-204). Baş kesme cezası uygulandıktan sonra, maktul Müslüman ise, başının üstüne kollarını koyulmuş bir şekilde teşhir edilmiştir. Eğer maktul gayrimüslim ise, başı bacak arasına konularak teşhir edilmiştir (Mumcu, 2007, s. 123).

Eşkîyalık suçu ile yargılanan şakiye siyaset cezası verilmişse, bunun uygulanabilmesi için Dîvân-ı Hümâyunun da bu cezaya kabul vermesi şarttı. İnfazlar, genellikle baş kesme veya ipe asma şeklinde uygulanmıştır. İslam hukuku gereğince uygulanan idam cezası, eşkıyalık suçunu alışkanlık haline getirerek birkaç kez yapanlar için fetva alınarak uygulanmıştır (Mumcu, 1985, s. 30). Fetva alınmadan da idam cezası uygulanmıştır. Böyle durumlarda padişah fermanı yeterli olmuştur.

İdam cezası, incelenen dönemde ve belgelerde “siyaseten katl” olarak geçmektedir. Eşkîyaların teslim olmamak için direnmeleri durumunda eşkıyaları öldüren kişi ya da kişilerin herhangi bir ceza almayacağı da “katl olunanların demi sual olunmayacağı” şeklinde vurgulanmıştır. (BOA., MD 7, 90).

Özellikle yol kesen kutta-i tarik olanlara verilen cezalar arasında kürek, sürgün ve idam cezaları daha belirgindir. H. 972/M. 1564 tarihli İç-il Sancağına yazılan bir hükümde yol boyunca yolculara rahat vermeyen, yolcuları durdurup korku saçan, mallarını zor kullanarak alan iki eşkıyanın derhal yakalanıp siyaseten katl edilmesi emredilmiştir (BOA., MD 6, 1056). Nisan 1565 yılında kaleme alınan bu olayda idam cezası verilmesi hem yol kesmenin büyük suçlardan sayılması, hem de ibret olması şeklinde açıklayabiliriz. Yine aynı tarihte hemen üç ay sonra kaleme alınmış olan bir başka hükümde Çankırı’da yolları kesen, yolcular arasında korku salan, malları yağma edip karşı gelenleri katleden eşkıyaların derhal siyaset edilmeleri emredilmiştir (BOA., MD 6, 1347).

Verilen cezalar arasında az da olsa baş kesme cezası vardır. Baş kesilen kişiler ya çok bilindik kişilerdir ya da işlediği suçun karşılığında herkesin ibret alması amacıyla baş kesilmiştir. Osmanlı Devleti, ilk başta eşkıya reisleriyle uzlaşma yoluna gittiyse de 16. yüzyılın sonlarına doğru eşkıyalık vakaları önü alınamayacak bir hale gelmiştir. Bir hükümde hem Biga hem de Edremit'te eşkıyalık yapan bir grubun ele geçirilerek, reisleri olan Kırmacı Musa'nın başının kesilmesi, yandaşlarının ise şer' ile cezalandırılması emredilmiştir (BOA., MD 58, 372/187).

Karasi Sancağı beyine gönderilmiş olan H. 996/M. 1588 tarihli bir hükümde, eşkıyaların yollara ve bellere indiklerini, yolcuların eşyalarını aldıkları, yakın olan köylere sığındıkları, köylerdeki bazı kişilerin eşkıyalara yardım ve yataklık ettikleri bildirilmiştir. Verilen emirde "...şer'le salb-ü siyâsete müstahikk..." şeklinde siyaseten katl cezası verildiğini anlamaktayız (BOA., MD 62, 256/116).

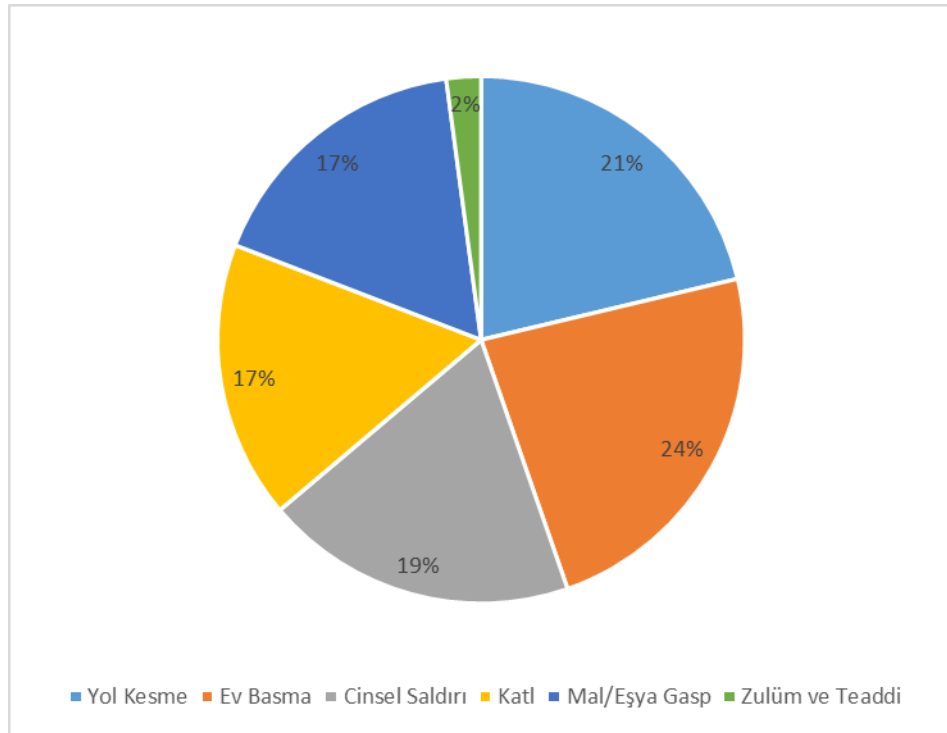
Siyaset cezalarının uygulanması bazen de kazığa vurularak gerçekleştirilmiştir. Bu da bir infaz şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazığa oturtma cezasının, Eski Mısır'da uygulandığı bilinmektedir. Osmanlılarda ise II. Mehmed döneminde uygulamaya konulmuştur (Erdoğan, 2019, s. 357).

H. 978/ M. 1570 tarihli Diyarbakır beylerbeyine gönderilen bir hükümde, bölgede eşkıyalığın ve yol kesen haramilerin çoğunlukta olduğunu, bu haramilere devlet görevlilerinin yataklık yaptıkları, bazılarının siyaset edilmesi, bazılarının ise kazığa vurulması emredilmiştir (BOA., MD 12, 441/287). Kazığa vurmak ya da kazığa oturtmak olarak belgelerde yer alan bu uygulama, toplumsal düzeni bozan kişilere uygulanan en ağır cezalardandır. Reayaya zulmedenlere, yollarda bellerde yolcuların ve kervanların yolunu kesenlere, haneye tecavüz edenlere verilen bir cezaydı.

Bazı araştırmacılar, 16. yüzyılın sonlarına doğru devletin resmi yazışmalarında, ehli örften kişilerin halka karşı zulüm ve eşkıyalıklarını bilen, ancak bunu merkeze iletmeyen kadıların olduğunu, bu kadıların" dibekte dövülmesi" ne dair emirler verildiğini belirtmişlerdir (İnalçık, 2005, s. 139; Uluçay, 1944, s. 166).

16. yüzyılın ikinci yarısında, eşkıyalık hareketi içerisinde yer alan suçluların bir kısmı siyaseten katl cezasına çarptırılmıştır. Siyaset edilme cezası verilen kişilerin işlediği

suçların istatistiği aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafiği incelediğimizde, idam/katl edilen kişilerin %24'ü ev basma/haneye tecavüz suçu işlemişlerdir (BOA., MD 60, 562). Sonrasında, %21 oranla yol kesme (BOA., MD 2, 397), %19 oranla cinsel saldırı/cana tecavüz (BOA., MD 3, 1291; MD 43, 404), %17 oranla adam öldürme/katl (BOA., 3, 880; MD 6, 1117) ve mal/eşya gasp (BOA., MD 4, 936, 1136), %2 oranla zulüm ve teaddi (BOA., MD 43, 126) suçları gelmektedir.

Şekil 50. Siyaseten Katl Cezasının Suçlara Göre Dağılımı

İncelediğimiz mühimme kayıtlarında, eşkıyalık ve zulüm suçlarına uygulanan cezaları, farklı hukuklar ve uygulamalar çerçevesinde tabloya şu şekilde aktardık:

Tablo 5. Eşkivalık Suçunun Farklı Hukuklardaki Cezası ve Osmanlı'daki Uygulaması

Eşkivalık Fiili	Şer'i Hukuka Göre Uygulanan Cezalar	Örf'i Hukuka Göre Uygulanan Cezalar	Arşiv Belgelerine Göre Uygulanan Cezalar
Adam Kaçırma	Ta'zir ⁴⁵	Hadım etme Dayak	Hapis Sürgün Siyaseten Katl
Mal/Eşya Gasp Etmek	Ta'zir	Para Cezası	Hapis Kürek Sürgün Siyaseten Katl
Darp	Kıyas ⁴⁶ Diyet ⁴⁷	Para Cezası Teşhir	Hapis Kürek Sürgün Siyaseten Katl
Haneyecavüz	Ta'zir	Para Cezası	Hapis Kürek Siyaseten Katl

⁴⁵ Sözlükte “engellemek, te'dip etmek, desteklemek, saygı göstermek” anlamlarında karşıt anlamlı kelimelerden olan ta'zir fıkhîta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime kalmış cezaları ifade etmektedir. Bkz. Başoğlu, T. (2011). Ta'zir. TDV. İslam Ansiklopedisi. C. 40, ss. 198-202.

⁴⁶ Hukukta kıssâs, kasten işlenen adam öldürme veya yaralama suçunun fâilin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını, fıkhîtaki teknik kullanımıyla kasten öldürdüğü kişiye karşılık fâilin öldürülmesini, kasten işlediği yaralama sonucu mağdurda bedeni ve fiziki zarar meydana getiren kimsenin benzeri şekilde cezalandırılmasını ifade eder. Bkz. Dağcı, Ş. (2022). Kıyas. TDV. İslam Ansiklopedisi. C. 25, ss. 488-494.

⁴⁷ Arapça'da “ödemek ve vermek” anlamındaki vedy kökünden türeyen diyet, İslam hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması durumunda ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade etmektedir. Bkz. Bardakoğlu, A. (1994). Diyet. TDV. İslam Ansiklopedisi. C. 9, ss. 473-479.

Kişiyeye Tecavüz	Evli olanlara Recm ⁴⁸	Hadım	Hadım Hapis Kürek Siyaset
	Evli olmayanlara Dayak Sürgün		
Kişiyeye Öldürme	Kıyas Diyet	Diyet Para Cezası	Müebbet Hapis Diyet Kürek Kıyas Siyaseten Katl
Görev İhmali	Ta'zir	Teşhir Siyaseten Katl	Kürek Hapis Teşhir Siyaseten Katl
Görev İstismarı	Ta'zir	Azil ⁴⁹	Kürek Sürgün Kat'ı Uzv Siyaseten Katl
Reayaya Zulüm	Ta'zir	Azil	Kürek Siyaset Sürgün

⁴⁸ Recmin sözlük anlamı, birine taş atma, lanet etme, taş atarak öldürmektir. Terim olarak recm, zina eden evli veya dul kadını ya da erkeği taş atarak öldürmedir. Bkz. Bilmen. Ö.N. (1988). Hukuku İslamiyye ve İstalahatı Fıkhiyye Kamusu. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

⁴⁹ Sözlükte "ayırarak, uzaklaştırmak anlamına gelen azil/azl, fıkıh terimi olarak, tek taraflı irade beyanı ile bir yönetici veya memurun görevine son verilmesi, bir vekil veya mümessilin temsil yetkisinin kaldırılması anlamındadır. Bkz. Atar. F. (1991). Azil. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. C. 4, ss. 326-327.

SONUÇ

“16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Hareketleri” adlı tezimizin amacı Osmanlı Anadolu’sunda eşkıyalığa dair neler olmuş? sorusuna tematik nosyonlarla cevaplar arayarak kantitatif veriler ile tespitler yapmaktır. Bu doğrultuda tez çalışmasının sonuçları ile mevcut literatüre şu katkıların yapıldığı düşünülmektedir;

Eşkîyalık hareketi, sebepleri ve sonuçları bakımından hem birey hem de toplum üzerinde yarattığı tesir itibarıyla karmaşık bir yapıya sahip sosyal bir olgudur. Eşkîyalık çalışan araştırmacıların olaylara ve olgulara bakış açıları/yorumlamaları farklı olduğu için eşkıyalık hareketlerinin birey ve toplum üzerindeki tesirlerinin yorumlanması da çok farklı boyutlara tabi olmuştur.

Çoğu araştırmacı, eşkıyalığın sebeplerini açıklarken çalışmalarının odak noktasına ekonomik faktörleri koymuşlardır. Eşkîyalık hareketleri ve iktisadi şartlar arasında bir bağlantı vardır, fakat merkezi otoritedeki değişim ve dönüşümler bu şartların tesirlerini belirleyen en önemli noktadır. Bu bağlamda, iktisadi faktörlerin, eşkıyalık hareketleri üzerindeki belirleyiciliğini kabul etmekle beraber, eşkıyalık hareketlerinde yer alan kişilerin adeta bir sınıf mücadelesi halinde hareket ettikleri veya maddi geliri düşük kişilerin eşkıyalığa yöneldiği şeklinde yorumlamaların incelediğimiz konu kapsamında kesinliği yoktur. Kesin olan, Osmanlı Anadolu’sunda eşkıyalık yapmak için çok uygun bir zeminin varlığıdır.

Eşkîyalık hareketlerinin nedenleri konusunda iklim şartlarını merkeze koyan araştırmacılar da çoğunluktadır. Fakat iklimsel nedenler, eşkıyalık faaliyetlerinin tek nedeni değil, nedenlerinden biridir. Bu dönemdeki nüfus, uzun süren savaşlar, karaborsacılık gibi faktörlerin iâşe ihtiyacını etkilediği de hesaba katılmalıdır.

Eşkîyalık hareketleri çözümlenirken, genellikle devlet, devlet kurumları, eşkıya liderleri ele alınmıştır. Oysa eşkıyalık yapan her birey, tüm fertlerde olan istek ve öfkelerini kontrol edemediği için eşkıyalık hareketlerinin fâili olmuştur. Bundan dolayı eşkıyalık hareketlerindeki bireysel faktörler devre dışı bırakılmamalıdır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ikinci yarısındaki dönemdeki, ahlaki ve toplumsal yozlaşma, Osmanlı toplumunun değer yargılarına bağlılık düzeyini düşürmüştür. Bu da bireylerin yaşadığı

coğrafyadaki maddi manevi değişimlerin şiddetine göre birbirinden farklı tepkiler vermelerine yol açmıştır. Çünkü kişi, eşkıyalık hareketleri içerisinde yer alarak kendine fayda sağlamak istemiştir. Eşkıyalık hareketlerinde yer alanlar da çok farklı kimliklerden oluşan kişilerdir. Yani belli bir düşünce veya belli bir hedef ile biraraya gelmemişlerdir. Eşkıyalık hareketlerinin olduğu her kademede farklı hedefler ortaya çıkmıştır. Bazıları geçim kaynağı olarak eşkıyalık yapmış, bazıları da eşkıya reislerinin merkezi otorite tarafından affedilip devlet kadrosu verilmesine özenerek eşkıyalığı hedefe giden yol olarak görmüştür. Bu yüzden eşkıyalık tek tip bir olay değildir. Eşkıyalık, bazen bir meslek grubu tarafından, bazen bir taife tarafından, bazen de bir millet tarafından farklı şekillerde ve farklı biçimlerde yapılmıştır.

Osmanlı Devlet anlayışında, ehli örf ve ehli şer 'den olan yöneticiler, halka karşı adil olmak mecburiyetindeydiler. Belgelerde, halka karşı yapılan adaletsizlik zulüm ve teaddi olarak nitelendirilmiştir. Zulüm ise Osmanlı hukukunda suç olarak kabul edilmiştir. Ancak çoğu çalışmada eşkıyalık-zulüm ayrımı yapılmamıştır. Çalışmamızda, devlet görevlilerinin illegal hareketleri zulüm kavramı çerçevesinde ve eşkıyalık kavramından bağımsız olarak ele alınmıştır. Çalışmamızda devlet görevlilerinin daha çok mala karşı suç işledikleri, Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde halka zulmettikleri ve çoğunun yargılanmak üzere yüce divana sevk edildiği sayısal verilerle tespit edilmiştir. Özellikle ehli örfün, halkı hiçbir şekilde zor duruma düşürmemesi, halkı asla incitmemeleri yönünde kanunnameler, adaletnameler ve fermanlar yayınlanmıştır. Hakla zulmeden ehli örf/ehli şer hakkında soruşturma yapılması için merkezden görevliler atanmıştır. Soruşturma yapılırken, zulmeden kimsenin suçu sabit olana kadar nezaret amaçlı tutuklanmıştır. Suçu sabit olanlar Divan-ı Hümayuna getirilerek yargılanmışlardır. Kaçan kişilerin ise evleri ve mülkleri mühürlenmiştir. Zulmeden yöneticilere zulmün ağırlığına binaen ağır veya hafif cezalar uygulanmıştır. Hafif suçlarda yöneticilere tevbih name gönderilirken, ağır suçlarda sürgün, görev yerinin değiştirilmesi, görevine son verilmesi, hapis, kürek ve hatta idam cezası gibi cezalar verilmiştir. Zulüm karşısında mağdur olan halka malları teslim edilmiştir.

Çalışmamızda, levent ve sekbanların eşkıyalık hareketi kapsamında %71 oranında mala karşı suç işledikleri ortaya konmuştur. Bu grupların daha çok kıyı kesimleri ile Güneybatı Anadolu'da etkin olduklarını söyleyebiliriz. Levent ve sekban eşkıyasının

hareketlerine karşılık merkezi otorite tarafından verilen en yaygın karar “mahallinde şer’le haklarından gelinmesi” olmuştur.

Yeniçeri eşkıyasının Anadolu’nun iç ve batı bölgelerinde aktif olduğu tespit edilmiştir. %92 oranda mala karşı suç işlemişlerdir ve pek çoğu yerel mahkemeye sevk edilmiştir.

Çalışmamızda suhte eşkıyasının aktif olduğu yerler ile levent-sekban eşkıyasının aktif olduğu yerlerin aynı bölgeler olduğu tespit edilmiştir. Yani kıyı kesimler ile güneybatı Anadolu’da eşkıyalık fiillerini gerçekleştirmişlerdir. Suhteler daha çok mala karşı suç işlemişlerdir, fakat cinsel içerikli suçlarda da büyük bir orana sahiplerdir. Suhtelerin fiilleri sonucunda yazılan hükümlerde çoğunlukla “mahallinde haklarından gelinmesi” emredilmiştir.

İncelememiz sonucunda edinilen bir diğer tespit, eşkıyalık hareketleri içerisinde yer alan kesimin büyük bir kısmının şehir ve köy reayasından oluştuğudur. Şehir ve köy reayasından oluşan eşkıyalar genel olarak İç ve Batı Anadolu’da aktif olmuşlardır. %67 oranında mala karşı suç işlemişlerdir ve %22 oranında yerel, %20 oranında merkezi mahkemelere sevk edilmişlerdir.

Gayrimüslim, marjinal, aşiret ve cemaat gruplardan oluşan eşkıyaların Anadolu’nun farklı bölgelerinde aktif olduklarını görmekteyiz. Bu eşkıya grupları çoğunlukla mala karşı suçlarda yer almışlardır ve çoğunlukla “mahallinde şer’le cezalandırılmaları” emredilmiştir. İncelediğimiz belgelerde gayrimüslimlerin eşkıyalığı karşısında kendi mahkemelerine değil de kadı mahkemelerine sevk edildiklerini anlamaktayız.

Genel olarak baktığımızda eşkıyalık hareketi kapsamındaki suçların %73’ü mala karşı işlenirken %27’si cana karşı işlenmiştir. Mala karşı işlenen suçlar iktisadi dengelerin değişim ve dönüşümleri ile bağlantılıdır diyebiliriz. Cana karşı işlenen suçların bir kısmı cinsel saldırı suçlarıdır. Cinsel içerikli suçlarda mağdur olan kişilerin çoğunlukla kadınlar ve çocuklar olduğunu görmekteyiz. Eşkıyalık vakalarında mağdur olan veya mağduriyete sebep olan kişi ya da kişiler çoğunlukla erkek nüfus olmuştur. Bunun durumun Osmanlı Devleti’deki kadın nüfusun sosyal hayata çok fazla dahil olmamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Kanun tanımayan davranışları ve illegal olan hareketleri konu alan her türlü şikâyet Dîvân-ı Hümâyun’ da ivedilikle ele alınmıştır. Dîvân-ı Hümâyun’ da din, dil, ırk, cinsiyet, kademe, yaş fark etmeksizin eşkıyalık olayından mağdur olan herkesin hiçbir ayırım yapılmadan şikayetleri dikkate alınmıştır. Taşradan merkeze yapılan tüm şikayetlerde devletin titiz davrandığını anlamaktayız. Eşkîya karşısında mağdur olanlar için koruyucu önlemler alınmış, olaylara derhal müdahale edilmiştir. İncelediğimiz belgelerden, Osmanlı ceza sisteminin olabildiğince esnek olduğunu anlamaktayız. Sınırları net çizgilerle belirlenmiş genel bir ceza uygulamasından bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden kadılar fâilin kimliğine, olay mahalline, olayın zamanına, oluş biçimine göre birçok ceza uygulamasında bulunmuşlardır diyebiliriz. Fakat esnekliği kadar makul bir ceza sisteminin var olduğu da aşikardır.

Eşkîyalık vakaları arttıkça ve devlet görevlileri de bu yolsuzluğun içinde oldukça önü alınamamıştır. Merkeze iletilen her şikâyette çözüm aranmış, karşılığında hüküm gönderilmiş, fakat bu yüzyılda doğu ve batı coğrafyalarında uzayan savaşlar olduğu için iktisadi sıkıntıda olan bir devlet olarak kesin çözüm bulunamamıştır. Zamanla merkezden taşraya gönderilen hükümlerin/emirlerin işlerliğini yitirdiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak, 16. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketlerinin mahiyeti konusunda, sınıfsal bir mücadele, köylü reayanın isyanı, herhangi bir “sosyal eşkıyalık” olaylarına rastlanmamıştır. Toplumun her kesiminden eşkıyaların var olması, gelecek yüzyıla devrolunan problemlerin ana kaynaklarından birisi olmuştur. Toplumsal huzuru ön planda tutan Osmanlı Devleti gerekli önlemleri alsa da hiçbir önlem kalıcı bir çözüm olmamıştır. Olaylar daha da ilerleyerek alev topuna dönmüş ve ilerleyen yıllarda “Büyük kaçgun” adı ile tarihe geçmiştir.

KAYNAKLAR

ARŞİV VESİKALARI

1.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ

A) Mühimme Defterleri

a) Yayınlanmış ya da Tez Olarak Hazırlanmış Mühimme Defterleri

- 2 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 963/M. 1555)
- 3 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 966-968/M. 1558-1560)
- 8 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 977-978/M. 1569-1570)
- 9 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 977-978/M. 1569-1570)
- 10 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 978-679/M. 1570-1571)
- 11 Numaralı Mühimme Defteri: (H.978-986/M. 1570-1578)
- 16 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 979/M. 1571)
- 18 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 979/M. 1571-1572)
- 19 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 980/M. 1572)
- 21 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 980-981/M. 1572-1573)
- 22 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 981/M. 1573)
- 23 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 981/M. 1573-1574)
- 24 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 981-982/M. 1573-1574)
- 27 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 983/M. 1575-1576)
- 29 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 984/M. 1576-1577)
- 30 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 985/M. 1577)
- 33 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 985-986/M. 1577-1578)
- 34 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 986/M. 1578)
- 39 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 987-988/M. 1579-1580)
- 41 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 987/M.1579-1580)
- 43 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 988/M. 1580)
- 45 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 989/M. 1581)
- 47 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 990/M. 1582)
- 48 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 990-991/M. 1582-1583)
- 49 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 991/ M. 1583)

- 50 Numaralı Mühimme Defteri: (991-993/M. 1583-1585)
 51 Numaralı Mühimme Defteri: (H.991/M. 1583)
 54 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 992/M. 1584)
 55 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 992-993/M. 1584-1585)
 59 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 993/M. 1585)
 60 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 993/M. 1585)
 61 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 994-995/M. 1586-1587)
 62 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 995-996/M. 1586-1587)
 63 Numaralı Mühimme Defteri: (H.995-996/M.1587-1588)
 66 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 997-998/M. 1589-1590)
 68 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 998-999/M. 1589-1590)
 69 Numaralı Mühimme Defteri: (H.1000-1001/M.1591-1592)
 72 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 1002-1003/M. 1593-1594)
 73 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 1003-1004/M. 1594-1595)
 74 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 1004-1005/M. 1595-1596)

b) Yayınlanmamış Mühimme Defterleri

- 4 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 967-968/M. 1559-1560)
 5 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 973/M. 1565)
 6 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 973/M. 1565)
 7 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 975-976/M. 1567-1568)
 12 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 978-979/M. 1570-1571)
 13 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 978-979/M. 1570-1571)
 14 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 978/M. 1570-1571)
 15 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 979/M. 1571-1572)
 17 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 979/M. 1571)
 25 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 981-982/M. 1573/1574)
 26 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 982/M. 1574)
 28 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 984/M. 1576)
 31 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 985/M. 1577)
 32 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 985-986/M. 1577-1578)
 35 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 986/M. 1578)
 38 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 987/M. 1579-1580)

- 40 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 987/M. 1579)
 42 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 987-989/ M. 1579-1581)
 46 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 989-990/M. 1581-1582)
 52 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 991-992/M. 1583-1584)
 53 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 992-993/M. 1584-1585)
 56 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 993/M. 1585)
 58 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 993/M. 1585)
 64 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 996/M. 1587)
 65 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 997-998/M. 1588-1589)
 67 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 998-1000/M. 1589-1591)
 70 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 1001/M. 1592-1593)
 71 Numaralı Mühimme Defteri: (H. 1001-1002/M. 1592-1593)

YAYINLANMIŞ VE ÇEVİRİLMİŞ ANA KAYNAKLAR

Katip Çelebi (1980). *Mîzanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-a Hakk (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi)*. Tercüman 1001 Temel Eser – 145. İstanbul: Kervan Kitapçılık.

Mehmet Nazmi Efendi, (2005). *Osmanlılarda Tasavvufi Hayat, Halvetilik Örneği, Hediyeetü'l-İhvan*. (Haz. O. Türer). İstanbul: İnsan Yayınları.

Şeyh Receb-üs Sivâsî, (2000). *Hidâyet Yıldızı, Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*. (Haz. M.F. Güneren). İstanbul.

ARAŞTIRMA ve İNCELEME ESERLER

Abacı, N. (2001). *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Acar, İ. (2001). Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı VIII-XIV. s. 53-68.

Acun, F. (2002). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulanması, *Türkler*, (Cilt 9, ss. 899-908), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Acun, F. 2002. Celâli İsyânları, *Türkler*, (Cilt 9, ss. 696-697), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. Önal, A. ve Demir, A. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyânlar ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*. (M.F. Çalışır Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*. (Çev. K. Şakul). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ağaoğlu, A. Ve Yılmaz, S. (2008). Bandırma Şehrinde Suçlar 2006- 2008 Coğrafi Bir Yaklaşım. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (35), s. 19-53.
- Akbulut, İ. (2003). İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52, 167-181.
- Akbulut, S. Özkan, Z. (2004). Dendrokronolojik Çalışmalarda Ağaçların Seçimi ve Yıllık Halka Ölçümleri. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 1-2, 84-88.
- Akça, G. (2007). Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi* (Daum), Konya: Selçuk Üniversitesi Konya Sağlık Yüksek Okulu.
- Akçadağ, G. (2012). 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Eşkîyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (3), s. 43-68.
- Akdağ, M. (1945). Celâli İsyânlarının Başlaması. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih*

Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.4, S.1, s.23-37.

Akdağ, M. (1949). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde

Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti. *Belleten*, C.13, S.51, ss.497-568. Ankar: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akdağ, M. (1950). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde

Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti II. *Belleten*, C.14, S.55, ss.319-411. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akdağ, M. (1958). Celâli Fetretî. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi*

Dergisi, C.16, S.1-2, s.53-107.

Akdağ, M. (1964). Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606. *Ankara*

Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, s.1-49.

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* II. İstanbul: Cem Yayınevi.

Akdağ, M. (2013). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*. İstanbul: Yapı Kredi

Yayınları.

Akgündüz, A. (1994). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. İstanbul: OSAV.

Akgündüz, A. (2018). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*. (Cilt I, Baskı II).

İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

Akman, M. (1999). *Önceki Hukukumuzda İsyân Suçu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi

Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.

Akman, M. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Akpınar, T. (1999). *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktaş, E. ve Nalçacı, E. (2022). Suç ve Ekonomi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi*

ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7,14. s. 316-340.

- Akyılmaz, G. (1999). Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri. *Osmanlı*. IV. Ankara.
- Akyılmaz, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Raya Ayrımı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8, 1-2, ss. 221-271.
- Alan, F. (1993). *The Life and Family of Süleyman I, Süleyman The Second and His Time*, (H. İnalcık-C. Kafadar Ed.), İstanbul: Isis Press.
- Albayrak, N. (2002). Köroğlu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 26, ss. 268-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Altan, S. (2018). 1923-1938 Dönemi Arşiv Belgeleri Işığında Eşkıyalık Faaliyetlerine Genel Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S. 2, s. 631-642.
- Altınay, A. R. (2000). *Onuncu Asr-ı Hicri İstanbul Hayatı*. (A. Uysal, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altınöz, İ. (2005). *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Altunan, S. (1999). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir.
- Andreasyan, H. D. (1963). Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları. *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*,13, 17-18, s. 27-42.
- Arslan, H. (2001). *16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslantürk, Z. (1997). *Naima 'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*. İstanbul:

Ayışıġı Kitapları Yayını.

- Artan, M. (2016). *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkîyalık Hareketleri (1626-1631)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin.
- Artan, M. (2019). Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Askeri/İdari (Yöneten) Sınıf Mensuplarının Yaptığı Eşkîyalık Hareketleri (1626-1631). *Nevşehir II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. s. 46-60.
- Ata, T. (2021). Anadolu'daki Eşkîyalık Faaliyetlerine Dair Bir İstatistik (22 Numaralı Mühimme Defteri Işıġında). *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (5), s. 85-92.
- Avcı, M. (2004). *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. Ankara: Gökkuşbu Yayınları.
- Aycibin, Z. (2016). *Çöküş Edebiyatının Merkezinde bir Padişah Manevi Dünyası ile Sultan III. Murat*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (2002). Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi. *Türkler Ansiklopedisi*. (C. 10. ss.16). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aydın, M.A. (1996). Gasp. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 387-392). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aykut, N. (1991). "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. Asır Ortalarına Kadar Yapılan Sikke Tashihleri". *Prof. Dr. Bekir Kütükoġlu'na Armaġan*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul.
- Bardakoġlu, A. (1995). Ceza. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss. 470-478). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bardakoġlu, A. (1995). Eşkîya. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 463-466). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- Bardakoğlu, A. (1996). Had. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14, ss. 470-478). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Barkan, Ö. L. (1953). *Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Yalçın Matbaası.
- Barkan, Ö. L. (1956). Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Ait Notlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVII, N. 1-4, s. 193-224.
- Barkan, Ö. L. (2010). *Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. (Yayına Haz. H. Özdeğer). İstanbul: İÜİF Yay.
- Barkey, K. (2015). *Eşkiyalar ve Devlet- Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Başaran, K. (2012). *Yoksulluk ve Suç İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. (2010). *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*. (Yayına Haz. Yusuf İhsan Genç ve Diğerleri). İstanbul: Dgm. Yay.
- Bayrak, M. (1985). *Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri*. Ankara: Yorum Yayınevi.
- Bayrak, ř. (2015). *Anadolu'da Eşkiyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bebek, A. (1993). Ceza. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss. 469-470). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bektaş, Ö. (2008). *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

- Belge, M. (2005). *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Beydili, K. (2013). Yeniçeri. *DİA*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (Cilt 43, ss. 450-462).
- Bilge, M. L. (2010). Süveyş, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, ss. 186-187). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Bilmen, Ö. N. (2015). *Hukuku İslâmiye ve Islahat-ı Fıkhiye Kamusu*. C. 3. İstanbul: Enes Sarmaşık Yayınevi.
- Beratlı, N. (1999). *Kıbrıs Türklerinin Tarihi 2*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Birdoğan, N. (1996). *Köroğlu Bir Toplumsal Direnişin Destanı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bostan, İ. (2000). İnebahtı Deniz Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22, ss. 287). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Boybeyi, N. (2022). *Türk Romanında Sosyal Eşkıya*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bozatay, Ş. Ve Demir, K. (2014). Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6,10. s. 71-89.
- Braude, B. Ve Lewis, B. (2000). Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ve Yahudiler. (H. Erdemir, Çev.) *Akademik Araştırmalar Dergisi: Journal of Academic Studies*, C. 2, 4-5, ss. 169-216.
- Bulut, M. (2000). XVII. yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 39, 23-25.
- Bulut, M. (2012). Osmanlı Ekonomi Politığıne Yeniden Bir Bakış. *Bilig*, 62, 63-69.

- Buspecq, O. G. (2002). *Türk Mektupları*. (R. Kibar, Haz.). İstanbul: Kırk Ambar Kitaplığı.
- Brackett, J. K. (2002). *Criminal Justice and Crime in Late Renaissance Florence, 1537-1609*. Cambridge University Press.
- Braudel, F. (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Cezar, M. (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Cezar, M. (2013). *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, Y.(1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, 18. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Chesneau, J. (2014). *D'ramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul- Anadolu-Mezopotamya*. (II. Baskı). (Elverdi. I. Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Cin, H. (1978). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cin, H. ve Akgündüz, A. (1995). *Türk-İslam Hukuk Tarihi*. Cilt I. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Çağrı, M. (2013). Zulüm. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, ss. 507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Çalışkan, İ. (1993). İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları. Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31. 367-398.
- Çerçi, F. (1996). *Kühü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve*

Âli'nin Tarihçiliği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri.

Çevikbaş, R. (2006). Yönetimde Etik Yozlaşma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20-1, ss. 265-289.

Danış, İ. (2019). İslam Coğrafyacılarından Yeryüzünün Matematiksel Taksimi: Hakiki (Yedi) İklim. *I. Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin İlam Bilim Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İstanbul University Press.

Daşcıoğlu, K. (2007). *İskan, Suç, Ceza, Osmanlı'da Sürgün*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

David, G. (2011). XVI. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olarak Mühimme Defterleri. *Tarih Dergisi*, Sayı 53/1, 295-349.

Demir, M. (2016). *16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara.

Demirci, S. (2012). *Osmanlı Türkiye'sinde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Demirtaş, M. (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği H. 1100-1200/ M. 1688-1786*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitapevi.

Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (Haz. Aydın Sami Güneyçal). (XXX. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Dingeç, E. (2005). *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneleler (XVI. Yüzyıl)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.

- Doğan, İ. (2002). Korumacılığın Kent Kùltüründen Çıkarması Gereken Dersler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35, 1-2, ss. 15-23.
- Dönmez, İ. (2004). Meşru Müdafaa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, ss. 383-387). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dönmezer, S. Ve Ermen, S. (1997). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. C. 1. İstanbul: Der Yayınları.
- Dumrul, C. Ve Dumrul, Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23,146-170.
- Dündar, R. (1998). *Kıbrıs Beylerbeyliği, 1570-1560*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. (Basılmamış Doktora Tezi). Malatya.
- Dündar, R. (2002). Kıbrıs'ın Fethi, *Türkler Ansiklopedisi*. (C. 9, ss. 675). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Edgard, D. P. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: YKY.
- Ebu Zehra, M. (1994). *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. (İ. Tüfekçi, Çev.). Cilt 2. İstanbul: Kitabevi.
- Emecen, F. (1994). Devre Çıkma. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, ss. 250-251). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Emecen, F. (1999). Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya, *Osmanlı Devleti'nin 700. Yıl Armağanı, Osmanlı Devleti Tarihi*, (E. İhsanoğlu, Ed.), İstanbul: Feza Gazetecilik, s. 5-64.

- Emecen, F. M. (2005). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Emecen, F. (2009). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Emecen, F. (2010). Süleyman I, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38, ss.63-64). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Emecen, F. (2011). Selim II, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36, ss. 417). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ercan, F. (2011). *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*. İstanbul: Sav Yayınları.
- Erdoğan, A. (2019). *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*. (Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı. Sivas.
- Erdoğan, E. (2006). *XVI. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri*. Geçmişten Geleceğe Samsun. ((Ed. Cevdet Yılmaz). s.55.
- Erdoğan, Z. (1987). *Türkiye’de Terörist Eylemin Sebepleri*. Ankara: MEGSB Yayınları.
- Eren, M. (2014). Mahbeslerden Hapishanelere, Hapishanelerden Cezaevlerine, Osmanlı’dan Günümüze Kapatılma. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, S. 119.
- Ergenç, Ö. (2012). *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ergin, S. (2007). *İslam Hukukunda Ta’zir Cezaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Erim, N. (1984). Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebentlik Cezası ve Suçların

- Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4, 79-88.
- Erim, N. (2005). 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Kürek Cezası. *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey*. 20-23 August Dubrovnik 2002. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ersoy, Ş. (2007). *İslam Hukukunda Terörle ilgili Suçlar ve Cezaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Üniversitesi. Kahramanmaraş.
- Ertaş, K. (2008). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasihatı's-Selâtin Eserinin Tenkidli Metni*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ertürk, V. (2012). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkîyalık Faaliyetleri (1553-1574). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, 12, s. 101.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Faroqhi, S. (2004). *Krizler ve Değişim 1590-1699, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (Ed. H. İnalcık-D. Quataert). II. İstanbul.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. (E. Sonnur Özcan, Çev.). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. (N. Berktaş, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle Başa Çıkmak "Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720"*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (1999). Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları. *Osmanlı*, C. 6. s. 450.

Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Fendoğlu, H. T. (2000). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Foucault, M. (2005). *Entellektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar I*. (2. Baskı). (Ergüden, I., Akınhay O., Keskin, F., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2006). *Hapishanelerin Doğuşu*. (M.A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Genç, M. (2014). Modern İktisadi Büyüme Karşısında Osmanlı Sistemi ve Ekonomisi. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 119, 4-14.

Genç, M. (2014). Klasik Osmanlı Sosyal İktisadi Sistemi. *Vakıflar Dergisi*, 42, 9-17.

Gerste, R. D. (2017). *Hava Nasıl Tarih Yazar, Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler*. (M. Karaismailoğlu, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Goffman, D. (2004). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1600*. (Ü. Tansel, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Goodwin, G. (2001). *Yeniçeriler*. (D. Türkömer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Gökbilgin, T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Görgülü, T. (2021). Suç ve Suçlu Davranışına Kuramsal Bir Bakış: Psikolojik Bakış Açısıyla Adli Sistemde Psikolojik Değerlendirme ve Uygulamaları. *Akademik Açı*, 1, 1, s. 59-70.

Görgün, T. (1999). İbn Haldun, Görüşleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss. 543-555). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Göyünç, N. (1999). Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar), Yeni

Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, (Cilt. 6, ss. 77), (G. Eren, Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Gözütok, T. (2011). Eşkıyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk Edebiyatına İzdüşümü. *Türkbilig*, 21, 49-72.

Griswold, W. J. (2011). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Güçer, L. (1964). XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler. İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, s. 3-5.

Gümüşcü. O. (2001). *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. Yüzyılda Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: TTK.

Gündüz, T. (2009). Bozkırın Efendileri. Ankara: *Yeditepe Yayınları*.

Güneş, A. (1999). Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Durum. *OTAM*,10, 89-118.

Gür, A. R. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Halaçoğlu, Y. (1991). Aşiret. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Halaçoğlu, Y. (1993). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası, Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (Gazi Magusa 28 Ekim-2 Kasım).

- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. (5. Baskı). Ankara: TTK Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirelmesi*. (5. Baskı). Ankara: TTK Yayınları.
- Hathaway, J. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyen ve Ayaklanma*. (Çev. D. Berktaı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Heyd, U. (1983). Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat. (S. Eroğlu, Çev.). Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1). 633-652.
- Heyd, U. (1973). *Studies In Old Ottoman Criminal Law*. Oxford: Claredon Press.
- Hobsbawm, E. J. (1997). *Eşkıyalar*. (Kılıçbay, M.A. Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Itzkowitz, N. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*. (İ. Özel Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- İlgürel, M. (1979). Osmanlı İmparatorluğuunda Ateşli Silahların Yayılışı, *Tarih Dergisi*, 32, s. 301-316.
- İlgürel, M. (1997). Yeniçeriler. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 385-395). Eskişehir: MEB. Yayınları.
- İlgürel, M. (2003). Levent. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27, ss. 149-151). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İlgürel, M. (2002). II. Selim'den III. Mehmed'e. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 9, ss.643-666). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İlgürel, M. (2002). İl Erleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 22, ss.59-61). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- İlgürel, M. (1992). III. Murad. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (Cilt 10, ss. 396- 397). İstanbul: Çağ Yayınları.
- İlgürel, M. (1995). Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 466- 469). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İmamuddin, S. M. (2003). İslam Hukukunun Prensipleri. (M. Gürkan Çev.). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15. s. 239-247.
- İmber, C. (2004). *Şeriattan Kanuna: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*. (M. Bedir Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalcık, H. (1948). Osmanlı- Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569), *Bellekten*, (C. 12, S. 46, ss. 371). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1960). *Bursa'nın Ticaret Tarihine Dair*. TTK:Ankara.
- İnalcık, H. (1984). The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords and Tenants. *Contributions a l'histoire Economique et Sociale de l'Empire Ottoman Collection Turcica*. III. (Louvain: Peters). s. 105-126.
- İnalcık, H. (1988). Adaletname, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C.1. ss. 346-347). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İnalcık, H. (1990). Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi, (çev. M. Özden, F. Unan). *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 11-Yaz, s. 30-41.
- İnalcık, H. (1993). *Adaletnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalcık, H. (1999). Sivil Kanun Geleneği. *Türkiye Günlüğü*, Sayı 58. s. 5-11.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

- İnalcık, H. (2001). Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Genel Bir Bakış. *Doğu-Batı*,17, Kasım-Aralık-Ocak, ss. 151-180.
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnbaşı, M. (1999). Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri. *Osmanlı*. C. 4, s. 153. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnbaşı, M. (2002). Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti. *Türkler*. C. 9. ss. 284-287. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İpşirli, M. (1982). XVI. Yüzyılın II. Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler. *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12, s. 203,248.
- İpşirli, M. (1994). Ehl-i Örf. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 10, ss. 519-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İpşirli, M. (1999). Ferhat Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 383- 384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İpşirli, M. (2016). Kürek Cezası. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt Ek-2, ss. 112-114). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- İslamoğlu, H. ve Faroqhi, S. (1979). Crop Patterns and Agricultural Production Trends in Sixteenth-Century Anatolia, *Review* 2. ss. 401-436.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. (II. Baskı).

İstanbul: İletişim Yayınları.

Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (C. 3, ss. 137). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kavas, A. (2012). Tunus, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, ss. 388). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kavruk, H. (2012). *Türkiye’de Köy Yerleşimi ve Yönetimi Köy Sorunları Araştırması*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara: TODAİE Yayınları.

Kaya, E. S. ve Hacak, H. (2014). *Zimmet*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 44, ss. 424-428). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kaynak, R. (2010). *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı’da Eğitim-Öğretim*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Keskinoglu, O. (1969). *Fıkıh Tarihi, ve İslam Hukuku*. Ankara: Ayyıldız Yay.

Kılıç, O. (1999). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, (C. 6, ss. 89), (G. Eren, Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kılıç, O. (1999). *Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri*. *Osmanlı*. C. 3. Ankara.

Kılıç, O. (2001). *Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı*

Devleti'nde Doğal Afetler. *Pax Ottomanica Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat*. ss. 793- 820. Haarlem: Sota.

Koç, Y. (1999). *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Köylerin Parçalanması Sorunu: Bursa Kazası Ölçeğinde Bir Araştırma*. XIII. Türk Tarih Kongresi. Ankara.

Koç, Y. (2002). *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*. Ankara: TTK-İSAM Yayınları.

Koç, Y. (2005a). Osmanlı Toplumsal Dinamizmden Celâli İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. *Bilig*, 35, 229-245.

Koç, Y. (2005b). Osmanlı Örfi Hukukunda Standartlaşma (XVI. Yüzyıl). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 131-148.

Koç, Y. Ve Tuğluca, M. (2006). Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 7-24.

Koç, Y. (2013). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 147-159.

Koçu, R. E. (2003). *Dağ Padişahları*. İstanbul: Doğan Kitap.

Konan, B. (2011). Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu, *OTAM*, 29.

Köse, E. (2017). İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606). *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 3,1, s. 28. Adana.

Kunt, M. (1978). *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Küçükcalay, A. M. (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kütükoğlu, B. (1960). Şah Tahmasb'ın III. Murad'a Cülus Tebriki. *Tarih Dergisi*, 15, 1-

24.

Kütükoğlu, B. (2006). Murad III. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 172- 176).

İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kütükoğlu, M. (1988). Mühimme Defterlerinde Muamele Kayıtları Üzerine, Tarih

Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri, İstanbul.

Kütükoğlu, M. (1991). *Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)*. Prof.

Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Krafft, H. U. (1996). *Türklerin Elinde Bir Alman Tacir*, (T. Akpınar, Çev.). İstanbul:

İletişim Yayınları.

Loon, A. J. (2014). *Law and Order in Ancient Egypt The Development of Criminal*

Justice From The Pharaonic New Kingdom Until The Roman Dominate. Master Thesis. Leiden University.

Lucassen L., Willems W. (2003). The Weahness of Well-Ordered Societies: Gypsies in

Western Europe, the Ottoman Empire and India, 1400-1914. *Review (Fernand Braudel Center)*. 26 (3), ss. 283-313.

Mann, M. E. (2002). Little Age. *Encyclopedia of Global Environmental Change*. C.I.

Chichester. s. 504-509.

Mardin, Ş. (2002). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (Çev. M. Türköne). İstanbul:

İletişim Yayınları.

McGowan, B. (1969). Food Supply and Taxation on the Middle Danube 1568-1579.

Archivum Ottomanicum I. ss. 139-196.

Montesquieu. (2017). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (B. Güven, Çev.). İstanbul: İş Bankası

Kültür Yayınları.

Mumcu, A. (1985). *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mumcu, A. (1994). Divan-ı Hümâyûn. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.

Mumcu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoneix Yayınevi.

Oğuz, B. (1997). *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri III*.

İstanbul: Simburg Kitapçılık.

Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve Biz*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedid Neşriyat.

Ortaylı, İ. (2016). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul:

Kronik Yayınları.

Örenç, A. F. (2011). Sakız Adası, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 36, ss. 6). İstanbul:

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yükü ve Geçim Durumu

Hakkında Bir Araştırma. *Osmanlı Araştırmaları*, 17, ss. 77-90.

Öz, M. (1999). Osmanlı Klasik Döneminde Tarım. *Osmanlı*. C. 3. s.66-73. (G.Eren,

Ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Öz, M. (2002). 15-16. Yüzyıllarda Anadolu'nun Sosyal Tarihine Dair Araştırmalar:

Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildiriler*, s.525-532. Konya.

Öz, M. (2006). Osmanlı Siyasi Tarihi. *Tarih El Kitabı Selçuklular'dan Bugüne (1300-*

1600). (A. Nezihî Turan Ed.). Ankara: Grafiker Yay. s. 125-176.

Öz, M. (2007). Reâyâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 34, ss. 490-493). İstanbul: Türkiye

Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- Öz, M. (2010). *Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özbaran, S. (2007). *Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak*. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Özcan A. Eraslan C. Başar F. vd. (1999) II. Selim 1566-1574, Osmanlı Ansiklopedisi (C. 3, ss. 98-101). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özcan, E. (2015). Bolu İlinde Turizmi Etkileyen Faktörler ile Doğal, Tarihi ve Kültürel Turizm Değerleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, 1, ss. 55-75.
- Özcan, S. (2000). *18. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkîyalık Hareketleri, Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, (O. Köse, Ed.), Samsun İlk Yardım Belediyesi Kültür Müdürlüğü.
- Özcoşar, İ. (2004). Osmanlı Mahkemelerinde Muhzır Kavramı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4, 235-241.
- Özdal, A. N. (2017). Ortaçağ'da Yakındoğu'nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt'lar). *Geçmişten Günümüze Göç*. (O. Köse. Ed.). C. II. ss. 983. Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özek, Ç. (1970). *Devlet Başkanına Karşı Suçlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özel, A. (1988). *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Darül- İslam Darül- Harb*. İstanbul: İklim Yayınevi.
- Özel, A. (1996). Gayrimüslim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 13, ss. 418). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

- Özel. A. (2006). Müste'men. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 32, ss. 140-143). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özer. G. (2019). Ortaçağ İngiltere'sinde Özgür Bir Okçu: Robin Hood. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2 (2). 248-263.
- Özer, M. (2006). *Sancaklı Yörükleri*. İstanbul: Umay Yayınları.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar). *Tarih Okulu Dergisi*, 1, 5-17.
- Özmücür, S. Ve Pamuk, Ş. (2002). Real Wages and Standarts of Living in The Ottoman Empire 1489-1914. *The Journal Economic History*, s. 293-321.
- Öztürk, M. (1991). Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili, *Belleten*, Sayı 55, ss. 85-100.
- Öztürk, N. (2012). *Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1946) *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (C. I. II. III.). İstanbul: MEB. Yay.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Aksay, G. Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2013). *Seçme Eserleri I, Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Aksay, G. Çev.), IV. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Peters, R. (2005). *Crime and Punishment in Islamic Law*. New York: Cambridge University Press.
- Pıçak, M. Ve Bulut, M. (2020). Eşkıyaların Merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle

İlişkileri. *The Journal of Social Science*, C. 4, S. 7, ss. 377-393.

Pierce, L. (2012). İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Halleri: Osmanlı

Dünyasında Hükümdarlar, Eşkiyalar ve Kahramanlar. *Kekebiç*, 34, s. 41-52.

Pike, R. (1983). *Penal Servitude in Early Modern Spain*. Madison: University of Wisconsin Press.

Polat, M. (2004). *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*.

İstanbul: Kitabevi Yayınevi

Refik, A. (1989). *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. İstanbul: Enderun Kitapevi.

Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. (F. Aytuna Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Ruff, J. R. (2011). *Erken Modern Avrupa'da Şiddet, 1500-1800*. (D. Türkoğlu Çev.).

İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Rüzgar, N. (2020). İslam Geleneğine Göre Yöneticilerin ve Liderlerin Taşınması

Gereken Özellikler. *Academic Review of Humanities and Social Science*, Sayı 3, 1, ss. 72-96.

Sargın, S. ve Temurçin, K. (2011). *Türkiye'nin Suç Coğrafyası*. Ankara: Polis

Akademisi Yayınları.

Saylan, K. (2018). Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkiyalık

Olayları. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (24) s. 63-84.

Schweigger, S. (1994). *Sultanlar Kentine Yolculuk, (1578-1581)*. (T. Noyan. Çev.). II.

Baskı. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Sellin, T. (1965). Penal Servitude: Origin and Survival. *Proceeding of the American*

Philosophical Society. 9, 5, ss. 277-281).

- Sevinç, N. (1991). *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Sezen, T. (2006) *Osmanlı Yer Adları* (Alfabetik Sırayla). TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Yayın No: 21. Ankara.
- Sezgin, İ. (2005). *Devletlü Eşkiyalar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Shaw, S. J. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (M. Harmanlı. Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Soyudoğan, M. (2006). Devlet-Eşkiya İlişkileri Bağlamında Ayntab ve Çevresinde Aşiret Eşkiyalığı. *Bilig*, 21, 147-174.
- Starn, R. (1971). Historians and Crisis. *Past&Present*, 52, ss. 3-22.
- Sun-Tzu. (1971). *The Art of War*, (Translated and with an introduction by Samuel B. Griffith; with a foreword by B. H. Liddell Hart). London, New York: Oxford University Press.
- Sümer, F. (1980). *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Ana Yayınları.
- Sümer, F. (1987). Kör Oğlu, Kızır Oğlu Mustafa ve Demirci Oğlu İle İlgili Vesikalar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 46, 9-46.
- Sümer, F. Ve Albayrak N. (2002). Köroğlu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 26, ss. 268-271). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
- Şafak, A. (1977). *Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Şemseddin Sami. (1996). *Kamus-i Türkî*. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şen, M. (2000). Osmanlı Hukukunun Yapısı. *Yeni Türkiye*, Ocak- Şubat Sayı 31.s.686-697.

- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*. İstanbul: Kapı.
- Şensoy, N. (1963). *Basit Hırsızlık ve Çeşitli Mevsuf Hırsızlıklar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Şirin, Ş. (2015). Cessâs ve İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'an İsimli Eserlerinde Yol Kesme Suçunun Karşılaştırılması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, s. 47-76.
- Tabak, F. (2010). *Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi Tarihsel Bir Yaklaşım*. (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Temurçin, K. (2018). *Suç Coğrafyası: Görseli Kavramlaştırmadan Mekânsal Yorumlamaya, Sosyal Coğrafya*, s. 419-447, (N. Özgen, Ed.), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Tezcan, B. (2009). The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 52, ss. 460-504).
- Timur, T. (1989). *Osmanlı Çalışmaları, İlk Feodalizmden Yarı sömürge Ekonomisine*, Ankara: V Yayınları.
- Udeh, A. (1979). *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (A. Nuri, Çev.). Cilt 4. İstanbul: İhya Yayınları.
- Uğurlu, Y. (2023). *II. Viyana Bozgunu Sonrası Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri (1683-1699)*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı. İstanbul.
- Uluçay, M. Ç. (1955). *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk*

Hareketleri. İstanbul: Berksoy Yayınevi.

Uzun, E. (2006). Osmanlı Örneklemini Üzerinden Sosyal Eşkîyalığa Bir Bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, ss. 32-45.

Uzun, E. (2009). Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme. TÜBAR- XXV/ Bahar. s. 189.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 3, Kısım I, ss. 13- 26). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK.

Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, Kısım II, (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Üçok, C. (1946). Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. s. 125-126.

Ülgener, S. F. (1991). *İktisadi çözümlenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Der Yayınları.

Ünal, M. A. (1999). Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı. *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, (Cilt. 6, ss. 111-122), (G. Eren, Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Ünal, M. A. (2006). Medeniyet ve Müesseseleriyle Osmanlılar. *Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne (1300-1600)*. Ankara: Grafiker Yay. s. 177-296.

Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (I. Baskı), İstanbul: Paradigma Yayınları.

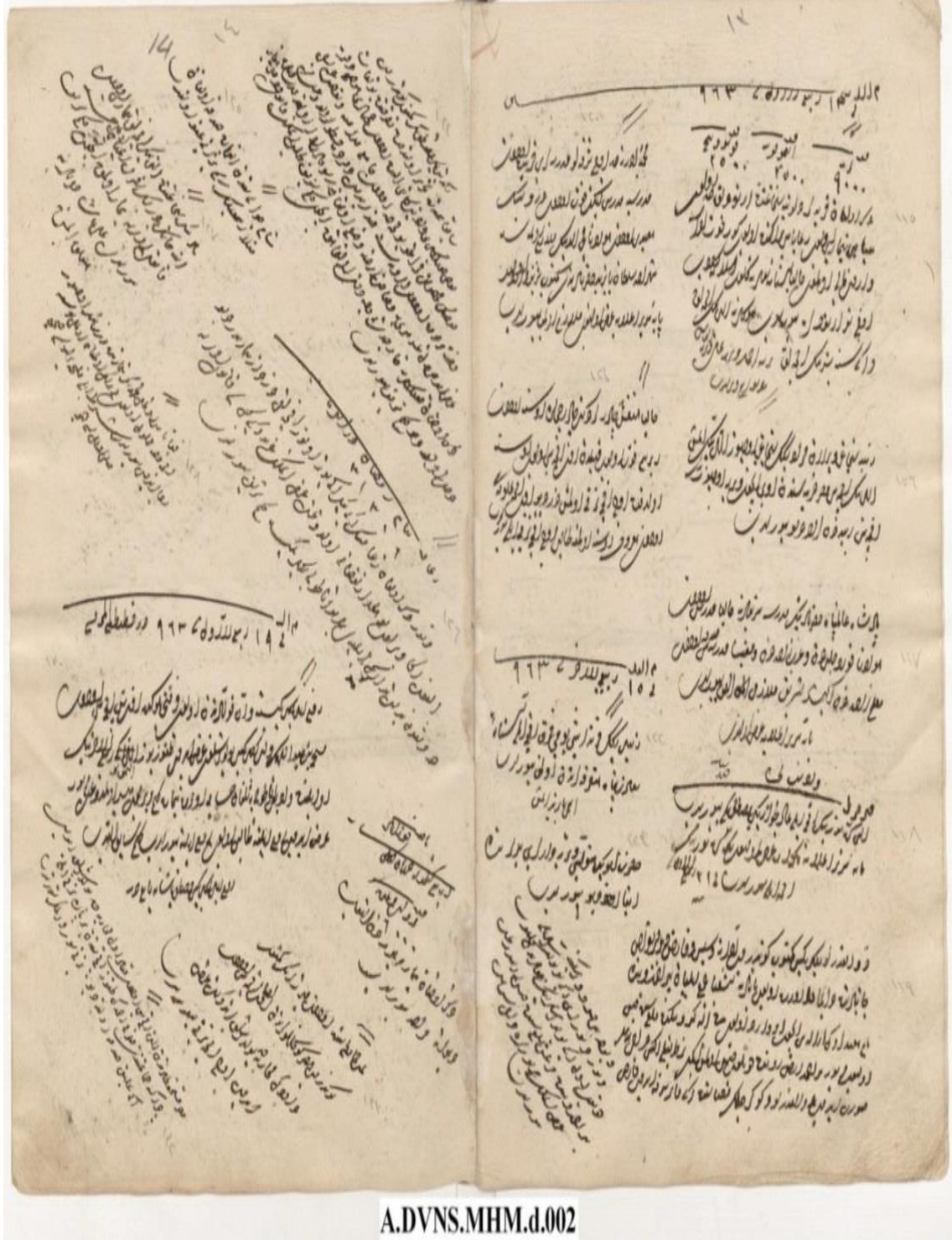
Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Üner, M. E. (2009). *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1979). The Ottoman Empire and The Capitalist World Economy: Some Questions For Research, *Fernand Braudel Center Review*, II ,3, 389-398.
- White, S. (2008). *Ecology, Climate and Crisis in the Ottoman Near East*. Unpublished Doctoral Thesis. Columbia University.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi (Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları)*, (N. Elhüseyn Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yahşi, T. (1998). *Bursa'nın Tarihi Coğrafyası*. Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı: İstanbul.
- Yakut, E. (2015). *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yakut, E. (2012). Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması, *Kekebiç*, 33, s. 21-34.
- Yazıcı, T. (1997). Softa, *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 5, s. 735), Eskişehir: MEB Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2002). Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış. *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, (Cilt 6, s. 287-343), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Yetkin, S. (1997). *Ege'de Eşkîyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, S. (2017). *III. Murat Döneminde Divân-ı Hümayun Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, S. (2018). III. Murad Döneminde Eşkîya Suhtelerle Yapılan Müzakere Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLV, 61-82

Ek 1. Mühimme Defterleri

2 Numaralı Mühimme Defteri

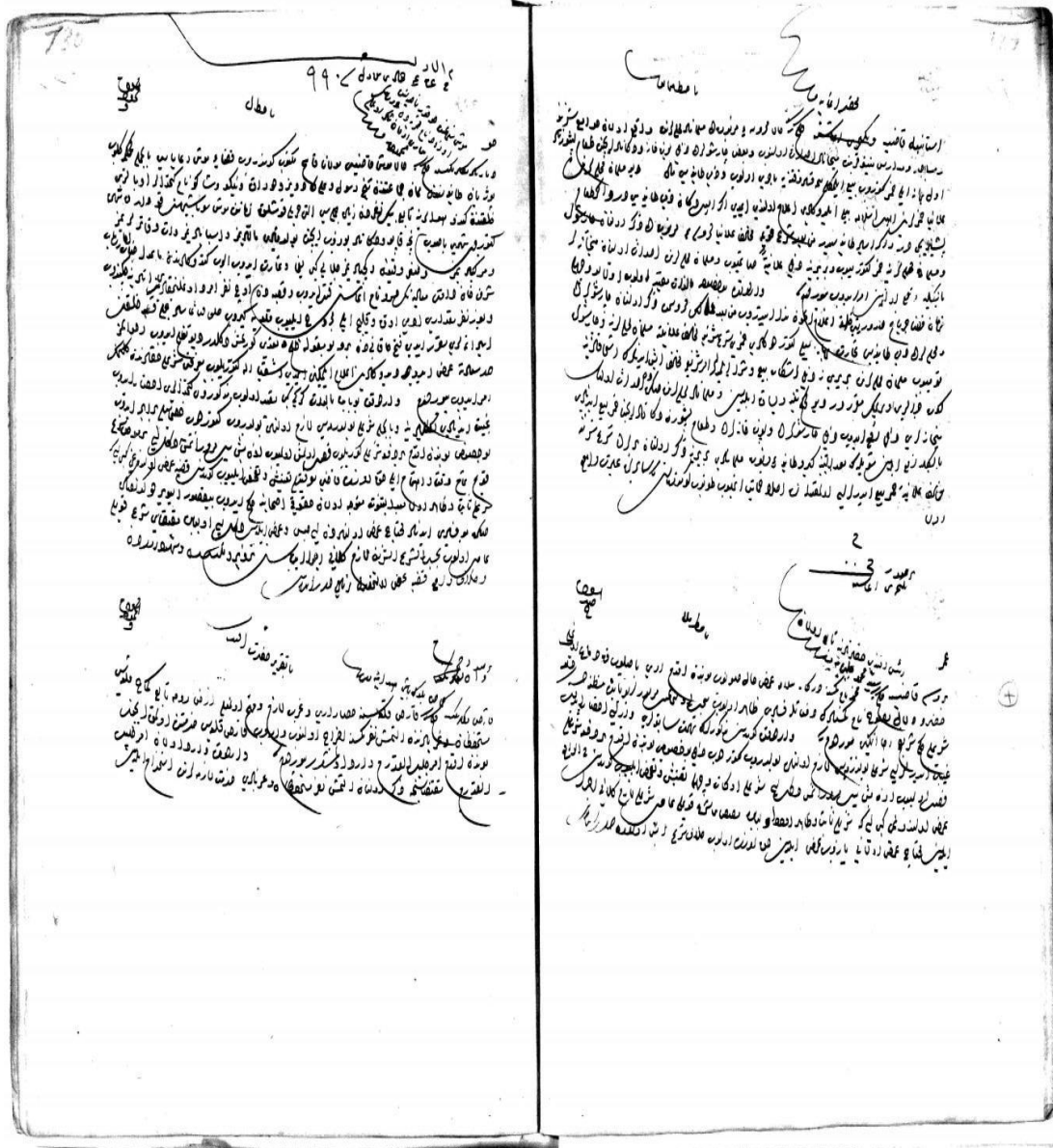
A.DVNS.MHM.d.002

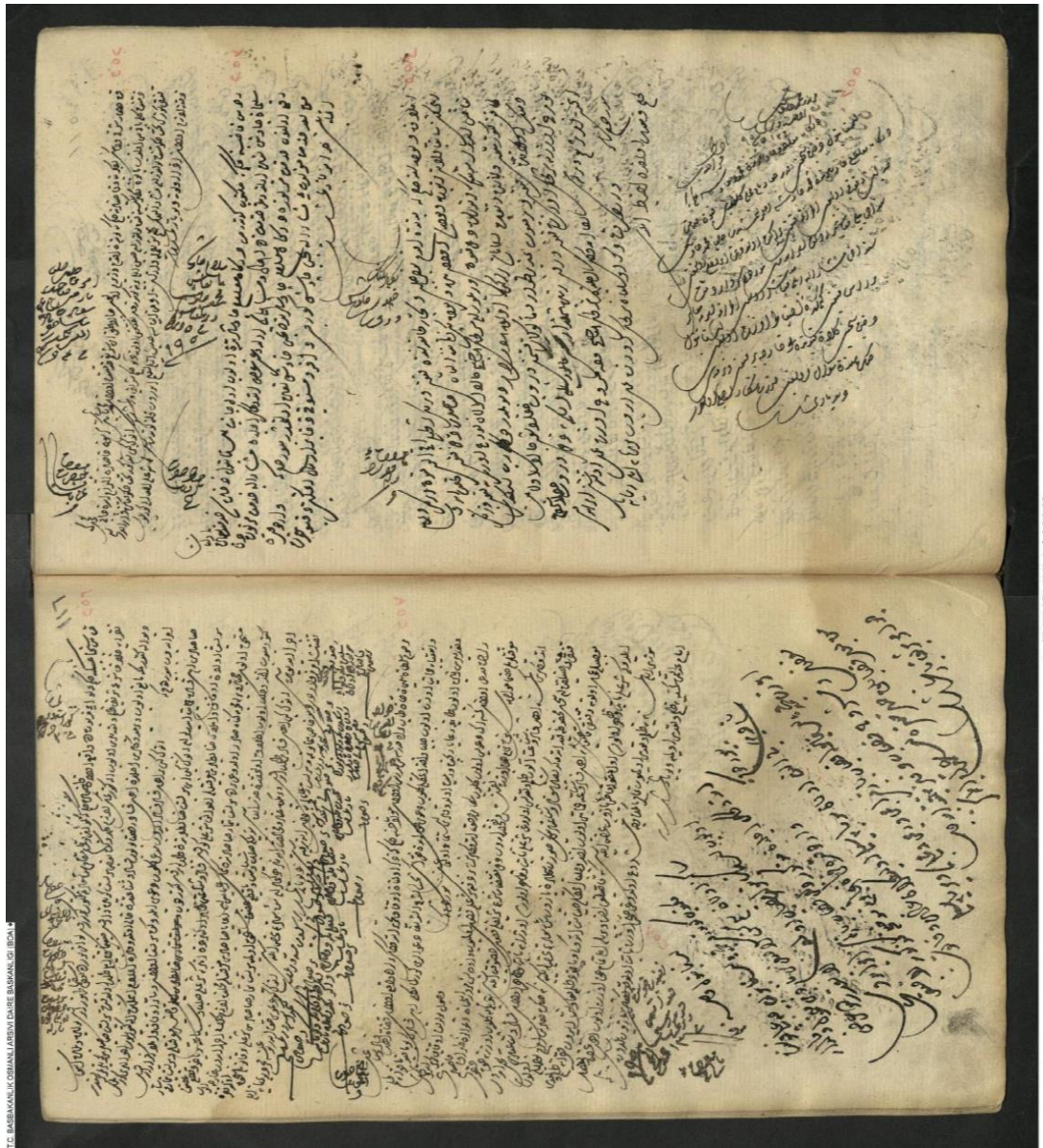

62 Numaralı Mühimme Defteri

TC BARSAKÇILIK, OSMANLI ARŞİVİ DAVETİ BÜYÜK MÜHÜR

A. IDVNSMHHM.d.00062

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05/07/2024

Tez Adı: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

- İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
- Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
- Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
- Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Teslime ATA

Öğrenci No: N14248942

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları

Programı: Türkiyat Araştırmaları

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Telefon: 0-312-2976771

Faks: 0-3122977171

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05/07/2024

Tez Adı: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 183 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Teslime ATA

Öğrenci No: N14248942

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Programı: Türkiyat Araştırmaları

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

_____

16. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Hareketleri

ORJİNALLİK RAPORU

% **7**

BENZERLİK ENDEKSİ

% **7**

İNTERNET KAYNAKLARI

% **4**

YAYINLAR

% **3**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

acikbilim.yok.gov.tr

İnternet Kaynağı

% **2**

2

Uğurlu, Yaşar. "İi. Viyana Bozgunu Sonrası Anadolu'daki Eşkıyalık Hareketleri (1683-1699)", Marmara Üniversitesi (Turkey), 2023

Yayın

% **1**

3

archive.org

İnternet Kaynağı

% **1**

4

dergipark.org.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

5

earsiv.odu.edu.tr:8080

İnternet Kaynağı

<% **1**

6

acikerisim.sakarya.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

7

islamansiklopedisi.org.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

8

openaccess.cag.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

kaynakca.hacettepe.edu.tr

